A

MAGYAR TÖRVÉNYHOZÁS

ÉS

MAGYARORSZÁG TÖRTÉNELME.

ULÁSZLÓTUL I. MIKSÁIG.

IRTA: MÁRIÁSSY BÉLA.

GYŐR, 1887.
NYOMATOTT SURÁNYI JÁNOS KÖNYVNYOMDA-INTÉZETÉBEN.

TARTALOM.

Fejezet.	*Lap.*
I. Ulászló törvényei és uralma	1—69-ig.
II. Lajos kiskorusága	81—127-ig.
III. II. Lajos törvényei és uralma	127—151-ig.
IV. Magyarország alkotmánya 1526-ban	151—215 ig.
V. Magyarország bukásának okai	215—229-ig.
VI. A hármaskönyvről	229—305-ig.
VII. A hármaskönyv és magánjogi viszonyainkrul .	305—341-ig.
VIII. Koronavásár, pártalakulások	341—387-ig.
IX. Elvi pártok alakulása	387—421-ig.
X. Ferdinánd és János uralma, Ferdinánd haláláig	421—465-ig.
XI. Ferdinánd uralma és törvénye	465—469-ig.

A sajtóhibák az utolsó lapon vannak kiigazitva, mire az olvasók figyelmét tisztelettel felkérem.

I.

Ulászló törvényei és uralma.

Ulászló 25 éves uralma alatt az országgyülések 1509. 12. 13. 15. kivételével, rendesen megtartattak, az 1509-i megtartását a dühöngő pestis, és Ulászló távolléte gátolta meg.

Az 1490. Ulászló 20 czikkü hitlevele tartalma:

1. Ulászló a nemzet királyválasztási jogát elismeri.

2. Magyarország és tartományai, az ország egyháznagyjai, bárói, egyházi férfiai, nemesei, városai, és minden lakosainak, minden kiváltságait, jogait, szabadalmait, szabadságait, melyekkel ekkorig éltek, melyeket elhunyt királyaik alatt élveztek, és használták, mi is megerősitjük és fenntartandjuk. Még pedig ugy, hogy káruk és elnyomásukra, ezen ősi szabadságaik ellen (mint Mátyás király tette) semminemü ujitásokat, semmi szin alatt behozni nem fogunk; — a Mátyás király által behozott ujitásokat ezennel eltöröljük, 1 forint adót soha, semmi esetben követelni nem fogunk, de a régi, igazságos, rendes, szokásos királyi jövedelmekkel megelégszünk.

Quod Regnum Hungariae, cum caeteris Regni provinciis, sibi subjectis, Dominosque praelatos et barones, omnes ecclesias, ac ecclesiasticas personas, ac nobiles, et Civitates, nec non caeteros incolas, et inhabitatores ipsius Regni conservabimus, in antiquis juribus, privilegiis, immunitatibus, libertatibus, et consvetudinibus

aprobatis, in quibus, per divos quondam Reges conservati, quibusque usi et gavisi fuerunt.

Ita, quod nullas prorsus novitates (quem ad modum praefatus quondam Mathias Rex fecerat) in eorumdem detrimentum, et opressionem ac contra hujusmodi antiquas libertates ipsorum, sub aliquo quaesito colore, introducamus. — Introductas vero, per ipsum quondam serenissimum Regem D. Mathiam, aboleamus, Contributionem autem seu taxam 1 floreni, nulla ratione exigemus, sed antiquis, justis, ordinariis, et consuctis proventibus regalibus contenti esse debeamus.

3. A Mátyás által jogtalanul elfoglalt birtokokat, visszabocsátjuk és vissza adatjuk.

4. A koronát semmi szin alatt el nem vitetjük, de a nemzet által választott koronaőrökkel őriztetjük.

5. Morva. Silézia, Lausitz, Magyar tartomány leend mindaddig, mig az olmüczi szerződés szerint ki nem váltatik, a király a 6 városnak Magyarországhoz való csatlakozását kieszközli, kiváltás esetében e tartományok váltságdija Visegrádon fog letétetni, a zálogösszeget a király, az egyháznagyok, és bárók tanácsa és akarata szerint, az ország védelme és javára forditandja.

6. 7. Ulászló magát kötelezi Austria és a többi habsburgi tartomány megtartására, és azoknak országos határozat nélkül ki nem bocsátására, ha azonban a főurak, egyháznagyok, kiereszténsébe bele egyeznének, a megmaradt részt, Magyarországnak megtartja, az érte fizetendő összeget Visegrádra leteszi, és az ország védelmére forditja.

8. A király nagyrészt Magyarországon lakik, távolléte alatt a kormányt illő rendben hagyja.

9. Magyarországon csak magyar tanácsnokokat, magyar

kincstárnokot, asztalnokot, ajtónállót, kamaragrófot, kanczellárokat, általában minden hivatalra csak Magyarokat fog kinevezni.

10. Magyarország és tartományai ügyeiről, csak magyar tanácsosokkal tanácskozom, az ország ügyeit idegenekkel nem közlöm, velük ezek fölött nem értekezem, idegeneket ily ügyekben tanácsomba nem eresztek.

Quando de rebus, et negotiis, Hungariae aut partium sibi subjectarum agetur, non cum aliis, praeterquam cum Hungaris consiliariis tractemus, et consultemus, et alios forenses, aliasque nationes, ad talem consultationem, talem consilium, non admittimus.

11. Egyházi hivatalokra, az egyháznagyok, bárók és tanácsosok ajánlatára, csak érdemes magyarokat nevezend.

12. Erdélyi vajda, Székely, temesi, pozsonyi főispánoknak Horvátország, Slavónia, Dalmátia bánjaiknak, Belgrád, Jajtza és más végvárak kapitányainak, csak érdemes magyarokat nevezend.

13. Birtokot csak magyaroknak adományoz.

14. Az ország fő birái, az országos törvényszékeken, ha nem akadályoztatvák, mindig jelen legyenek, ők és helyetteseik, a törvényszék ülnökei, az ország törvényei, szokásai szerint, hatalmasnak és szegénynek, félelem nélkül, igazságot szolgáltassanak. A király a birákat senki iránt kedvezésre nem kényszeriti, a törvény rendét meg nem zavarja és meg nem változtatja.

„Neminem judicum compellamus, vel adstringamus, infavorem alicujus, consuetudinem, et communem observantiam, ac juris ordinem immutare, seu perturbare.“

15. A király egyszerü panasz, vagy feladásra, nemest a

törvény rendén kivül, kihallgatlanul, törvényes itélet nélkül el nem fogat, vasra nem veret, vagyonát el nem foglalja.

„Ad simplicem quaerelam. vel suggestionem, neminem Regnicolarum nostrorum, cujuscunque status et conditionis existant, in persona possessionibus, seu quibuscuque rebus, aliquo modo praeter viam juris et partibus non auditis, non impediet.“

16. A király sem önként, sem mások feladására, senkinek személyét meg nem sérti, vagyonát meg nem kárositja.

17. A jelenlegi pénznem marad, jövőben csak az egyház- és országnagyok tanácsára változtathatik meg.

„Moneta praesens, ad tempus non mutetur, quando vero mutari deberet, hoc fiat cum consilio praelatorum, Baronum, et non aliter.“

18. A király az eddigi országos határozatokat megerősitendi.

19. A király a Siléziában táborozó fekete sereget kifizeti, az e czélra, zálogba vetett királyi jövedelmeket, vissza fogja váltani.

20. A király magát a törvények megtartására, becsülete, keresztény hite, királyi szavával kötelezi.

1492. Budai végzemények.

Nagyrészt ismétlései az 1490-iki hitlevélnek.

1.	ismétli	az	1490. = 2.
2.	„	„	1490. = 3.
3.	„	„	1490. = 4.
5.	„	„	1490. = 8.
6.	„	„	1490. = 10.
7.	„	„	1490. = 10.
8.	„	„	1490. = 12.
9.	„	„	1490. = 13.

10. ismétli az . . . . 1490. = 6. 14.
11. „ „ . . . . . 1490. = 15.
12. „ „ . . . . . 1490. = 16.
13. részben ismétlése az 1464. 3. 1478. 10. törvénynek.

13. A király 100 házhelyig szabadon adományozhat, ezen felül, hitlevele szerint, csak az egyház és országnagyok tanácsával.

Regia autem Majestas liberam habeat conferendi facultatem, usque ad centum Jobbagiones, proprio motu quibuscunque voluerit.

Ultra autum centum, conferat cum consilio praelatorum, et baronum suorum, prout continetur in litteris juramentalibus suaé majestatis.

18. A zászlós urak, egyháznagyok és nemesek az ország határain túl, nem kötelesek harczolni, csak azok, kik királyi zsoldot huznak.

Domini praelati, et Barones banderiati, Regnique nobiles, ultra metas, et confines Regni, ex quacunque parte ejusdem Regni, inviti, more exercituantium non ducentur antiqua eorum libertate requirente, demptis illis, qui stipendia Regia levarent.

26. A kamaranyereség 50-ed, a slavoniai nyest adó, a Sigmond, és Albertkori szokás szerint vettessék ki.

Az adóhátralékot, a főispán a szolgabiróval hajtsa be, és a hátralékos falun 3 márka birságot vegyen meg. 1411. szerint abba még a kamaragróf is befolyt; — mig ezáltal ez megszüntetve, tisztán a megyei joggá vált.)

Ubicunque autem idem lucrum Camerae, tempore debito solutum non fuerit, comes parochialis, cum judice nobilium, de qualibet villa non persolvente, post emanationen litterarum birsagialium, per judices nobilium contra tales dari solitarum exigi debeat, cum birsagio trium marcarum, sine omni executione.

27. A harminczad, vámdijak, Lajos, Sigmond, Albert korai

szokás szerint fizettessenek, 1 forint értéken aluli tárgyaktól vám nem fizettetik.

28. A királyi beszállásolás ellen II. Endre törvényeit megujitja.

31. Idegen pénz behozatala tilos.

32. Az arany és ezüst kivitele tilos, az ez ellen vétő, a nála levő arany és ezüstöt elveszti, személye letartóztatik. Arany és ezüst, csak pénzzé veretve vitethetik ki.

33. A nádor a nemzet és király által közösen választatik, a szokott birói esküt választásakor, az országgyülés előtt leteszi, az 1435. 1. 1486. 73. esküforma szerint.

Regia majestas ipsum Palatinum, ex consilio praelatorum, et baronum, et Regni nobilium pari voluntate eligat, Palatinus, postquam eligitur, coram Regnicolis, juramentum praecare teneatur.

34. Szolgabirák megyénként, a megye nemessége által a a vagyonosabb megyei nemesekből választassanak. (ismétli az 1435. 2. 1486. 9. 60. törvényt.)

„Judices nobilium, in quolibet comitatu eligantur, et praeficiantur ex nobilibus potioribus, et bene possessionatis illius comitatus communiter omnibus nobilibus ejusdem comitatus, concorditer acceptantibus.

36. A kiáltványos gyülések eltörlése ismételtetik.

53. A megyei esküdti hivatalok eltöröltetnek, a megyei törvényszékeken a fő-, alispánok, szolgabirák itéljenek. — A királyi emberek a végrehajtást, nyomozást, idézést, megintést, határjárást, statutiót, és más pereket Mátyás törvényei szerint, a káptalanok és konventek kiküldöttjeivel végezzék.

„Elektio, seu officium juratorum elektorum nobilium cesset, et omnino aboleatur, sedcomes, aut vice comes, et judices nobi-

lium Comitatuum Regni, in ipsis sedibus judiciaris, judicia administrare alias etiam executiones, sive judiciarias commissiones, puta inquisitionos, evocationes, statutiones, admonitiones, metarum ream bulationes, et alios quoslibet juridicos processus, homines regii, cum testimoniis Capitulorum, aut conventuum, juxta morem et ritum, ante praedictum, novum ultimum decretum, praefati condam Domini Mathiae Regis in talibus observatum, exequi perficereque et celebrare debeant, et teneantur."

75—79. A törvényszék és a végrehajtó alispán személyét sértő tényekre, ismétli az 1486. 65. 66. 67. törvényeket.

80. Az alispánokra 1486. 60-at megerősiti.

83. A felségsértők menhelyéről szóló Sigmond törvényeit megerősiti.

90. Nemesek és jobbágyaik, sem adósági, sem más ügyekben ezentúl illetéktelen hatóságok által el ne fogattassanak; — kik tőlük követelnek, pereljék be őket, az ország fő birái, a megyék fő- és alispánai és szolgabirái elé.

101. A király és tisztjei, a korona uradalmakbani szénamunkát ingyen, erőszakosan ne teljesittessék.

108. Az országgyülés a távollevőkre 4 napig vár, ötöd napra a jelenlevők tanácskoznak, határoznak, végzéseik a távollevőket is kötelezik.

A modo deinceps quandocunque, et quotiescunque Generalem Regia Majestas Diaetam indixerit, et promulgaverit, tunc non venientes ad praefixum terminum, ultra quatuor dies, post ipsum diem praefixum, proxime, et immediate sequentes non expectentur.

Lapsis eisdem quatuor diebus, Majestas Regia, cum his, qui praesentes fuerint, in ipsa Diaeta, negotia Regni, quorum

occasione Diactam indixerit, coram se recipere, concludereque et determinare valeat, atque possit.

Non venientes vero, vel non comparentes, non obstante eorum absentia, omnia per comparentes conclusa, pro rato habere teneantur.

17. 22. 23, 24. A honvédelmi sereg általi birtoksértésekre, megerősiti az 1435. 8. 9. 1486. 31. törvényeket.

29. A meggyilkoltak temetési illetékére megerősiti Lajos I. 2. 1486. 63-at.

47. 49. 104. A tizedrül ismétli a régiekét.

84. 103. A külkereskedőknek kijelölt régibb eladóhelyeket megerősiti.

59. 65. A királyi adományokra megerősiti az 1486. 22. 23. 24. 26. 27. törvényeket.

85. 86. 87. 88. A belvámokra megerősiti, a Mátyás korai és a régibb törvényeket.

93. 94. A jobbágyak költözködéséről régi törvényeket megerősiti.

37. A törvényes párbajt általában, mint bizonyitékot eltörli, illetőleg ismétli az 1485. 18. czikket; kivételképeni bizonyitéknak csak egyes, tanu nélküli támadások és rablásoknál hagyja meg, melyekre tanut állitani nem lehet.

70. A birák sértőire, megerősiti az 1486. 54.

62. Magán egyezségekre megerősiti az 1486. 5. eszerint a felek bármikor kiegyezhetnek.

71. Halasztó parancsok tárgyában megerősiti az 1486. 7-et.

72. 73. Pör fölebbezésekben megerősiti az 1486. 53-at megengedi a szolgabirák és megyei törvényszéktől felebbezett pereknek, a rendes nyolczadokon kivüli felvételét.

51. Ügyvédi visszahivást enged, rövid perekben végitélet előtt.

38. Az idézéseket szabályozza, a vásári, hármas felkiáltás általi idézést eltörli.

73. A felsőbb itéleteket, a fő- és alispánok, birói megkeresésre tartoznak 15 nap alatt végrehajtani; ellenkező esetben 25 márkával büntettetnek.

75. A fő- és alispánt, végrehajtáskor megtámadó, illőleg büntettessék; — ha szolga vagy paraszt támad, ez esetben ura köteles magát igazolni, és jobbágyát vagy szolgáját, 25 márka büntetés alatt a főispánnak kiadni.

7. Ellentálás (repulsio) először 1, másodszor 2 márkával büntettetik.

55. Kisebb hatalmaskodás, kártétel, méltatlankodás büntetése 25 márka, melynek fele a felperesé, fele a biróé.

56. Nagyobb hatalmaskodásnál, kétszeri nyomozást rendel.

74. Hatalmaskodási ügyekben megerősiti Lajos 24. §-át.

97. Ügyvédet nemes asszonyok 2 káptalanbeli küldött előtt vallhatnak.

82. Gyilkossági büntényeknél megerősiti az 1486 51-et.

98. 99. A birói dijakat szabályozza.

43. Rendelkezik a káptalanok törvényes eljárásukról; e szerint a káptalan és konventek általi megintések, idézések, határjárások, közönséges nyomozások, statutiók, és mindennemü azon törvényes eljárásoknál, melyek a káptalanok és konventek bizonysága mellett hajtatnak végre, a káptalan és konventekből, valóságos kanonokok és konventbeli szerzetesek és papok, küldessenek ki.

A küldöttek kimenetelük előtt, esküvel kötelezzék magu-

kat, hűséges eljárás és hű jelentésre; — ki esk üje ellen vét, javadalmát veszti és örökre elzáratik.

A határjárások és statutiókhoz, a szomszédok hivassanak be, neveik jegyeztessenek fel.

96. A káptalan a dijakat határozza meg.

90. Adósági ügyekben az eddig előfordult visszaéléseket eltörli, ugyanis, bár az eddigi, e tárgybani törvények az 1405. 7. 1435. 13. csak a nemtelen adós, kereskedő elzáratását rendelte meg, s ezt is csak akkor, ha az illető adós földesura, az őt e végett megkereső felperesnek eleget nem tétetett; daczára ezen világos törvénynek, nem csak a nemtelenek vagyona és személye tartóztatott le, de nemesek is elzárattak; e törvény ennek egészen véget vetett és kimondá:

„Ezentúl nemes se el ne fogathassék, se vagyona le ne tartóztassék.“

Neque ipsi nobiles perse, in eorum personis, vel rebus quovis modo impediri, seu arestari valeant.

Slavonia biztositására külön czikksorozat hozatott.

1. A király Tótország régi jogait, szabadságait, kiváltságait ezentúl is fenntartja.

2. Slavonia lakosai fél adót fizetnek.

3. 4. Slavóniában a házaknál a kamaratisztek, sót nem kutathatnak, — csak a szolgabirák jelenlétében; mit szabadban, vagy vásáron találnak, elkobozhatják.

6. Bort, marhát, vám mellett, külföldre vihetnek.

9. A főispánok végrehajtásokat, csak a megyegyülés rendeletéből eszközölhetnek.

1495.

2. Azon királyi adományok, melyek az 1492. 13. törvény ellenére tétettek, ezennel megszüntetnek, a király ezentúl 100 házhelyig idegeneknek is adományozhat.

Regia Majestas autem, habeat conferendi facultatem, quibus cunque personis, etiam extraneis, usque centum Jobbagiones.

3. Nemest hűtlenségi bünben, ő felsége csak ugy maraszthalhat el, ha e végett országgyülést tart, a vádlottat káptalani idézőlevéllel, az országgyülés elé rendeli; az ily módon idézett tartozik az országgyülés előtt megjelenni, ki ha megjelenve, magát igazolja, felmentetik: ha meg nem jelenik, vagy ki nem tudja magát tisztitani, hűtlenség bünében marasztatik el; ezeknek ő felsége, sem menvédlevelet nem adhat, sem ügyöket uj itélet alá nem bocsáthatja. Kik más bünökért, az ország birái által hűtlenségben elmarasztaltak, itéletük érvényes marad.

Quod si Regia Majestas, quempiam Regnicolarum suorum nota infidelitatis condemnare voluerit, tunc universis dominis praelatibus, Baronibus, ac caeteris Regnicolis, unam generalem Diaetam, sive congregationem, ad certum terminum instituat, ad quam etiam is, contra quem aliqua notae infidelitatis objicientur per litteras praeceptorias Regiae Majestatis, mediantibus litteris exhibitoriis, ad aliquem conventum, vel Capitulum sonantibus personaliter, et non per procuratorem evocari debebit.

Qui si venerit, et se expurgare poterit, bene quidem; alioquin si non venerit, vel si venerit, et se expurgare non poterit, ipsa nota, sen Crimine infidelitatis condemnetur.

Et talibus, nec salvus conductus, neque etiam novum judicium per regiam Majestatem concedatur.

Si qui autem per sententiam Judicum ordinariorum Regni super aliquibus criminibus, in nota infidelitatis convincerentur, ipsorum Judicum ordinariorum, sententia rata maneat atque firma.

4. Ismétli Mátyás hűtlenségi törvényeit.

5. A király csak magyaroknak adományozhat, (ez tehát módositja a 2 törvényt.)

8. A király az országos törvényszékekhez ülnökökül 3 egyháznagyot, 3 bárót és 14 nemest nevezzen, és őket illő fizetéssel lássa el.

16. A fő-, alispánok és szolgabirák, végrehajtásokat csak megyegyülési kiküldetés mellett eszközölhetnek.

Comites, vice Comites, et Judices Nobilium, quorumqunque comitatuum, nisi de sede judiciaria, per universitatem nobilium exmittantur, nullas executiones facere posssint.

17 Ha pedig a fő-, alispánok, szolgabirák, megyei kiküldetés nélkül végrehajtásokat tesznek, fejváltsággal büntettetnek.

18. A királyi tanács tanácskozási rendje és az országgyülés határidejéről.

A 108-ik törvényben, az országgyülési tanácskozási rend meghatározva nem lévén, gyakran megtörténik, hogy az egyház- és országnagyok és királyi tanácsosok, egész nap egymással feleselnek, és határozat nélkül feloszlanak, mi által a tanácskozások hosszura nyulván, a közép és szegény nemesek, a tanácskozást megunják, kiköltekezve kénytelenek haza menni.

Ennek kikerülésére ezennel elhatároztatott:

A király az országgyülés előtt, előlegesen az egyház- és országnagyokat és tanácsosait hivja össze, az országgyülés tárgyát: az ország szükségeit terjessze eléjük, ők erről értesülve, minden magánügyeket félretéve, a hasztalan feleselést mellőzve az előterjesztett tárgyakról, komolyan, mérséklettel, higgadtan tanácskozzanak, s határozzanak; ha versengenek, a fő ajtónálló mester szavaztasson, hogy az országos ügyek mihamarabb bevégeztessenek.

A király az országgyülés határnapját, 1 hónappal előbb

tüzze ki, és azt a határidő előtt egy hónappal az egyházna-gyoḱ és nemesekkel tudassa.

Ex quo in Articulo centesimo octavo, De Diaeta Regnicolarum confecto, non plane reperitur, nec apparet, qualis modus, et ordo debeat observari inter Regiam Majestatem ac Dominos Praelatos et Barones, Consiliariosque suae Majestates, et caetoeros Regnicolas, ad ipsam diaetam confluentes.

§. 1. Imo, ut plurimum, dum ipsi domini Praelati, et Barones caeterique Consiliarii Majestatis Regiae conveniunt, totam diem, solis verbis conterunt, et absque ulla deliberatione, ab invicem separantur.

§. 2. Quo fit, ut ipsa Diaeta, non sine gravi eorundem, et etiam caeterorum Regnicolarum impensa, in longum adeo protrahatur, ut Nobiles mediocres, et pauperes, taedio affecti, vel discedere, vel autem inanes, et superfluas expensas facere, et sic expensis admodum exhausti, ad propria tandem cum ipsorum damno, reverti cogantur.

§. 3. Quare, pro evitando omni incommodo, quod de caetero exinde emergi posset, ordinatum est: ut deinceps, dum aliquam Diaetam per Majesztatem Regiam celebrare, vel alia consilia inire continget, Majestas sua, convocatis primum Dominis Praelatis, et Baronibus, caeterisque Consiliariis suis; singulis diebus ad locum, ubi Majestas sua voluerit, cuique ipsorum juxta honoris, et dignitatis, ac status condecentiam, honorificum deputando, semotis caeteris quibuscunque tractatibus, ante omnia causas, et rationes, et necessitates suas, et Regni, propter quas ipsam Diaetam fieri instituit, eisdem Dominis Praelatis, et Baronibus Consiliariisque Suae Majestatis proponat.

§. 4. Quibus intellectis, ipsi quoque omissis quibuslibet privatis eorum rebus, et negotiis, solummodo de his negotiis,

quae coram eisdem proponentur, cum moderamine, et gravitate, sub silentio tractent deliberent, et concludant.

§. 5. Si vero inter ipsos, aliqua discrepantia oriretur, Magister. Janitorum Suae Majestatis (qui una cum eisdem, pro hujuscemodi negotiis tractandis interesse debebit) imposito silentio, votum cujuslibet singillatim exquirat, ut saltem sic, accepto voto singulorum, per sententiam sanioris partis, ad unionem, et concordiam reducantur; Sicque adhibita eorundem om nicura, studio et diligentia, Diaeta ipsa, per Majestatem Regiam, eo citius determinetur, et negotia pro tempore oc currentia facilius concludantur.

§. 6. Regia autem Majestas, dum aliquam Diaetam insti, tuere woluerit, dignetur ante spatium unius integri mensis, Dominis praelatis, et Baronibus, et caeteris Regnicolis terminum ipsius Diaetae perlitteras suas significare.

26. A király a nemességet az országgyűlésen személyesen, és nem követei általi megjelenésre hivja fel.

27. A belvámoktól a mészárosokat és kik marhát élelemre vesznek, felmenti.

31. 32. Az egyházi javadalmak betöltésénél, a régibb törvények megerősittetnek.

33. A végvárakat ő felsége szerelje fel, birtokos várkapitányokat nevezzen, a végvárat elvesztő kapitány, mint hűtlen büntettetik, vagyona a korona részére elkoboztatik.

34. A király, hivatalnokait évenként számoltassa meg.

37. Az ó hitüeket a papi tizedtől felmenti.

36. A belvámokra, Mátyás régibb törvényeit megerősiti.

1. A foglaló, a foglalt birtokot, köteles jövedel mével együtt visszaadni.

9. ki a káptalanbelit törvényes működésében megsérti, 12 forintot fizet, ki megöli, hűtlenként büntettetik.

10. Az egyházi biróságok, és a Római curia beavatkozásáról a régi törvényeket megerősiti.

12. A birságokat szabályozza.

1498.

Bevezetésében II. Endre, Lajos, Mátyás és minden elődei törvényeit megerősiti.

1. Négy évig, évenként szent György napján a Rákoson országgyülés tartassék, erre minden egyház- és országnagy és nemes, hivassék meg. Tartama 15 nap, 4 év mulva az országgyülés, csak minden harmadik évben hivassék össze Rákosra, ki az országgyülés tagjai közül, első napra megnem jelenik, és 15 napig ott nem marad, a király által, ha főur, vagy egyháznagy 200, ha nemes 100 márkára (400 o. f.) büntettessék; hasonlóul büntettetnek a fő- és alispánok is, kik megvesztegettetve honn maradási engedélyt adnak. A birtokos nemesség, köteles személyesen megjelenni; 10 egyhelyes nemes küld egy követet, osztatlan nemesek közül csak egynek kell megjelenni.

A személyes megjelenés alul felmentetnek, a királyi és magán hivatalnokok; a végvárak urai, betegek, vakok, sánták, igen szegények és külföldön utazók.

Quod a modo, infra quatuor annorum spatia singulis annis, ad festum S. Georgii, universis Regnicolis, tam seilicet praelatis, quam baronibus, caeterisque Regnicolis, tam scilicet praelatis, quam baronibus, caeterisque nobilibus, et possessionatis hominibus, per Regiam Majestatem in campo Rákos, una congregatio generülis indicatur, et celebretur.

1. Celebratio autem hujusmodi congregationis in 15 diebus expleatur.

2. Elapsis autem ipsis quatuorannis deinceps futuris, Semper successivis temporibus, singulo 3-o anno in Campo Rákos celebretur.

3. Si qui autem Dominorum pralatorum et baronum, vel aliorum Regnicolarum, ad primum diem congregationis venire nollet, et illic infra 15. Dies perseverare nollet, talis, si fuerit praelatus, vel baro in 200, marcis gravis ponderis octingertos florenos auri facientibus, si autem potiores nobiles, vel mediocres, seu inferiores fuerint in 100 marcis, per Regiam Majestates inemisibiliter exigendis condemnentur.

4. Exceptis officialibus Regiae Majestatis, ac Dominorum praelatorum et baronum, caeterorumque Regnicolarum, ac aliis castra finitima tenentibus, vel extra Regnun in legationibus Dominorum secupatis.

5. Nec non infirmus, coecis, et claudis, et nimium pauperibus.

6. Illis etiam, qui extra regnum hoc, in peregrinationibus necessariis occupabuntur.

7. Ita tamen, quod si duo, vel plures indivisi fuerint, vel pater filiumvel plures indivisos habuerit, tunc sufficiat unum illorum mittere ipsis ad Diaetam.

Si autem divisi fuerint ab invicem, per singula capita venire teneantur.

9. Nobiles autem unius sessionis, ex decem, unum mittere debebunt.

10. Si autem Comites parochiales, vel eorum vices gerentes, sub aliqua pactione pecuniis scilicet, aut muneribus allecti

facultatem darent cuipiam, domi remanendi, tales, modo simili, in 100 marcis puniantur.

Évenkint 2 nagy nyolczad, szent-györgyi és szent-mihályi és két kisebb, vizkereszti és Jakab napi tartassanak.

A nyolczadok a kitüzési határnapoktól 20-ad napra kezdődnek és 40 napig tartanak, a 40 napon túl hozott itéletek érvénytelenek.

Mind a négy törvényszékhez a kijelelt ünnepnapoktól számitandó 8 napi, vagy az utolsó naponi idézés kivántatik.

A kisebb nyolczadok, határidejüktől 20-ad napra ülnek össze, 20 napig itélnek, az ezentuli itéletek törvénytelenek.

Az ország rendes biráin kivül ezen törvényszékek tagjai 2 egyház- 2 országnagy 16 az ország négy részeiből, a király és ország által választott vagyonos törvénytudó nemes.

A nagy nyolczadokon mind a 16, a kicsinyeken 8 nemes tartozik jelen lenni, a nemes ülnököket a nemesség, a főuriakat az egyház és országnagyok fizetik.

Erdély és Slavoniában szinte hasonnapokon nyolczadok tartatnak, de ezek csak 15 napig tartanak.

Quod singulis annis duae Octavae magnae, et integrae, videlicet sanctorum Georgii Martyris, et Michaelis Archangeli; et similiter duae (quae judicia brevia appellantur) videlicet Epiphaniarum Domini, et festi Beati Jacobi Apostoli, in hoc Regno celebrentur.

§. 1. Octavorum autem celebratio, sive prima dies, incipiatur statim vigesimo die, post festa praedicta, et duret per quadraginta dies.

§. 2. Si vero post quadraginta dies, aliqua judicia fierent nullius sint vigoris, et momenti, sive in causis levatis, sive non levatis.

§. 3. Celebrationis vero judidiciorum brevium prima dies inchoetur, vigesimo die post praedicta festa, et hujusmodi brevia judicia finiantur, ac durent per viginti tantum modo dies feriatos in quibus judicia fieri possunt: Ita quod dies festi, inter hos viginti dies, pro judiciis dirimendis non computentur.

§. 4. Fiant autem evocationes, ad ipsa brevia judicia, sicut ad octavas majores, ante octo dies, vel ipso octavo die, diei festivitatum praedictarum.

§. 5. In his autem judiciis omnibus, tam majoribus, quam brevibus ultra judices ordinarios, etiam ex Dominis Praelatis duo, et ex dominis Baronibus similiter totidem et ex Regnicolis sedecim nobiles, pociores, et praestantiores hujus Regni Juris periti, illi videlicet, qui sapientia praesunt, ex omnibus quatuor partibus Regni, per Regiam Majestatem, et Regnum eligantur qui semper in judiciis decernendis interesse debeant.

§. 6. Ita, quod in octavis integris, omnes illi sedecim nobiles; in brevibus autem judiciis, solummodo octo ex ipsis (mutuatis, et alternatis scilicet inter sese vicibus) assidere teneantur.

§. 7. Illis autem electis sedecim Nobilibus, qui ut praemissum est, pro causis discutiendis eliguntur domini Regnicolae de salariis competentibus providebunt; dominis autem praelatis, et baronibus sic electis caeteri Domini Praelati, et Barones, de ipsorum salariis providere teneantur. b)

§. 8. In Transylvania autem, et Sclavonia, consimiliter duae octavae majores, videlicet festorum Epiphaniarum Domini, et beati Jakobi Apostoli, Nec non duo judicia brevia, festivitatum Beatorum Georgii, Martyris, et Michaelis Archangeli celebrentur. c.)

§. 9. Celebratio autem ipsarum Octavarum, et brevium judiciorum incipiatur quinto decimo die, ante praedicta festa, et

duret quindecim diebus, post initium celebrationis eorundem Octavarum, et brevium judiciorum.

3. A vesztegetések kikerülésére, az itélő mesterek, igazságos itélethozásra magukat a rákosi esküvel kötelezzék, — a a perlekedők nekik tetszésök szerint ajándékot adhatnak, ha azonban a perlekedő fél- az itélő mesterre be tudja bizonyitani, hogy ajándék által megvesztegettetve, igazságtalan itéletet hozott, az ily itélő mester, fő- és vagyonvesztéssel büntettetik.

Az egyházнagyok és bárók, mint birák, szinte kötelesek a rákosi esküt letenni. — Paraszt, itélőmester nem lehet.

Ne autem magistri protonotarii, muneribus corumpantur, jurent et promittant, sub illo juramento de Rákos, unicuique justum, rectum et divinum facere judicium, et idcirco stabit in beneplacito cuiuslibet causantis, si illis munera dara velit, nec ne.

Verum tamen, si aliquis causantium, hoc legitime poterit probare, quod aliquis ex istis magistris, cuipiam, propter ejusmodi munera, falsum, et injustum fecisset judicium, ex tunc talis magister capite plectatur, et in amissione bonorum suorum condemnetur.

6. Az ország érvényes szokásai, Ádám mester által irassanak össze.

5. A pörök tárgyalási rendét, az idézések kelte állapitja meg, a korábbi idézések elsőbbséggel birnak.

25. Koronaőrök, csak világiak lehetnek.

7. Midőn az országtanácsban országos ügyek tárgyaltatnak, az országos törvényszékhez kineveztetni rendelt 16 nemes közül a király a tanácsba, 8-at mindig hivjon meg, kik titoktartási esküt tegyenek.

26. A királyi adományozást korlátozó törvények eltörültet-

vén, a király magyarnak, az egyház és országnagyok beleegyezése nélkül, határozatlan mennyiségig adományozhat.

27. Megerősiti, a hűtleneknek, 40 napra menedéket engedélyező törvényt.

17. Az országos költségen tartott zászlóaljak, az ország határán túl is tartoznak katonáskodni.

30. Adószedők csak magyarok lehetnek.

31. A ló, barom és arany kivitele tiltatik.

29. 33. 34. A harminczad helyeiről rendelkezik.

37. A sóeladási rakhelyeket határozza meg.

40. A királyi városok szabadságai, a király által tartassanak meg.

„Majestas regia, universas liberas civitates, et alias personas benemeritas, in antiquis eorum libertatibus conservare dignetur, Imo supplicant Domino Regnicolae Majestati suae, ut quemadmodum Majestas sua jam privilegia eorum super libertatibus ipsorum confirmavit, ita in eisdem conservare dignatur.“

43. A végvárak fölött, a nádor és országbiró ellenőrködjenek.

44. 57. Minden megyének Pest-Pilis kivételével, külön főispánja legyen, a megyebeli vagyonosabb nemesekből, pap, főispán nem lehet, csak megyei világi nemes.

„Unusquisque comitatus, suum proprium comitem, de comitatu eodem, aliquem ex potioribus habeat, demtis comitatibus Pestiensi, et Pilisiensi.

56. Egy személy, két egyházi javadalmat nem birhat.

67. 68. Ifjak, tudatlanok, egyházi hivatalokra ne alkalmaztassanak.

69. A püspökök eddigi zsarolásai, miknek következtében

sok lelkész kényszerült az oltár edényeit eladni és gyakran a nyomort nem türhetve, megszökött, — szünjenek meg, ezentul a püspök lelkészeitől segélyt csak egyszer, a bullaváltságra követelhessen; a plebánosok az ország vagyonát el ne vesztegessék.

„Quoniam sunt nonnulli ecclesiarum praelati, qui jam ex quodam prava abusione, Plebanos ecclesiarum, per impositionem taxarum, pro suo libitu, plurimum oprimere consueverunt.

Illi vero plebani, sub hoc onere gementes, interdum calices, et caetera bona ecclesiarum diripere, cum illisque, se ab hujusmodi taxis redimere, interdum vero egestate coacti, ecclesias eorum deserere, et alio aufugere cogüntur, propter quod ipsi domini Praelati crebro ad parochianos illorum, interdictum ecclesiarum imponere, sique illos agravare non verentur.

Quare statutum est, quod ipsi praelati ecclesiarum, nunquam de caetero, nisi semel, pro redemtione Bullarum suarum et hoc quidem cum moderatione debita, plebanis ecclesiarum suarum Diocesium, charitativum potius, quamd coarctativum subsidium petere, et exigere, vel eos quovis alio modo ad eorum libitum, taxare, neque etiam propter ipsos plebanos, Parochianos eorumdem per interdicta ecclesiastica turbare seu molestare debeant.

Plebani etiam ecclesiarum taliter se gerant, in eorum ecclesiis, quod bona ecclesiarum per eos non diseipentur.

70. A kettős hivatalviselésre megujitja az aranybulla 30. §-át.

55. A püspökök és egyháznagyok, birtokot, sem maguk, sem egyházaiknak nem vehetnek, sem örökösen, sem zálogba, sem a király által maguknak nem adományoztathatnak.

„Episcopi, et ecclesiarum praelati, vel eorum alter, pro persona sua, et ecclesiae suae, possesiones, et jura possessionaria

saecularia, nec a Regia Majestate quoquo modo impetrare, neque possesiones eorum, jure perpetuo emere, et comparare, aut titulo pignoris habere possint, et valeant.“

16. 36 jobbágy után, egy jól felfegyverzett lovas állittassék; — az egy házhelyes nemesek szinte 36 után állitanak ki egy lovast.

41. 50. 51 52. A kilenczed és tizedről a régibb törvényeket ismétli.

65. Az egyháziak vételei érvénytelenek; ha már valamely ingatlanra pénzt előlegeztek, vagy árát lefizették, a pénz visszafizettetvén, a vétel megszünik.

36. A beadványokról megerősiti Mátyás előbbi törvényeit.

53. Cathedraticum fejében nagyobb egyháztól 1 arany forintot, kisebbtől fél arany forintot rendel fizettetni.

60. 63. A romai curia előtti perlekedés és birságokróli törvényeket megerősiti.

71. A fő-, alispánok és szolgabirák, hivatalvesztés terhe alatt kötelezteznek, az eléjük tartozó peres ügyeket felvenni, igazságosan itélni, a nem felebbezett itéleteket végrehajtani, a fölebbezetteket pedig a királyi tábla elé felterjeszteni.

Ut causantium laboribus. et expensis pareatur, statulum est, Quod Comites, Vice Comites, et Judices nobilium, universas causas sedem judiciariam concernentes, a modo de caetero, absque speciali mandato Regiae Majestatis coram se acceptare, atque causantibus ipsis, ex parte quorumlibet, debitam justitiam facere, et si non fuerit appellatum ab eadem sententia quam tulerunt, debitae executioni demandare; si autem appelatio intervenerit, in Curiam Regiam more solito transmittere teneantur. — Sub poene amissionis officiorum suorum.

8. A nemesek ellen elkövetett hatalmaskodási büntények a

király és nem a nyolczados törvényszékek által itéltetnek: a király a nemesek házai megtámadóit, a nemesek oknélküli megverőit, gyilkosait és elfogóit, a rendes idézés utján maga elé idézi, s ha magukat kimenteni nem tudják, fej- és jószágvesztésre itéli.

1500.

1. Az országgyülések tartásáról megerősiti az 1498. 1. törvényczikket.

10. Az országos törvényszék és tanácsról.

Az országos törvényszékhez az 1495. 8. 1498. 7. törvényekben kijelelt nemes tagokon kivül, a király 4 törvényhez értő egyháznagyot, 4 bárót nevezzen. A rendes törvényszékeken a választottak mind jelen legyenek; a kisebb nyolczadokon fele.

A választottak fele az országtanácsban mindig jelen legyen, a tanácsosok magukat esküvel kötelezzék, hogy a tanácsban, az ország java, szabadsága és a király érdekére ügyelni fognak.

Az ország törvényeit, szokásait, irják össze, és terjesszék az országgyülés elé, mely az igazságosakat és czélszerüeket meghagyja, a többieket, meg fogja szüntetni, a törvényszékek ezentúl, a megerősitett törvények szerint fognak itéini.

A nemesi választottakat, a nemesség, az egyháziakat és bárókat az egyháziak és bárók fogják fizetni.

A választott 16 nemes, a király és országgyülése által választassék, az ország négy részéből.

A választottak hivatalaikat minden harmadik évben leteszik, ha azonban az ország őket alkalmasoknak találandja, ismét megválasztathatnak.

Három év után azonban hivatalaikat mindig letehetik.

Ha valamely tag országgyülés előtt meghal, a király nem várva az országgyülést, helyére a többi tagokkal együtt ujat választ.

A 24 választottak közül a soronkivüliek is, ha az udvarhoz jönnek, az országtanács és törvényszéken helyt foglalhatnak.

Az országtanácsban helylyel birnak mindazon bárók és egyháznagyok, kik eddig az országtanácsban részt vettek.

Pro clariore explanatione articulorum 2. 6. 7. minoris decreti sancitum est.

Quod ultra illos 16. juratos assesores, judicio interesse debentes, ex Dominis Praelatis quatour, et de Dominis Baronibus totidem Jurisperiti, et prudentia caeteris praepollentes, per Regiam Majestatem eligantur, qui in octavio magnis, et integris, omnes interesse debeant.

§. 2. In brevibus vero judiciis, peramplius continue celebrandis selummodo duodecim ex eisdem, mutuatis et alternatis inter sese vicibus, assidere teneantur.

§. 3. Illi itaque duodecim electi, per integrum medium annum, residui autem similiter duodecim, per alium medium amum, in Consilium Regiae Majestatis semper admitti, et interesse debebunt.

§. 4. Qui stricta fide, Regiae Majestati, et universis domini, ac Regnicolis jurare super eo tenebuntur, ut ipsi, in eodem Consilio omnia illa, quae ad fidelitatem, et incrementum Regiae Majestatis ac libertatem, et commune bonum totius Regni cedere videbuntur, fideliter tractabunt.

§. 5. Et illi iidem jurati electi, semper, et continue Budae, alternatis modo praetacto vicibus interesse, ac consuetudines et jura Regni, quae in judiciis allegari consueverunt, explanare,

et conscribi facere: ad futurasque Conventiones Regnicolarum Generales, juxta seriem Decreti celebrandas, semper coram Regia Majestate, ac Dominis Praelatis et Baronibus Universitateque Regnicolarum exhibere, et praesentare teneantur.

§. 6. Ubi, si quae earundem Regiae Majestati, ac Dominis Praelatis, et Baronibus caeterisque Regnicolis rationabiles, et justae videbuntur, acceptentur, et approbentur. Si quae autem ipsarum irrationabiles, et modo abusivo confectae, et scripta dignoscuntur; per Regiam Majestatem Dominos Praelatos, et Barones, Universitatemque Regnicolarum, in melius reformentur.

§. 7. Quibus tandem per omnia explanatis, conscriptisque, et approbatis, secundum easdem, et eadem judicentur.

§. 8. De salariis autem eorundem juratorum, de medio scilicet Regnicolarum electorum, iidem Regnicolae; de Dominorum autem Praelatorum et Baronum, similiter salariis caeteri Domini Praelati, et Barones providere tenebuntur.

§. 9. Illi vero sedecim jurati, ex quatuor partibus regni, per Regiam Majestatem, et Universum Regnum eligantur.

§. 10. Qui singulo tertio anno in congregationibus scilicet Regnicolarum deinceps celebrandis, alternari, et mutari, officiaque sua deponere debebunt. Ita tamen, ut si qui illorum Regiae Majestati, ac Dominis Praelatis, et Baronibus caeterisque Regnicolis ad id idonei, aptique, et acceptabiles videbuntur, illi rursus eligi valeant.

§. 11. Quicunque autem eorum, ultra ipsum triennium, officium tale deponere voluerit; libarem deponendi habeat potestatis facultatem.

§. 12. Hoc declarato; quod si medio tempore aliquis eorum, nutu Divino ab hac luce decesserit; extunc Regia Majestas, cum caeteris electis, et juratis, loco illius alium, qui videbitur, eligere

valeat: non exspectata Congregatione Generali Regnicolarum praenotata.

§. 13. Hoc quoque non praetermisso; quod, si quempiam praescriptorum viginti quatuor electorum, medio tempore, dum scilicet non sua series verteretur, ad Octavas, vel brevia judicia aut in Curiam Regiam advenire contigerit: semper in sedem judiciariam, et Consilium Regiae Majestatis, in medium scilicet caeterorum suorum Coassesorum, et conjuratorum admitti, et se locare valebit.

§. 14. Caeteri insuper Domini praelati, et Barones, alias in Consilio Regiae Majestatis residentes, more alias consucto, in Consilium Suae Majestatis praenotatum, semper admittantur b.).

24. A királyi városok jogai ujólag megerősittetnek.

6. Az erdélyi, horvátországi, dalmátiai, slavoniai fölebbezett perekben, az országbiró itél.

7. A király elé fölebbezett perek tárgyalásánál, jelen lehetnek az ország rendes birái és itélőmesterei.

8. A birák, tulajdon pereikben, a tárgyalás és itéletnél jelen nem lehetnek, minden biró bevihet egy irnokot.

9. Erdélyben csak egy, a vizkereszti nyolczad tartassék meg.

16. A nőhozományi ügyek soronkivül is tárgyaltassanak.

18. Kinek több törvényszék előtt esküt kell letenni, egy törvényszak alatt csak egy, a legközelebbi törvényszék előtt tegye le.

32. A világiaktul a prépostságok és apátságok vétessenek el, és szerzeteseknek adassanak.

34. Az egyháziak ügyvédi hivatala megszüntetik.

36. A püspökök lelkészeiket, tizedelésre ne használják.

40. 42. A belvámokruli régibb törvények ismételtessenek.

27. 29. 30. A 9-ed és 10-edrül a régibb törvényeket megerősiti.

24. Megerősiti a külkereskedők régi lerakó helyeit.

2. Két nagy nyolczadtartást rendel, a kisebbeket eltörli, hatalmaskodási ügyek folytonosan tárgyaltatnak, ezekben az idézés 32 nap.

3. 4. 5. A sorrendrül. A perek tárgyalási rendénél az idézés kora vétetik tekintetbe, elsőséggel birnak a régibb idézések. — A tárgyalási sorozatra a törvényszékek sorrendet készitenek, ez a felek kivánatára minden perlekedőnek előmutatandó.

11. Az itéletek szerkesztésérül. A per-itéletek, az itélőmesterek által fogalmaztatnak, a kész itéletet az illető itélőmester, a törvényszék előtt felolvassa, a törvényszéknek megmagyarázza, ha a birák elfogadják, aláirja.

15. Ügyvéd visszahivás (revocatio procuratoris) rövid perekben, itélet előtt megengedtetik.

13. 14. Az idézés, nemesek megverése, letartóztatása, megsebzése, nemes udvarházak megtámadása, nemesek gyilkossága eseteiben, nem a vádlott lakásának távolsága, de mindég 32 napra történjék, a vádlott ügyvéde által is megjelenhet, az elősorolt esetekben azonban, ügyvédvisszahivási orvoslattal nem élhet. — A nemes asszonyok, férjeik életében, csak akkor idéztethetnek be, ha a hatalmaskodás birtokaikon vitetett végbe, az özvegy nők, mint gyámok, beidéztethetnek, magukat azonban ügyvéd által képviseltethetik.

19. Ellentállásrul. (repulsio) Ellentállás, kivont kard előmutatásával történik, ki népekkel áll ellent, pörét elveszti, valamint az is, ki a törvényszabta modorban ellentállót, a birtokbul népekkel veti ki.

33. 36. Az egyházi bíróságokrul, az előbbi törvényeket ismétli.

1504.

1. Törvénytelen adórul. Amely megye a rendes kamaranyereségen fölül, a királynak adót, vagy segélyt, az ország szabadságai ellenére országgyülésen kivül önként ajánl föl, vagy fizet, — nemessége, hűtlenségben marasztatik el. Az ily módon elitélt nemesek az országgyülés által mint esküszegők és becstelenek, a többi nemesek társaságábul zárassanak ki, személyük és vagyonukban büntettessenek meg.

„Si quipiam vero Comitatuum, motu proprio, et non de consensu et voluntate totius Regni, extra scilicet Conventiones Regnicolarum, contributionem aliquam, seu quodcunque subsidium (praeter solitum lucrum Camerae) contra videlicet, antiquam Regni libertatem, Regiae Majestati, quovis modo, vel quovis colore exquisito offerent, aut praestarent, extunc universitas nobilium hujusmodi Comitatus, universaliter in poena fidefragii, seu perjurii, amissioneque honoris, et humanitatis convicti, et condemnati, et a consortio caetercrum nobilium Regni relegati, et segregati habeantur eo facto.

Qui quidem nobiles sic condemnati, in conventionibus Regnicolarum postea celebrandis, per universitatem Regnicolarum juxta eorum voluntatem, tamquam perjuri honoreque, et humanitate privati ac a consortio ipsorum segregati, tam in rebus ac bonis, quam personis eorum puniri, castigarique et condemnarique valeant, atque possint.

2. Az alispánok választásárul. — A főispán, az alispánt a megyei nemességbül nevezze, oly egyént azonban, kit a megye nem akar, alispánnak nem tehet.

„Vice Comitem quemlibet, Comes parochialis de coetu et numero verorum nobilium, ipsius Comitatus, cujus honore fungitur, eligat.

Quem tamen absque consensu et voluntate nobilium illius comitatus eligere, nunquam valeat, atque possit.

9. A hanyag alispánokrul. A hanyag fő- és alispánok, kik az előttük folyt, vagy az ország biráitul hozzájuk végrehajtás végett leküldött pereket végre nem hajtják, a királyi tábla elé idéztetnek, ha hanyagságuk bebizonyul, 100 arany forint birság és költségtéritésre itéltessenek.

10. A királyi korlátlan adományozási jogot megerősiti.

26. Az egyházi kegyuraságrul. A püspök a kegyur ellenére lelkészt nem nevezhet.

18. A parasztokat a nyul-, szarvas-, dámvad-, vaddisznó-, vadkecske-vadászat-, a császármadár és fáczánó-madarászattul eltiltja.

4. Ellentállásrul. Ellentállni csak egyszer lehet, ki másodszor ellentáll, mint hűtlen büntettetik, vagyonának $^2/_3$-a a felperes, $^1/_3$-a a királyra száll.

5. Birói eljárásrul. A közönséges nyomozás és birói szemle háboritói büntettessenek.

14. Az ügyvédi megbizás, a megbizó külföldön utazta alatt, mindig érvényes.

3. Az örökös főispánságok eltörlése ismételtetik.

7. A megyetörvényszék zálogügyekben 100 forintnyi összegig itél.

8. Az alispán uj foglalásoknál, 10 forint erejéig itél.

11. Ki perujitását igazolni nem tudja, rágalomban marasztatik el.

12. A püspökök 4 évig lelkészeiktül semminemü fizetést sem követelhetnek.

15. A perlekedő fél, tulajdon nyilatkozatát vissza nem vonhatja.

1507.

5. Az országtanácsrul. A király az ország ügyeiről választott és több tanácsosaival intézkedik; — az országtanács jóváhagyása nélküli rendeletei érvénytelenek. A király az erdélyi vajdaság, székely főispánság, dalmát, horvát bánságok, a temesi főispánság és a végek összes tisztségeire, az országtanács által ajánlt érdemes egyéneket nevezzen.

„Regia Majestas omnia, quae negotia hujus Regni concernunt, cum consilio praefatorum Dominorum assessorum et aliorum Consiliariorum de caetero faciat.

Et si praeter eorum scitum faceret, nullius sint vigoris, atque firmitatis.

Praeterea universa officia finitima, Vajvodatum scilicet Transilvaniensem, Comitatum Siculorum, Banatum Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Comitatum Temesiensem, ac aliorum Castrorum finitimorum Capitaneatum, personis benemeritis, cum Consilio eorundem Dominorum assessorum, et caeterorum Consiliariorum suorum conferat.“

7. Az országtanácsosok felelősségérül. — Az országtanácsosok, ha a királyi tanácsban valamely ur, vagy nemes, az ország közjava, szabadsága és törvényei ellen, nyiltan, vakmerően cselekedni merészelne, ezen merényletet a többi tanácsosok tartoznak az országgyülésnek följelenteni és a tettest megnevezni. Az ily tanácsost az országgyülés, mint hazaszabadságárulót és lázadót, személye és vagyonában megbüntetheti.

„Si quis Dominorum aut Regnicolarum in Consilio Regiae Majestatis, contra libertatem, et commune bonum, atque statuta hujus Regni, palam publice, Temerarie agere attentaret, talem teneantur praescripti domini assessores, in generali Diacta, proxime ventura, universis dominis Praelatio, et baronibus, et caeteris Regnicolis, ex nomine manifestare.

Quem ibidem tamquam Reipublicae libertatisque proditorem in rebus, et persona iidem puniendi habeant facultatem.

8. Országárulás. Az ország törvényeit, határozatait, világosan és nyiltan sértő (mint ezt a hatalmasok tenni szokták) ha egyházi, egyházi javadalma és hivatala; ha báró, vagy nemes, mint ország és felségsértő összes javai elvesztésével büntettetik és számüzetik. A király, az elitéltnek birtokait, javadalmait, bárkinek adományozhatja.

Ha azonban a király őket megbüntetni, javadalmaik és birtokaiktul megfosztani nem akarná, a büntetést rajta, a megyebeli fő- és alispán, a megye nemességével hajtsa végre és vagyona közzsákmány legyen.

Ha a bünös hatalmas, birtokait, javadalmait a nádor és országbiró, a megye fölkérésére, hivatalvesztés sulya alatt, saját és más urak zászlóaljaival és a megyei nemességgel vegyék el.

Quicunque contra statuta, Decretaque Regni, palam et aperte egerit; Decretaque hujuscemodi temerario ausu violare de caetero praesumpserit (prout hactenus per plerosque Potentes fieri solitum erat) talis, si fuerit Praelatus, aut altera Persona Ecclesiastica: in amissione Praelaturae, vel alterius dignitatis, et beneficii. Si vero Baro, vel nobilis: in amissione universorum bonorum suorum, et jurium suorum possessionariorum convincatur eo facto, et perpetuus Regiae Majestatis, ac Regni infidelis, et exul habeatur.

§. 1. Et talium praelaturas, beneficia, seu dignitates, vel jura possessionaria Regia Majestas, cui maluerit, liberam donandi et conferrendi habeat facultatem.

§. 2. Quos si Majestas sua hoc modo punire, Praelaturasque, seu beneficia, aut dignitates, vel jura possesionaria auferre, et alteri conferre, donareque recusaret; ex tunc si mediocris Persona Spiritualis, aut Saecularis id facere tentaverit, per Comites, vel Vice-Comites ac Gentes, et Universitatem Nobilium ejusdem Comitatus, ubi tales residentiam habent, juxta eorum libitum puniatur; universaque bona, et res ejusdem, in publicam praedam convertantur.

§. 3. Si vero potens quispiam fuerit; ad hujus proterviam, rebellionemque domandam, nec non bonorum, et jurium possessionariorum, dignitatumque, et beneficiorum ablationem; praefati Dominus Palatinus, ac Judex Curiae Regiae, vel supremus Capitaneus, per universitatem nobilium illius Comitatus, ubitalis aperta Decreti violatio facta fuerit, requisitus: levatis praemisso modo suis, ac aliorum Dominorum, et Comitatuum gentibus; insurgere, ac sub praemissa dignitatis, et officiorum suorum amissione, adimere teneatur.

11. Idegen pénz az országba ne hozassék.

12. Országgyülés alatt a törvényszékek szünetelnek, ki az országgyülés szabadságát zavarja, tagját megveri, vagy megsebzi, azonnal az országgyülés elé idéztetik, mint hűtlen, rögtön büntettetik.

Si quis forte aliquem in Diaeta verberaret, vulnerat, vel libertatem Diaetae turbaret (quae nota infidelitatis est) talis personaliter semper citari poterit, ibidemque judicium de eo fieri valebit.

13. Egy egyén több egyházi javadalmat nem birhat.

1. Végrehajtásrul. — A birói itéletek foganatositására, ezennel elrendeltetik, ha végleges itélet hozatott, a király a fölperest, a neki itélt birtokba, fegyverrel is helyezze be.

A per birája, vagy maga ő felsége is, itéleteiket tegyék föl, az itéletekben a végrehajtásra jelöljék ki a nádort, vagy országbirót, ezek hivatalvesztés sulya alatt kötelesek saját zsoldosaik és azon megye erejével, melyben az itélet foganatositandó, a végrehajtást azonnal eszközleni; kik ily végrehajtásnál, közreműködésüket megtagadják, mint hűtlenek büntettetnek. — Ha a végrehajtásra a megyei erő elegendő, vagy a pör birája a végrehajtással ezeket bizta meg, a végrehajtás a fő- és alispánok, és a megyei közönség hozzájárulásával eszközlendő.

Ut judicia, et judiciariae deliberationes, frustra de caetero ne fiant, sed actor obtento jam jure suo, quod aquisivit, et causa exinde suscitatam, ad finem usque perduxit infallibiliter potiatur, statutum est; quod dum et quandocunque, in aliqua causa finalis executio fieri, et ulterior processus in prosecutione ipsius causae requiri non debebit, Regia Majestas superinde requisita, bona et jura possessionaria, vel pecunias, aut alias res, in judicio reobtentas, gladio armaque et Regia potentia actori reddi adque restituit ac ipsum in dominum eorundem bonorum reobtentorum, introduci et collari facere statuerit.

Judex causae, vel etiam Majestas sua, litteras adjudicatorias more solito conficiat, ac litteris eisdem Palatinum, Judicem Curiae Regiae, loco Regiae Majestatis requirat. Qui sub amissione Dignitatum et officiorum, statim gentes proprios, ac nobilium, ac Dominorum illius comitatus, ubi taliter convictus moram trahit, si opus fuerit, etiam totius Regni levare, et actori omnimodam satisfactionem impendere debeat et teneatur.

Quicunque autem gentes pro executione mittere recusarent, poena notae infidelitatis condemnentur.

Quodsi comites, vel vice comites, et gentes comitatus sufficient, et Judex Curiae, ad eosdem litteras dederit, extunc iidem liberam satisfaciendi habeant facultatem.

2. Erőszakos foglalás, hűtlenség. — Ki a pör folyama alatt törvényesen ellent nem áll, de a fölperest a birtokbani törvényes be- és visszahelyezése után erőszakkal kiveti, az ily erőszakoskodó ellen birói szemle rendeltetik, ha reá az erőszakos foglalás bebizonyul, hűtlenségben marasztatik el.

3. A nagy nyolczadok azon esetben is megtartandók, ha a törvényszéki tanácsosok teljes számmal meg nem jelennek. A törvényszéken, betegség esetén kivül, meg nem jelenő tanácsos hivatalát veszti és soha többé nem alkalmaztatik, — helyébe ő Felsége a többi tanácsosokkal más tanácsost választ. A főuri tagok fizetése 700, a nemeseké 300 arany forint, ennek fedezésére minden kapu 3 denárt fizet.

1514.

1. A király által zálogba adott 30-ad és 20-ad, a só, arany és ezüst bányák és királyi városok, a Coronának adassanak vissza, a zálogösszeget a király jövedelmeibül téritse meg, ugy, hogy a féljövedelem, törlesztésre fordittassék. A Zápolya Jánosnál lévő harminczadok, zálogösszegek lefizetésére, az adóbul minden forint után 20 denár fordittassék.

2. A király, jövedelmeit, az ország beleegyezése nélkül, bármi szükségben, zálogba ne adja, ki e törvény daczára, királyi birtokot zálogba vesz, mint uzsorás büntettetik, és a zálogos összeget elveszti.

Regia Majestas proventus suos Regios, sine consensu, et deliberatione nemini inscribat, qualicunque necessitate adurgente.

Nam si quis Dominorum, aut nobilium, hujusmodi proventus pro se inscribi fecerit, summa illa defacto amittatur.

Et insuper in aestimatione talis proventus, vel civitatis foenerator ille convincatur.

66. Idegen pénz az országba ne hozassék és forgalommal ne birjon.

18. 64. A tizedről a régibb törvényeket ismétli.

15—30-ig. A jobbágy viszonyokról.

15. A jobbágy vagy zsellér, évenként fizet urának 1 forintot.

16. A jobbágy hetenként szolgál 1 napot.

17. A jobbágy évenként ád 12 csirkét.

18. A jobbágy termesztményeinek tizedét.

19. A jobbágy két ludat.

20. 10 házhely után 1 hizott sertést.

21. Helyes jobbágyasszonyok, ha máshová férjhez mennek, házhelyeiket csak uri engedélylyel hagyhatják el, a nem helyesek eltávozhatnak, nagy fiaikat azonban magukkal nem vihetik, sőt a gyermekek, ha nagykort értek, uraikhoz tartoznak visszatérni.

22. A helyeseknél lakó zsellérek, tartoznak külön házat épiteni.

23. A Kunok, Jászok és mások, kik királyi uradalmakban laknak, a királyi és kőfallal keritett városok kivételével, a parasztokkal hason szolgálmányok és fizetésekre kötelezteknek.

24. Püspök és érsek, született paraszt nem lehet.

25. A jobbágyok szabadköltözködése eltöröltetik.

26. A tulajdonos, magához véve 4 nemest és egy szolgabirót, a birtokáról erőszakkal elvitt jobbágyot visszakövetheti, ha tulajdonosi jogát bebizonyitja, az erőszakoskodó 100 forint birságot fizet, és a jobbágyot köteles rögtön visszaadni; ha vissza

nem adja, azon birtokot, hová a jobbágyot vitte, bármi nagy legyen is a birtok, elveszti.

28. A szökevény jobbágyot a tulajdonos, kinek birtokán tartózkodik, szolgabirói felszólitásra köteles kiadni.

30. A szökevény jobbágyot, ura ahol találja, elviheti.

55. Királyi személynök csak világi lehet.

34. A marmarosi nemesek a pórlázadásban résztvevén, a marmarosi, beregi, ungi nemesek felett, vizsgálat tartandó.

54. A király az ország határait vizsgáltassa meg.

57. Várak csak királyi engedélylyel épittethetnek.

59. A kettős papi javadalmakróli tilalom ismételtetik.

64. A tizedelők a tizedért, senkit el nem zárhatnak.

67. A végvárakat a király szerelje fel.

Az Ulászló uralma alatt kelt törvények közt.

I. Alkotmány biztositékok.

1490-iki királyi hitlevél bevezetése, mely a királyválasztási jogot elismeri.

1490. 2. Az ország összes jogait, szabadságait, minden előbbi király törvényeit megerősiti, a Mátyás alatti visszaéléseket eltörli.

1490. 3. A koronát a nemzet által választott koronaőrökkel rendeli őriztetni.

1490. 8. A király magyarországbani lakását biztositja.

1490. 9. 10. szerint a király, csak magyar udvart tarthat, magyar tisztviselőket, magyar tanácsosokat nevezhet, az ország ügyeiről, csak magyarokkal tanácskozhatik.

1490. 11. 12. A király egyházi hivatalokra, csak magyarokat nevezhet.

1492. 1. 2. 5. 6. 8. Ismétli az 1490. 2. 3. 8. 9. 10. 11. 12. törvényeket.

1492. 59. 65. A királyi adományokra megerősiti az 1486. 22. 23. 24. 26. 27. törvényeket.

1495. 2. A törvényellenes adományokat megszünteti.

1495. 3. 4. Hűtlenségi vádakban az országgyülés itél, a hűtlenség eseteire, Mátyás törvényeit megerősiti.

1495. 26. A nemesség az országgyüléseken, fejenként jelenjen meg.

1495. 36. A király hivatalnokait évenként számoltassa meg.

1495. 25. Koronaőrök csak világiak lehetnek.

1495. 26. A király magyaroknak, korlátlanul adományozhat.

1498. 1. A király megerősiti Magyarország összes törvényeit.

1498. 40. A királyi városok szabadságai megerősittetnek.

1498. 2. Az országos törvényszékekhez az országgyülés a királylyal 16 nemest választ.

1500. 10. A választott tanácsosok fele az országtanácsban mindig jelen legyen, kik az alkotmány fölött őrködni eskü alatt köteleztetnek, hivataloskodásuk ideje 3 év, ennek elteltével, ujólag megválaszthatók.

1500. 24. A királyi városokról 1498. 40-et megerősiti.

1504. 1. Az országgyülésen kivül adót, vagy segélyt felajánló, vagy törvénytelen adót fizető megye nemességét, hűtlenségi bünben marasztalja el, az országgyülés által őket, személyük és vagyonukban rendeli megbüntetni.

1504. 10. A királyi korlátlan adományozási jogot visszaállitja.

1507. 5. A király az ország ügyeiről, választott és többi

tanácsosaival rendelkezik, csak a tanács által elfogadott rendeletei, kinevezései érvényesek.

1507. 7. Az országtanács az országgyülésnek felelős, ha valamelyik tanácsos, az országtanácsban, az ország alkotmánya, szabadságai ellen nyilatkozik, társai kötelesek őt, az országgyülésnek feljelenteni, az ily tanácsost az országgyülés áruló és lázadóként bünteti.

1507. 8. Az ország törvényeit, határozatait sértő, számüzetik, javai elkoboztatnak, ha a király az ily itéletet, végre nem hajtja, köteles azt a fő- és alispán, a megyei nemességgel végrehajtani, ha a megye ereje erre elégtelen, a megye felszólitására a nádor, vagy országbiró kötelesek zászlóaljaik, más urak és a megye nemességével végrehajtani.

1507. 12. Ki az országgyülés szabadságát zavarja, tagjait megsérti vagy megveri, az országgyülés elé idéztetik, és mint hűtlen büntettetik.

1514. 2. A király az országgyülés beleegyezése nélkül jövedelmeit a legnagyobb szükségben se adja zálogba, minden ilynemü eladás érvénytelen, a vevő pénzét veszti, mint uzsorás, büntettetik.

II. Az adójogról szólnak.

1490. 2. A király a szokásos régi adóval megelégszik, 1 aranyforint kapuadót, soha követelni nem fog.

1492. 26. A kamaranyereség 50-ed és nyest adó, a Zsigmond és Albertkori szokás szerint vettessék ki.

1498. 30. Adószedők csak magyarok lehetnek.

1504. 1. Az országgyülésen kivül adót, vagy segélyt önként felajánló vagy fizető megye nemessége mint hűtlen, személye és vagyonában büntettetik.

III. Az országgyülésekről.

1492. 108. Az országgyülés a távollevőkre 4 napig vár, 5-ik nap a tanácskozás megkezdetik, a jelenlevők jogérvényesen határoznak.

1495. 3. Hűtlenségi esetekben, az országgyülés biráskodik.

1495. 26. A nemesség az országgyüléseken fejenként, és nem követei által jelenik meg.

1498. 1. Négy évig a Rákoson Szent-György napján évenként, ezentúl minden harmadik évben országgyülés tartassék, a nemesség fejenként jelenik meg, ki kimarad, vagy az országgyülést 15 nap előtt elhagyja, ha főur 400, ha birtokos nemes, 200 márka büntetést fizet; 10 egyhelyes nemes 1 követet küld.

1498. 2. Az országgyülés az országos törvényszékekhez 16 nemest választ.

1500. 1. Az 1498. 1. törvényt megerősiti.

1500. 10. Az 1498. 2. szerint a választott törvényszéki birák fele az országtanácsban mindig jelen legyen stb. Minden három évben ujonan választatnak.

1507. 7. Az országtanács, az országgyülésnek felelős, ha valamely tanácsos, a tanácsban, az ország törvényei, szabadságai ellen vét, az országgyülés által, mint áruló és lázadó büntettetik.

1507. 12. Ki az országgyülést megtámadja, tagjait megsebzi, vagy megveri, az országgyülés elé idéztetik, általa mint hűtlen büntettetik.

1514. 2. Az ország jövedelmeit a király, az országgyülés beleegyezése nélkül el nem zálogosithatja.

IV. A hadügyekről.

1492. 18. A nemesek, főurak, papok, az ország határain túl harczolni nem tartoznak.

1492. 33. A végvárakat a király szerelje fel.

1498. 17. Az ország zsoldjában levő zászlóaljak, az országon kivül is tartoznak katonáskodni.

1498. 16. 36 házhely után 1 katona állittatik.

1498. 43. A végvárak fölött a nádor és országbiró ellenőrködjenek.

1514. A végvárakat a király, a szükségesekkel lássa el.

V. A pénz, só és harminczadról.

1490. 17. A jelen pénznem marad, a király ezt csak egyháznagyjai tanácsára változtathatja meg.

1492. 27. A harminczadról a régi törvényeket megerősiti.

1492. 32. Az arany és ezüst kivitelét, idegen pénzek behozatalát eltiltja.

1492. 84. 103. A külkereskedők számára kijelelt eladási helyeket megerősiti.

1498. 37. A sóeladási helyeket meghatározza.

1507. 11. Az idegen pénz behozatalát eltiltja.

1514. 66. Idegen pénz az országba ne hozassék, forgalommal ne birjon.

VI. Helytartó és nádorról.

1492. 33. A nádorválasztást megerősiti, a nádort a birói eskü letételére kötelezi.

1507. 8. Ha a király, az országárulót meg nem bünteti, ha erre a megye elégtelen s e végett a nádort felszólitja, a nádor az itéletet, a hazaáruló ellen, saját, az urak zászlóaljai és a megye nemességével köteles végrehajtani.

VII. Felelős nemzeti kormány.

1498. 2. Az országos törvényszékekhez, a király az országgyüléssel 16 tanácsost választ.

1500. 10. A választott törvényszéki tanácsosok fele, az országtanácsban mindig jelen legyen; a tanácsnokok az alkotmány feletti őrködésre esküt tesznek; a király és országgyülés által választatnak, hivataloskodásuk 3 év, három év multával azonban ismét ujólag megválaszthatók.

1507. 5. A király az ország ügyeiről választott és többi tanácsosaival intézkedik, rendeletei, kinevezései, az országtanács jóváhagyása nélkül érvénytelenek.

1507. 7. Az országtanács, az országgyülésnek felelős, ha az országtanácsos a királyi tanácsban, az ország alkotmánya, és szabadságai ellen nyilatkozik, azt társai kötelesek az országgyülésnek feljelenteni, az országgyülés őt mint lázadót és árulót bünteti.

1507. 8. Az ország törvényeit sértő számüzetik, javai elkoboztatnak.

VIII. A személy- és tulajdonjogról.

1490. 2. A király, az ország és egyháznagyok, bárók, nemesek, egyháziak, városok és minden lakos kiváltságait, jogait, szabadalmait megerősiti.

1490. 3. Mátyás jogtalan foglalásait visszabocsátja.

1490. 13. Birtokot adománykép, csak magyar nyerhet.

1490. 14. A király a birákat kedvezésre nem kényszeriti, törvény rendét meg nem zavarja, meg nem változtatja.

1490. 15. 16. A király, nemest, törvényes itélet nélkül

el nem fogathat, személyét meg nem sérti, vagyonában nem kárositja.

1490. 18. A zászlós urak, egyháznagyok és nemesek, a a zsoldot huzók kivételével, az ország határain kivül, harczolni nem tartoznak.

1492. 28. A királyi beszállásolás ellen, Endre törvényei megujittatnak.

1492. 83. A felségsértők menhelyi törvényei megujittatnak.

1492. 93. Nemesek, adósságért el nem záratbatnak.

1492. 101. A király és tisztjei, a koronauradalmakbeli szénamunkára az ország lakosait ne kényszeritsék.

1492. 17. 22. 23. 24. A honvédelmi sereg általi károkra megerősiti az 1435. 89. 1486. 31. czikket.

1492. 47. 49. 104. A tizedről törvényeket ismétli.

1492. 93. 94. A jobbágy költözködéséről törvényeket megerősiti.

1492. 85. 88. A belvámokra, Mátyás törvényeit megerősiti.

1492. 90. A nemesek adósságérti elzárását eltiltja.

1495. 3. Nemes, hűtlenségi bünben csak az országgyülés által marasztaltathatik el.

1495. 37. Az ó-hitüeket, a papi tizedtől felmenti.

1495. 36. A belvámokra a régieket ismétli.

1498. 55. püspökök, egyháznagyok, birtokokat, sem maguk, sem egyházaiknak nem vehetnek.

1495. 65. Az egyháziak birtokvétei érvénytelenek.

1495. 69. A püspökök, lelkészeiket ne zsarolják.

1495. 41. 50. 51. 52. A 9-ed és 10-edről törvényeket ismétli.

1495. 36. A belvámokról a régieket ismétli.

1495. 53. Cathedratikum fejében, egyházanként 1 a. f. fizetendö.

1500. 10. A püspök, a kegyur ellenére lelkészt nem nevezhet.

1500, 4. A parasztokat, a vadászattól eltiltja.

1504. 12. A püspök lelkészeitől, 4 évig semmit sem követelhet.

1514. 18. 64. A tizedről, előbbi törvényeket ismétli, tizedért senkit elzárni nem szabad.

1514. 15—30-ig. A jobbágyokat, személy és tulajdonjogaiktól megfosztja.

1514. 23. A jászokat és kunokat szolgákká alacsonyitja.

IX. A megyékről.

1492. 26. Az adóhátralékot a főispán és szolgabiró hajtsák be: (eddig befolyt a kamaragróf is.)

1492. 34. A szolgabiróválasztásra a régibb törvényeket ismétli.

1492. 53. Az esküdteket eltörli; a megyetörvényszékeken itélnek a fő-, alispánok és szolgabirák.

1492. 36. A kiáltványos gyülések ujólag eltöröltetnek.

1492. 75. 79. A törvényszék- és alispánsértőkre, a régi törvényt ismétli.

1492. 80. Az alispánokról, 1486. 60-at megerősiti.

1495. 16 17. A fő- és alispánok végrehajtásokat csak megyegyülési kiküldetés mellett tehetnek, az önkényesen eljárók, fejváltsággal büntettetnek.

1498. 44. 57. Minden megyének külön főispánja legyen.

1498. 71. A fő- és alispánok, kötelesek a pereket, hiva-

talvesztés sulya alatt tárgyalni, a nem felebbezetteket végrehajtani, a felebbezetteket a királyi törvényszék elé terjeszteni.

1500. 2. főispán, alispánt a megye nemeseiből, a megye beleegyezéséből nevez; kit a megye nem akar, alispánnak nem nevezheti.

1500. 9. Az itéletet végre nem hajtó alispán, a királyi törvényszék elé idéztetik és 100 forintban marasztatik el.

1504. 3. Az örökös főispánságok eltörültetnek.

1504. 7. A megye törvényszéke zálogügyben 100 forintig itél.

1504. 10. Az alispán, uj foglalásoknál 10 forintig itél.

1507. 8. Az országárulón, ha a király az itéletet végre nem hajtja, köteles azt a fő- és alispán a megyei nemességgel végrehajtani.

1507. 1. Ha az itélet végrehajtásával, a per birája által, a fő- vagy alispán van megbizva, a végrehajtást a megye hozzájárulásával eszközöljék.

X. A törvénykezésről.

1492. 3. A törvényes párbajt eltörli.

1492. 62. 75. A peregyezségekre, a birák sértőire 1486. 5 és 54-et megerősiti.

1492. 71. A halasztó parancsokra megerősiti az 1486. 7-et.

1492. 72. 73. Fölebbezésekre ismétli az 1486. 53-at, mely az első bíróságtól felebbezett pereknek a rendes nyolczadokon kivül tárgyalását elrendeli.

1492. 51. Ügyvédi visszahivást enged rövid perekben, végitélet előtt.

1492. 38. Az idézéseket szabályozza, a vásári felkiáltás általi idézést eltörli.

1492. 73. A felsőbb itéletnek az alispán által 15 naprai végrehajtását elrendeli.

1492. 75. A végrehajtó fő- és alispán megtámadóját keményen bünteti.

1492. 7. Az első ellentálás büntetése 1, másodszor 2 márka.

1492. 55. Kisebb hatalmaskodás büntetése 25 márka.

1492. 56. Nagyobb hatalmaskodásnál, kétszeri nyomozást rendel.

1492. 74. Hatalmaskodásoknál megerősiti Lajos 14. §-át.

1492. 82. Gyilkosságokra megerősiti az 1486. 51-et.

1492. 98. 99. A birói dijakat szabályozza.

1492. 93. 96. A káptalani eljárást és dijait szabályozza.

1492. 90. A nemeseknek adósságérti elzáratását eltiltja.

1495. 1. A foglaló, a foglalt birtokot, jövedelmével együtt adja vissza.

1495. 3. Hűtlenség birája az országgyülés, a király köteles, a hűtlenségért vádoltat, a törvény rendje szerint országgyülés elé idéztetni.

1495. 9. Rendezi a káptalan törvényes működését.

1495. 10. Az egyházi bíróságokra a régi törvényeket megerősiti.

1495. 12. A bíróságokat szabályozza.

1498. 3. Az itélőmesterek esküdjenek, ajándékot elfogadhatnak, ha azonban megvesztegettetésük bebizonyul, fejükkel és vagyonukkal lakolnak.

1498. 5. A perek tárgyalásánál elsőbbséget az idézés kelte ád.

1498. 2. A nyolczadokon a választott nemesbirák kötelesek megjelenni.

1498. 8. A nemesek ellen hatalmaskodási perekben a király itél.

1498. 60. 63. Az egyházi bíróságokróli törvényeket megerősiti.

1504. 7. 10. A megyetörvényszék zálogügyekben 100 frt, az alispán ujfoglalásoknál 10 frtig itél.

1500. 10. A nagynyolczadokon a birák kötelesek mind nyájan megjelenni.

1500. 6. Az erdélyi horvát, dalmát, slavon perek birója az országbiró.

1500. 7. A király elé felebbezett perek tárgyalásánál az ország rendes birái és itélőmesterek jelen legyenek.

1500. 8. A birák tulajdon pereikben, a tárgyalás és itélet hozatalánál jelen nem lehetnek.

1500. 9. Erdélyben csak a vizkereszti nyolczad tartatik meg.

1500. 16. Nőhozományi perek soron kivül is tárgyaltassanak.

1500. 2. Két nagy nyolczad tartását rendeli, a többit eltörli.

1500. 3. 4. 5. A perek tárgyalásánál az elsőbbséget, az idézés kelte ád; — a törvényszékek kötelesek sorozatot készíteni s ezt a perlekedőknek, ha kivánják, bár mikor előmutatni.

1500. 11. Az itéleteket az itélőmester szerkeszti, ha a birák elfogadják, aláirja és kiadja.

1500. 15. Rövid perekben ügyvédi visszahivás, itélet előtt megengedtetik.

1500. 13. Hatalmaskodási perekben 32 napi idézés igényeltetik.

1500. 19. Az ellentállás kivont kard kimutatásával törté-

nik, ki népekkel áll ellent, vagy a törvényes modorbani ellentállót népekkel veti ki, pörét veszti.

1504. 4. Ellentállni csak egyszer lehet, ki másodszor ellent áll, összes vagyonát elveszti.

1504. 5. A birót hivatalos eljárásában sértő büntettetik.

1504. 10. A hanyag alispán, ki az itéletet végre nem hajtja, a királyi törvényszék elé idéztetik és 100 forint birságban marasztatik el.

1504. 11. Ki a perujitást nem igazolja, rágalomban marasztatik el.

1504. 14. Az ügyvédi megbizás külföldön tartózkodó részéről, távolléte alatt mindig érvényes.

1504. 15. A perlekedő, tulajdon nyilatkozatát vissza nem vonhatja.

1507. 1. A pör birája, a végrehajtásra birót jelöljön ki, ha a fő-, vagy alispánok jelöltetnek ki, az itéletet, csak a megyei kiküldetéssel hajthatják végre.

1507. 2. Erőszakos foglalás, mint hűtlenség büntettetik.

1507. 3. A nagy nyolczadok, ha a tagok mind jelen nincsenek is, megtartandók, a törvényszéket, betegség kivételével, mulasztó tanácsos hivatalát veszti.

1507. 8. Az országárulón, ha a király a büntetést végre nem hajtja, köteles a fő- és alispán, a megyei nemességgel végrehajtani.

1507. 12. Az országgyülés alatt, a törvényszékek szünetelnek.

1514. 55. Királyi személynök csak világi lehet.

Ulászló gyenge, tehetetlen, félénk, szelid, hülye király volt, ki sem a királyi méltóság és kötelesség, sem az ország érdekeiről tiszta fogalommal nem birt; a nemzet nyelvét nem beszélve,

nem ismerte az országot, mindent tanácsnokai szemüvegén nézett, — a békét, nyugalmat imádta, ingatag nádszál, hajlékony báb volt, a nyugalom és béke kedveért, feláldozta az ország érdekeit, idegen támasz után kapkodott, a királyságnak csak czimét viselte, nevében a főpapság és főnemesség kormányzott; — kormányzatának bünei, tanácsosainak róhatók fel; — kiknek ő tehetetlen, engedelmes eszköze volt.

Hitlevelében, az ország összes törvényeit megerősitette. Mátyás visszaéléseit eltörülte, a birák függetlenségét biztositotta, a megyék jogait visszaállitotta; papiroson tehát az alkotmány, régi állását visszafoglalta; valódilag azonban, Ulászló uralmának kezdete, Mátyás uralmának végétől, keveset különbözött; Ulászló magát a főurak és főpapság karjaiba vetette, ők kormányoztak, tagjaik viselték az ország főbb hivatalait, rendelkeztek a fő- és alispánságokról, — ők kezelték az ország jövedelmeit, hatalmukat az ország kifosztása, az általuk söpredéknek nevezett nemesség elnyomása, az alsó papság, városok és nép elszegényitése, eltiprására forditották; a korona tekintélyét alá sülyeszték, jövedelmeit eltulajdonitották; áruba bocsátották a nemzet méltóságát; és hatalmak fentartására, a nemzeti függetlenség árán, idegenekkel szövetkeztek. — A nemességben, melynek bünös közönye miatt nyerte el Ulászló a koronát, a nyomás, a nemzet megaláztatása, föltámasztotta a hazaszeretetet, az oligarchia és nemesség közt, a régi küzdelem megujult. — A nemesség eleinte csak jogait igyekezett visszaszerezni, — később uj biztositékokat vivott ki, végre a kormányzatot átalakitotta, és a nemzet felségi jogait a nemzetnek visszaszerezte. — A küzdelem nehéz volt, mert a király is, a haza ellenségei, a bitorlók táborában foglalt helyet; a hatalom, a királyi név varázsa, túlsulyt kölcsönzött a rendkivül gazdag főpapság és

oligarchiának; Zápolya nádor magát a nemességnél beszinelve, a nemességet tévutra vezette, a nemesség Mátyás alatt, anyagilag meggyengült, elpuhult, — kezdetben jeles vezetőkkel nem birt, ennélfogva csak lassan, és fokonként haladt.

A felségi jogokat a nemzet, a királylyal mindig közösen gyakorolta, ezek után vágyott az Ulászló választása által elbizakodott oligarchia; egy részét, rögtön el is foglalta, a többit, folytatólag megtámadta. A királyi hitlevél 6. és 7. pontja által biztositotta magának az osztrák hóditmányok és váltságösszegek fölötti intézkedést: az osztrák hóditmányok, az ország kiegészitő részét képezvén, ez által az ország területe fölötti kizárólagos rendelkezést, az országgyülés egyedüli jogát, magához ragadta. A 17-ik pont, a pénzváltóztathatást az ország- és egyháznagyokra ruházta, ez szinte országos jog volt, melyet a nemzet századok óta országgyülése által gyakorlott. A 11. pont által a főbb egyházi méltóságokrai kinevezést, az ország és egyháznagyok jóváhagyásához kötötte; — ez megtámadása volt a királyi kinevezési jognak, melyre eddig némely hivataloknál befolyást csak az országgyülés gyakorlott. — Az országgyülés évi tartását nem gátolta ugyan, de szerkezetét módositotta; — ugyanis bár Ulászló hitlevelében az ország összes törvényeit megerősitette, s az 1458. 13. törvény szerint az országgyülésre nem csak minden nemesnek fejenként meg kell hivatni, de azon minden nemes, birtokvesztés büntetése alatt köteleztetett is megjelenni; Ulászló mindjárt uralkodása kezdetén e törvény mellőzésével a nemességet követek általi megjelenésre hivta fel; a nemesség a hatalmas oligarchia hatalmát, csak tömegesen birta ellensulyozni; — pár száz embert az ököljog korában könnyü volt elrémiteni; — nem nehéz megvenni; ellenben ezreket sem megvenni, sem megijeszteni nem lehet; — ezért is e korban, min-

den önkényes kormány először is képviseleti rendszerhez nyult; s midőn ezáltal többséget szerzett, az országgyüléseket lassanként mellőzte. — Az 1492. 13. A királyi korlátlan adományozási jogot 100 házhelyre szállitotta le; ezenfelül a király csak az ország- és egyháznagyok beleegyezésével adományozhatott. — Az oligarchia ezen előjogok, az országgyülés módositása által a nemzet fölé emelkedett, s ha a nemzet a bitorlást eltüri, a királyság, az oligarchia eszköze, a nemzet, a főurak szolgájává aljasodott volna.

Mindkét rész tudta, hogy győzelme az országgyülés alakitásától függ, az ellenzék 5 évig küzdött, mig végre 1495-ben sikerült a fejenkénti országgyülésről törvényt megujitani; a kormány azonban e törvényt 96-ban sem foganatositotta; sőt 96-ban a főurak a nemességet már semminek tartva, az országgyülésen magát elkülönözte, és a királyi palotában külön tanácskozmányt tartott; — miáltal Nagy Lajosnak egyenlőségi törvényét sértette meg, és oly jogot igényelt, mely az ős szerződés, az alkotmány, a gyakorlat, és összes törvényeinkkel ellenkezett, — nyilvános bitorlás volt ez, mit ha a nemesség eltür, törvényhozási befolyását elvesztette volna. — E szemtelenség legfőbb fokra ingerelte a nemesség haragját, — képviselői keményen megtámadták a kormányt, a különködő egyház- és országnagyok, a főurak szétszaladtak, és már 1497-ben a nemesség Pesten személyesen jelent meg, s ezentul képviseleti országgyülések nem hivattak össze. — A nemesség szalmatüze azonban, a kivivott siker után csakhamar elaludt, kevesen jelentek meg, a jelenlevők megunva a kormány halogatásait, csakhamar odahagyták az országgyülést; a nemzet jobbjai tartottak, hogy daczára a személyes tanácskozási jognak, csak kevesen fognak megjelenni, a nagy tömeg szokás szerint ha a kormány a ta-

nácskozást, haszontalan ürügyek alatt elhuzza, az oligarchia a csekély számu megmaradtakat vagy megvesztegeti, vagy fegyveresei által elnémitja, ezen lehetőségek meggátlására az 1498. 1. törvényczikk 100 márka büntetést szabott az országgyülésen meg nem jelenőkre, ugyan annyival büntette a 15 nap előtt távozókat; — e rendszabály üdvös, bár kemény volt, — sajnos bizonyitéka azonban a tömeg közönyének, melyet büntetéssel kellett legszebb joga gyakorlására kényszeriteni, s a tanácskozásokon visszatartani; — e nemzedék szerette a szabadságot, de sajnálta az áldozatot, mi nélkül állam, sem szabad, sem független nem lehet.

Az alkotmányos küzdelem, hol a monarchia a felségi jogok egy részének tulajdonosa, gazdag főnemesség által köröztetik, — többnyire minden monarchiában folytonos, mert ha a rossz tanácsot, erőszakoskodást, bitorlást, a királyi palást elfedheti mindig találkoznak aljas hizelgők, felfuvalkodott gonoszok, kik a királyt félre vezetik, önkényes tettekre ingerlik, a nemzetet kifosztják. — Az alkotmánysértés, a reactio, csak akkor lehetlen, ha a felségi jogok kizárólagosan a nemzet által gyakoroltatnak, ha a kormány választásába a nemzet közvetve, vagy közvetlen befoly; ha a birák a nemzettül függenek, had- és pénzügyei felett rendelkezik; a kormány felelős, a király a felségi jogokat csak mint képviselő, megbizása korlátai közt, és nem mint feltétlen tulajdonos, korlátlanul gyakorolja. — A magyar nemzet felségi jogairól sohasem mondott le, a koronát mindig, csak a nemzeti jog letéteményesének tekintette; de uralkodóihoz az oligarchia és főpapság szolgai kegyelettel, önző szivóssággal ragaszkodott; midőn tehát, az oligarchia és főpapság győztek, a letéteményes, a felségi jogokkal túl halmoztatott, hatalmában elbizakodva, a letéteményt tulajdonának tekintette,

a nemzetnél magát többnek tartotta, megbizói felett önkényt gyakorolt. — A nemzet felségi jogainak, feltétlen ura csak III. Endre alatt volt; — Károly alatt a nemzet jogai teljesen mellőztettek, Lajos nagyrészt visszaadta, teljesen azonban a nemzet jogait, csak I. Ulászló alatt nyerte vissza; — V. László királysága óta azonban a mérleg mindinkabb a nemzet javára nehezedett. A nemzet felségi jogok visszaszerzése képezte 1495. óta a hazai párt törekvésének végczélját. — 1495. 3. a hűtlenség és felségsértésért a vádlottat, az országgyülés elé rendelte idéztetni, az országgyülés itélt felette, ezáltal a kormány kezéből az önkény egyik eszköze kiesett, szabadon szólhatott mindenki, nem szolgalelkü birák, nem az érdekelt király, de a nemzet itélt felette.

1498. 17. Az országgyülést és tagjait, sérthetlenséggel ruházta fel, megtámadóit, megsértőit, az országgyülés elé rendeli idéztetni, és mint hazaárulót marasztalja el; — gyakorlatilag ez, e korban felesleges volt, mert a hazafipárt az országgyülésen, tulnyomó nyers erővel birt, a támadástól nem félhetett, — a kormány, törvénysértés nélkül nem támadhatott; elméletileg azonban nagy becscsel birt, mert ezáltal a nemzet kinyilatkoztatta, a király elismerte, hogy a nemzet-felséget az országgyülés képviseli; — a jövőre nagy horderővel birt, mert ezáltal a szólásszabadság azon időkre is biztosittatott, midőn a nemzet szenvedőleges állásba sülyedt, csak tagadó hatalommal birt.

1498. 2. és 1510. 10. A törvényszékekhez az országgyülés által 16 nemest választatva, biztositotta a birói függetlenséget. — Ezáltal a kormány kezeiből kihullott egy másik fegyver, melyet eddig a szabadság elnyomására felhasznált; már ugyanaz 1495. 3. szerint is a politikai vétségek fölött az or-

szággyülés biráskodott, ezekben tehát a kormány önkényt nem gyakorolhatott, de birtokügyekben kinevezett birái által, az ellenkezőket könnyen megboszulhatta; — elleneit hatalmaskodásba bekeverhette, és elmarasztaltathatta; e törvény szükséges volt személy, birtok és közjogi tekintetből, általa a nemzet egy kitünő, az ős alkotmány gyökerét képező jogát szerzette vissza; polgárait az önkény sulyától mentesitve, a nemzeti akarat szabad nyilvánulásának utat nyitott. Még csak egy hiányzott, a jogok legszebbike, a kormányzatbani közvetlen részvét, ezt hosszu küzdelmek után az 1500. 10. — 1507. 5. 7. törvények adták meg. Az 1500. 10. az országgyülés által választott törvényszéki tanácsosokat, az országtanácsban ülés és szavazattal ruházta fel, őket az ország jogai feletti őrködésre kötelezte; az 1507. 5. az ország ügyei feletti rendelkezést, a király és országtanácsra bizta, a király, hivatalnokait csak ennek jóváhagyása mellett nevezhette ki, a 7-ik és 8-ik az ország törvényei, alkotmánya ellen vétkezőt, mint hazaárulót rendelte az országgyülés által büntettetni. — Ez felelős kormány volt, a szó teljes értelmében, a szabadságot biztositotta minden lehető megtámadás ellen; — mert a kormányrendeletek érvényét, a nemzet és király által az országgyülésen közösen választott tanácsosoktól függesztette fel; lehetlenné tette az árulást, mert minden országtanácsos egyénenként felelős volt a kormány tetteiről; az országgyülésre bizva a kormány tettei megbirálását, lehetlenné tette a hazaáruló, az önkény zsoldosa menekülését, ezáltal a nemzet a királyság eltörlése nélkül, a törvény végrehajtását önmagának szerezte meg, az alkotmányellenes gyakran ismételt merényleteknek ismétlését, melyek eddig a nemzetnek oly sok vére és pénzáldozataiba kerültek, utját bevágta; a király ezentúl is kormányzott, de csak a törvény korlátai közt; — az egyensuly a

király és nemzet közt helyre állott; — a kormány ezentúl sem tett csudákat, mert a király hülye és tehetlen volt, a jeles államférfiak hiányoztak, de legalább a kényuralom megszünt, az ország ügyei felett, feltétlenül rendelkezett, nem emelkedett ugyan, de legalább nem is sülyedt; el volt vetve egy jobb jövőnek magva, hogy a drága mag gyümölcsöket nem hozott, ezt a kor rothadtsága, a közbejött világesemények okozták.

A pénzügyek fölötti rendelkezést a nemzet minden időben kizárólagos országos jognak tekintette, ezt Ulászló teljes kiterjedésben megerősitette, kormánya azonban az adó jog kijátszására, főuri értekezleteket hitt össze, az országgyülés által megtagadott adót, magánértekezletek egyes megyék által szavaztatta meg; bár ezen eljárás bitorlás volt s mint ilyennek, az aranybulla záradéka szerint minden nemes jogosan ellentállhatott ugyan, de valósággal az adót csak kevesen tagadták meg, nehogy e visszaélés szokássá váljék, s mert az országgyülés mellőzésével adó megajánlás alkotmányellenes bünös cselekmény volt, az adóztatási önkény ellen az 1504. 1. törvényczikk hozatott, mely az adót önként megajánló megyét és nemességét mint hazaárulót büntette. E törvény igen helyes és czélszerü volt, mert ezáltal az ilynemü eljárásra sulyos büntetés méretvén, a megye a kormány követeléseinek jogosan ellentállhatott, a szolgalelkűek, a büntetéstül félve, a kormány törvényellenes rendeleteit nem merészelték teljesiteni; — eleje vétetett a főuri önkényes gazdálkodásnak, mi ha nem történik, csak azért is folytattatott volna, mert az ily megajánlásoknál a főurak tulajdon jobbágyaikat a fizetéstül fölmentve, magukat, illetőleg jobbágyaikat az országos adófizetéstül teljesen mentesitsék s az összes adó terhe csak a nemesség jobbágyai és a városokra háramlott volna; ha a király az országgyülés mellőzésével pénz-

szükségeit szolgai magánértekezletekkel, egyes megyei ajánlatokkal fedezheti, miket hatalma sulyával kieszközölni könnyü lett volna, az országgyülések, mint fölöslegesek és kényelmetlenek mellőztettek volna; szükséges volt tehát e törvény, mert az alkotmány fölforgatását lehetlenné tette, fékezte részben a főurak nagyszerü zsarolásait, kik megajánlották a kormány legmagasabb kivánatait, de jobbágyaikat a közadótul kivették, s ezek adóilletékét maguk részére hajtották be. — Igazságos volt, mert az egyesek általi ajánlat által egyik legkitűnőbb nemzeti jog sértetett meg. Ki a nemzet jogait sérti, nyilt hazaáruló, mint ilyen, méltó a legszigorubb büntetésre.

A megyei szerkezet alkotmányunk legerősebb védbástyája, Ulászló alatt szinte szilárdult; 1492. 26. az adóhátralék behajtásával, melyben eddig a kormányhivatalnokok is résztvettek, kizárólag a megyét bizta meg; az 1495. 16., 17. és 1507. 1. az itéleteket a megye által rendeli végrehajtatni; az 1500. 2. az alispánokat a megye és főispánok által közösen rendeli megválasztatni; az 1507. 8. a hazaárulók elleni itélet végrehajtásával a megyét bizza meg. A megye ez által teljes önállóságot nyert, első tisztviselője megszünt a kormány eszköze lenni, akarata nélkül, alkalmatlan egyént ráerőszakolni többé nem lehetett, a választás által az alispán a megyétül függésbe jött, a legfőbb itéletek, rendeletek, a megye ellenőrzése alá kerültek, mert az ő akarata és beleegyezése nélkül nem hajtathattak végre, az 1507-iki törvény által a hazaárulás a megye ellenőrködése alá helyeztetve, ezen bün majdnem lehetlenné, mindenesetre igen veszélyessé vált, mert a megye a bünösön, a királyi kegy, kormányi pártfogás daczára, az országgyülés itéletét végrehajthatta, vagy is az önkormányzat, a tökély legmagasabb fokára emelkedett, a megye a nemzeti élet önálló, független tényező-

jévé lett, nála nélkül nem történhetett semmi, országgyülésen kivül ellenőrizte a kormányt, törvényszékeket, törvényt nem hozhatott, de a törvénytelenséget, bárhonnan eredett is az, meggátolhatta.

Ulászló kora, a személy szabadság és tulajdonjog biztositására is, több üdvös törvényeket hozott; az 1490. 14. czikkben, a birák függetlensége ujólag biztosittatott; az 1490. 90., 93. a nemességet az adósságérti elzáratástul mentesitette; az 1492. 38. a hiányos, vásári felkiáltás általi idézést eltörülte; az 1495. 3. hűtlenségi esetekben a biráskodással az országgyülést ruházta föl; — az 1492. 73. a felsőbb itéleteknek, az alispán általi 15 napi végrehajtását megrendelte; az 1498. 3. a megvesztegetett itélőmestereket, fej- és jószágvesztéssel büntette; az 1498. 5., 1510. 3. 4. 5. A perek tárgyalásánál igazságos sorrendet állapitott meg, mi által a birák kedvezése megfékeztetett, a halogatásnak gát vettetett; az 1500. 6. a birákat, tulajdon perekbeni biráskodásbani részvéttül eltiltja; a 11. az itéleteket, az itélőmesterek által szerkeszteti és általuk aláiratja; az 1504. 10. a hanyag alispánt 100 forinttal bünteti. Átalában intézkedés történt mindenrül, mit a személy és tulajdon szentsége, a kor igényei szerint követelt. Mig azonban a törvényhozás, a nemzet egy részének jogait, minden tekintetben biztositotta, másrészt a nép, a Jászok és Kunok irányában a lehető legnagyobb igazságtalanságot, embertelenséget követte el; az 1514. törvények a szegény Jobbágyok, a Jászok és Kunokat, személy és tulajdonjoguktól teljesen megfosztva, őket szolgákká alacsonyitotta; — a jobbágyi viszony hazánkban, mint már István alatt megfejtém, soha, semmi törvényes alappal nem birt, tiszta bitorlás volt; — Ulászlóig a jobbágyok állapota legalább türhető volt, mert a jobbágy, ingóságaival rendelkezett, az ingatlant tőle önkényileg el nem vehették s mint-

hogy ez időben az urak földjeit kizárólag a parasztok művelték, ennélfogva a birtok jövedelmezősége majdnem kizárólag a birtokot művelő parasztok munkaerejétül függött; a munkaerő, a művelés szükségének, a lakosság csekély száma miatt nem felelt meg, a földesur, önérdekében kénytelen volt jobbágyait kiméln, mert a zsarnokot, jobbágyai magukkal vivén barmaikat, odahagyták, és birtoka parlagon hevert; — ezen féket az 1514. törvények, a szabad költözködést eltiltva, szétszakitották, ezen kivül a parasztságra oly rendkivüli terheket róttak, melyek mellett alig tengődhetett. — A Jászok és Kunok ellen hozott végzés, nemcsak természetjogi fogalmak szerint, de a fönnálló alkotmány értelmében is, valóságos zsarnokság, jograblás volt; a Jász és Kun faj, az országnak valóságos polgára, a törvényhozás tagja volt; a nemességnek szerződés, szokás és törvény szerint, egyenjogu társa, kiegészitő része volt, őt tehát az országgyülés tulajdon hozzájárulása nélkül, jogilag nem foszthatta meg; mert az országgyülés a jogokat terjesztheti, szélesbitheti, de gyökeres alapjogokat nem vehet el, csak akkor, ha egy osztály hadat üzen az államnak, ha a támadásban minden egyes tag önként résztvesz; az ily osztály ellen a győző, a hóditó jogával bir és élhet, bár a hóditás maga, jogtalan cselekmény, valódi boszú, ennélfogva embertelenség. A Jász-Kunoknak egyes községei résztvettek az 1514-iki forradalomban, de nem maga az egész faj, ezért egyeseket meg lehetett volna büntetni, de nem az egész fajt; mert az egész, egyesek büneiért nem felelős; egyesekért ártatlan tömeget, egész fajt büntetni, embertelen zsarnokság.

A magyar alkotmány, Ulászló alatt, tetőpontját érte el; — a nemzet felségi jogait, teljesen visszaszerezte, — az országgyülés a haza ügyeirül, korlátlanul rendelkezett; az ország-

gyülésen minden nemes egyenlő szavazattal birt, a polgárság követei által volt a törvényhozás részese, az országgyülés szavazta meg a közvetlen adót és rendelkezett a közvetett adónemekrül, intézkedett a hadügyekrül, választotta a kormánytanács és legfőbb törvényszék tagjai egy részét. A nemzet a főbb hivatalnokok kinevezésében, a kormányzatban résztvett, választott országtanácsosai által, kiknek jóváhagyása által nyert érvényt minden kinevezés és kormányi rendelkezés; — a megyék szabadon választák tisztviselőiket, ők szedték be az adót, szervezték a nemesi fölkelést, hajtották végre a főbb törvényszékek itéleteit. A kormány felelős volt az országgyülésnek; az alkotmány elleni merényleteket lehetlenné tették, a tanácsosokat és egyes polgárokat, számüzéssel sujtó szigoru törvények. A király személye szent és sérthetetlen maradt, jogai lényegileg nem nyirattak meg, de hatalma a nemzet mindenhatóságának alárendeltetett; — tanácsosainak egy részét közvetlen ő nevezte, a választottak kinevezésében részt vett, mint az országgyülés elnöke, számos javadalmai meghagyattak; de azokat el nem idegenithette, a korona urodalmaknak országos jóváhagyás nélküli megvétele, szigorun büntettetett; — ő volt a honvédelmi erő vezére, de fölkelést csak országos végzéssel rendelhetett, ennélfogva szeszély, nagyravágyásbul hadat nem indithatott, az ország java, törvényei, a személye ellen vétkezőt az országgyülés elé idézhette, de önkényesen senkit, sem el nem fogathatott, sem el nem zárathatott; — vagyis tehetett minden jót, nem követhetett el semmi rosszat, meghajlott előtte mindenki, de neki is meg kelle hajolnia a nemzet és törvényei előtt. — A nemesség személyét, vagyonát védte a törvény; hasztalan ürügyek alatt nem lehetett személyes szabadsága és birtokaitul megfosztani senkit sem; megszüntetett a királyi és kormányi boszu,

a hazaáruló fölött itélt maga a megvesztegethetlen, pártatlan biró, az országgyülés. A magyar alkotmány a tökély legmagasabb fokára emelkedett; mit más nemzetek, véres forradalmak, hosszu kisérletek után nyertek el, mit sokan még most is nélkülöznek, a Magyarok már a 16-ik században teljes mértékben birták.

Sajnos, hogy e tökéletes alkotmány, csak a nemzet egy része, a nemesség, papság és polgári rend tulajdona volt s a nemzet zöme, a nép, belőle ki volt zárva. — A nemesség a szabadságrul, maga irányában tiszta fogalommal birt, de szükkeblü volt; — megvetette, a politikai jogok élvezetébül kizárta, a papság, a politikai intézmények nyomása alatt szolgává nevelt népet. — Ez azonban közös büne volt a kornak, a nép Európa szárazán, Sveiz kivételével, mindenütt béklyókat viselt, földön futó rabszolga volt. — A lovagias középkor, melyet a rajongók, a képzelődés emberei, — az egyes hősök — a kivételes nagy tettek, a külszin által elbüvölt történetirók, a költők, a fél müvelt tömeg nagynak képzel, az igazság, a szabadság korának tart; az erőszak, a kiváltságok, fondorlatok és müveletlenség kora volt; — a főpapság, mely legtöbb müveltséggel birt, mindenütt a kormány élén állott, mint az egyenlőség, testvériség, szabadság eszméjén alapuló keresztény vallás tolmácsa lett volna hivatva, az osztályok közti különbséget egyengetni, az erkölcsöket szeliditeni, a nemességet, népet nevelni, — az udvari ármányokat meggátolni, nemcsak fel nem fogta magas hivatását a nép irányában, de dőzsölve, bor, koczka és ágyasok közt töltè idejét, — hatalmát féltve a müveltségtül, a nemesség kiképzésére semmi gondot sem forditott; — hatályos szavát az emberiség védelmére nemcsak soha föl nem emelte, de a koronával a nemesség, a nemességgel a nép ellen

szövetkezett; — a kiváltságoknak legszivósabb lovagja, a népnek irgalmatlan zsarolója volt; a nemesség a népnél nem sokkal volt műveltebb, még Mátyás korában is, a főurak közül sokan nem tudtak irni és olvasni; — a nemesség harczi gyakorlatok, zajos mulatságok, háboru és hatalmaskodásokkal tölté idejét; — a fegyver zaja közt fölnövelt ifju, az emberiség eszméjére nem gondolt, a vallásbul megtanulta a mellőzhetlen külszertartásokat, jognak hitte a kiváltságot, bálványozta, képzelt becsületét, hazáját, a hon tagjaiul azonban csak rangtársait tartotta; küzdött, élvezett és nem gondolkozott, — a szabadságért lelkesült, de erre méltónak csak a harczost tartotta, az ember nála a czimeres nemesnél kezdődött, a pór harczos volt ugyan, de az ágyuk, a puskapor alkalmazásáig, a csatákban a pánczélos lovasság döntött; a fegyverzet drága, a fegyverforgatás hosszas gyakorlatot igényelt, egy pánczélos lovas száz gyalognak megfelelt; nem csuda, ha a testi ereje, ügyességében elbizakodott neveletlen nemesség a gyámoltalan népet eszköznek tekintette; a középkori háboruk kevés ideig tartottak, kevés, de jól fegyverzett lovas harczost igényeltek; a kényuralom eszköze, a rendes katonaság még nem alkalmaztatván, a nemesség maga is megfelelt az önkényre törekedő fejedelmeknek: ennélfogva a nemesség, a nép támogatását rendes viszonyok közt nélkülözhette. — A mult kor intézményeit nem itélhetjük meg, a jelen felvilágosodott kor fogalmai szerint; — minden szabadon érző, tiszta fogalmu egyénnek kárhoztatni kell a népen elkövetett igazságtalanságot; sajnálkozni kell a kor elvakultságán, de azért Ulászló intézményei fölött, mert emberiségi tekintetben, a többi államokénál méltányosabb, igazságosabb nem volt, föltétlenül pálczát törni nem lehet; ezen alkotmány a nemzetet megvédte a korona és oligarchia zsarnoksága ellen; a nyomorult népet,

az oligarchia, a főpapság, a főnemesség telhetetlensége ellen, a hozzá legközelebb álló középrend védelme alá helyezte; — ha a nép tömegét az alkotmány élvezetébül kizárta is, legalább egy részét, a városi polgárságot kebelébe fogadta; a nemesség közti egyenlőség, a polgári elem befogadása által, elvetette magvát a jogegyenlőség, testvériség magasztos eszméjének; — hogy ez üdvös mag 3 századig ki nem kelt, ennek nem az intézmények voltak okai, de a közbejött világesemények, idegen uralomnak tulajdonitható, mely a nemzet kifejlődését meggátolta, az igazság és emberiség szavait elnémitotta.

A kényuralom hivei, a szelid, szenvelgő, ideges politikus kontárok, a tekintélyeket bálványozó higvelejü történetirók, Ulászló intézményeit az anarchia vádjával terhelik, törvényeit a a korona jogaival összeférhetlen, erőszak szüleményeinek tüntetik föl, forradalmiaknak bélyegzik az Ulászló alatt uralgó zavart, tespedést, a később bekövetkezett nemzeti bukást, bünül e szerintök tulzott vivmányoknak rójják föl. Mindez téves fogalom, aljas rágalom, mert monarchicus államban fejetlenségnek csak azon állapot nevezhető, midőn a törvények, az alkotmányos tényezők és formák; a nemzeti képviselet és fejedelem mellőzésével hozatnak, midőn az igy hozott végzemények egy forrongó töredék által a nemzetre reá erőszakoltatnak; — a törvényeket egy párt fölforgatja, az egyéni és nemzeti jogok megtámadtatnak, a fejedelem és törvényes parancsai mellőztetnek; — a fölerőszakolt végzemények, az államalap szerződése, az igazság, a természeti jogokkal ellenkeznek.

Ezekkel Ulászló korában nem találkozunk, — az országgyülések nem voltak sima, saloni tanácskozmányok, a trónrul a nemzetre az áldás önként nem hullt, a középrend a nemzeti jogok elismerését, biztositását hosszas küzdelem után nyerte

meg, de vivmányait az országgyülésen nem nyers erőszak, de a jog erkölcsi fegyvereivel vivta ki; — a korona ellen nyers erőt soha sem használt, az országgyülés a politikai illem korlátai közt tanácskozott, a tanácskozást a király vezette, résztvettek benne a korona, az ország minden erre jogosult tagjai, a korona minden tanácsosai; — a király a többség határozatait szentesitette, az országgyülés végzeményei a megyében csak királyi megerősités után hirdettettek ki. Pártok voltak, de ezek minden szabad nemzetnél, minden időben léteztek; — a pártoskodás a szabad államélet mellőzhetlen következménye, az emberek szivük, eszük, műveltségük, érdekeik, itélőtehetségük, társadalmi viszonyaik, sőt vérmérsékletüknél fogva, különböző fogalmakkal birnak, kiknek véleményük eltérő, külön csoportokba egyesülnek, vagyis pártokat alakitanak; ez csak ott nincs, hol a polgár eszköz és szolga, a hatalomtul eltérő vélemény bün, az eszmecsere tilos. — A pártoskodás csak ott káros, hol a pártok a békés eszmecserét, az ész fegyvereiveli harczot mellőzve, az ellenvéleményüek legyőzésére nyers erőt használnak; ez Ulászló alatt soha sem történt, sőt bár az alkotmányos hazai párt kitünő többséggel birt, a nemzet ellen szövetkezett kisebbség ellen a legnagyobb kimélettel járt el, megelégedett győzelmével, fátyolt vetett a nemzet ellenei, a gőgös féktelen oligarchia, a telhetlen főpapság büneire.

Ulászló minden törvénye (a boszu sugallta esztelen 14-i jobbágytipró határozatok kivételével) az országos jóllét, nemzeti jog, egyéni szabadság és birtok szentségének támasza volt, kiterjedtek az alkotmányos polgárok minden osztályára; egy része különösen a rend, a kormányzat és igazság szolgáltatására hozatott; nem tüntették ki, nem csorbíták egyik osztályt sem, a király és kormánynak, a nemzet méltósága, védelme, a törvények

végrehajtására mellőzhetlen hatalmát, nemcsak nem korlátolták, de keményen sujtottak minden ellenszegülőt, erőszakot, — fejetlenségi irányt tehát, ezekben csak korlátolt elme, rosszakarat találhat.

A fejedelem mindenhatósága korlátoltatott ugyan, de törvényes, az államszerződésen, a monarchia eszméjén alapuló jogai nem csonkittattak meg. A magyar államban az isten kegyelmi jogelmélet minden időben ismeretlen volt, midőn a magyar faj államot alkotott, nem mondott le jogairul, megtartotta a had- és pénzügyek fölötti rendelkezést, a törvények hozatalát, módositását, végrehajtását, a birák választását, itéleteik ellenőrzését; — a vezérre, a felségi jogoknak csak egy részét, azokat is erős korlátok közt ruházta reá. Az első király e szerződést, szentségtelenül széttépte, uj rendszert hozott be, de ez erőszak volt, idegen zsoldosok műve; az erőszak a jogot ideiglenesen elnyomhatja ugyan, de örökre meg nem semmisitheti, mert a jogot csak az önkéntes lemondás, de ez is csak ideiglenesen függeszti föl; a későbbi Árpád házi királyok lassanként a régi ösvényre visszatértek; II. Endre a nemzetfelségi jogokat föltétlenül, okmányilag elismerte; III. Endre felelős országtanácscsal kormányzott. — Az Árpádház kihalta után, minden király elismerte, megerősitette a régi jogalapot; Ulászló hitlevelében megerősitette az ország összes törvényeit, szokásait, vagyis kötelezte magát a pusztaszeri szerződés, II. és III. Endre minden törvényeire. A nemzet ezeknél tovább egy lépéssel sem ment, csak kifejtette, a kor igényeihez alkalmazta az alapszerződéseket; a királynak a törvények hozatala, eltörlése, kegyelmi, kinevezési, hadvezéri, adományozási, országgyülési, hadüzenési, vezényleti jogai meghagyattak; egyedül a végrehajtás módja, a kormányzat alakja módosittatott, a felelős, választott országtanács által, a király

azonban, mint az országgyülés elnöke, közvetve, a tanácsosok választásába is befolyt; az országtanács rendeletei csak akkor voltak érvényesek, ha azokat a király megerősitette; — a király a választott tanácsosokat is vád alá helyezhette, s mint az országgyülés feje itélt fölöttük, a király személye ezentúl is szent és sérthetetlen maradt; — kormányzott, mert a tanács egy részét önállólag ő nevezte, az egyensúly a nemzet és király közt fönnmaradt; jót tehetett csak, rosszat nem; feje, vezetője maradt a nemzetnek, csak zsarnoka nem lehetett.

A kényuralom hivei, a nemzet szipolyai, a bureaucratia, a gőgös aristocratia, az aljas pénzemberek előtt, a felelős önkormányzat, az aljas szenvedélyek egyedüli féke, minden időben rém volt s azt mindig, mint a renddel összeférhetlent, a fejetenség forrását, a korona jogai és méltóságával ellenkezőt tünetik elő; ez álokoskodás és rágalom. — A felségi jogok forrása az állam, a fejedelem ezen jogoknak csak föltételes letéteményese, nem tulajdonosa, ezeknek gyakorlata tehát a korona méltóságát nem sérti; e jogok a nemzet által valódilag csak akkor gyakoroltatnak, ha a nemzet nemcsak a törvények rozatalában, módositása és eltörlésében részt vesz, de azok végrehajtásában is részesül, hol ez nincs, a törvényhozási jog csak ábránd, mert a kormány a legüdvösebb határozatokat is megértheti, félre teheti s a nemzet magának ideiglenes elégtételt csak erőszak, vagyis forradalom által szerezhet. — Az állam szükségeit valódilag csak nemzeti kormány ismerheti, mert csak az a nemzet többségének kifolyása, a nemzettel folytonosan csak az érintkezik; — absolut kormányférfiak is lehetnek becsületes, jó hazafiak, de ily kormányforma mellett, a nemzet jelesbjeit kiválogatni sokkal nehezebb, mert a fejedelmet, ily államokban az udvar környezete önérdekében távoltartja a nemzettül; a kö-

zép rend és a nép fiai, a nyilvánosság hiányozván, tehetségeiket nem tüntethetik ki, — a fejedelem nem ismerhetve az egész haza értelmiségét, kénytelen államférfiait környezetéből választani, — a hivatal, az udvari környezet örökségévé válik, az uralgó családok, önfenntartásuk érdekében, szemet hunynak egymás hibáira, az állam jólléte, a király érdekei másodrendüvé válnak, — főczél az uralgó családok hatalma, gazdagsága s ezért a nemzetet kisajtolják, hatalmát és becsületét koczkáztatják.

A fejedelmet, a felelős kormány, jogszerü működésében soha sem gátolja, tekintélyét nem csorbitja, mert a kormány csak nevében rendelkezhetik; ha a király, kormányának elveit nem helyesli, hivatkozhatik uj választással a nemzetre, a felelős, a választott kormány a nemzetre ráerőszakolva nincs, mert a király és nemzet valódi érdekei közösek, ha tehát a kormány ez ellen vét, okvetlenül megbukik. — A kormányzat pontosságát a felelős kormány nemcsak nem gátolja, sőt inkább elősegiti, mert az alárendelt hivatalszemélyzetet, a végrehajtás alsóbb közegeit, mindkét kormány egyenlően nevezi és mozdithatja el, a kormánynak mindkettő egyformán tartozik engedelmeskedni; a pontos végrehajtás azonban a felelős kormánynak inkább áll érdekében, mert ő nemcsak rendeletei, de azok végrehajtásáért is felelős, ennélfogva alárendeltjei iránt, *önérdekében* sokkal szigorúbb.

Ha a fejedelem mindenható, mindenttudó, mindent látó volna, a felelős kormány fölösleges lenne, mert valódilag a király és nemzet érdekei azonosak, de a fejedelem maga is ember, vagyis nem csalhatatlan egyéniség, elméje véges, tevékenysége nem határtalan, egymaga egy nagy államot kormányozni képtelen, — kénytelen tehát a kormányzatot, a törvény végrehajtását mások által eszközöltetni, — eszközei gyarló. önös

emberek, kik, hol a jutalom egyedüli forrása az uralkodó, a királyi kegy megőrzése, befolyások fentartásáért gyakorta hizelgő eszközzé fajulnak, a fejedelem és nemzet közé korlátokat huznak, hogy szükségessé tegyék magukat, készakarva nehézségeket támasztanak, gazságaik elfödésére zavart idéznek elő, — a zavarban koppasztják az államot és egyéneit, bérenczeik hizelgése vagy fegyvereivel elnyomják a sértettek panaszát, az igazság szavát, az igaz hazafiakat forradalmároknak keresztelik, vétkeiket a fejedelemre mázolják, a trón körül pusztaságot teremtenek, a viharban, fölhalmozott kincseikkel, biztos révbe menekülnek.

A felelős kormány nemzeti jog, monarchikus érdek: a trónok legbiztosabb támasza, a nemzet bizalma és szeretete, a fejedelemnek érdekében áll kerülni, mi a trón varázsát megingathatja, ez pedig csak felelős kormány mellett lehető, — mert a ministerialis kormányzat mellett minden tettért a kormány felelős, a hibák, a balsiker kizárólag őt sujtják; — a fejedelem és családja tehát soha gyülölet tárgya nem lehet, — s mert a kormány minden rendeletei az ő nevében tétetnek, a trón fényétül elvakitott tömeg előtt a siker mindig a fejedelem osztályrésze; — felelős kormány mellett tehát a forradalom teljes lehetlen, ezt pedig, mi mindig kétélü fegyver és sok áldozatot igényel, minden fejedelem és államnak megelőzni érdekében áll. Általában a fejedelemnek nem a nép, nem a független értelmiség ellensége, de a szolgalelkü udvaronczok, a hivatalvadászok serege, a rajongó papság, a gőgös aristokraták, kik a hivatalt kenyérkeresetnek, a hatalmat családi örökségnek tartják, a népet minden áron sötétségbe sülyesztik, buta eszköznek tekintik, az ország erejét kimeritik, ki előttük meg nem hajol, elnyomják s önző, oktalan tanácsaik, hizelgéseik által a fejedelmet

tévutra, a zaklatott tömeget végletekre kényszeritik; — a forradalom nem természetes állapot, ehez a nemzet csak végszükségben nyul, midőn már a nyomás határtalan, a helyzet türhetetlen.

Kétségkivül Ulászló uralma alatt sok hiba követtetett el, mi a nemzet bukását elősegitette, de ennek nem a jeles politikai intézmények, nem a hazafias többség volt oka, de a tehetetlen Ulászló nyomorult kormányférfiai és az oligarchia, kiktül e czélszerü intézményeket csak fokonként, hosszas küzdelmek után lehetett kivivni, kik a törvényeket 1507-ig folytonosan kijátszották, az ország jövedelmeit elfecsérelték, a népet kifosztották, az ország érdekeit Maximilián családi érdekeinek föláldozták, a várak, zászlóaljakra figyelmet nem forditottak; a nemességet, mert tőle féltek, szándékosan elpuhitották. — A 17 éves pazarlás és gaz kormányzat által ejtett hibákat hirtelen megorvosolni nem lehetett, a nemzeti kormány nem tett csodákat, de legalább a sülyedést részben visszatartotta, a nemzetben a függetlenségi szellemet fönntartotta s ennek köszönhetjük, hogy a nemzet a későbbi folytonos küzdelmek alatt teljesen el nem bukott. Általában a népek életéhez kettő szükséges; — czélszerü intézmények, melyek védelme alatt a nemzet erkölcsi erejét kifejtheti — és jeles férfiak, kik a tömeget lelkesiteni, vezetni tudják; — az első meg volt, de hiányzott az utolsó, Ulászló kora egy valódi államférfiut sem tud felmutatni; sokakban meg volt a jó akarat, de hiányzott az erély; az üdvös törvények csak félig hajtattak végre; — Verbőczy és társai, nem voltak kivétel emberei, nem tudtak uj életet önteni a tespedt nemzeti testbe; a jeles intézmények a korcs ivadékot férfivá nem alakithatták át.

II.

II. Lajos kiskorusága.

II. Lajos Magyar- és Csehország királya, atyja halálakor 10 éves gyenge gyermek volt, az ország törvényei szerint a gyámság a nádort, a kormányzat a nádor elnöklete alatt, az országtanácsot illette; — nem igy akarták az oligarchák, a király legközelebbi rokonai a német császár és lengyel király, a trónkövetelő Zápolya János; — ellenkezőleg intézkedett Ulászló végrendelete. — Ulászló az ország törvényei mellőzésével, királyi igérete ellenére végrendeletében gyámokul, Miksa német császárt, Zsigmond lengyel királyt és a romai pápát, kormányzókul; Bakacs Tamás bibornok érseket, György brandenburgi határgrófot, és Bornemissza Jánost nevezte ki. E végrendelet törvénytelen volt, mert Mátyás törvényei szerint, a gyámság és helytartóság, a nádort, a kormányzat a választott és az ország báróiból álló országtanácsot illette. A kijelelt kormányzók között, a legügyesebb Bakacs, a legbecsületesebb Bornemissza, a leghaszontalanabb György gróf volt: valóban azonban a kormányzóságra mindhárom egyenként, és egyetemlegesen, alkalmatlan volt. Bakacs szép tehetségü pap, de mint cauczellár, az ország törvényeit folytonosan megszegte, az oligarchiával szövetkezett, a németekkel rokonszenvezett, hirhedt fukar, a törvények daczára több mint 20 papi javadalmat ragadott magá-

hoz, a keresztes lázadásban megijedve, esztergomi erős várába vonult, mindezeknél fogva népszerüségét teljesen elvesztette. A nemesség, a pórlázadást, gyengesége és hiuságának tulajdonitotta, az alsó papság, mint zsarolóját gyülölte. Bornemissza középszerü, jóakaratu egyéniség volt, de sem hadvezéri, sem kormányzati tehetséggel nem birt, — ragadozásai által nevét beszennyezte. György feslett életü, erkölcstelen kéjencz volt, ki csak udvari diszmeneteket, vigalmakat, és tornákat tudott rendezni. — Perényi, a köszvényes nádor sem volt valami kitünő egyéniség, szilárdságot csak egyszer, pozsonyi tiltakozásakor mutatott, mint nádort azonban a gyámsági, a kormányzóság, kizárólag őt illette; de az ő kormányzósága is népszerütlen volt, mert a nagyravágyó Zápolya, a dúsgazdag erdélyi vajda, a nemesség vezére, ki maga akart kormányzó lenni, ellene dolgozott, Perényi nem birt elég erélylyel, törvényes jogait érvényesiteni, a félrevezetett nemesség, Zápolya nagyravágyásának feláldozta a törvényt.

Az országtanács, az országgyülést a Rákoson ápril 24-re tüzte ki, a fondorkodó főnemesség Budára gyülekezett, Miksát: Herberstein Zsigmond és Baróni Endre; Zsigmondot: Sidloviczky Kristóf és Laszki János képviselték. — A két fejedelem követei egyetértőleg működtek, mindkettő ragaszkodott, közös gyámjogaihoz, a kormányzatot az országtanács mellőzésével, egy kormánytanácsra akarták bizni, mely 2 német, 2 lengyel biztos, Perényi Imre nádor, Zápolya János, Bakacs Tamás, Szatmáry György, Bazini Péter gróf és Buzlai Mózesből állott volna. — Ha ez elfogadtatik, a valódi kormányzó, Miksa császár lesz, mert Perényi és Zápolya kivételével a többi kormánytanácsosok, mind megvehető, szolgalelkü egyéniségek, Miksa párthivei voltak. — A nemesség azonban erről hallani sem akart, kormány-

zót ohajtott, és ennek Zápolya Jánost akarta megválasztani. — A főrendek Budán külön tanácskoztak, a Rákoson összegyült nemességgel, üzenetek által érintkeztek. A nemesség a halogatást megunva, 3000 közös tanácskozásra tömegesen, Budára akart menni, az oligarchia a nemesség előtt a vár kapuit bezáratta, a bebocsátást csak fegyvereik letétele mellett ajánlotta fel; ez gúny és kihivás volt, a felbőszült nemesség, a budai várat megrohanta; Tomory Pál vitéz várparancsnok, ki katonai babérait a székelyek elnyomásával szerezte, a nemességet ágyukkal kergeté szét; — kevesen elestek, a többi szétszaladt. Zápolya János, a temesvári hős, a kormányzóság után vágyakozó nagy férfiu, Tomory ágyudörgéseitől megrémülve, 600 lovastól fedeztetve, Erdélybe szaladt. — Ennél szemtelenebb merénylet, a nemzet felsége ellen sohasem követtetett el, mert a budai vár, a nemzet tulajdona volt, a nemesség a fegyvert, az országgyülési tanácskozásokban sohasem tette le; a nemesség tehát, a budai várba való fegyveres bemenetelt joggal követelhette; de viszont a nemesség, tehetlensége, egykedvüségének fényesebb jelét, soha sem adta, mint most, mert bár a kormányzat hosszabb időrei alakitásáról volt szó, bár az oligarchia, a főpapság rossz érzelme a nemesség előtt ismeretes volt, a külbefolyást, Bakacsot és Szatmárit, az udvari párt fejeit gyülölte, bár a nemesség évek óta a honvédelemre semmit sem forditott és igy nagy áldozatokról nem panaszkodhatott, a Rákoson csak 3000 nemes maradt együtt, ezek is Tomory ágyulövéseitől megrémülve, nem csak Budát, de a távol Rákost is Odahagyták. — Zápolya ujólag bebizonyitá, tehetetlen gyávaságát, e nagyravágyó ingadozó bábot az Isten, a sülyedő nemzetnek, haragjában adta. A koronáról lemondva, a nemességet folytonosan izgatta, mihelyest az oligarchia ellentállott, féluton megállt, s párthiveit cserbe-

hagyta. — Az udvari párt, a nemesség és vezére futása által fölbátorodva, diktatorként rendelkezett, a Budán tanácskozó oligarchia, a kormányzóságot, az országtanácsra bizta; e fölött a választott tanácsosok, a budai vereség által elrémülve, Bakacs és Szatmári feltétlenül rendelkeztek, megszavazták az adót, mi alól a főnemesség jobbágyait, határozatilag ki nem vette, valósággal azonban, jobbágyai illetékét, magának szedte be.

1517. A törökök, a végvárakra folytonosan ólálkodtak, sőt Jajczát komoly ostrom alá vették, az adó, az ország jövedelmei a fukar Bakacs és Szatmári főpapok, György, a vig czimbora kezei közt elolvadtak, Jajczát, a végvárakat megkelle menteni, adóra volt szüksége, a kormánytanács az országgyülést 1517. május 3-án a Rákosra össze hivta, a duzzogó nemesség, a féktelen főurak, csekély számmal jelentek meg, idejüket hasztalan szemrehányásokra pazarolva, eredmény nélkül szétoszlottak: — az égető szükségek fedezésére a kormány, némely korona-uradalmakat elzálogositott, Beriszló Ferencz és Zrinyi Miklós, Jajczát felmentették, a külvész elvonult: a kormány továbbra is zsebelhetett, a főurak vigadhattak; a nemesség kedvére duzzoghatott.

1518. Leo romai pápa, a török ellen, nagyszerü tervekkel lépett fel, összes Európát fegyverre szólitotta; a törökháboru kiválólag magyarérdek lévén, a kormány, bármennyire szerette is az édes nyugalmat, Leo ajánlatát közönynyel nem fogadhatta, annál inkább, mert ezáltal, magas adó megszavaztatására ürügyet nyert. Az országgyülés 24-ik áprilisra hivatott össze; Zápolya erélyesen kivánt fellépni, egész pártját felszólitotta a részvétre; közös működésre hivta fel Báthory Istvánt is, kivel Temesvár megmentése óta benső viszonyban állt. Az országgyülésen megjelentek a német, lengyel, pápai követek, a kormányzó-

választás ujólag szóbahozatott, Miksa és Zsigmond követei ez ellen tiltakoztak, és a jelen kormány támogatására 9000 zsoldost ajánlottak fel; a római követ, a kormányzó kinevezését, a pápára ajánlotta bizatni, a kormánytanács, az oligarchiától támogatva, kapunként 1 aranyforint adót kért. A nemesség méltán haragudott a kül beavatkozásért, a kormánynak szemérehányta folytonos törvényszegéseit, a közvagyon pazarlását, a kivánt adónak csak felére ajánlkozott, kikötve a törvény szigoru megtartását. A nemesség a kormány erőszakos eljárásán el volt keseredve, a kormány bizott a külsegélyben, egyik fél sem engedett; a nemesség tartva a budai merénylet ismétlésétől, elnapolta magát, a tanácskozások helyéül Tolnát, határnapul 25-ik juliust tüzte ki. — A dölyfös főurak tanácskozásaikat folytatták, 24 czikket alkottak, a zászlós urakat kötelezték illetékeik kiállitására, kapunként 1 aranyforint adót vetettek az országra; az adó behajtásával a földesurakat bizták meg. Szemtelen zsebmetszés volt ez, a honvédelem czime alatt, a kormány a középrendtől, a főurak tulajdon jobbágyaiktól, tetemes összeget reményltek kizsarolni; mert a főurak, mint eddig, ugy most sem fizették volna be a kincstárba jobbágyaik adóját, e végzések a kormány, törvények czimén, a megyékhez küldte, végrehajtás végett, a megyék által azonban mindenütt félre tétettek.

A tolnai országgyülés megakadályozására a kormány és oligarchia mindent elkövetett, de siker nélkül, mert a nemesség, teljes számmal jelent meg, csak a főurak és Zápolya, az ármányok nagy mestere maradtak el; a gyáva trónkövetelő az idegen hatalomtól pártolt kormánytól megijedve, engedékenység által akart bünbocsánatot szerezni. A tolnai gyülést, a szellemdus Verbőczi vezette, a magára hagyatott nemesség, egész higgadtsággal tárgyalta az ország ügyeit; — fő figyelmét, a hon-

védelmére fordította, — a fenyegetett végek védelmére, az országos zászlóaljak kirendeltettek, nemesi felkelés határoztatott, gyülhelyül Bács tüzetett ki; — Bácson köteleztetett minden főur, egyháznagy, régi szokás szerint jobbágyai egyhuszadával, fegy veresen, hadi készülettel megjelenni, az 1 helyes nemesek személyesen, a papság 10-ed illetéki legénységével, kapunként felajánlottak 50 denárt, az adó behajtására a kincstár küldöttéhez, 1 a megye által választandó nemes rendeltetett, — határnapul szent-Mihály napját tüzték ki; — Maximilián és Zsigmondhoz, segélykérő követek választattak, az elsőhöz Verbőczy István, a másodikhoz Ártándy Pál és Kenderesy Mihály. — A kormánytanács, látván a budai határozatok sikertelenségét, a tolnai határozatokat, készséggel erősitette meg.

Az izgatottság az egész hazában tetőpontra emelkedett, a haza sülyedését, minden jó hazafi látta, tudta, hogy a haza megmentése, a honvédelem helyes szervezése, a pénzügyek becsületes kezelésétől függ; az egész nemzet ismerte nadályait, de nem volt ember, ki a nemzetet vezetni, a gonoszokat kiirtani tudta volna; — ki toll helyett kardot rántott, ki a nemességet tettekre vezette volna. — A bácsi gyülésen, mely tanácskozmány és táborhelyül jeleltetett ki, a főurak csak kivételkép, a nemesség gyéren jelent meg; szóval a hazáért mindenki kiabált, de midőn tenni kellett, a nemes láng kialudt; mindenik szomszédjára utalt, és szilvafáit őrizte; — ennélfogva a hadjárat ismét elmaradt, kard helyett ismét toll működött.

A honvédelem szervezésére az országgyülés a tolnai 50 denáron kivül, évenként, minden kapu után 1 aranyforintot, a királyi udvartartásra 80 denárt, az országtanácsra 20-at, a Zápolyánál elzálogositott koronajavak és 30-adok kiváltására 20 denárt rendelt; a végvárak védelmére, az egyháznagyok zászló-

aljainak felét ajánlotta fel: az országgyülés tartását, három évre halasztotta, az országgyülésről elmaradt főnemesekre 800 a kisebbekre 400 aranyforint birságot szabott, mi a király javára lett volna behajtandó. Két országos kincstárnok választatott, mindkettő a hű kezelést, esküvel fogadta, a hűtlen kincstárnokra, fejvesztés határoztatott: a király adósságai törlesztésére, felajánlották a vagyonosb papok jövedelme $^1/_{10}$-ed részét; elrendeltetett a királyi javadalmak és birtokok visszavétele; a bányavárosok szabadalmai megerősittettek; a só, arany, ezüst és más érczek kivitele eltiltatott, az idegen sóróli törvények megujittattak, a koronajövedelmek és kiadások ellenőrzésére, egy nemes tanácsos választatott; a honvédelmi erő összeirására, a régi szokás megujittatott, a perbeli itéletek végrehajtására, a régibb törvények ismételtettek, a törvényekre, a nemesség fejenkénti esküje, megyénként elrendeltetett; az esküt megtagadóra, fővesztés büntetése mondatott ki. — Országtanácsosokul megválaszták: az esztergomi és kalocsai érsekeket, a pécsi és erdélyi püspököket, a nádort, országbirót, erdélyi vajdát, Ujlaky Lőrincz herczeget, a temesi grófot, Zobi Mihályt, Pakos Jánost, Bodó Ferenczet, Macedoniai Miklóst, Pogány Zsigmondot, Pernesz Miklóst, Ártándi Pált, Klezsán Miklóst, Kendéresy Mihályt, Taysa Jánost, Csányi Balázst, Turóczi Miklóst, Kutasy Lukácsot, Derencsényi Györgyöt, Amade Istvánt, Sitke Györgyöt, az alnádort, alországbirót és itélőmestereket; — a végvárak feletti felügyelet, az országtanácsnak különösen kötelességévé tétetett: a nemesség nem volt fukar, az áldozat tekintélyes, a törvények üdvösek voltak, de hiányzott a végrehajtó kéz, törvénykönyvünk ékességeül szolgáltak, de semmi jót sem eredményeztek. Az idegen udvarokhoz küldött követek, szivreható szónoklataikat elmondva, fényes igéretekkel, de eredmény nélkül tértek vissza,

Az országtanács 1519. januárban a bácsi végzések végrehajtásához komolyan hozzákezdett, jószándéka azonban kezdetben a koronajavak visszavételén hajótörést szenvedett, Bornemissza János és Korlátkőy Péter, a kezelésükre bizott munkácsi, komáromi és tatai koronajavak és várak visszaadását, a jövedelmeikrüli számadást kereken megtagadták; — az e fölötti viták 3 hétig tartottak, ez alatt Perényi nádor meghalt; a kormány Zápolya Jánost, a nádorság igérete mellett megnyerte, a gyáva, pártját elhagyta, a nemes tanácsosok magukra maradtak; — a nemes tanácsosok, az ellenszegülés által elkeseritve, a vita hevében, az árulók ellen kardot rántottak, Bakacs elnök, a tanácskozmányt föloszlatta, az ellenzéket a budai őrséggel fenyegette; — a választott tanácsosok megijedvén, a további tanácskozmányt ily viszonyok közt lehetlennek nyilvániták, tiltakozva szétoszlottak. Ez nagy gyengeség volt, az ellenzék a törvény terén állott, máshova kellett volna tanácskozásaikat áttenni, a Bács-i végzéseket tettleg végrehajtani és uj országgyülést hivni össze. A nemzet ezen bizonyosan megjelent volna és az ellenszegülő kormányt és hiveit megbüntette volna; de ez bátorságot igényelt, ez pedig az ellenzéki szájhősöknél hiányzott. e kor férfiai drága életüket kiméltek, vágytak az országtanácsosi szép állás után, szerették a hazát, de érte áldozni nem tudtak; — az olcsó hazafiság volt e kor jellege, ezért is a kormány, midőn komolyan föllépett, mindig győzött, a vezetők a hazát szerették, de becses személyüket még jobban. ezt a hazáért soha sem koczkáztatták, — és mindig engedtek.

Ez évi januárban halt meg Miksa német császár, halála számos európai bonyodalmakat idézett elő, mik Magyarországra is befolytak; — örökösei, Károly és Ferdinánd, nagyatyjuk halálakor Spanyolországban laktak, Ausztriában lázadás tört ki, az

osztrák rendek a kormányzatot magukhoz ragadták, a magyar kormány Annát a lázongó Bécsből Budára hozatta; a császári korona fölött versenygés támadt; a német császári koronáért Károly spanyol király Miksa unokájával, Ferencz franczia király versenygett; Ferencz a török kiüzetését ajánlotta föl, ha megválasztatik; — Károly, Lajosnak jövendő sógora volt, — az országos érdek Ferencz, a lovagias király, a családi érdek a fiatal, hatalmas, de még eddig ismeretlen spanyol király mellett szólt; a magyar kormánynál az utolsó győzött; a kormány Ferencz pártja megoszlatására Lajost, mint cseh királyt, császári jelöltül léptette föl, — Lajos császársága szorgalmazása, illetőleg Ferencz pártja gyengitésére a kormány Rómába és Velenczébe Verbőczy Istvánt küldte, ki ez időben a kormánynyal jó viszonyban állott; — működése azonban sikert nem aratott, az olaszok átlátták a cselt és folytonosan ragaszkodtak Ferenczhez, ki az európai sulyegyenre kevésbé volt veszedelmes a hatalmas spanyol királynál; a kormány a frankfurti gyülésen levetette az álarczot és cseh küldöttei Károly mellett működtek; Károly csakugyan egyhangulag császárnak is választatott; — a kormány Anna herczegkisasszonyt vele akarta elvetetni, de Károly őt Ferdinánd testvérének szánta; a kormány szándoka e tekintetben is meghiusult; — szerencsésebb volt a törökkel, 3 évre fegyvernyugvást kötött.

A nádorság betöltése országgyülést igényelt, de a kormány megmenekülve az ellenőrködő országtanácstul, a zsiros adó két évre előre meg lévén szavazva, a törvénynyel nem sokat gondolt. Báthory Istvánt önkényesen nádornak nevezte, mi által Zápolyát egyik hatalmas szövetségesétül fosztotta meg. A török 1520-ban bár még a fegyverszünet ideje le nem járt, megtámadta a végeket, tavaszszal bevette Szreberniket, Knint fölégette, Beriszló

veszprémi püspököt, ki ellentállott, megverte és csatában megölte; a kormány tétlenül nézte a végek pusztitását, az idegen udvaroknál segélyért könyörgött, maga a végek védelmére azonban semmit sem tett; bár Törökországbul naponta nyugtalanitóbb hirek érkeztek, — Selimet az erélyes Soliman váltá föl, ki hóditási szándokát nyiltan bevallotta, Magyarországtul adót követelt, basái Jajczát megtámadták; most az egyszer ugyan még Keglevich Péter parancsnok vitézsége megőrizte e fontos végvárat. A nyomoru kormány, melynek külpolitikája segélykérés, belkormányzata a nemzet sulyos adóztatásábul állott, Soliman adót kérő követét elzáratta, e nemzeti jogsértés és a Jajczánáli kudarcz fölingerlék a hóditót, teljes erővel Magyarország ellen készült; a kormány ezt jól tudta, de fontosabb ügyekkel volt elfoglalva, a gyermekkirályt házasitotta, ennélfogva nem volt ideje a haza védelmére gondolni.

1521-ben örömünnepet ült a király, gyászt a nemzet, a gyermekkirály Habsburgi Máriával, Károly és Ferdinánd nővérével összekelt; a nemzet elvesztette legfontosabb végvárait, Szabácsot és Nándorfehérvár, az ország kulcsát, hol a haza legnagyobb embere, Hunyady János oly dicsően végezte pályáját. Soliman tavasz kinyiltával seregét három részre osztva, egyszerre támadta meg Erdélyt, Szabácsot és Nándorfehérvárt; — a török közeledésérül jó eleve értesült nándori várkapitányok Héderváry Ferencz és Török Bálint, Szabács parancsnokai, Sulyok István és Bálint, segélykeresés ürügye alatt Budára szöktek; a házasságcsináló, adópréselő kormány, az állam jövedelmeibül, csekély sereget szedett össze s azt el is inditotta, de a segély későn érkezett; Logodi Simon, Szabács alparancsnoka, meddig lehetett, a rozzant várban 100 lövésze és néhány lovasával ellentállott Solimannak, de az elhanyagolt falak, a csekély őrség soká nem

védhette magát Soliman roppant serege, számos ágyui ellen, a kis csapat hősiesen elvérzett, Soliman Szabácsot rohammal vette be. — Nándorfehérvárt, gyáva alparancsnoka, More Mihály, eladta a töröknek. — Nándor ostroma 5 hétig tartott, Lajos az ostromrul értesülve, kis kisérettel Tolnára ment, fölhivta a nemességet, segélyt kért rokonai, szövetségesei, cseh alattvalóitul és Tolnán várta a nem jövőket; csekély serege egy részét Báthory nádor vezérlete alatt Nándorfehérvár segélyére előre küldte, a gyáva Báthory Titelig nyomult és innen, egész lelki nyugalommal nézte a fontos vár és több erősségek elvesztét. Soliman egyelőre megelégedett a két fontos végvár elfoglalása és megerősitésével, a jóakaratu, de élhetlen Lajos csekély dandárával Budára tért vissza.

E két fontos vár, Magyarország kulcsai elveszte, a királyt és országot rémülettel töltötte el, a király átlátta, hogy a nemzet kibékitése nélkül trónja az országgal együtt elvesz, a nemzet feledte sérelmeit, őszintén csatlakozott a királyhoz. — A király Budára országgyülést hitt össze, a veszélyt tagadni, a segédeszközökkel késni nem lehetett; a Bács-i határozatok egyhangulag ismételtettek, a hadjáratbul elmaradókra jószág- és fejvesztés határoztatott, a kincstartók számadásra szólittattak föl, szerveztetett a honvédelem, törvénykezés, a királyi urodalmak erőveli, rögtöni visszavétele elhatároztatott; a végvárak földadóira szóló büntetés megujittatott, 50 denár adót ajánltak föl. Mindez azonban csak papiroson maradt, a bünösök nem tértek meg, a szájhősök nem változtak lovagokká, a kormány és oligarchia folytatta büneit.

A királyi jövedelmek már teljesen leolvadtak, ugy, hogy a rendes adón, són és megüresedett papi jövedelmeken kivül csak 189,000 arany forintot hozott be. u. m.:

1.	A körmöczi pénzverde és bányák .	74,297
2.	A budai pénzverde	50,000
3.	A budai és fehérvári harminczad .	16,000
4.	A pozsonyi „ .	6,000
5.	A tótországi „ .	4,000
6.	A kassai „ .	800
7.	Szász illeték	27,700
8.	Erdélyi 50-ed	4,000
9.	Buda, Pest, Szeged, Fehérvár, Kolosvár, Esztergom, Sopron, Lőcse, Bártfa, Eperjes, Kis-Szeben, összesen . .	6,300
		189,100.

A közjövödelmek azonban nagyrészt a többi királyi birtokokkal együtt már 1514. előtt, részint zálogba adattak, részint azóta a fő-urak által erőszakkal elfoglaltattak, u. m.:

a) A trencséni harminczadot, Nagy-Szombatot, Szakolczát zálogba birta . . . . . Zápolya.
b) Sopron városát . . . . . Gyuricsko.
c) Esztergomot maga . . . . . Esztergom.
d) Szegedet . . . . . Perényi.
e) Semptét . . . . . Kanizsay László.
f) Diós-Győrt . . . . . Both András özvegye.
g) Csepel-Szigetét . . . . . László váczi püspök.
h) Munkácsot . . . . . Erdélyi püspök.
i) Husztot és a marmarosi sóbányákat Perényi Gábor.
k) Holics várát . . . . . Czobor Imre.
l) Gesztest . . . . . Somi Gáspár.
m) Tényőt . . . . . Moré László.
n) Zsámbok és tartozmányait . . Moyzes itélőmester.
o) Szent-Gált és Németit . . . Lövöldi szerzet.

p) Csókakő várát . . . . . Kanizsay László.
q) Kövesd városát . . . . . Kasztelláni fi György gyermekei.
r) Pozsonyi harminczadot . . . Sárkány Ambrus és társai.
s) Budai „ . . . Keserü István.
t) Slavónia „ . . . Szécsy Tamás és Gyulay János.
x) Erdélyi „ . . . Mihály és Felix, florenczi kereskedők.
y) Körmöczi bányát és pénzverdét Thurzó György.
z) Ó-Budát . . . . . Barber István.
j) Selmár várát . . . . . Podmaniczky János.
v) Kassai harminczadot . . . . Kassa városa.

Valósággal tehát a korona birtokában lévő javadalmak csak 82,000 arany forintot jövedelmeztek. Valóban szemtelenebb, undoritóbb országos rablás alig követtetett el valahol, mint Magyarországon Ulászló és Lajos alatt; nem csuda, ha a nemesség és nép gyülölte a főurakat, papokat és tőzsér szövetségeseiket, kik az állam kincsein rágódtak, a népet utolsó rongyaibul kifosztották, a végvárakat védetlenül hagyták, az országos adót elorozták, rablott kincseiket pompa, fény, aljas tivornyákra pazarolták s mig ők egy lakodalomra, egy ékszerre, ezreket köitöttek, a király koplalt, foltos csizmában járt; a végvárak falai összedültek. Lajos deczemberben nejét Fehérváron királynénak koronáztatta, magát teljes korunak nyilvánitotta és atyja igérete szerint az alkotmányra megesküdött.

II. Lajos királysága.

A fiatal király testben, lélekben gyenge egyéniség volt, neje Mária, nagyravágyó, büszke, erélyes asszony, gyenge férjét erélye és eszével felülmulta, — de mint magyar királyné is, osztrák herczegasszony maradt, politikai irányt külföldrül vett,

családi érdekeit az országéinak eléje tette, kényuralmi körben növekedve föl, a szabadsággal, az alkotmányos kormányzattal megbarátkozni nem tudott, minden szabadabb nyilatkozatot tiszteletlenség, forradalmi merényletnek tartott, szégyenlte szegénységét s ezt nem a bitorlóknak, nem a ragadozó főuraknak rótta föl, de a nemességnek, a visszaélések ellenségének; szerette a hizelgő főurakat, férjénél idősebb, erélyesebb, eszesebb lévén, reá nagy hatást gyakorolt, fönntartotta a kormányzóság szellemét, a királyt a nemzettül elidegenitette, a hatalom az oligarchia, a nyomoru kormány kezeiben maradt, a nemzet, fejedelmétül vezérelve, a megsemmisülés örvényéhez rohanva haladt. A bukást siettette az osztrák szövetség. — Ferencz, franczia király, félve a Habsburg-ház világuralmától, vágyva a szétszakgatott Olaszországra, V-ik Károlyt Olaszországban megtámadta. — Lajos sógorának hű szövetségese volt, Magyarország Európa államai közt tekintélyes helyet foglalt el, Ferencznek érdeke kivánta Magyarországnak ártalmatlanná tételét, ennélfogva a magyar segélyt a török támadás által kivánta megakadályozni, reménylte, hogyha Károly sógora és testvére Ferdinánd, a török által fenyegettetni fognak, Magyar-, Csehország és Austria Károlyt segiteni nem fogják; — ennélfogva titokban mindent elkövetett Soliman ingerlésére; a török által Károly erejét akarta megbénitani. A diplomatia működése, a nemzetközi érintkezés, a mostaninál nehézkesebb lévén, Lajos nem ismerte Ferencz ármányait, a budai papi kormány nem gondolt reá, hogy a legkeresztényebb király egy pogány fejedelemmel szövetkezhessék, Nándorfehérvár bukását panaszolta, segélyt kért a kéztül, mely alattomban Solimánt vezette, a nemzettel együtt megbukott, bukása rugóinak sejtelme nélkül; — a németek, kikért a roskatag nemzet a török ellen hősiesen sikra szállott, nagyszerü

segélyt szavaztak meg, de egyetlen egy lándzsás vitézt sem küldtek, imát rendeltek, de az isten ez alkalommal csudát nem tett.

Lajos, részint a török elleni védelem, részint üres kincstára födözésére, novemberben Budán országgyülést tartott, a rendek, a török közvetlen szomszédságától megrémülve, nagyszerü áldozatokat ajánlottak, a nemesség azt hitte, hogy a hazát törvényekkel megmentheti; — a főurak szivesen ajánlottak, mert a hatalom kezükben lévén, maguk nemcsak nem fizettek, de még jobbágyaik adóját is maguknak szedték be és igy e nagyszerü ajánlatok által legtöbbet ők nyertek. A lelkes országgyülés minden helyes földész és zsellérre, fejenként 1 arany forint, közönséges hordó borra 50, középszerüre 75 denárt, nagyra 1 aranyforint, s erre 10 denár, 1 db ló, tehén, vagy ökörre 5 denár, juh, kecske, méh, disznóra 2 denár adót határozott; a városi kereskedők, posztósok, szatócsok, fazekasok kötelezteknek áruczikkeik értéke $^{1}/_{20}$-adát, a tőkepénzesek, tőkéjük $^{1}/_{20}$-adát, a királyi kincstárba befizetni; a mesteremberek, halászok, zsidók, fejenként 1 forint, a hámorosok, hutások, molnárok, minden kő, vagy kemenczétől, szinte 1 forinttal rovattak meg. Városi kereskedők, posztósokra, minden ló után 50 denár adó vettetett ki. A tized nélküli plebánosok kötelezteknek, arany és ezüstjeik $^{1}/_{10}$-edét a kincstárba beadni. Egyhelyes és egyházi nemesekre szinte 1 forint vettetett; felemelték a harminczadokat, rendelkeztek a sóbánya és pénzverdékről, elhatároztatott a koronauradalmak erőszakos visszavétele, a bácsi adómaradványok, szigoru behajtása meghagyatott; a papok 10-ede felének lefoglaltatása, a papok zászlóalj illetékének ki nem állitása esetében elrendeltetett; a nemesség és papság e kivételes alkalommal, összes jövedelmük felét, boraik és nyájaik után, a parasztokkal egyenlő

adót ajánlottak fel. — Minden nemes tartozott felkelni rögtön, birtokvesztés sulya alatt. Az adó összeirása és behajtására, megyénként két nemes választása rendeltetett, az országos kezelésére az országgyülés által 2 nemes és két báró választatott.

Valóban ezen ajánlatok, nagyszerüek voltak, méltók egy hatalmas, szabad nemzethez, megfelelők a fenyegető veszélynek, ha végrehajtatnak, Magyarország nem csak határait védheti meg, de Konstantinápolyt is elfoglalhatta volna; — ehez azonban más nemzedék, más király és kormányférfiak kellettek volna; — a király gyenge és gyermek, a kormány férfiai tehetlen szipolyok, a főurak: ragadozó ökköllovagok, a papság: feslett erkölcsü, fukar és rosszakaratu egyének, a nemesek: tiltakozó szájhősök voltak; a főrendekben a jóakarat, a király és nemességben a tetterő hiányzott, a nagyszerü határozatok, mint más számos törvény, csak papiros vár volt, szemlélete a jóakaratu nemességet, a hiszékeny királyt, kellemes önérzettel töltötte el, fenn állt, mig leiratott, mihelyest azonban hozói szétoszlottak, a főurak és kormány mérges lehelete, azonnal szétfujta; — általa egyedül a főurak nyertek, kik a törvény ürügye alatt, a nagyszerü adót, roskadozó jobbágyaiktól, maguk számára behajtották.

A nagyszerü ajánlat, a kincstárba 50,000 forintnál többet nem hozott be, ez mutatja, hogy a nemzetnél, a haza szeretete csak szójáték volt, nyomoru farsangi alakoskodás, melyet a rendek, a nemzet tátongó sirja mellett ügyesen eljátszottak; — mert ha legalább a nemesség, komolyan vette volna a törvényt s maga és jobbágyai, adóilletményüket befizetik, ha a megyék a behajtás felett őrködnek, legalább tizszer annyi összegnek kellett volna befolyni a kincstárba. — De már a nemesség is hanyatlott, szájhőssé aljasodott, az országgyüléseken csörgette

kardját, az oligarchiát, kormányt és főpapságot elboritotta szemrehányásaival, midőn azonban megyéjébe visszatért, s vivmányait végre kellett volna hajtani, a megajánlott terhek alól, magamagát is kivonta; — vádolta a kormányt, az oligarchiát, a főpapságot, pedig az ország bajainak, ha nem közvetlen, de közvetve, ő is egyik okozója volt. A megyerendszer már ekkor teljesen ki volt fejtve, a megyék hajtották be az adót, ők rendezték a felkelést, a nemesség számos volt, ura a megyének, ha lelkesen fellép, a haza elleneit megtörhette, a honvédelmet szervezhette volna; de maga sem szerette a harczot, vagyonát, az oligarchia elleni küzdelemben, nem merte koczkáztatni; szilvafái árnyékában elszenderült, és álmodott ősei nagy tetteiről.

1523-ban, Lajos a Csehek ismételt meghivására, kiknek, csak névleg volt királya, mert jövedelmeit a hűtlen nagyok elfecsérelték, Csehországba ment. Távolléte alatt a kormány vezetését, az ország főkapitányságával együtt Báthory nádorra bizta, távozása előtt a Zengi, Knini, Skradini, Klissai, Krupai Likai, Osztroviczai végvárakba osztrák őrséget fogadott; a hatalmas Magyar- és Csehállam feje, már területét sem tudta önerejével megvédni, nem pirult az ország végbástyáit idegen kezekre bizni, vránai perjellé, mely a leggazdagabb papi állomások egyike volt, s hadi tekintetben a végeken nagy fontossággal birt, Baráti Mátyást, a királyi éléskamara tisztjét nevezte ki; mindez, a választott országtanács beleegyezésével történt, sőt a végvárak átadását, a nemzeti párt feje, Verbőczy István, mint követ, eszközölte; érette tehát a királyt vádolni nem lehet; király és nemzet, összeillettek. Zápolya János, a király távolléte alatt összehivta hiveit, országszerte a király és az országgyülés határozatai ellen izgatott; — hazaárulás volt ez, mert az országot kétségkivül nagy veszély fenyegette, ezt csak a megszava-

zott áldozatokkal lehetett volna eltávolitani; — a törvényeket a nemzet hozta, végrehajtásuk a megyékre volt bizva; — e törvények tehát szükségesek és alkotmányosak voltak, de Zápolya mérhetlen dicsvágya, hazaszeretetet nem ismert, ő a haza romlásával is király akart lenni, s ezért, bár az egység a haza megmentésének főfeltétele volt, a távollevő Lajost meg akarta buktatni, számitásait azonban, Lajos gyors visszajövete és öngyávasága meghiusitották. — Lajos csehországi utjára nagy reményeket fektetett, hitte, hogy jelenlétével a cseh nagyokat fékezi, az országot rendezi, Magyarországnak segélyt, magának tetemes pénzösszeget fog kieszközölni, — egyik czélja sem sikerült, egyedüli vivmánya, szent-Pál feje volt, csekély kincs azon időben, midőn egy élőszent is kevés lett volna az ország határai megőrzésére, a feneketlen kincstár betöltésére.

Lajos 1523. Szent-György napra hivta össze az országgyülést, a király pénzt kért, az ellenzék feje Zápolya a kormányt fecsérléssel, Báthory nádort sikkasztással vádolta: kétségkivül a kormány az ország pénzügyeit, könnyelmüen kezelte, Báthory és társai, kezeihez sok pénzt ragadt, — helyes volt a vád; de nem csak a fők voltak bünösök, ennél fogva, meg kellett volna támadni mindazt, ki a törvények végrehajtását meggátolta, a sikkasztásban részt vett; — ha ezt Zápolya kiviszi, az egész nemzet háláját kiérdemlette volna; — Zápolya azonban megállapodott a főknél, adatokkal vádját nem támogatta, eljárása szószátyárkodás, párt maneuvre-re sülyedt, és semmit sem eredményezett. — Az országgyülés 59. törvényt alkotott.

1. Megrendeli az országos jövedelmek megvizsgálását.

2. A király, a királyi kincstárnokok, a megyei adószedők, kapitányok megszámoltatására, urak és nemesekből biztosokat nevezzen.

3. Számoljanak a királyi engedelemmeli pénzverők, az enélküliek büntettessenek. Kovachi S. a. V.

4. A király, az adókivetés, az adószedők és szolgabirák által behajtott adóösszeg megvizsgálására, az adóhátralékok kideritésére, megyénként, esküdt biztosokat küldjön ki.

5. Tartassék nyomozás az adószedők eljárása felett.

6. Az adóval adós főur kétszeres adóban, az adószedőkkel a törvény ellenére kiegyezkedett főur, vagy nemes, az adószedővel együtt, az adó kétszeres összegében marasztassék el.

7. Az adót letartóztató fő- és alispánok, hivatalaikból csapassanak ki; — a letartóztatott adót, kétszeresen fizessék vissza, a bünös alispánért, az ártatlan főispán ne büntettessék.

8. Az adóhátralékok, a királyi adószedőknek fizettessenek be, ebből az ország követei dijai, a kapitányok és katonák zsoldja elégittessék ki.

9. 10. Ázon fő- és alispánok, kik egyes nemeseket, az országgyülés és nemesektől jogtalanul felmentettek, törvények szerint büntettessenek.

12. A király, a reménylhető idegen segély mennyiségéről biztos tudomást szerezzen.

13. 17. A határok védelmére, a király, egyháznagyok, bárók, zászlóaljaikat küldjék le.

14. Hivatalokra, kizárólag született magyarok neveztessenek.

15. Minden végvárba két nemes várparancsnok neveztessék.

16. Két hivatalt senki se viselhessen.

18. 19. Tiz házhely után 1 paizs, dárda, vagy ijjal felfegyverkezett lovas állittassék; — az egyhelyes nemesek szinte fejenként kelnek fel, fegyveresen, lóháton, vagy gyalog, ne kocsikon jelenjenek meg a táborban.

20. 21. A katona kihágásokról, a régibb törvényeket ismétli.

22. Magán szövetségeket eltörli, csak a királyértieket engedi meg.

23. 24. Minden helyesgazda és zsellér, 2 forint adót fizet.

25. Adómentesek a 3 arany forintnál csekélyebb birtokosok, és uri cselédek.

26. 27. A királyi birtokok adókötelezettek, Erdély és Slavoniában az adó, a Magyarországihoz hason arányban fizettetik. — Ezen adót a király kizárólag a honvédelemre fordítsa, belőle adósságait ne fizesse, más költségeket ne tegyen.

28. 38. Rendelkezik a pénznemek és bányákról, az ujabbak a régieknél $^{10}/_{100}$-adával értéktelenebbek.

39. A magán pénzverők, jószágvesztéssel büntettetnek.

40. A nemesi felkelésből kimaradók, jószágvesztéssel lakolnak.

41. 42. A papok, katonailletéküket, a nemesekkel hasonarányban állitsák ki.

43. 44. A megyei kapitányokat a király nevezi ki és egyedül tőle függnek.

45. A királynak ellenszegülő főur ellen, a nemesség köteles fegyvert fogni.

46. 47. A szászok rendes adóját és harminczadokat rendezi.

48. A perlekedés folytattatik.

49. 50. Nagy hatalmaskodási esetekben, gyors eljárást rendel.

54. 55. 56. Az alnádor köréhez tartozó ügyekben, az itélőmesterek beavatkozását eltiltja.

58. Közönséges nyomozásoknál, királyi és nádori küldöttek, csak a perlekedők kérelmére küldessenek ki.

58. 59. Szabályozza a vámokat, Török Bálint, Héderváry Ferencz és a Sulyok testvérek, a hűtlen nándori és szabácsi várparancsnokok birtokai elkobzását elrendeli.

53. A lutheranosokat, fő- és birtokvesztéssel bünteti.

Ujólag tehát nagy adó ajánltatott, megrendeltetett az óriási adóhátralék behajtása; mily nagy lehetett ez, mutatja Verbőczy István személynök jelentése, ő mint biztos 25 megyébe: Pest, Gömör, Hont, Nógrád, Zólyom, Szolnok, Heves, Trencsén, Békés, Nyitra, Arad, Csanád, Csongrád, Temes, Bács, Bodrog, Bihar, Turócz, Zaránd, Torontál, Kraszna, Szabolcs, Komárom, Pozsony, Szatmárba, melyek közt volt Pest, Bihar, Bács, Nyitra, az ország négy legnagyobb megyéje, melyben birt a legnagyobb Oligarcha Zápolya János, jobbágyi és uri adóban összesen csak 43,225 aranyforintot tudott behajtani; — a törvények kijátszásának, e csekély összeg csalhatlan bizonyitéka; Verbőczy erélytelenül járt el, de maga nem orzott, (mert ha ezt teszi, nádori elmozditásakor, oligarchia ellenei, ezért kérdőre vonták volna) és mégis csak 45,000 aranyforintot tudott beszerezni, vagy alig negyedét, a jobbágyi kapuadónak.

E törvények a nemzet erkölcsi és anyagi sülyedésének sajnos bizonyitékai, mint több czikkekből kitetszik, most már nem csak a főurak loptak, de a megyei választott alispánok is; nem csak a főurak huzták ki magukat tömegesen a fölkelésből, de a nemesség is; mig azelőtt a nemesség, teljes fegyverzetben köteleztetett megjelenni, most már megelégedtek a lovas ijjászokkal is; a lángelméjü szónok Verbőczy István a nemességtől, melynek bálványa volt, a haza megmentésére csak csekélységet tudott összeszerezni; — Zápolya János, a leggazdagabb és legtisztább kezü főur, adóba csak 2000 forintot fizetett, mi

sokkal kevesebb volt, mint mennyit egy uradalma után kötelezteteti volna fizetni.

A törvény terén ez évben találkozunk először a reformatioval, mely később az ország ujjászületését eszközölte, egy század mulva a lakosság nagy részét meghóditotta; — a nemzet ez országgyülésen, az uj tan ellen, méltatlan szigort alkalmazott, ezt több okok idézték elő; — a nemesség nem szerette, mert Németországból eredt, tanait nem ismerte; a kormány gyülölte, mert a kormány élén püspök állott, király és királyné legerősebb, legengedelmesebb támasza a főpapság volt; a reformatio tehát, közvetve a kormányt is megtámadta; — az ország a romai pápát szerette, mert a török ellen, több év óta, valódi segélyt csak ő adott; — az ellenzék vezére Verbőczy, túlbuzgó római katholikus volt, mint ilyen, a reformationak erős ellensége lévén, pártját magával ragadta. — Sajnos, hogy ezen embertelen törvény, a vakbuzgó kanczellár által végre is hajtatott; Rüm György budai könyvkereskedőt megégették, Orlet Vid és Grüneus Simon számüzettek, Mild János, szebeni iskolaigazgató, eretnekségi perbe fogatott.

A magyar név becsületét, a harcztéren ez évben Tomory Pál, hajdan katona, később barát, most kalocsai érsek tartá fel; — Ferhát basát a Szerémségben megverte; — sajnos, hogy a pillanatnyi lelkesedés, mit a nemzetben e szép kezdet feltámasztott, csakhamar kialudt. A nemzet tétlen, szószátyár sérelmi belpolitikáját folytatta, a honvédelmi erő szervezése helyett, az idegen hatalmakhoz, könyörgő küldöttségeket menesztett és várta a csudát, mely a közelgő vésztől megmenti. — 1524-ben az ország Szatmáry György esztergomi érsek, és kanczellártól megmenekült, az ármányos főpap, a királyt föltétlenül kormányozta, benne a nemesség iránti bizalmatlanságot, haláláig fentartotta,

— fentartotta az ostoba, ábrándos, törökfaló politikát, mely a törököt folytonosan ingerelte, vele a békét, becstelennek tartotta, bár az elszegényedett, fejetlen ország várait sem tudta tőle megvédeni, — paizsul szolgált a németeknek, bár ezektől az ország bókoknál egyebet soha sem nyert, s magát, csak a törökkeli szövetség, vagy béke által tarthatta volna fel; de Szatmári csak közönséges pénzszerző pap volt, ki magas állását, kincshalászatra használta, fizetett eszköze Károly császárnak és ezért, a kormánya alatti nemzetet, németország villámháritójává alacsonyitotta. — Végrendeletében, 60,000 aranyat ajándékozott a királynak, az Ausztria által birtokolt magyar várak kiváltására, hihetőleg tudta, hogy az általa koldussá tett király, ebből egy fillért sem fog a nevezett czélra szentelni, s nagyszerü hagyományai által, szennyes tetteit, az utókor előtt le akarta mosni. — A kormány és érsekségben Szálkán, középtehetségü, gőgös, fukar főpap követte, ki később a hazáért, melyet oktalan kormányzata által megbuktatott, Mohácsnál elvérzett. — A fejetlenség a papi kormány alatt, folytonosan növekedett, a törvények kigunyoltattak, a szörényi bánság elveszett, — a nemesség szónokolt, Zápolya ármánykodott, a kormány és főurak egyesülve fosztogattak, a király nejével enyelgett, nélkülözött és tétlen nézte az ország feloszlását.

Ez évben tartatott ugyan országgyülés, tartama idejét, határozatait, azonban homály fedi, hihetőleg a mult évi nagylelkü ajánlatok, számoltatási parancsok, dörgő szónoklatok ismételtettek és nem fizetett, nem számolt senki. — A kormány ez évben, egy időre megnyerte Verbőczyt és Frangepánt, a nemzet vezérei által megnyugtatva, a kormány visszaéléseire szemet hunyt. Ez időben az országban 3 határozott szinezetü, kormány, nemzeti és Zápolya párt volt; a kormánypárt élén Báthory ná-

dor, Szálkán kanczellar állottak, e párthoz tartozott az összes főpapság, kevés kivétellel, az egész oligarchia, a tőzsérek, az idegen követek, az összes udvari személyzet; — a párt, a király iránt föltétlen hűséget szinlelt, az ország jövedelmein osztozott, az adó nagyrészét erőszakosan eltulajdonitotta, az államjavakat részint zálog, részint ajándék czimén, magához rántotta a bányákat zsidók és idegenekkel kezeltette és velük osztozott, a nemességet megvetve, a törvények ellenére külön tanácskozott, vele csak közvetve, üzenetek által érintkezett, az igazságszolgáltatást, önérdekében kiaknázta, a végrehajtást ott, hol az itéletek nyomása daczára, reá kedvezőtlenül ütött ki, megakadályozta; az ország érdekeit, a Habsburg ház érdekeinek alárendelte, az országtanácsban meghivta a királyné idegen környezetét, vele az ország morzsáin osztozott, a gyenge királyt hizelgések a királyné befolyása által teljesen behálózta, elannyira, hogy az elámitott ifju, a korona és haza érdekében hozott szigoru törvényekben, a nemesség számoltatási követeléseiben, Zápolya ármányt, forradalmat látott, — s fosztogatóihoz csatlakozott, kik a kincstárt, feneketlen hordóvá alakitották, a királyt koldusbábbá aljasitották. — A nemzeti pártot képezték: a közép- és alsónemesség, a városok és falusi lelkészek; a nemesség látva az államjavak, az adó elharácsolását, a törvények kijátszását, félve az ozmán hatalom terjedésétől, sértve érezte magát az aristokratia és hierarchia gőgjétől, mely az államban államot képviselt, s vele már nem is tanácskozott, a birói és közigazgatási téren önkényesen rendelkezett, foglalt, börtönözött, a törvényes elégtételt lehetlenné tette; — meggyőződve, hogy a nemzet bajain, csak teljes átalakulás, az oligarchia megbuktatása segithet, a kormányt, magának akarta megszerezni, a kormányzat élére, a királyt kivánta állitani; ennélfogva, mióta

Zápolya hálóiból menekült, a királyság érdekeit őszintén felkarolva, bőkezü volt a király iránt; a kormányt a királytól elválasztva, ostorozta a kormányt, de a király iránt mindég teljes tisztelettel viseltetett A királyt azonban megnyerni soha sem sikerült, a gyenge király, a büszke, németérzelmü királyné és aljas tanácsosainak, folytonos rabja maradt, ezért a magára hagyatott nemzeti párt, az országgyüléseken győzött ugyan, de győzelme teljes sikert soha sem aratott, mert országgyülés után a legüdvösebb határozatok félre tétettek; a törvény változott, de a rendszer nem. A nemzeti pártot Ártándi Pál, Zobi Mihály és Verbőczy István vezették; Ártándi Pál azonban a vezérséget csak emelkedési lépcsőül használta, mint sok magyar előtte és utána, midőn a reá nézve legfőbb polczra, az országtanácsosságra emeltetett, választóit elárulta, eladta magát az oligarchiának, a nemzet apostolából a hatalom szemtelen eszközévé aljasodott. Zobi, középszerü egyéniség, tiszta, becsületes hazafiui jellem; a szabadság ügyéhez, a reactió üldözései közt is folytonosan hü maradt. A valódi vezér Verbőczy István, kitünő törvénytudó, ragyogó szónok, tudományosan müvelt, jószándéku becsületes férfiu, valódi lángész, de erélytelen egyéniség volt, elmélet embere, gyenge államférfiu; — hazánk szónokai közt első helyet foglalt el, hozzá hasonló csak Kossuth Lajos volt, — éles logikája, dörgő hangja, az igazság leplezetlen szavaival szétzuzta elleneit; a nemzeti nyomor, lealáztatás, az oligarchia büneinek hü ecsetelése által, fölingerelte a nemesség szenvedélyeit, syréni hangja virágos szónoklatával ellágyitá a a szinaj harczosokat, az elfogulatlan tömeg vele örült, sirt és haragudott; — a gazok meghunnyászkodtak az óriási szónok előtt; az egyszerü nemes népszerüsége határtalan, az országgyüléseknek korlátlan ura volt; sajnos, hogy sem személyes bá-

torsággal, sem kitartással nem birt; — a hadügyekhez nem értett, midőn izgatásai által teljes diadalt aratva, az ország első tisztviselőjének választatott s a nemzet sorsa kezei közé tétetett le, a reformokat, mikért évekig küzdött, nemcsak végre nem hajtotta, de feledve multját, mellőzve pártját és a hazát, elleneihez simult; tétlensége, ingadozása, hiusága által a hosszas nemzeti küzdelem gyümölcseit 1 év alatt megsemmisitette. — A harmadik párt feje Zápolya János volt; a Zápolya család bányaüzlet, osztrák és cseh zsákmány, Mátyás kegyei, a Corvin birtokok elrablása által roppant vagyonra tett szert, — hatalmát emelték fejedelmi összeköttetései. Zápolya János anyja tescheni herczegnő, testvére, lengyel királyné volt. Fejedelmi birtokai, családi rokonsága, magas hivatalánál fogva, a király után első helyet foglalt el; a könnyen szerzett 72 vár és urodalom, az erdélyi vajdaság, a gőgös szerencsefit nem elégitette ki, a korona után vágyott. A hatalom vonzerővel bir, a hatalmas főurhoz, kinek birtokai Tokajtul Nyitráig terjedtek, Erdélyben fejedelmi udvart vitt, sokan félelem, többen érdekbül csatlakoztak. A két Jagelló gyávasága, a nemzettel, az idegen fejedelmeket megutáltatta, sokan magyar király után vágytak, ezek Zápolya János, mint leghatalmasabb főur körül csoportosultak; Zápolyának egyedüli czélja a korona volt s minthogy ezt csak a király népszerütlensége, a kormánypárt megbuktatása által érhette el, a kormánynyal folytonosan ellenkezett, a király népszerütlenitésére mindent elkövetett. — Zápolyát tisztán hiuság és önérdek vezették, pártját hozzá önérdek kötötte. Zápolya maga gyakran ingadozott, ennélfogva őt és pártját nem lehet egynek tartani a Verbőczy által vezetett nemességgel, mely a hazát akarta megmenteni s csak a kormánynak és az oligarchiának, nem a királynak volt ellensége.

A török veszélyes közeledése, a reformok meghiusulása, a törvények folytonos kijátszása, a nemzet szegényedése, a nemzeti párt ingerültségét naponta fokozta, a kormány az adót nem hajtatta be, a végvárak élelem, hadi szerek és őrizettel csak gyengén voltak ellátva; — a főurakat és egyháziakat, csekély összegekért, köteles zászlóaljaik tartásától fölmentette, rosz pénzt veretett és a török ellen, bár Soliman készülődései köztudomásuak voltak, komoly készületeket nem tett. — Az izgatottságot növelte az Ujlaky-birtokok esztelen eladományozása. Ujlaky, ki ez évben halt meg, Zápolya Istvánnal birtokszerződést kötött, a szerződő felek magtalan kimulásuk esetére, egymásnak kölcsönös örökösödést biztositottak; ezen szerződés ugyan jogilag a fiuági birtokokra érvénynyel nem birt, mert ezekben az örökösödés a koronát illette; később pedig Ujlaky birtokát kegyelem utján nyerve vissza Ulászlótul, e szerződés teljesen érvénytelenné vált, mindezek daczára Zápolya ez örökséget igényelte. Ujlaky meghalván, a király az egész Ujlaky örökséget elfoglalta; Németujvárt a királyné kegyencze, Battyányinak, a többit Móré László étekfogónak, egy aljas, jellemtelen udvaroncznak, ki később rabló és törökké lett, adományozta; Zápolya igénye tehát boszuból, a korona haszna nélkül mellőztetett. — Ha a király e nagyterjedelmü uradalmakat szükségei födözésere megtartja, vagy az ország védelmére forditja, rendélkezését az ország nem neheztelte volna, mert a király szegény, a kincstár üres, az ország védtelen volt; — az örökség, törvény szerint a koronát illette; de mert azt is, mit a véletlen adott, elfecsérelték, a kormány nyomoru eljárása országos ellenszenvet támasztott, mit Zápolya, ki az országgyülés által reménylte vélt jogait érvényesiteni, mindenképen táplált és a király eljárása ellen tiltakozva, az országgyülésre hivatkozott.

Az elégületlenség szitásában hű társra talált Frangepán Kristófban, — Frangepán a magyar fürak közt legtöbb katonai jártassággal birt, Ulászló választatásakor Miksa pártjához csatlakozott, — 1509—14. Velencze ellen Miksa seregei egy részét vezényelte, fogságba esett, Miksa közönnyel nézte elfogatását, — Bakacs kanczellár, ki Velenczétül a magyar alattvaló szabadon eresztését könnyen kieszközölhette volna, mellette nemcsak közbe nem járt, de mert Frangepán atyja Bakacs sógorával, a corbáviai gróffal rossz viszonyban állt, fölkerte a Signóriát, a szerinte gonosz embert, mig lehet, tartsa fogva, ennélfogva Kristóf ur 1519-ig fogva tartatott és csak szökés által tudott menekülni. Frangepán fogságából menekülve, többször visszaverte a törököt, jogosan szamitott a Baráti halálával megürült vránai perjelségre, vagy a horvátbánságra; — kineveztetését a hazai érdek követelte. — A nyomoru papikormány nem szerette a jeles férfiakat, Frangepán a jeles hadvezér rossz udvaroncz volt, fogságában sem tanult meg hajolni, — egyik állomást sem nyerte el, — bán maradt a corbáviai gróf helyettese, perjelnek a csekély tehetségü, erőszakoskodásaiért gyülölt Tahy Jánost nevezték. — Frangepán Kristófot „Tót-, Horvátország és Dalmátia védnöke“ czimével elégitették ki. — Ezen méltatlan bánásmód elkeseritette Frangepánt és ez időtül fogva a büszke fúr mindent elkövetett a nyomoru papi kormány megbuktatására, — egyesültek a kormány ellen, a legszellemdusabb szónok Verbőczy, a legjelesebb katona Frangepán, a leggazdagabb fúr Zápolya.

Solimán 1525. tavaszán Budára követséget inditott, békét ajánlt, ha Magyarország a török seregnek, Németország megtámadására szabad utat enged, haddal fenyegetődzött, ha ezt megtagadja. A kormány, bár a várakban sem hadi szer, sem

eleség, sem elegendő őrség nem volt, a királyi, országos, főuri zászlóaljak $^3/_4$-e is hibázott, a kincstár üres, a szövetségesek rögtöni segélyére nem számithatott a nemzet, a kormány, hogy Károly zsoldját kiérdemelje, a királyné kegyét fönntartsa, a nemzeti izgatottságnak más irányt adjon, háborura hajlott s mert a követség jövetele és ajánlata előtte már ösmert volt, az országgyülést májusra összehivta. A török követség szinte ekkorra érkezett Budára. A király visszavetette békeajánlatát, az országgyülés vak önhittségében, a rajongó Verbőczy által e tekintetben félre vezetve, inkább a háborura hajlott. A kormány elleni vihar, a török követség távozta után tört ki. A nemesség a Rákoson, a főurak Budán gyültek össze. — A nemesség, tartva a budai merénylet ismétlésétül, fegyvereinek, a tanácskozmányokbani megtartását elhatározta. Zápolya a Rákoson maradt május 12-én a nemesség a királyt, küldöttség által körébe hivta; a főnemességet a Rákostul eleinte gőg, később félelem tartotta vissza, a királyt sem akarta oda bocsátani, tartva tőle, hogy a nemesség a királyt az ország valódi állásárul föl fogja világositani s a jól értesült király, kormányát elbocsátja s az oligarchiától támaszát meg fogja vonni; a király, tanácsosaitul félrevezetve, üzenetet küldött, ebben a nemzetet a török készülődéseire figyelmeztette, a honvédelem szervezésére adót kért. Ezalatt Zápolya a nemesség fölizgatására mindent elkövetett, az elégületlenséget fokozta a király kimaradása, a mult évi adószámadásruli hallgatás, a főurak megvető magukviselete, az uj nagy adó követelése. — Szálkánnak szemére hányták buja életét, szidták Szerencsést, a kormány tőzsérét, a Fuggereket, Thurzót, a bányák bérlöit, nem kiméltek az oligarchia egyéb tagjait. A kormány a nemesség lecsendesitésére Burgió pápai követ közbenjárását kisértette meg, mi azonban sikertelenül maradt; a ne-

messég a királyhoz 60 tagbul álló küldöttséget menesztett, ezáltal követelte:

1. Szálkán László kanczellár elmozditását és feleletre vonását.
2. Uj országtanácsosok választását.
3. A pénzsilányitó Szerencsés halálát.
4. A királyné német környezetének 5 nap alatti hazaküldését.
5. A német és velenczei követek eltávolitását.

A kormány a nemesség lehangolására, ügynökei által elhiresztelé, hogy a pesti népet fölfegyverzi s ha a nemesség a kormánynak békét nem hágy, vele megtámadtatja, — az országgyülés főbbjei megnyerésére, a megvett renegát Ártándi Pál által igéreteket tett, a tömegnek általa szónoklatokat tartatott, a fenyegetés a tömeget elkeseritette, a bőkezü ajánlatok megvetéssel fogadtattak, a hajdani vezért, a hetyke Ártándi uramat kardlapokkal némitották el. — Egy, Zápolya által ügyesen fölhasznált véletlen fokozta az elégedetlenséget, ugyanis királyi apródok a várbul, falusi rokonaiknak lehoztak mutatni egy drága fegyveres bábot, melyet Lajos király, Zsigmond lengyel királyi urabátyja 5 éves fiának szánt, a tömeg az arany rojtokban nagy pazarlást látott, és egész ünnepélyességgel Szerencsés helyett fölakasztotta. A király válaszával 3 napig késett, korunkban, midőn a betü öl, a diplomatikai csalás már a tökély legmagasabb fokára emelkedett, az országgyülések folytonosak, a fizetett képviselők nagy része az országgyülést mulatsági idénynek tekinti, 3 napi felelet gyors eljárásnak tekintetnék, roppant halogatás volt azonban, 3 századdal ezelőtt, midőn az országgyülési tanácskozmány ideje 15 nap, a tanácskozók erszénye szük volt. — A király a német környezet, a német és velenczei követek eltávolitását megtagadta, Szálkán és Szerencsés ellen

azonban késznek nyilatkozott törvényes vizsgálatot tartani. — E vizsgálat vagy az országtanács, vagy a főtörvényszék előtt folytattatott volna, az országtanács nagyrészt a főtörvényszék, egészben Szálkán teremtményei, büntársaibul állott, az egész vizsgálat tehát, ha az országgyülés azt nem maga, vagy küldöttjei által hajtatja végre, nyomoru alakoskodás lett volna s mindkét vádlott diadallal mentetett volna föl. — A vezetők a cselt átlátták, május 18-án a királyhoz ujólag egy 120 tagból álló küldöttséget neveztek s őt a személyes megjelenésre ismételve fölkérték. A sürgetett király tanácsot kért a lengyel követtül, ki engedékenységet ajánlva, a jóakaratu, tehetetlen, de nem ostoba ifju király megjelenését megigérte. Szerencsés, a keresztelkedett zsidó tőzsér, hogy magát kimentse, Fuggerek és Thurzóra háritott minden sikkasztást, ezáltal a rögtöni büntetést elkerülte.

A királyt a Rákos örömriadással fogadta, de Zápolya hivei szemére hányták az ország jövedelmei, az adó elpazarlását, a király feleletében „hol bevétel nincs, ott pazarolni is lehetlen“ kijelenté, hogy a mult évi országos végzések nem az ő akaratábul nem hajtattak végre; mire Verbőczy az ország nyomorát ragyogó ékesszólással festve, a nemzet nevében melegen fölkérte a királyt, — hogy a király a kormányt vegye kezébe, gonosz tanácsosait, a féktelen kapzsi urakat üzze el, rendezze a haza ügyeit, — mindenek előtt kért uj kanczellárt, uj országtanácsválasztást, a silány pénz megszüntetését, kérte Fuggerek és a német környezet kiüzetését, — Frangepánnak horvát bánná neveztetését, az Ujlaky örökségnek Zápolya részérei átadását. — A nemesség részérül, ha kivánalmai teljesittetnek, hű és szilárd támogatást igért. — A nemesség kivánalmainak rögtöni megerősitését sürgette, a király halasztást kivánt és

testőreivel Budára távozott. A főurak bátorsága naponta fogyott a Rákosra egyenként átszállingóztak, csak a papság maradt Budán, magukra maradva, a nemességet megkérdezték, akarnak-e velük tanácskozni, igenlő választ nyerve, szép csendesen átkullogtak.

A király válasza folyvást késett, az országgyülési 15 nap végéhez közeledett; a főurak és papság jelenlegi magatartása, ujólag meggyőzte a nemességet, hogy a hazát csak az oligarchia megtörése, a kormányrendszer és tagjai megváltoztatása mentheti meg; — a szónoklatok ideje lejárt, elvégre tenni kell, az ország átalakitása, az oligarchia fékezésével soká várni nem lehet; előbb a bel, később a külellenséget kell leverni; s mindez csak ugy kivihető, ha az országgyülés a kormány elüzése által a királyt nemzetellenes kormánya és idegen környezete hálóibul kimenti, egy tevékeny, becsületes kormányt alakit, uj országgyülést tüz ki, melyen a nemesség tömegesen fegyverben megjelenik s innen a viszonyok kivánalma szerint, rögtön a bel, vagy külellenséget támadja meg. Az országgyülés e czéltul vezéreltetve, a király felelete késvén, Hatvanba Szent-Iván napjára országgyülést tüzött ki, a nemességet egész hadiletékéveli megjelenésre szigoruan kötelezte; a rákosi országgyülés határozatainak a király elé terjesztése, a határozatok megerősitése eszközlésére 150 tagbul álló küldöttséget hagyott hátra. A határozatok következők voltak:

A királyi tanács, ujonan alakittassék, az idegen befolyás szünjék meg, a király a hatvani országgyülésig, kormánytanácsosokul nevezzen nehány egyháznagyot, bárót, és ezekkel kormányozzon.

A király, tanácsába idegent ne hivjon, tőlük minden hivatalokat és javadalmakat vegyen el, hivatalokra kizárólag csak magyarok alkalmaztassanak.

Kanczellárnak a király, érdemes magyar főpapot nevezzen.

Fuggerek, minden idegenek, a velenczei és német követek az országbul küldessenek ki.

Burgió és mások, kegypénzei szüntessenek meg; Salamon Imre (Szerencsés) az udvartól számüzessék és büneiért lakoljon.

A brandenburgi mark gróf és más hatalmasok által tett foglalások tulajdonosaiknak adassanak vissza.

Törökországba só és fegyver, más országokba barmok kivitele tilos.

A Morvahatár igazittassék ki.

Azon egyháznagyok és főurak, kik 50-nél kevesebb katonát állitanak ki, katonát ne állitsanak, de katonailletőségük árát a megye pénztárába fizessék. — A megye kapitányokat választ, kik az adót kivetik és zsoldosokat fogadnak.

Megyénként a katona- és adóilleték kivetésére (a megye által) 4 nemes választatik.

A király Mátyáséhoz hasonló jó pénzt veressen.

A király és királyné zászlóalj illetőségüket állitsák ki.

A török által elpusztitott helyek nem adóznak, ezek kivételével, a helyes embereken kivül, a ház- és szőlőbirtokos zsellérek is adózzanak.

A királyi tisztviselők fizetésére, minden vidéken pénztárak jelöltessenek ki.

A nyomor oka a rossz pénz lévén, kik eddig pénzt, királyi engedély mellett verettek, számoltassanak meg, ha számadásuk helyes, a vert pénz teljes értékü, minden további keresettől mentessenek fel; azok azonban, kik silány pénzt verettek, az ebből nyert hasznot, a királynak fizessék be; kik pénzt, királyi engedély nélkül vertek, mint hűtlenek büntettessenek; kik ide-

gen pénzt hoznak az országba, pénzük koboztassék el, büntársaikkal együtt égettessenek meg.

A király Horvát-, Dalmátország bánságát, a gyülölt Tahy Jánostul vegye el és bánnak más érdemest nevezzen.

Koczka Lászlót és Szaniszlót, kik a mult évben gyilkosságot követtek el, a király az országbul küldje ki, pénzüket foglalja le és forditsa a végekre.

Az esztergomi érsek végrendeletét a király hajtassa végre, György és Tamás esztergomi érsekek hagyományai fordittassanak az ország szükségére.

Az arany és ezüst kivitele ujólag eltiltatik.

Héderváry Ferencznek menvédlevél adassék, és magát igazolja.

A Szörény, Pozsegavadéki 12 megye nemessége jogai tartassanak meg; Hatvanba, Szent-János napra országgyülés tüzetik ki, ezen minden nemes, fejenként lóháton és 10 jobbágy után 1 teljes készületü fegyveres lovassal köteles megjelenni; — a felsőmegyék régi szokás szerint lovas helyett lövészt hozzanak, 10 szegény nemes állit egy lovast, a káptalanok, konventek, prépostok, apátok, maguk helyett 1 lovast állitanak; jobbágyaikbul minden 10 után egy lovast állitanak, Temes, Torontál, Bács, Valkó, Szerém, Pozsega nemesei csak követeket küldjenek, maguk az alsóvégek védelmére, maradjanak honn. — Erdély és Slavonia, szinte csak követeket küldjenek, de Erdély 1000, Szlavonia 1000 lovast tartson készen. — Ezen országgyülésen a haza és király java, a nemesi szabadságért buzgó főuraknak katonákkali megjelenése szinte megengedtetik, idegen zsoldosokat azonban magukkal ne hozzanak.

A hatvani gyülésen meg nem jelenő nemesek, a nemesség-, fej- és jószágvesztéssel büntettetnek; gyermekeik örök szolgaságba esnek.

A nemesség az országgyülésen alispánjai vezénylete alatt jelenjen meg; ha az alispán alkalmatlan, helyette kapitány választassék, — kárt ne tegyenek, a tett kárt tartoznak megtériteni.

A 10-ed fizetés, a hatvani gyülésig felfüggesztetik, ha a hatvani országgyülés jónak látandja, a tized, a végvárak és elpusztult városok helyreállitására fog fordittatni. — A papság katonaságát a végekből, dézsmavesztés sulya alatt el ne hozza.

A törvényellenes királyi itéletek megszüntetnek.

Országgyülésig minden pör, az Ujlaky-pör kivételével megszüntetik.

A rendek adónélküli szétoszlása, a hatvani fegyveres országgyülés, a kormányt aggodalommal töltötte el, a bünösök féltek, a nemzet itéletétől, a főpapság, zsiros tizedét sajnálta, a kormány az országtanácsban a királynál, a felterjesztett törvényczikkek ellen mindent elkövetett; — de most már az országtanácsot nem csak maguk képezték, részt vettek benne Zápolya és hivei is. — A horvát bánság felett mérges vita támadt, Szálkán kanczellár és Frangepán Kristóf közt, a neveletlen kanczellár Kristóf gróf tisztes szakálát ragadta meg, Kristóf gróf a dühös főpapot pofon ütötte, az országtanács csapszékké aljasult, az ország főpapja, első minisztere és legrégibb főurai egyike, érveiket ökéllel pótolták, pokoli lárma támadt; a király a nagy zaj által becses nyugalmából felháborittatva, a verekedés helyén megjelent, királyi tekintélyével a kötekedőket szétválasztotta; — mindkettő elégtételt kért, a pofért felzudult az egész papság, a pápai követ; a királynak a sajátszerü főuri párbaj felett itélni kellett. — bár a viadalt Szálkán idézte elő, a szakálrángatásnál érzékenyebb sérelem lé-

vén a pof, a király Frangepán grófot három napra a csonka toronyba záratta. — E diszes véletlen után, az országtanács folytatta tanácskozásait, Szálkán engedékenységét, a nemzeti kivánalmak megerősitését ajánlotta; — Báthory, Sárkány, Bornemissza, tagadó válasz mellett pattogtak; a király, Szálkán okosabb és becsületesebb tanácsát fogadta el, a felterjesztett törvényeket elfogadta, Szerencsést elzáratta, a képviselők megelégedve oszlottak szét.

Vagner Analecta Scepusii.

Báthory pártja, mihelyest a képviselők eltávoztak, büntársukat Szerencsést, azonnal szabadon bocsátották, a királynéi udvar fejei Nostitz és Böheimb, a világcsaló zsidót ünnepélyesen hazakisérték, — a zsidóbul lett főur, a számos udvari barátot fényes lakomára hivta fel — a nép a szemtelen tüntetésen felháborodott, tányérnyalóikat a vig lakoma közt megtámadta, Szerencsés és jeles társai az ablakon ugrottak ki, a nép söpredéke, kirabolta a zsidó házat, elvitt tőle 40,000 aranyat, innen Szálkánra törtek, kinek házát szinte kirabolták, a zavar hallatára a többi főurak, ágyuk és őrséggel rakták meg házaikat, fegyvereseik lelohasztották a rablótömeg látogatási kedvét. Véglegesen a rablást Zápolya György szüntette meg, ki megunva a rakonczátlankodást, a fosztogató tömeget katonáival szétkergette; — Szálkán házát is meg lehetett volna menteni, de Báthory, Sárkány, Bornemissza, a Brandenburgi gróf, Szálkánra a rákosi pontok megerősitéseért haragudtak s kárörömmel tétlenül nézték társuk pusztulását. — Az ellenzék és Zápolya Budáról eltávozva, az oligarchia a királyra régi befolyását ismét visszanyerte, elannyira, hogy az ingatag ifju, már junius 6-án a megyékre leveleket küldött, ezekben a rákosi határozatokat megsemmisitette, a nemességet a hatvani gyüléstől eltiltotta és Budára, Szent-Mihály napra uj országgyülést tüzött ki.

A királyi körlevél azonban semmi hatást sem idézett elő, a rákosi határozatokat az összes nemesség helyeselte, a népszerütlen kormányt mindenki gyülölte, a nemzet a hosszas feleselést megunva, a tett terére kivánt lépni. Szent-János napján Hatvan sikján 17,000 fegyveres jelent meg, kész megbuktatni a királyt magát is, ha az oligarchiától el nem szakad, de viszont kész követni a csatamezőre is, ha a király multjával szakitva, a nemzet élére áll s a föllelkesült sereget a török ellen vezeti. A nemesség Hatvanban, magasztos hivatásától teljesen át volt hatva, a 17,000 harczos nem pártoskodás, de a haza megmentésére sereglett össze, a nemesség, felismerve a veszélyt, tudta, hogyha késik, az ország az oligarchia szoritása közt kiadja lelkét, gyülölte a kormányt, mert ennek bünös hanyagsága miatt veszett el Szabács és Nándor, — látta mily rohammal szegényedik a nép, megunta a hatalmasok zsarnokságát, páratlan gőgjöket, óhajtott megszámolni elleneivel. — A budai kényurak biztak a királyi tilalomban, midőn a hatvani sereg számárul értesültek, megrémültek, és a királyt Hatvanból, minden áron vissza akarták tartóztatni; — a király átlátta, hogy az erő Hatvanba van, ha a nemzetnek ellent áll, ingatag trónja összeomlik, Szálkán tanácsának engedve, Báthory és Thurzó ellenzése daczára, Hatvanba indult. — A főurak, féltve egyrészt a királynáli befolyásukat, másrészt átlátva azt, hogy ha mint eddig, a nemzet kivánalmainak ellenszegülnek, ha egyenjogu társaikat, a nemességet lenézik, a 17,000 nemes könnyen szerezhet gyökeres elégtételt, az udvaronczok egyszerü elkergetésével nem fog megelégedni, — remegve bár, de mégis mindnyájan megjelentek Hatvanban. — A király Besenyőn hált, — a közeledőt 14,000 nemes fogadta; Lajos soha sem volt annyira király, mint Hatvanban, a nemesség tisztelettel hajolt meg az

ország feje előtt, szeretettel fogadta, a nemzetéhez bizalommal közeledő ifjut. A hatvani gyülés volt a nemzet megmentésének utolsó percze, ha Lajos a nemesség lelkesedését nem hagyja elpárologni, de élére áll, Frangepánt, az egyedüli vezéri tehetséget, a vezénylettel megbizza, — az országos javadalmak bitorlóitul, a bitangolt javakat elveszi, az adóhátralékot beszedi, az engedetleneket megsemmisiti, a lelkesült sereggel a törököt megtámadja, a nemzet függetlensége, jóléte, századokra meg lett volna mentve. — Zápolya és pártja, ugyan a királyt nem szerette, de Zápolya maga gyenge, ingatag jellem, pártja csak a kormány ellenében volt erős; ha a király a nemesség élére áll, Zápolya hiveinek $^{9}/_{10}$-ede a királyhoz csatlakozott volna, mert Zápolyát nagyrészben, csak mint magyart, mint az oligarchia ellenét szerették, ha tehát a király, a nemzeties ösvényre lép, ha azt, amit Zápolya igért, teljesiti; ha igazán magyar lesz, ingatag pártvezérüket okvetlen elhagyták volna. — A királyban a jóakarat nem hiányzott, Verbőczy az ország szükségeit, átalakithatása eszközeit jól ismerte, — az oligarchia, a kormánypárt gyáva, a tömegesen megjelent nemesség lelkesült, mindenre kész, száma döntő volt, a haza megmentése tehát, könnyen eszközöltethetett volna; de Lajos egykedvü hajlékony nád volt, ki felesége német környezete, befolyásától menekülni csak pillanatra tudott, — Verbőczy elmélet embere volt, óriás a szószéken, mester az izgitásban, törpe a kormány élén, félénk a végrehajtásnál, — az országgyüléseni győzelem tehát bizonyos volt, — de a király és Verbőczy miatt, gyümölcseit a nemzet nem élvezhette.

A számos nemesség, a helyzet komolyságát érezve, a csend és rend fentartásáról szigoruan rendelkezett, — a tanácskozási tér, korlátokkal rekesztetett el, a király és kisérete számára a

tanácskozási tér egyik szélén fából elkülönzött állványt készítettek, az elkorlátolt térbe, két kapu vezetett, a kapuknál a népet, megyei nemesek tartották vissza a betódulástól, ezek őrködtek a csend felett. — a nemzet tudta, hogy e nap, életében döntő percz, nagyságához, a nagy czélhoz illő, higgadtság és méltósággal tanácskozott. — A király és kisérete, helyeiket elfoglalva, Verbőczy István állt fel, a zaj elnémult, a nemzet kedvencze élénk szinekkel festette az ország szomoru helyzetét, az öregbedő nyomort, az országos fejetlenséget, a nemzet gyengeségét, az örökös veszélyt, mely a végvárait elvesztett országot, az ozmanoktul fenyegeti, — keserüen előszámlálta a nemzet megaláztatását, feltárta okait a hasznos intézkedések meghiusultának, elénken ecsetelte a kormány gonoszságát, telhetetlen kincsszomját, gyengeségét, a nemzeti bukás elháritására, mint egyedüli orvosszert, az országtanács ujonnani választását ajánlotta, a királyt, inditványa elfogadása esetében, biztositotta a nemesség áldozatkészsége, tisztelete és erélyes támogatásárul. — Verbőczy megragadó szónoklata, határtalan lelkesedéssel fogadtatott, a nemességet harag, szégyennel vegyült bánat fogta el, midőn a nemzet állapotát rajzolta, a boszu kivánata lángokban tört ki, midőn az országtanács tagjai nyomoru igazgatását tehetlenségét, büneit ecsetelte, minden nemes kardjához kapott, midőn a király és haza megmentésére segélyét fölajánlotta. — A király soha sem hallott nyomoruságos tanácsosaitól az ország állásáról, ily őszinte szigoru szavakat; az igazság szava szivéig hatott, az őszinte ragaszkodás kételyeit megszüntette. A gögös főurakat, a ledér főpapokat, rémület fogta el, midőn Verbőczy büneiket előszámlálta, a hatalom bitorlói, a kis kényurak, kik parasztjaik vádjait kasza tömlöczeikbe fojtották, a nemesség sérelmeit zsoldosaikkal némitották el, kik a pórnak vagyonát,

és becsületét, a polgárnak pénzét és szabadságát, a nemeseknek birtokát, gunykaczaj közt rabolták el; a korona jövedelmeit, az adót, szemtelenül zsebre rakták, a bocskoros nemességtül magukat az országgyülésen dölyfösen elkülönözték, kik a nemesi választott tanácsosok érveit addig a királyi testőrök fegyverei, Budai ágyuival némitották el, most nyárfalevélként reszkedtek, meggörnyedtek, az igazság szava, a 17,000 nemes előtt, — azt hitték, ütött a számadás órája, — és a nemzet szigoru ítélete, a gonoszokat a földszinérül elsöprendi.

Verbőczy után a kormány feje, a ravasz Szálkán szólalt föl, kijelentette, hogy ő a kanczellárság után sohasem vágyott, arrul kész rögtön leköszönni, reményli, hogy a király és nemzet, hűségéről rövid idő alatt, meg fognak győződni; — beszéde közben többször félbeszakasztatott, többen szemére lobbantották lator életmódját, fukarságát, a nemesség elleni gyülöletét, — a ravasz főpap Verbőczy és az egyesek szemrehányását mellőzte, — alázatos bünbánó hangon beszélt, ezáltal a nemesség haragját lefegyverezte. — Szálkán után Báthory nádor, az oligarchia feje szólalt föl, szónoklata a dölyf és alázat keveréke volt, késznek nyilatkozott tetteiről az országos fő törvényszék előtt számolni, ha ez hibásnak találja, a nemzet ne csak a nádorságtul mozditsa el, de vegye el életét, vagyonát, hivatkozott a nemzet és király igazságszeretetére, reményét fejezi ki, hogy a nemzet és király őt, a törvényes ut mellőzésével ellenségei alaptalan vádjára büntetni nem fogja. — Az önző kényur jellemét a nemzet ismerte, — e lelketlen gyáva főur a másét annyira szerette, hogy midőn később a mohácsi csatábul sietve szaladt, mégis utjában, a szinte menekülő pécsi káptalant kirabolta, képzelhető, mennyire tisztelte a birtokjogot akkor, midőn még Buda várában parancsolt; népszerütlenségét növelte

a végvárak elvesztésekori gyávasága; a tömeg ezt joggal tétlenségének tulajdonitotta; ezen fölül még különösen haragudtak reá a' rákosi végzések megszüntetése, a hatvani gyülés elleni ármányaiért. — A gőgös főurat a nemesség gyülölte és megvetette; kevély mentsége olaj volt a tüzre, beszéde általános morajjal fogadtatott, csak kevesen elégedtek be törvényszék elé állitásával, a többség rögtöni letétetését követelte. — Utoljára szólalt föl Sárkány Ambrus országbiró, e jeles főur az igazsággali kereskedés, a harminczadok bitorlása, marha- és bőrkereskedésbül gazdagodott meg, pöffeszkedve, szemtelenül dicsérte becses személyét, kérkedett a nemzet és király iránti hűségével, a jeles üzlet embere azt hitte, marhákkal van ügye; — Sárkány ur ügyetlen védelme az ellene különben is elkeseredett tömeget még jobban fölingerelte, mentsége szidalmakkal viszonoztatott. Az országgyülés, a nádor és országbirón kivül vádat emelt még Thurzó Elek kincstartó, Széchy Tamás és a Fuggerek ellen; — Thurzó ravasz üzlet embere, a bányák szorgalmas hollója, Fuggerek hű társa, nagy okosan hallgatott, — a Fuggerek távol voltak, Széchy nem mutatta magát. A király az ülést föloszlatta, a nemzet kivánalmaira választ másnapra igért.

Julius 4-én az országgyülés tanácskozásait folytatta, — a királyhoz, ki a gyülésbül elmaradt, kivánatai megerősitését szorgalmazó követséget küldött, — a király kijelenté, hogy Budárul fog válaszolni, — hihetőleg Báthory és társainak a menekülhetésre időt akart szerezni. — A halogatás a vérmes nemesség türelmét kimeritette, — az országgyülés Báthoryt hivatalábul letette és helyébe nádornak Verbőczy Istvánt választotta; a királyt a nádorválasztásrul értesitette és küldöttség által Verbőczy megerősitésére fölkérte; a király az uj választást helybenhagyta; az országgyülés a reform munkáját folytatva,

kanczellárnak Várady Pál egri püspökőt, országbirónak Drágfy Jánost, horvát bán és vránai perjelnek Frangepán Kristófot. Kincstartónak Kanizsay Lászlót jelölte ki.

Julius 5-én a király az országgyülési tanácskozást személyesen nyitotta meg, Verbőczy választását, az országgyülés ismételt kérelmére megerősitette, Verbőczy a nádorságot vonakodott elfogadni, háromszor szólitotta föl az országgyülést más nádor választására s magas hivatalát csak a rendek és király harmadszori parancsára, könyezve fogadta el; az országgyülés előtt a szokásos esküt azonnal letette. A kitünő férfiu magasabbra emelkedett, mint reménylhette, meglehet, hogy a könyek csak örömkönyek, a vonakodás csak tettetett volt; de viszont hihető, hogy a jó hazafit a rendkivüli felelősség megdöbbentette, számot vetve magával, átlátta, hogy a nádorság a haza válságos viszonyai közt, inkább vasakaratu tett emberét, mint ragyogó szónokot, inkább hadvezért, mint törvénytudót igényelt s gyengeségét érezve, félt a magas állástul. — Az országgyülés 42 következő, a király által rögtön megerősitett törvényt alkotott.

Az országtanácsba 8 nemes választatott, az ország bárói, mint ezelőtt, hivataluknál fogva a tanács tagjai maradtak.

Szent-György napra az országgyülés kitüzetett.

Az idegeneket eltávolitó rákosi végzés megerősittetett.

A Fuggerek, Lutheránusok, idegenek, Burgio és a kegypénzek tárgyábani rákosi végzések ismételtettek.

Az erőszakos foglalások megvizsgálása, a jogtalanul elfoglalt birtokok visszaadására kiküldettek az alnádor, alországbiró és itélőmesterek, a megyék fölhatalmaztattak, a királyi birák mellé 2 nemest választani.

Rendelkezett a harminczadrul és marhatilalomrul.

A katonailletékre a rákosi végzés ismételtetett.

A megyéknek a megyei kapitányok választási joga visszaadatott.

Minden végtisztség fizetésére bizonyos pénztárt jelölt ki.

A kincstartók a budai álladalmi igazgatót évi számadásra kötelezte.

A pénznemek, pénzverés és idegen pénzre ismételte a régibb törvényeket.

A zselléreket ismételve megadóztatta.

Rendelkezett a rövid perekrül.

A király törvényellenes itéleteit megsemmisitette.

Az ország törvényei, jogérvényes szokásai összeszedését megrendelte.

Megyei főispánokul a király csak a nemességtül kedvelt elfogadható főispánokat nevezhet.

Zápolyáknak a király az Ujlaky-örökséget adja át, ők viszont a náluk lévő harminczadokat a koronának fizetés nélkül bocsássák vissza.

A tized fölfüggesztése megszüntetik.

Az Ulászló és Lajos által adományozott egyházvédnökségek megszüntetnek és a koronára szállnak vissza.

Héderváry Ferencznek kegyelem adatik.

Adóul minden háztul uj pénzben a kamaranyereség betudásával 200 denár, régiben 100 denár fizettetik, ennek $^3/_4$-e a királyé, $^1/_4$-e a királynéé.

A király uj kanczellárt, országbirót, kincstárnokot, budai fölügyelőt és törvényszéki tagokat nevezzen.

E törvények nagyrészt a rákosi végzemények ismétlései voltak, az alkotmány a főispánokrul szóló törvény kivételével régi állásában maradt, de ez ujitást nem is igényelt, csak a kormány személyei változtak; a nemzet bizott a királyban és

választottaiban; mindkettőben csalatkozott; a király visszatért a reakczió táborába, a nádor és tanácsosok az országgyülés által reájuk bizott hatalmat az oligarchia által ki hagyták kezeikből ragadtatni.

A kormányszemélyzet eltávolitása, midőn a vita nem rendszer, nem elvek, de személyek körül forog, mindig elegendő; ellenben hol egy párt érdeke a hazáéval ellentétes, hol a pártfők piszkos czéljaikért a hazát elárulják, a pártfők ott nemcsak elcsapást, de példás büntetést is érdemelnek; áruló párt csak ugy semmisül meg, ha vezérei porba hullnak, ezek halála a pártkapcsot megsemmisiti, a másodrendü tényezőket elrémiti; — ellenben hol a pártfők csak megszégyenittetnek, de nem büntettetnek meg, a győzelem csak fél eredmény, a bukott párt, ha erélyes, ha ármányos vezetőkkel bir, a galambszivü győzőnek csakhamar föléje emelkedik. — Báthory és hivei kormányzata folytonos nemzetellenes támadás, törvényszegés és hazaárulás volt; — anyagi ereje a pártnak rendkivüli, szómtelensége határtalan; az ország a válság pontján állott, az országgyülésnek tehát, minekutána az ellenpárt rosszakarata kétségkivüli, a korona jövedelmeinek helyreállitása, a honvédelmi erő szervezése életszükség volt; porba kellett volna hullatni a kormánypárt fejeit és a korona jövedelmeit közerővel kellett volna rögtönözve visszaszerezni; a válságot csak ez szüntethette meg. Válságos időkben a szigor szükség, a szelidség bün, midőn a ház lángol, a cseppekkeli oltás a tüzet növeli, midőn a testben a gyuladás az életet fölemésztéssel fenyegeti, csak tetemes véreresztés segit; igy van ez a nemzet életében is; ki az állam jóllétét megtámadja, ki az igazságszolgáltatást meggátolva, a társadalom kötelékeit szétszakgatja, ki a törvényeket tiporja, az ország védelmi forrásait elrabolja; védelmi erejét ármányai által megbé-

nitja, kiméletet nem érdemel, az ily gonoszt ki kell irtani, önbüneiért és a gonoszok elrémitésére, kikre csak a példa hat, csak félelem által fékezhetök. — A gonosz előtt a kimélet mindig gyengeség, a szelidség gyávaság, fél rendszabályok a pártokat csak elkeseritik, de nem törik meg; Báthoryt és czimboráit, hatvani megaláztatásuk vérig sértette, Hatvanban a 17,000 fegyveres előtt meghajoltak, Verbőczy nádorságát eltürték, mihelyest azonban a fegyveres erő szétment, a rákosi végzések végrehajtásának meggátlására minden erejüket összeszedték és minden határozatot meggátoltak.

A király vidoran tért Budára, a nemesség a hajlékony királyt hódolatteljes fogadása, nagylelkü adóajánlata által megnyerte; ezen kedvező hangulat azonban nem soká tartott; — a királynét sértette a német környezetet eltávolitó végzés, a pápai követnek zokon esett kegypénze eltörlése, a császári követ tartott a független magyar politikától, Thurzó Elek, a Hatvanban 16 feleségü lengyel kurafinak czimzett, elcsapott kincstartó, Fuggerek üzlettársa, a hatvani végzés által elvesztette az Ujlaky örökségbül a királytul nyert Galgócz várát és uradalmát, a bitorolt harminczadokat és bányákat, ha szigoruan számadásra vonatik, a kincstár hiánya kincsei nagy részét elnyelte volna; Báthoryt, Széchyt, Sárkányt a hatvani gyülés földig alázta, ha hivatalviselésükért megszámoltatnak, becstelenségük kétségivüli lesz, ha a bitorolt javak tőlük elvétetnek, gazdagságuk tetemes része elolvad; — Bornemissza kezeihez is sok ragadt, a hatvani végzés az ő érdekeit is megtámadta, Battyányi elveszté a horvát bánságot és Németujvárt; — a főpapság, ha az alkotmány valóság lesz, elveszti kettős javadalmait, a gyülölt főispánok kényszerültek volna kedveltebb egyéniségeknek helyt adni; sok főurak elesnek erőszakos foglalásaik-

tul, a főurak és egyháznagyok kötelesek lettek volna zászlóaljaikat teljes számmal kiállitani; a hatvani végzések csak a király, a hazára voltak üdvösök, erősen megtámadtak minden önző magánérdekeket, ezért az oligarchia és főpapság a nemes határozatokat gyülölettel fogadta. — A veszteseket a közös érdek egyesitette, a reakczió pártjának a kormányemberek legügyesbike, Thurzó Elek állt élére. A gyáva oligarchák és társaik, népszerüség, erkölcsi tekintély és bátorsággal nem birtak, az ellentáborban volt az igazság, a törvény, az egész nemesség, — zászlóra volt szükségük, mely alatt büntetlenül sorakozhassanak, palástra, melynek födözete alatt a nemzet szivébe márthassák apagyilkos tőreiket; — erre legalkalmasabb eszköz volt a sérthetetlenséggel fölruházott király, ki iránt a monarchikus érzelmü nemzet kegyelettel viseltetett, ki Rákoson és Hatvanban népszerüséget szerzett, ki a törvénynek legfőbb őre volt.

A gyönge ifju megnyerésére az álnok üzlet embere mindent fölhasznált; Lajos benső szeretettel viseltetett neje Mária, bizalommal sógora, ellenszenvvel Zápolya iránt. — Mária az önkény iskolájában növekedett föl, nem tudta fölfogni az alkotmányos életet, — a büszke nőt sértette az udvar szegénysége. Báthory és társai azt a nemesség fösvénységének rótták föl, — elhiteték vele, hogy német környezete eltávolitása, elszigeteléseért történik, leghivebb tanácsadóitul azért akarják megfosztani, hogy őt és férjét a trónrul, mihelyest a hatalom a nemesség kezei közt megszilárdul, letaszithassák; magukat, mint a trón martyrait, a nemességet, mint királyfaló forradalmárokat tünteték elő; ezek által megnyerték a büszke nőt, Máriával a király szivét. Lajos mint atyja, császári sógorában minden időben nagy bizalmat helyezett; érdekeit egyik sem tudta a nemzettel azonositani; Lajos, Zápolya és a török ellenében, a német segélyre

nagy sulyt foktetett, ennélfogva sógora követe iránt benső bizalommal viseltetett; a német követ mindig a császár zsoldjában álló kormánypárthoz tartozott, különösen a Károly és Ferencz közti viszály idejében, érdekében állott a magyar szövetség, mert igaz ugyan, hogy Magyarország tényleges segélyt nem adhatott, de a magyarok jóakarata Károlyra is nyeremény volt, mert ha Budán nemzeti politikát követnek és a magyar király Soliman seregeinek Ausztriába utat nyit, a német erő Ferencz ellen nem használtathatott volna föl, a császári követnek tehát igen érdekében állott, a Lajosrai befolyás megőrzése. — Lajos előtt Zápolyát már gyermekkorában mint trónrémet, mint vetélytársat tüntették föl, most, ellenszenve fokozására elhiresztelték, hogy Zápolya őt, ha sikerül a kormánypártot eltávolitani, nemcsak trónjától fosztja meg, de feleségétül is elválasztatja, és Máriát nőül veszi. — A gyenge ifju a szerelem, a német rokonszenv, a Zápolya elleni ellenszenvnek nem tudott ellentállni, belement a hálóba, a korona ellenségei vak eszközévé aljasodott.

Verbőczy, Rákos óriása, a nemzet bálványa, az ország első tisztviselője, a budai várban törpe törvénytudóvá sülyedt, elvesztette bátorságát, pártjával minden további közlekedést megszüntetett, hogy a nagy urak kegyeit megnyerje, meghajlott előttük, a nemzeti erő szervezését, a rákosi határozatok foganatositását meg sem kisértette; — a nemzeti párt, vezérétül mellőztetve, megbukott Budán, szétfoszlott a megyékben. — A nagy izgató, csak ezrektül környezve birt erélylyel, magára hagyatva gyenge táblabiró, tétlen szobatudóssá sülyedt, sem parancsolni, sem ellenszegülni nem tudott; — a szószéken a nemesség hazafisága, rokonszenve az izgatót végletekre ragadta, méltán képviselte a a nemzetet; a királyi tanácsban, a mogorva gőgös főurak társaságában, feledte nádori méltóságát, választóinak tett igéretét,

hiusága győzött hazafiságán, minden áron nádor akart maradni, simult a hatalmasokhoz; ki mint egyszerü nemes, az országgyüléseken több volt a nádornál, mint nádor, közönséges itélőmesterré sülyedt; a visszaélések ostora, midőn kezében volt a hatalom, behunyta szemeit, az udvarnál, jelenlétében szövődtek az ármány szálai, ahelyett, hogy helyzetének szinvonalára emelkedve, a bünös oligarchia, a gyenge király ellen, a nemzetre hivatkozott, a nemzetet tettre hivta volna, irathalmazok közé temette magát, — a nemzeti élet nagy pere helyett kisszerü magánügyek eldöntésével foglalkozott, simult a főurakhoz, kik az egyszerü nemest lenézték, a hajlongó udvaronczot megvetették.

A ravasz Thurzó lassan, de biztosan intézkedett, a királyt a királyné által megnyerve, a király jóváhagyásával Budán „kalandosok egyesülete“ czimen társulatot alakitott, tagjait a király és királyné iránt föltétlen hűségre eskette föl, a nemesség közé lélekvásárlókat küldött, kik pénzzel és igéretekkel számos hiveket szereztek, Zápolya és a rákosi végzések ellen, izgatni elküldte a Hatvanban megtérést szinlelt hajdani nemességi vezért Ártándy Pált. — A kalandosok első nyilt gyülést Kecskeméten tartottak, határzataikat a király elé terjesztették, a király végzéseiket megerősitette, a társulatot pártfogásárul biztositotta. A lélekvásárlás, a zsoldosfogadás költségeit, a világi és egyházнagyok és különösen Fugger födözték; a király a Fuggereknek azon 200,000 aranyat, melyben az országgyülés által elmarasztattak, elengedte, a beszterczei bányákat és bányatizedeket 15 évre bérbe adta, évenkénti 20,000 forint és 7500 gira ezüstért, ennek fejében Fugger 50,000 darab aranyat előlegezett; volt pénz, a pénz által eszköz.

Horváth Mihály.

Ily előzmények után nyilt meg az 1526-iki Szent-György napi országgyülés, — Zápolya a Rákosrul rögtön a töröktül

fenyegetett Erdélybe tért vissza, a magyarországi pártmozgalmakrul semmit sem tudott, mert a kormánypárt, tartva a mindenható vajdátul, Erdélyt a játékbul kihagyta, csak Magyarországban működött. Verbőczy az országgyülés előtt Beszterczére ment biráskodni, ugy látszik, az ellenpárt czélzatairul vagy biztos tudomással nem birt, mert pártja mellett általában semmit sem tett, — vagy alázatossága által kegyelmet vélt nyerni; — reményeiben keserüen csalatkozott, az oligarchák, a megvett sehonnaiak segélyével, a helyzet urai lettek, a nemesség csekély számmal jelent meg. — Verbőczy megijedt, az ellentállást meg sem kisértve, 1526. április 27-én az országtanácsban gyáván leköszönt és éjjel ipja, Zoby Mihálylyal gyáván Erdélybe megszökött; — Báthory Verbőczyn boszuját nem hűthetve, házát kiraboltatta, méltóan viszonozta a nagy izgató engedékenységét. — Verbőczy elvonultával, elnémult minden ellenzék; az 1526-i Rákos, az 1525-ikinek teljes ellentéte volt; — mig mult évben a nemzet teljes fönségében ragyogott; a királyt a haza jövedelmei kezeléséért feleletre vonta, a korona hűtlen tanácsosait vád alá helyezte és elküldte, uj kormányt választott, a honvédelmet szervezte; — a jelen országgyülés a fejedelem előtt térdet hajtott, letette fegyverét, a lovagiasság jelvényét, bocsánatot kért mult évi szabad viseletéért, — a királyra ruházott minden hatalmat, Báthoryt, a Hatvanban csufosan letett nádort hivatalába ünnepélyesen visszahelyezte, Verbőczy Istvánt és Zoby Mihályt, mint hazaárulókat számüzte, a hatvani gyülés összes törvényeit eltörülte, az országtanácsosok kinevezését a királyra bizta, kapunként 50 denár adót ajánlott föl, a királyt hatalma teljes gyakorlata, erélyes kormányzatra hivta föl, veszély esetére népfölkelést rendelt; a fők a zsákmány tudata, az eszközök Júdásfilléreivel terhelten szétoszlottak. — Ez volt a független

Magyarország utolsó országgyülése, — a nemzet, bukása előtt még meg is gyalázta magát.

Olcsóbb eszközök, közönségesebb vezetőkkel, még soha egy párt sem vivott ki nagyobb győzelmet, a király kezébe tétetett le minden hatalom, a nemzet önként mondott le a felelős kormányról, a király ura lett az országnak; — legalább azt hitte, valósággal azonban pedig koronája csak papirkorona, ő maga az oligarchia bábja és eszköze volt; — a nagyhatalmu király jövedelmeit mások szedték föl, az adó a főurak kincstárába tévedt, a király, zászlóalját sem volt képes kiállitani; — ő volt az ur Budán, de az országban parancsainak senki sem engedelmeskedett. — Mig Magyarországban a nemzet ereje a belküzdelmekben felemésztődött, Európában nagy események történtek. V-ik Károly és Ferencz közt élénkül folyt a világuralmi harcz. V-ik Károly mint németcsászár, Európa fejedelmei közt, első helyet foglalt el, — gazdag volt országokban, gazdag igényekben, — uralkodott Spanyolország, Nápoly, Holland, Belgium fölött, testvére Ferdinand birta a habsburgi Német tartományokat, sógora Lajos, mint csehkirály hűbérese, mint magyarkirály engedelmes eszköze volt; — mint németcsászár, Olaszországot magának követelte, mint spanyolkirály és Burgundi Mária örököse, igényeket tartott Navarrához és Franczia ország tetemes részéhez, mit a franczia királyok, érvénytelen ürügyek alatt elődeitül elfoglaltak; — ha Olaszországot meghóditja, a burgundi örökséget visszaszerzi, Németország habsburgi tartomány lesz, Franczia ország másodrendü állammá sülyed, Károly előtt meghajlik egész Európa. A veszély legközelebb Ferencz franczia-királyt fenyegette, a hatalmas Károly császárral, csak a hatalmas Ferencz volt képes megküzdeni; — Ferencz, Károly megválasztatása után, titokban és nyiltan, ellene mindent elkövetett,

1521-ben szitotta a castiliai zavarokat, izgatott Burgundban, Németországban biztatta Károly ellenségeit, szövetkezett Velenczével; — Károly nyiltan fellépett jogigényeivel, szövetkezett a pápával és Angliával; — Ferenczet megtámadta Olasz és Franczia országban; — a szerencse Károlynak kedvezett, Olaszországban elfoglalta a francziák által birt Mailandot, hova egyelőre Sforza Ferencz elüzött mailandi herczeget visszahelyezte; 1522-ben elfoglalta Genuát, 1523-ban Károly ujólag, bár siker nélkül, megtámadta magát Franczia országot, Velencze a császárhoz állott, — a francziák minden olasz birtokaikat elvesztették. 1824. változó szerencsével folyt, az áruló franczia herczeg Bourbon, volt Connetable Marseillt ostromolta, tetemes veszteségek után azonban kényszerült Franczia országból kivonulni; Ferencz hatalmas sereggel Olaszországra tört, — ez év azonban valódi eredmény nélkül mult el. — A döntő csata 1525-ben februárban vivatott Páviánál, Ferencz, hősi küzdelem után, csatát vesztett és elfogatott, Franczia ország az örvény szélén állott. a franczia sereg virága Páviánál elhullt, az ország király és szövetséges nélkül, Károly Franczia ország egy részét, mint burgundi herczeg magának, egy tetemes részét hadvezére Bourbon herczegnek követelte, a fogoly király nem ijedt meg Károly fenyegetéseitől, szabadságát Franczia ország szétdarabolásával nem akarta megváltani, ellensége lealázó ajánlatait visszautasitotta; anyja, a kitünő Savoyai Luiza, összeszedte Franczia ország erejét, a király fogoly volt, de Franczia ország azért nem hajolt meg, — a királyné teljes elhagyatottságában Soliman török szultánnal lépett szövetségre; a szultán, Németország megtámadására kötelezte magát, s e végett Horvátországon át, szabad menetet kért, e terv azonban a magyarok ellentállása által megtört, Solimán közvetlen segélyt a francziáknak, Ma-

gyarország miatt nem nyujthatva, Magyarország rögtöni megtámadását Francziaország érdeke nem kivánta, Károly a kereszténység megtámadását, könnyen Ferencz személyén torolhatta volna vissza, ezért is a Magyarország elleni háborut elhalasztották. Ferencz 1526-ban sulyos feltételek mellett Madridi fogságából megszabadult, égett visszatorolni vereségét, meg akarta semmisiteni terhes kötelezettségeit. — Magyarország a török átmenet mult évi megtagadása által érdekeit Károlyéval szorosan összefüzve, Francziaország irányában, ellenséges állást foglalt el; Ferencz király Károly császár haderejét Magyarország és Ausztria megtámadása által meg akarta oszlatni, ezen indokoknál fogva reá birta Szolimánt, Magyarország megtámadására.

1526. április 30-án Solimán 100,000 katona, 300 ágyuval indult ki, Magyarország megtámadására, — majdnem egyidőben bukott meg Budán a nemzeti kormány, és nyert Lajos teljhatalmat az ország kormányzatára, Zápolya, elleneitől félve, Erdélyben tartózkodott, Verbőczy és Zobi is hozzá menekültek, az ellenzék teljesen elnémult, a király hatalma tehát határtalan volt. — Solimán nyiltan kimondta támadási szándékát, az ország védelméről gondoskodni kellett; — a háboru minden időben 4-et igényelt; pénzt, hadsereget, lelkesedést és jó vezényletet. — Magyarországban mind a négy tényező hiányzott; a kincstár már évek óta üres volt, a Fugger előleget az iménti lélekvásárlás, a koplaló udvar szükségei egészen kimeritették, a korona jövedelmeit a főurak és tőzsérek bitorolták, az adó nagyrésze az oligarchia, és főpapság zsebébe vándorolt, az általános fejetlenségben a maradék nagyrészét a királyi hivatalnokok tulajdonitották el. A hadsereg papiroson szépszámmal birt, de a főuri, királyi, királynéi zászlóaljaknak csak egy kis része volt zászló alatt, a nemesség nagyrésze nem birt illő fegyverzettel, az összes

nemesség megszokta a nyugalmat, gyakorlatlan tömeget képezett, a táborban csak hullongva jelent meg, összegyűjtése, rendezése, erélyt igényelt. Törvény és szokás szerint, a sereget a király vezénylette, Lajos vezényleti tehetséggel nem birt, a hosszas béke alatt hadképességét, az egész nemesség elvesztette; Báthory nádor sánta, gyáva, korhely udvaroncz, a honvédelmi erő, csak papiroson volt hatalmas. — A főurak jellemtelen kényurak, az egyháznagyok renyhe, dobzódó kéjenczek, fény és pompa árjában usztak, a nemesség tömege elpuhult szájhős volt; a nép a nyomás, a szenvedések által elfásult, a nemesség a főurakra, erőszakoskodásuk, dölyfükért haragudott, az egész nemzetben az egyenetlenség legnagyobb fokra hágott, a lelkesedés teljesen kialudt. A veszély kétségkivüli, a honvédelem szervezése életkérdés volt, — daczára ennek a király tétlen maradt, az adó, mig a kincstárba ért, cseppekre olvadt, a kormány a haderő szervezése, a pénzügyek rendezése helyett, a szomszéd fejedelmekhez könyörgő követségeket küldött, melyek fényes igéretek, de üres erszénynyel, és katona segély nélkül tértek meg.

A kormány közeledni látván a bukást, a honvédelem szervezésének ürügye alatt az egyházi vagyon ellen intézte utolsó műtételét, elhatározták az egyház arany és ezüst drágaságai elvételét, — e kincsek elkobzására biztosokul More Fülöp pécsi püspök, Macedoniai László prépost, Bornemissza Péter, Csáky Mihály, Gerendi Miklós, Dóczy Ferencz, Serédi Gáspár bizattak meg. — E rendszabály ugyan igazságtalan volt, mert a közösveszélyben minden osztályt meg kellett volna adóztatni, de ha szigoruan és becsületesen végrehajtják, a papság roppant kinceseibül, tekintélyes zsoldos sereget lehetett volna fölállitani; de a kincseket lehán, igazságtalanul irták össze, a papok, egyházi kincseik nagyrészét vagy elrejtették, vagy a biztosokkal meg-

alkudtak, a beszedettek nagyrészét, a királyné hivei és Serédi eltulajdonitották, ennélfogva a királyi pénzverdébe csak igen kevés jutott. — Juniusban bár a rémhirek szaporodtak, a király és udvar gondtalanul mulatott, a király délig aludt, lóversenyeket rendezett, érezték hogy lovaik gyorsasága rövid időn, többet fog érni fényes fegyverük, elpuhult karjaiknál, — Budán a nemesség és főpapok, a mulatság és lakomákban versenyeztek, egy kényur ékszerein, egy végvárat meg lehetett volna menteni, egypár kincstár felhalmozott drágaságain, egész sereget lehetett volna kiállitani; — de ez áldozat lett volna, ez hazafiságot igényelt, mindkét szó ismeretlen volt e kor főurai előtt, — a nemzet és király eszeveszetten rohantak az örvénybe.

Solimán gyors közeledte végre az udvarnál is felrázta az önfentartás ösztönét; — az alvidék védelmével Tomory Pál kalocsai érsek bizatott meg, s mert az összes Magyarhazában nem volt ember, ki 30 év óta, csak egy középszerü csatában is részt vett volna, a fővezérségre Salm Miklós és Frangepán Kristóf, (ki tavalyi sérelme után Ferdinánd szolgálatába lépett) szólittattak föl, Salm nem fogadta el, nem volt sem sereg, sem fővezér. — Erélyt egyedül Zápolya János fejtett ki, ki, mert Erdély folytonosan fenyegettetett, mert állását a kormánytul féltette, Erdély összerejét összeszedte. — Solimán naponta közeledvén, végre a nemesi felkelést elrendelték, táborhelyül Tolnát, megjelenési határnapul 2-ik juliust tüzték ki, a Drávavonal védelmével Báthory nádor bizatott meg, de a gyáva kényelmes főur, a késedelemre minden ürügyet felhasznált, hetekig a főváros és környékén tivornyázott. Budán a védelmi terv naponta változott, Zápolya először rendeletet kapott, a töröknek Moldva Oláhország felüli megtámadására, — ez oktalan terv volt, mert Zápolyának előbb a moldva- és oláhvajdákkal kellett volna meg-

vivni, Soliman közelebb volt Magyarország, mint Zápolya Törökországhoz, ha Zápolya külön működik, ezáltal az ország ereje két részre oszlik, mig Solimánnak tartományai fedezésére elég lett volna tartalékseregének egy része; e terv oktalan koczkáztatás volt akkor, midőn a király serege, még csak 3000 emberbül állott, majmolása volt ez Hunyady János egykori hadjáratának, de akkor a viszonyok még mások voltak, mert mig hajdan Törökország Boszniának nem volt ura, Skanderbégtül folytonosan fenyegettetett, ázsiai Törökországgali összeköttetése bizonytalan volt; jelenleg már tekintélyes tengerészettel rendelkezett, ázsiai csapatait, a fenyegetett részek védelmére könnyen átszállithatta, már Boszniát az egész régi Görögországot birta, Belgrád, Szabács és a többi Szerb erősségekben támponttal birt, mind a szemközti, mind a hátmögötti támadások ellen; ellenben, ha Zápolya csatát veszt, serege a kéteshitü oláhok és moldvaiak martaléka lesz, az egész alvidék tárva lett volna a töröknek; — ugylátszik ezen oktalan rendeletnek fő oka, a Zápolya elleni irigységben rejlett, — a kormánypárt nem akart Zápolyával közösen működni, — egy terhes hadjáratba akarta bonyolitani, melyben vagy egészen elvesz, vagy a győzelem pénzforrásait, seregét leolvasztotta volna. — Zápolya a királyt a terv kivihetetlenségére figyelmeztette, ellenkező rendeletet kapott, a sürgönyözés közben az idő eltelt, Zápolya seregeivel Magyarországba csak későn indulhatott meg.

Solimán naponta haladt, kardcsapás nélkül foglalta el a végvárakat, a főurak váraikban mulattak, a nemesek kardjaikat török szidalmak közt köszörülték, és honn hevertek, a városok hadkötelezettségöket pénzzel váltották meg; julius 2-án a Tolnai magyartáborban még egy őrtüzet sem lehete látni. — Soliman Péterváradot ostromolta, Tomory érsek az alvidék parancsnoka,

az ostromlott vár őrségét 1000 gyalog és nehány lovassal szaporitotta, egész serege 2000 lovasból állott, ezzel Solimánt komolyan nem is háborgathatva, visszavonult, a királyt értesité a vár szorongatott helyzetéről, figyelmeztette, hogy a nemesség mindaddig táborba jönni nem fog, mig a király meg nem jelenik. — A király nagylassan 20-ik juliusban Budáról kiindult, Pétervárad 27-ik juliusban, férfias védelem után elesett, a haza Budáig nyitva állt. Lajos 4000 fegyveressel augusztus 6-án végre bevonult Tolnába, a pápa, az ország egyedüli valódi szövetségese és barátja 2800 zsoldost küldött, Zápolya György 1200 lövész és 300 lovassal megjelent, lassanként szálingóztak a főurak, nemesek jobbára a fenyegetett részekbül. — A hadi tanács a Drávavonal védelmére Báthory nádort küldte ki, a népszerütlen nádor parancsai alatt, senki sem akart szolgálni, többen szabaditékaikra hivatkoztak, a sánta fővezér Mohácsnál maradt, e hirre a király a tanácsban, elkeseredetten ezt mondá: „látom, hogy mindenki az én fejem mögé buvik, én személyemet, és fejemet azért hoztam ide, hogy ezt az ország és a ti javatokért, bármi veszélynek kitegyem, lelketlenségét senki se mentse, irántami gondoskodással, én holnap, isten vezérletével, személyesen odamegyek, hova nélkülem indulni nem akartok.“ Vezéreknek a hadi tanács Tomory Pált és Zápolya Györgyöt választotta, Tomory semmi nevezetes hadi tényt sem követett el, de legalább már a török ellen nehányszor portyázott; — Zápolya György becsületes, jóakaratu fiatal ember volt, mind kettő vonakodott a nagy felelősséggel járó állást elfogadni, de végre a közkivánatnak mindkettő engedett, György azon föltétel mellett, hogy ha bátyja megérkezik, a vezérséggel ő bizassék meg. — A kis sereg a Dráva vonal védelmet föladta, Zápolya Jánost és Frangepán Kristófot várva, Mohácsnál táborba

szállott. — Solimán augusztus 23-án átkelt a Dráván, csakhamar a királyi sereg közvetlen szomszédságába ért. — Közeledtek Zápolya János és Frangepán Kristóf is, a három magyar tábor 80,000 harczost számlált, számra ez ugyan a török seregnél csekélyebb volt, de a török sereg nagy része gyülevész népbül állott, a pánczélos lovasok rohamának, mi a magyar hadsereg főerejét képezte, a török ellentállni soha sem birt, az előbbi háborukban a magyar sereg 4-szer annyi török erőn is diadalmaskodott, ha egyesül, ha a vezényletet Frangepán Kristóf vette volna által, ha a magyar sereg le nem győzi is a törököt, legalább föltartóztatja és időt szerez, az összes nemzeti haderő összpontositására. — Másképp akarta a végzet, a vérmes nemesség csata után vágyott, a büszke főurak politikai elleneik, Zápolya és Frangepán nélkül akartak győzni; Tomory ügynökei által megcsalatva, azt hitte, hogy Solimán olasz tüzérei a csatában ágyuikkal a félhold ellen fordulnak, vagy legalább keresztény társaikra nem fognak lőni; — a hadi tanács csatát határozott, Lajos, bár a tanács esztelenségét átlátta, tanácsosai a nyughatlan nemességtül elragadtatva, beleegyezett a csatába.

Augusztus 29-én 27,000 magyar oda dobta a keztyüt 200,000 töröknek, a magyarok ereje a lovasság, a törökéké ágyuik és gyalogságukban állott, a törököknél Solimán parancsának vakon hódolt mindenki, terv szerint intéztetett a csata, a magyar táborban az összefüggés teljesen hiányzott, mindenki önakaratát követte, a magyarok hősiesen neki rontottak a töröknek, csapásaik alatt ezrenként hullt az ellen, a törökök holttestein át egész Solimánig nyomultak, — itt azonban a számos tüzérség, Solimán tartalék serege, a törökök java által fogadtattak, az ujkor találmánya elsöprötte a hősöket, a megbontott rendeket körülfogta, lemészárolta a tizszeres török erő,

a csata alatt megeredt zápor kiárasztotta a patakokat, a vizszeldelt vidéken lehetlen lett a menekülés, a király a csata elveszte után megfutamodva, a földuzzadt Csele patakjában veszett el, elesett 20,000 jobb sorsra érdemes hős, köztük a fővezérek, 7 főpap és számos főur, csak a sánta nádor menekült, ki a közrémület közben sem tért meg s futtában a hasonlag menekülő pécsi káptalan kincseit kirabolta. A csata vesztésével sokan Tomoryt vádolják: — botorság volt megkezdeni, kötelességét a csatában mindenki megtette, de győzni huszszoros erő ellen lehetlen volt; a csata elvesztéséért sem a királyt, sem vezéreit vádolni nem lehet; — Tomory hibás volt a csata javallatáért, de őt is a tömeg gyászos önhittsége ragadta el; a vészes esemény oka a fejetlenségben, a multban rejlett; kárhoztatást érdemelnek, kik a nemzetben az egyenetlenséget megörökitették, a törvényt letiprották, az országot kizsákmányolták s ezáltal a honvédelmet lehetlenné tették, a nemzet alkotmányos működését, a reformokat meghiusitották, az ország érdekeit idegen érdekeknek alárendelték, mindez pedig nemcsak a király, nem egyes tanácsosai műve volt, de az összes főpapság és oligarchiáé, ezért a nemzet átka őket terheli, a nemzetet ők buktatták meg, nem Solimán.

III.

II. Lajos törvényei és uralma.

Lajos kiskorusága és uralma idejéről a következő törvények maradtak föl:

1518. Tolnai törvények. Kovachich. Vestigia Comitiorum.

1. Az egyháznagyok, bárók csapatjai és a megyei seregek késedelem nélkül a kirendelt helyekre küldessenek, ezek segélyével Jajcza mindenekelőtt élelemmel láttassék el, a nádor és bibornok urak által onnan elvont gyalogság is az élelmezés födözetére rendeltessék ki, — 1200 gyalog ezekből Jajcza őrizetére hagyassék, az urak és egyháznagyok azon zászlóalja, melyek a végek őrzésére rendeltettek ki, ezentúl is ott maradjanak.

2. Szent-Mihály-napra Bácson minden nemes, egyháznagy, főur és báró személyesen és 20 jobbágy után 1 lovassal, a szokásos hadi fegyverzetben jelenjen meg.

3. 4. A káptalanok, konventek, apátok, apáczák, a 10-ed után járó illetékükön fölül, szinte jobbágyaik egy huszadát küldjék.

6. A fölső megyék lovas helyett lövészeket küldjenek.

8. A sereg utközben kárt ne tegyen.

9. A királyi zászlóalj fölállitására minden kaputól 50 denár ajánltatik.

10. A kincstárnok ezen adót kizárólag csak a királyi

zászlóalj kiállitására, az erdélyi vajda, temesi gróf és horvát bán fizetésére forditandja.

11. Megyénkint a kincstárnok küldötte mellé a megye által egy nemes választatik, ezek mindketten eskü alatt fogják kötelezni magukat az adó igazságos kivetése és a kincstárbai pontos beküldésére.

12. Az adó a kivetés után 5 nappal behajtatik, a megyei választott köteles a megyei adókönyv másolatát magánál megtartani, az országgyülésnek bemutatni, hogy a kincstárnok számadása ezzel összehasonlittathassék.

13. Ez alkalommal ne csak ezen adó, de az előbbiek és különösen a kanczellár által behajtott 2 forint adórul is, a számadás terjesztessék az országgyülés elé.

14. A királyi rovó az adó kivetésre csak 4 lovassal menjen, lovasa, költségein fölül a rovó nagyobb megyékben 25, kisebbekben 20 forinttal dijaztatik.

16. Ez adó kezelése és behajtásában hanyag fő- és alispánok, a rovók és megyei adóküldöttek jelentésére hivatalaiktul az országgyülés által elmozdittatnak és köteleztetnek a megyei adóhátralék kifizetésére.

15. Az alispánok 6, a szolgabirák 3 forintnál többet ez adóbul fizetésükre el nem vehetnek.

18. A törvénykezés a nemesi fölkelés ideje alatt szünetel, hatalmaskodási esetekben a király folytonosan biráskodjék.

19. Az erőszakosan elvitt jobbágyok állittassanak vissza.

20. A pápa, német császár és lengyel királyhoz követek küldessenek.

1518. Bácsi országgyülés.

1. Az országos adó kezelésére két kincstárnok választatik, egy a Dunántúlra, 1 a Duna mellékére, a katonailleték össze-

irása, az adó kivetésére és behajtására megyénként 1 nemes választatik, kik az adót a kincstárnoknak, kötelesek hűségesen beadni.

2. Az egyháznagyok és egyházi tized utáni katonailleték kitudására, megyénként a szolgabirákkal egyenlő számu biztosok választatnak a megye által, ezen küldöttek munkálataikat az országgyülésnek fölterjesztik és az egyháziak katonailletéke ezen munkálat szerint fog kivettetni, addig az egyháziak illetéküket Zsigmond szabályai szerint állitsák ki.

4. A koronajavak a kincstárnokok által vétessenek vissza, e visszafoglalás eszközlésére a nemesek, a kincstárnokok fölszólitására, fej- és birtokvesztés sulya alatt tartoznak megjelenni.

5. A király előtt bevégzett pereket, a fél kérelmére, a király köteles végrehajtani, vagy a kincstárnokok által végrehajtatni, ha a király a végrehajtást megtagadná, kötelesek azt a kincstárnokok eszközölni. — A nádor köteles az előtte bevégzett pereket a fölperes kérelmére végrehajtatni, ha a nádor a teljesitést megtagadja, az országtanács rendeletére a kincstárnokok kötelesek végrehajtatni, a fél és az országtanács ez esetben szólitsa föl a királyt, a végrehajtást megtagadó nádor elmozditására, itélőmestere előtt ez esetben senki se perlekedjék.

7. A kincstárnokok a király iránti hűségre, az ország szabadságai megőrzésére, a reájuk bizottak hű teljesitésére esküt tegyenek, ha kötelességüket nem teljesitik, a végrehajtásban hanyagok, a jövő országgyülés által fejvesztéssel büntettessenek.

Thesaurarii veri praenotati ad fidelitatem Majestati Regiae observandam, et in rebus sibi commissis, executionem peragendam, ac libertatem regni, et regnorum tutandam, juramentum praestare teneantur, qui si in executionibus praemissis negligentes

fuerint, et eorum fidei officioque satis non fecerint ex tunc in ventura diaeta capite plectantur, atque puniantur.

6. Ugyanez értetik az országbiró, dalmát-, horvát-, tótországi bánokrul, az előttük bevégzett perek és hatóságuk alatti területeknél; a fegyveres végrehajtásoknál a fölperes is köteles a végrehajtó birót egész erejével segiteni.

8. A korona javadalmai az 1514. törvény szerint vétessenek vissza, a király és kincstárnok a vesztő felet, a zálogos összegrül biztositsa, erdélyi vajda ur kielégitésére, a megszavazott 20 denár fordittassék, mi ha a zálogösszeget nem pótolná, a király a hiányt födözze.

9. Szólt Bot özvegyérül.

10. 11. A sóbányák hasonlóképpen vétessenek vissza, ezentúl a só senkinek a végvárak tisztjein kivül ne adassék; a sócsempészet, a régi törvények szerint büntettessék.

12. A bányászok régibb jogait megerősiti.

13. A régibb belvámszabályokat megerősiti.

14. Megerősiti az arany kivitelrül szóló régibb törvényeket.

15. Az udvartartásra több királyi javadalmakat kijelöl.

16. Az egyházak kegyuraságáruli adományozások megszüntetnek és a koronának visszaadatnak.

17. A kettős egyházi javadalmak külön választatnak, a megüresedett királyi javadalmakat a király, mig adósságait kifizeti, tartsa meg.

18. Egy világi hivatalnál többet senki se viselhessen, a főispán esküt tegyen le a király és tanácsa előtt, enélkül a nemesség által ne fogadtassék el.

19. A király adósságai törlesztésére a prépostok, esperesek, lelkészek jövedelmük $^1/_{10}$-évei tartoznak járulni, annak kivetésével az adót összeiró küldött bizatik meg.

20. A kincstárnok mellé, a nemes országtanácsosok közül 1 választatik, a kincstárnokok a választott tanácsos tudta nélkül sem jövedelmet be nem vehet, sem kiadásokat nem tehet; az illető tanácsos köteles az országnak számolni. Az ellenkezőleg cselekvő kincstárnok birtokvesztéssel büntettetik.

Kovachic Comi

Penes Thesaurarium de medio assessorum Regnicolarum unus eligatur, absque cuius scitu Thesaurarii, nec introitum, nec exitum proventuum Regiorum administrent, et dispensent.

21. Az ország jövedelmeirül, az országtanácsnak a kincstárnok és budai tiszttartó eskü alatt számot adjanak.

„Singulis annis Thesaurarius Regius, et provisor budensis, super cunctis proventibus Regiis, dominis ejusdem consiliariis, et assessoribus rationem dare teneantur.“

22. A végvárak parancsnokai egyike, hűtlenség sulya alatt tartozik mindig a várban maradni.

26. A tapolczai apátság, melyet az egri bibornok az apáttul elvett, a bibornok két javadalmat törvényesen nem birhatván, a tapolczai apátnak adassék vissza.

29. A király az országgyülésrül elmaradott főurakat, fejenként 800 forint birságban marasztassa el, és e büntetést magának hajtassa be; a nemeseken fejenként 400 forintot vetessen meg, és ha ezt magának nem akarja megtartani, ez összegeket az országgyülésen megjelent szegényebb nemesek közt, a megyegyülés kivetése szerint, az alispán és szolgabirákkal osztassa ki. Ha valamely fő- vagy alispán, valamely nemesnek törvénytelen elmaradási engedélyt adott, hivatalából rögtön mozdittassék el és a kincstár részére minden ily engedményért 400 forintban marasztassék el.

30. Ki perujitást nyer, köteles régi szokás szerint a perben esküt tenni, ettül semmi szin alatt föl nem mentethetik.

31. A végvárak elvesztői ellen a számüzetés megujittatik.

34. Szabályozza a harminczadokat.

35. A végvárakban az erre kijelölt főurak, egyháznagyok, nemesek és megyék népeiket továbbra is ott hagyják.

37. Az egy helyes nemesek személyesen kötelezteten fölkelni, adóval ne terheltessenek.

39. A kanczellár a kincstárnoksága alatt kivetett 2 forint, a jelenlegi kincstárnok az 50 denár adórul az országtanácsnak számoljon.

40. Országtanácsosoknak választatnak: az esztergomi és kalocsai érsekek, a pécsi és erdélyi püspökök, a nádor, Lőrincz herczeg, az országbiró, Erdély vajdája, a temesi gróf, Zobi Mihály, Pakos János, Bodó Ferencz Macedóniai Miklós, Pogány Zsigmond, Pemesz Miklós, Ártándy Pál, Klesán Miklós, Kenderesy Mihály, Faisz János, Csányi Balázs, Thuróczy Miklós, Kutasy Lukács, Derencsényi György, Amade István, Sytke György.

41. Az alnádor, alországbiró és itélőmester, hivataluknál fogva az országtanácsban mindig jelen lehetnek és legyenek, az országtanácsosok fele mindig az udvarnál legyen, sürgős ügyekben, midőn hivatnak, tartozik mindenki hivatalvesztés terhe alatt megjelenni.

42. Rendelkezik a rövid perek gyors tárgyalásáról.

43. E törvényekre az első megyegyülésen köteles, minden az országgyülésen meg nem jelent nemes megesküdni; — az esküt megtagadók ingóságai pusztittassanak el és ha elfogatnak, fejeztessenek le.

Ad praemissa observanda universi nobiles, qui Diaetae huic non interfuerunt, in sedibus judiciaribus Comitatuum, primitus celebrandis juramentum praestare teneantur, si qui jurare renue-

rent universae talium res mobiles praedae ex ponantur, capite quoque plectantur, atque puniantur.

44. Ezen rendeletek a három év mulva tartandó Sz.-György napi országgyülésig érvényesek.

45. A seregek fizetésére 2 arany forint ajánltatik 2 évre, ő felségének a kamaranyereség betudásával 120 denár, melybül 20 denár a Zápolyánál elzálogositott harminczadok kiváltására, 20 a király adósságai törlesztésére és az országtanács fizetésére, 80 a királyi udvartartásra fordittassék.

1519. C. J.

7. 8. A bányafölügyelők maguk részére bányákat nem művelhetnek, korcsmát, mészárszéket nem tarthatnak.

9. Az arany és ezüst, a Mátyás idejebeli szokás szerint cseréltessék be.

10. Slavóniában és Erdélyben az itéletek éppen ugy hajtassanak végre, mint Magyarországban.

44. Az urak közti magánszövetségek eltörültetnek.

1519. Kovachich S. ad. V. C.

11. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 26. 27. 28. 30. Ismétli a bácsi törvényeket.

1522. Kovachich Vestigia Comitiorum.

1—10. Minden helyes és zsellér, fejenként fizet 1 aranyforint adót.

Közönséges hordó bortul 50, középszerütől 75 denár, nagyitul 1 forint adót.

Sertül 10 denár adót.

Ló, tehén vagy ökörtől darabonként 5 denárt.

Juh, kecske, méh, disznótul 2 denárt.

Minden mesterember fejenként 1 forint adót.

Városi kereskedők, posztósok, szatócsok, fazekasok, tőkepénzesek, portékáik $^1/_{10}$-ed részét.

Hámorosok, hutások, molnárok, minden kő után 1 forint adót.

Halászok, 1 forint adót.

A tized nélküli plebánosok, ha marhájuk nincs, készpénzük, arany és ezüstjük $^1/_{20}$-adát.

A zsidók fejenként 1 frt adót

11. A királyi javadalmak vetessenek vissza.

12. Beviteli vám, minden darab ló, tehén, ökörtől 50 denár, a háboru megszüntével felére szállittatik le.

13. 14. Rendelkezik a sóbányák és pénzrül.

15. Ezen adónemek kiterjesztetnek minden királyi és királynéi javak és jobbágyokra, — ezen összes adót a király, a királyi zászlóaljak felállitása, hadi szerek, ágyuk, golyók fegyverek, puskapor, hadihajókra forditsa.

16. A kapuadóból 25 denár és a kamaranyereség a királyé.

17. Az egyháziak, főurak, nemesek, jövedelmeik, boraik, marháik felét tartoznak adóba fizetni.

18. Azon nemesek, kiknek jobbágyaik nem fizetnek, de a külső munkát végzik, ezen munka hasonértékének felét szinte tartoznak adóba fizetni.

19. Az egyhelyes és egyházi nemesek fejenként 1 forintot adóznak.

20. Azon egyháznagyok, kik tizedjük után zászlóaljat kötelesek tartani, de nem tartanak, tizedjük felét fizetik adóba.

21. Az adó összeirása, kivetése, behajtására megyénként 2 nemes választatik.

Item quoad dicaturam, connumerationemque, et recollectionem praemissarum omnium contribucionum, ac subsidii. 1 floreni eligantur in singulis Comitatibus duo probi, et fideles homines nobiles.

22. A kincstárnokok, fő és alispánok, szolgabirák szinte ugy adóznak, mint mások, esküt tesznek, hogy maguk illetőségét is hűségesen beszolgáltatják.

23. Ez adó megőrzése és kezelésére 2 báró 2 nemes választatik.

24. A kapitányok illő fizetéssel láttassanak el és a károkért felelősek.

25. A szüzeken, nőkön erőszakoskodók, templomsértők fejükkel lakolnak.

26. A kincstárnokok, a fogadott zsoldosok felett szemlét tartsanak.

27. Erdély és Slavonia, hasonlóul adózik mint Magyarország.

28. A király, királyi szava és levele által, az egyháznagyok, főurak, keresztény hitükkel kötelezzék magukat e törvények megtartására.

29. A király a megyéket okmányilag biztositsa, hogy többé ily nagy adót kivánni nem fog.

30. Az elrejtett adóköteles tárgy elkoboztatik, az adóilleték belőle elvétetvén, a maradványban az alispán, szolgabirák és rovó osztozzanak.

31. A fegyver és élelmiszerek behozatali vámja eltöröltetik.

32. A fejedelmekhez magyar követek küldessenek.

33. A jövő hadjáratra a kapitányok néhány ezer zsoldost fogadjanak.

34. Az üres egyházjavadalmakat, a király érdemes nemeseknek adja, ezek a haza védelmére zászlóaljakat állitsanak.

37. A papság adója hovaforditásáról, a kezelők számoljanak.

39. Két hónap alatt ezen határozatok hajtassanak végre.

41. A honnmaradt nemesek birtoka foglaltassék el, és érdemeseknek ajándékoztassék.

43. Az Ulászló alatti foglalások jogos tulajdonosaiknak adassanak vissza.

46. A bácsi adóbul a rovók, megyei választottak, a fő és alispánoknál maradt összegek, az illetőkön haladék nélkül vétessék meg.

48. A nándori és szabácsi kapitányok elzárolt birtokait, a király most még ne ajándékozza el, de adjon 40 napot igazolásukra, ha a törvényszék által felmentetnek, birtokaikat visszakapják, ha nem, a király birtokaikat a jövő hadjárat után, az e hadjáratban magukat kitüntetteknek adományozza.

1523. C. J.

17. Az idegen hivatalnokok, végvárak kapitányairóli törvényeket ismétli.

18. A királyi zászlóaljakróli végzéseket megerősiti.

19. 20. A nemesek 10 jobbágy után 1 katonát kötelesek állitani, az egyhelyes nemesek a hadjáratra ne kocsin, de lóháton, vagy fegyveresen gyalog jelenjenek meg.

21. A nemesek és papok házaikba erőszakosan beszállásoló katonák fejüket vesztik.

33. 34. 35. 38. 40. Az arany és ezüst és pénzverésrül rendelkezik.

39. Egyetemes bányamüvelési szabadság engedtetik.

41. 42. A nemesi fölkelést rendezi.

44. A király megyénként, a sereg vezényletére kapitányokat nevezzen.

47. A szászok illetékük szabályozása végett számláltassanak össze.

54. A lutheránusok fő és vagyonvesztéssel büntettessenek.

57. 58. Kishatalmassági itéletek per dija 6 forint. A felek kivánsága nélkül nyomozásra királyi és nádori biztosok ne küldessenek ki.

1523. Kovachich V. C.

1. A királyi jövedelmek mennyisége nyomoztassék ki.

2. A mult évi adóról, számoljanak a királyi kincstárnokok, adószedők és kapitányok, a király e számadások megvizsgálására uri és nemesi küldötteket nevezzen. Verbőczy István a következőtül vette fel:

Pestmegye 1385, Gömör 2000, Hont 1400, Zólyom 40, Nógrád 85, K.-Szolnok 1133, Heves 2380, Békés 1266, Trencsén 2000, Nyitra 2009, Csanád 3223, Arad 3000, Temes 2000, Csongrád 800, Bács 1800, Bodrog 1215, Bihar 5713, Turócz 500, Zaránd 2400, Torontál 300, Kraszna 300, K.-Szolnok 488, Szabolcs 2286, Komárom 300, Pozsony 300, Zápolya J. 2000, Fülekvár 300, Szatmár 2500, Istvánfy János . . . . 600.

4. 6. A nemesség és egyháziak és királyi birtok területek pontos kinyomozására a király megyénként küldötteket nevezzen, ezek vizsgálják meg, a rovók és szolgabirák, a tavalyi adóbul mennyit szedtek be, mennyi a hátralék; az adóval adósok kétszeres mennyiségben marasztassanak el.

7. Az adót hűtlenül kezelő fő- és alispánok, hivatalaiktul örökre mozdittassanak el.

22. Az urak közti szövetségek megszüntetnek.

23. Az ország védelmére kapunként 2 forint adó ajánltatik; — ez adó alul kivétetnek a 3 forintnál kevesebb értékkel biró zsellérek.

1525. Rákosi országgyülés.

Kovachich V. C.

1. A királyi tanács, mely eddig nagyrészt idegenek által vezettetett, alakittassék át, ő felsége némelyeket mostanra az ország és egyháznagyokbul nevezze ki, kikkel a jövő hatvani Szent János napi országgyülésig, az ország ügyeirül rendelkezzék.

Consilium Regium, quod magna in parte, per exteras nationes hoctenus gubernatum, et directum est, reformetur; — de medio dominorum praelatorum, et baronum Regia Majestas aliquod personas pro nunc eligat, et penes se accipiat, quae plenariam auctoritatem hebeant, infra venturam generalem Diaetam, pro festo nativitatis B. Johannes Baptistae, in oppido Nagy Hatvan celebrandam decemere, et executioni demandare.

2. Idegenek az országtanácsba ne bocsáttassanak, hivatalokra kizárólag csak magyarok neveztessenek és az idegenek mindennemü országos, megyei, városi és korona tisztségekből azonnal mozdittassanak el.

3. Kanczellárnak ő felsége alkalmas magyar egyházi egyént nevezzen.

4. Fuggerek és minden idegenek, a velenczei és császári követek az országbul küldessenek ki.

5. Burgionak kegypénz ne fizettessék, általában minden a kincstárra utalványozott ajándékok kifizetése betiltatik; Szerencsésnek hitt Salamon Imre, az udvartul távoztassék el, és büneiért érdemo szerint büntettessék.

7. A határgróf és mások által tett uj foglalások, ő felsége által azonnal vétessenek vissza.

8. 9. Rendelkezik a harminczadokrul.

12. Azon egyháznagyok, főurak és nemesek, kik 50-nél kevesebb katonát kötelesek kiállitani, a katonailleték kiállitására szükségelt összeget a megye pénztárába fizessék be. A megyei nemesség egy kapitányt válasszon, ki zsoldosokat fogad és a csapatokra felügyel.

In quolibet comitatu unus Capitaneus eligatur, per universitatem nobilium, qui tam bona omnium dominorum et nobilium in illo comitatu adjecentia, quam etiam gentes militares exercitii penitos conducere debeant et teneantur.

13. Megyénként az adó és katonailleték összeirására 4 nemes választatik.

16. A király és királyné zászlóaljaikat készen tartsák.

20. A király Mátyáséhoz hasonló jó pénzt veressen.

21. Az engedély nélküli önkényes pénzverők, pénzhamisitok, kártéritésre kötelezteinek, mint hűtlenek büntettessenek.

31. Az alkotmány ellenei megfékezésére (kik minden eddigi czélszerü határozatokat meghiusitottak) az ország közjava megszilárditására János napra Hevesmegye Hatvan városába országgyülés tüzetik ki, erre minden nemes fejenként kötelezteiik megjelenni, a birtokos nemesek tartoznak minden 10 jobbágy után 1 lovast, a Trencsényiek, Turócz, Árva, Liptó, Zó-

lyom, Szepes, Sárosiak lovas helyett 1 lövészt hozni; — a nemesek ne kocsin, de lovon, teljes hadkészületben jelenjenek meg, az egyhelyes 100 forint ingó értékkel biró nemesek szinte személyesen jelenjenek meg, 10 szegénynemes küldjön egyet.

„Ut turbatoribus Constitutionum aliquando via praetudatur, et Respublika Regni hujus, in bonum statum redigatur, Generalis una congregatio, et Diaeta universis et singulis nobilibus, ac alterius cuiusvis conditionis possessionalis hominibus, ad proximum festum b. Joannis Baptistae, in oppido Hatvan appellato, in comitatu Hevesiensi habito celebretur, ad quam universi nobiles tam Jobbagiones habentes, quam etiam unius sessionis advenire et nobiles Jobbagiones habentes, de singulis 10. sessionibus, unum equitem, levis armaturae, de comitatibus autem Trencsiny, Turócz, Árva, Szepes, Zólyom, Liptó, Sáros, loquo equitem, pedites pixdiarios secum ducere, soli etiam in persona eorum, non incurribus, kocsi, sed more exercituantium venire, nobiles autem 1. sessionis res mobiles in valore 100 florenorum habentes, personaliter advenire, caeteri vero 10. excis 1 mittere teneantur.“

32. A káptalanok, konventek, prépostok, apátok és birtokos papok szinte fegyveresen és jobbágyaik $^1/_{10}$-részével tartoznak megjelenni.

37. Slavonia és Erdély csak követeket küldjön, honn azonban mindenik 1000 lovast készen tartson.

38. Hatvanban a haza és király java a nemesi szabadságért buzgó főurak is, népeikkel megjelenhetnek, idegen csapatokat azonban magukkal ne hozzanak.

43. Országgyülés alatt a Zápolya-Ujlaky per kivételével minden más perek megszüntetnek.

1525. Hatvani országgyülés.

Kovachich S. V. Comit.

1. Az eddigi határozatok, törvények végrehajtása eszközlése végett, a királyi tanács, mely eddig nagyrészt idegenek által vezettetett, alakittassék át. Ő Felsége az egyház és országnagyok közül a főbbeket, tisztviselőit és tanácsnokait, a választott nemes tanácsosokat a törvény értelmében udvaránál tartsa. Velök a jövő Szent-György napi országgyülésig az ország ügyeirül (a többi egyház- és országnagyok ellenkezése daczára) mindenekrül intézkedjék, országos tisztviselőket nevezzen, az országos kiadásokrul rendelkezzék, átalában mindent végezzen. — A többi egyház- és országnagyok, az eddigi szokás szerint az országtanácsban ezentúl is megjelenhetnek, szabadon nyilatkozhatnak; mindaz, mit ő felsége emlitett tanácsosaival rendelni fog, jogérvényes leend.

„Ut omnes constitutiones effectum sortiantur, Consilium Regium, quod magna in parte hactenus per exteras nationes gubernatur, et directum est, reformetur. Majestas Regia de medio Dominorum praelatorum ac baronum primariores, officiales, et consiliarios suos, praeterea de medio quoque nobilitatis hujus regni octo personas electas, juxta generalis Decreti contenta, in Curia sua Regia apud se teneat. — Cum quibus sua Majestas, infra venturam generalem Diaetam pro festo B. Georgii proxime venturam celebran, omnia in consilio suo tractan (aliis Dominis praelatis et baronibus forsan dissidentibus, et non concordentibus) decernere, concludere, et executioni demandare, officia distribuere, proventuum suorum Regiorum superintendere, et generaliter omnia perficere dignetur; quidquid per Majestatem

Regiam cum praescriptis consiliariis suis conclusum fuerit, ratum maneat, atque firmum.“

2. Az idegen tisztviselők eltávolitására megujitja Ulászló koronázási oklevelét és Lajos előbbi törvényeit.

3. A kanczellárra ismétli a régieket.

4. Fuggerek és a lutheránusokra megujitja az előbbieket.

5. Burgio és az idegenek kegypénzét ujólag eltörli.

7. A foglalások visszavételére a király által kiküldött királyi tábla biráihoz minden megye két biztost választ.

10. 11. Szabályozza a harminczadokat.

12. 13. 14. A katonailleték és nemesi fölkelésre megujitja az 1525. 12.

14—20. Ismétlések.

21. Ismétli a pénz tárgyában hozott törvényeket.

22. A pénzhamisitókra megujitja Mátyás törvényeit.

23. 24. 28. Az idegen pénz behozatala, az arany és ezüst kivitele ellen Mátyás törvényeit megujitja.

31. Ismétli a rákosi 46. czikket.

32. Az ország törvényei, szokásai szedessenek össze, és a jövő országgyülésen vizsgáltassanak meg.

33. A megye kérelmére, főispánoknak ő felsége alkalmas, érdemes, a megye nemessége által kért, kedvelt férfiut nevezzen.

Regia Majestas pro auctoritate sua Regia, Comitatuum honores personis bene meritis, et quidem talibus, quae etiam nobilibus, gratae videbuntur, et acceptae, ad suplicationem, universitatis nobilium, comitatuum conferre dignetur.

36. A király Zápolyáknak az Ujlaky birtokokat, Zápolyák a királynak, a náluk levő harminczadokat és királyi városokat adják át.

37. 1 forint adó ajánltatik, minek $^3/_4$-ed része a királyé $^1/_4$-e a királynéé.

38. A jövő országgyülés a Rákosra, jövő Szent-György napra kitüzetik.

39. Héderváry Ferencz nándori kapitány részére kegyelemért folyamodnak.

1526. C. J.

1. A király hatalmával éljen és az országot kormányozza.

6. Az ország jövedelmei vizsgáltassanak meg.

10. Végszükségben minden paraszt, személyesen keljen föl.

17. A hatvani gyülés határozatai megsemmisittetnek.

22. A nádor hivatalától ezentúl csak főbenjáró bünért, törvény utján, fosztathatik meg, különben hivatala élethossziglan tart. „Deinceps non per tumultum, vel alia via, et ratione simplici sed juridice officium palatinatus auferatur, et pro tali quidem crimine, ut non saltem officio, sed et capite, privetur, alias duret semper ipsum palatinatus officium, vita comitis.

32. Verbőczy István felségsértési bünben marasztatik el.

35. 36. Az idegen rézpénz behozatala, a magyar kivitele halállal büntettetik.

37. Az idegen pénz, forgalommal csak hadjárat idején bir.

39. 50 denár kapuadó szavaztatik meg.

16. Az országgyülés csak nagy szükségben hivasson össze.

31. A tanácsba a király tetszése szerint válasszon 8 nemest.

33. A megyehatóság alóli kiváltságok megszünnek.

26. Verbőczy István és Zobi Mihály számüzetnek.

Lajos uralma a vonaglás korszaka volt, atyja Ulászló ugyan

a legtehetetlenebb uralkodók egyike, királyi váz volt, nevében a papok és főurak kormányoztak, de legalább a főurak, a királyi báb iránt némi tisztelettel viseltettek; a nemesség küldöttei a nyomoru királyban némi támaszszal birtak, ennélfogva a király által, az oligarchia és főpapság szennyes szenvedélyei kis mértékben ugyan, de mégis fékeztettek; a kormány, a főurak az országot Ulászló alatt is fosztogatták, a törvényt kijátszották, de ezt legalább nyiltan, teljes szemtelenséggel nem tették, meghagyták az ország jövedelmeinek morzsáit, tisztelték a választott tanácsosokat, meghajlottak az országgyülés előtt, — a királyi báb porszem volt, de az egyensulyt az oligarchia és nemesség közt mégis fönntartotta; — mindez, Ulászló halálával megváltozott; — a főurak, talán mert érezték, hogy a nemzeten soká nem rágódhatnak, az államvagyonnak egész dühvel, szemtelenül neki rontottak, az ország érdekeit, hogy hatalmukat fönntarthassák, elárulták Miksa császárnak, az első országgyülésen, államot alkotva az államban, külön tanácskoztak, az országgyülést a kormány zsoldosaival szétkergettették és az alkotmány kigunyolásával, hiveikre, a régi kormányra bizták a kormányzatot. A budai merénylet a magyartörténelemben páratlan államcsiny volt, szemtelen gazok voltak a támadók, nyomorultak a legyőzöttek.

1518-ban Budán a nemesség ujólag szétoszlott, a főurak ismét önhatalmulag rendelkeztek, s mert már a koronajavadalmakat mind bitangolták, szentségtelen kezeiket a nyomoru nép veritéke, a közadóra tették, a végvárak őrizetétől csenték el az élelmet, a zsoldot és hadiszereket. — A nemzetet a szolgaságtul csak egy lépés választotta el, ha a nemesség Tolnán erőt nem fejt ki, szolga lesz ő is, mint a nép, a mohácsi vésznap rögtön bekövetkezik. — A szolgaság mindenkitől fájdalmas, er-

kölcsi söpredékek, szellemi törpéktül azonban gyalázat is; a nemzetben Tolnán az önérzet feltámadt, e naptul fogva 7 évig folytonosan küzdött elrabolt jogai, és vagyonáért; szerencsére a kormány és pártja, gyáva gőgös szájhősökből állott, — kik gonosz karjaikat, minden jog, minden fillérre kinyujták, de a legelső, komolynak látszó ellentálástól megijedtek, fő fegyverük az árnány és hazugság volt, szivükön leginkább kincseik megőrzése feküdt. A Tolnai gyülés, a honvédelem és adó kezelését egészben visszaszerezte, törvényeket a főurak hozzájárulása nélkül hozott; ezáltal megtörte a főurak szemtelen uralgó követeléseit, bebizonyitotta, hogy a nemesség a nemzet sulypontja. A bácsi országgyülés az üres kincstárhoz, kincstárnokot is választott, az államjavak visszavételét elrendelte; a kormány ellenőrzésére, a király előtt lefolyt perek végrehajtásával, a király vonakodása esetére, a kincstárnokot bizta meg. A nemzet a nádor iránt nem volt bizalommal, a király gyermek, a nádor hivatala örökös, ezért alkották a felelős, évenkint választott kincstárnoki hivatalt; a nemzet a királyi tanácsot kedveltjeiből alkotta, — az ellenszegülőkre halálbüntetés mondatott, a haza papiroson meg volt mentve, az alkotmány helyre állott. A tespedt nemzet azonban csak törvényeket alkotni, csak fenyegetni tudott, amint az országgyülés szétoszlott, a kormány és oligarchia az engedelmesség, bünbánat álczáját, azonnal levetette, a régi rendszer folytattatott. — A törvények végrehajtása, az első országtanácsban hajótörést szenvedett, — a főurak megtagadták a bitangolt koronajavak visszaadását, — az országtanácsosok megijedve szétszaladtak, a király koldus, a nemzet tehetetlen maradt. A szükség a kormányt kényszeritette az évi országgyülésre, a nemesség a törvénysértés ellen ujólag tiltakozott, nagylelkü ajánlatot tett, a trónhoz közeledett, de mert a király

az oligarchia által vakságban tartatva, az ország, és önhelyzetéről tiszta fogalommal nem birt, lomha egykedvü, tétlen egyéniség volt, — mert az egész hazában nem volt egy valódi erélyes államférfi, ki a vivmányokat, végre is hajtatta volna; a szavakban, törvényekben bőkezü nemesség, a hazáért egyéni jólétét nem merte koczkáztatni, áldozatokban fukar maradt, nem birt egyetlenegy nagy férfiuval, minden a régiben maradt, vagyis az ország, mind erkölcsileg, mind anyagilag mélyebben sülyedt.

A nemzet egész 1525-ig a törvénygyártás, fenyegetés, tétlenség ösvényén maradt; — ez évben végre meggyőződve, hogy ha élni akar, tenni kell, ha szabad és nemzet akar maradni, a a fejetlenség sárkányait, a pazarlás mestereit, a törvény zsarnokait el kell mozditani, s a hatalmat kezeibe kell venni; Rákoson, a régibb törvényeket ismételve, határozottan követelte a hűtlen tehetetlen, roszakaratu kormány eltávolitását, kivánalmai végrehajtására Hatvanban fegyveres országgyülést tüzött ki; ez volt e kornak legegészségesebb eszméje, nem volt veszteni való idő, tenni kellett. — A hatvani országgyülés, alkotmányunkat nem terjesztette, csak visszahelyezte; a jog terjesztésre nem is volt szükség, mert ha a nemzet egy vonallal tovább lép, a trón összedül, köztársasággá alakul, ez ezen korban kivihetlen volt, mert az egyenlőség eszméjére, mi a köztársasági kormányzatnak alapja, a nemzet még nem volt megérve, a nemesség a szabadságot kiváltságnak tekintette, lenézte a népet, maga nem birt az oligarchiával; a királyság bukása által a nemzet ereje nem növekedett volna, mert a nemzetet ez esetben is csak a nemesség képviseli, az oligarchia roppant anyagi erővel rendelkezett, mit a nemesség csak a trónnali szövetkezéssel ellensulyozhatott; a nemzet léte a török által fenyegettetett, a nemzetnek nem volt ideje, az alkotmány lényeges megváltózta-

tására; a korona varázserővel birt, a nemesség a fejedelmi intézmény iránt kegyelettel viseltetett, — a királyság megdöntése tehát sem czélszerü, sem kivihető nem volt. — A hatvani országgyülés tehát, csak a törvény korlátai közt maradt, csak az árulókat távolitotta el, a törvények végrehajtását vezéreire bizta; — megállott fél uton; ez azonban a válság megszüntetésére nem volt elég, az oligarchiát nem csak megszégyeniteni, de el kellett volna tiporni; a megbélyegzés, a hivataltuli megfosztás nem elégtétel, a törvényszegést csak példás büntetés szünteti meg, helytelen volt tehát Báthory és társai kimélete: czélszerütlen a koronajavadalmak, az adó, és honvédelmi rendszer tárgyábani eljárás is; a nemzet a válság szélén állott, a kincstár üres, a honvédelem rendezetlen volt, a nemzet eddig is elég adót szavazott meg, a kormánytanácsot már egyszer a bácsi országgyülés, kedveltjeiből alakitotta, a zászlóaljak kiállitása, a végvárak felszerelése, zsoldosfogadási határozatok 20 év óta évenként ismételtettek, de nem hajtattak végre, mert midőn az országtanács e nagy műtétet meg akarta kezdeni, a főurak szóval és tettleg ellent állottak, a hatvani országgyülés okulhatott volna a multon, átláthatta volna, hogy vezére a toll embere, az uj nádor, üres kincstárral, sereg, katonai képzettség nélkül rögtön a hatvani végzéseket életbe nem lépteti, ehez tetemes anyagi erő igényeltetett, kard, ágyu, erős várak, teli kincstár, ellen, a törvény gyenge fegyver, hatalmat csak hatalom dönthet meg; — a fegyveres hatvani seregnek tehát nem szabad lett volna föloszlani, de magához ragadva a királyt, vele a törvények végrehajtását rögtön meg kellett volna kezdeni. Válságos időkben, midőn a nemzeti életben minden percz drága, a bizalom könnyelmüség, a hatvani országgyülés e nemzeti gyengeségből nem tudott kibontakozni, gyengesége, szándékait megsemmisi-

tette, — bizott a királyban, ki többször megcsalta, — bizott Verbőczyben, ki, mint kortársai, szinte szájhős volt. A nemzet nagyszerü föllépése eredménytelen tüntetéssé sülyedt, száraz villám volt, mely vakitott, de nem sujtott, — vihar, mely a levegőt ideiglenesen megtisztitotta, de tartós haszon nélkül vonult el; e nemzedék nem birt életerővel, férfiai törpék voltak, érezték a veszélyt, pillanatra föllelkesedtek, megvolt a jóakarat, de hiányzott a szilárdság, mely a válságban mellőzhetlen.

E fegyveres gyülés fölületesen, elméletileg, korunk fogalma szerint tekintve, forradalmi szinben tünik föl, valódilag azonban alakját, czélját, végzeményeit tekintve, törvényes, méltóságteljes, higgadt országgyülés volt. — Határnapját a rákosi országgyülés tüzte ki, ennek határozatait a király is megerősitette, illetőleg tehát a király által hivatott össze, eleve kihirdettetett, meghivatott reá minden nemes, sőt főur is, — a nemesség köteleztetett hadilletékével fegyveresen megjelenni, de a nemesség katonái a tanácskozó rendektül elkülönözött helyet foglaltak el, a tanácskozást tehát nem zavarták, nem voltak belőle kizárva a főurak és egyházuagyok, mindkét osztály elhozhatta zsoldosait, a nemesség túlsulyt nem gyakorolt; a király nyitotta meg és vezette a tanácskozást, határozatai nem a tanácskozás közben, de utána, szabadon, erőszakolás nélkül erősitette meg. — A kormány Ulászló és III-ik Endre törvényei szerint felelős volt; — a kormányzat bünössége kétségbevonhatlan tény volt, mert Ulászló halála óta egyetlen közjogi törvény sem hajtatott végre, a kormány Budán zsoldosaival kergette szét az országgyülést, a bácsi végzeményeknek ellent állott, az országos jövedelmek részint a kormány tagjai, részint hivei és barátai által, az ő tudta és beleegyezésével bitangoltattak; — a kormány gyávasága miatt vesztek el Nándor, Szabács és több végerőssé-

gek, a magas adó daczára, a királyi és fóuri zászlóaljak csak papiroson léteztek, a várak. őrség, fegyverzet, élelmi szerek, ágyuk, lőporban hiányt szenvedtek, a várfalak düledeztek, az országos adó könnyelmüen elpazaroltatott, — mindez nyilt hazaárulási tény volt, melyet tagadni nem lehetett; midőn tehát az országgyülés a kormány tagjait eltávolitotta, jogosan járt el; — a nádorválasztás országos jog volt, a törvényesen elcsapott Báthory helyett a nemzet Verbőczyt jogosan választotta, őt a király is nemcsak megerősitette, de a többször vonakodót választása elfogadására háromszor szólitotta föl; a többi főbb hivatalokat nem az országgyülés, de a király töltötte be, a király jogai tehát nem sértettek meg. A haza a töröktül folytonosan fenyegettetvén, az országgyüléseken fegyveresekkeli megjelenés, mint láttuk, régóta szokássá vált; — a hatvani országgyülés tehát e tekintetben sem volt ujitás, — a kormányváltozáson kivül semmi uj törvény nem hozatott, csak a régiek erősittettek meg, a hatvani országgyülés és végzeményei tehát a törvényesség kellékeivel minden tekintetben birtak, azt forradalmi gyülekezetnek csak a rosszakarat, vagy tudatlanság rágalmazhatja.

A nemzet, a hatvani határozatok által sorsának ura lett, az ország kormányzata az ujólag választott kormánytanács, a nemzet kedvencze Verbőczy nádor, a kedvezésekkel halmozott, tisztelettel körözött király kezeibe került; de mert a nemzet jelleme már teljesen elaljasodott s az országban nem volt egyetlen férfiu sem, ki a zilált viszonyokat rendezni, a gonosz oligarchiát fékezni, a nemességbe kitartást és tevékenységet tudott volna önteni, — az üdvös határozatok nem hajtattak végre, — a kormánytanács rendeletei mellőztettek, — a király a nemességet nemcsak elhagyta, de élére állt az oligarchikus pártnak. Az oligarchia szinleg határtalan uralommal kecsegtette;

Verbőczyt az udvari levegő elbóditotta, szeme előtt fonatott a reakczionárius ármány; az ország első embere köznapi törvénytudóvá sülyedt; a nemzet megmentése, a védelmi erő szervezése, a pénzügyek rendezése, a tespedt nemzet fölvillanyozása helyett, kisszerü magánperek, Luther hivei üldözésével bibelődött; a nemesség tömege, vezérétül elhagyatva, elszenderedett, egy kis rész a főuraknak pénzért eladta a nemzetet.

Az 1526. országgyülésen néhány száz hazaáruló megtagadta a nemzet multját, Verbőczy és Zoby számüzettek, a választott országtanács föloszlatott, az évenkénti országgyülések fölfüggesztettek, az országtanács ujjáalakitása, az országgyülés tartása, a király kényére bizatott, — az országgyülés a királyt, hatalmának használatára hivta föl. — A gyenge Lajos diktátori hatalmat nyert, azt hitte ő az ur, pedig csak eszköz maradt a féktelen oligarchia kezeiben; a korlátlan király, midőn az ellenség a haza téreit ellepte, még kevesebb erőt fejtettek ki, az alkotmányos fejedelemnél; — az alkotmány bukását a nemzet halála követte; a fejetlen nemzet tagjai, mint föloldozott kéve kalászai egyenként tiprattak el. Az elsatnyult nemzet ős erejét, a százados szenvedések edzették meg; az alkotmány századokig nagyrészben csak mint történelmi emlék maradt fenn, melyet a fejedelmek koronként megerősittettek ugyan, de az idegen tanácsosok és oligarcha szövetségeseik által folytonosan majdnem minden czikke kijátszatott, — ha az idegen nyomás sulya alatt a szolgaságtul a nemzetet meg nem óvta is, a sötétben legalább csillagként ragyogott, a későbbi nemzedéknek czélpontul szolgált, a nemzetben a szabadság utáni vágyat nem engedte kialudni.

IV.

A Magyarállam alkotmánya 1526-ban.

Az állam az országgal, a köz és Diplomatikai gyakorlat szerint, azonosnak tekintetik, — valódilag és közjogilag azonban nem egy, — Ország az, melynek területe a szomszédos földterülettel határok által el van különitve, — ez elkülönitett terület egységes belkormányzattal bir, önállása a többi államok és országok által el van ösmerve, az államjogokat más áliamok ellenébe az ország ura és fejedelme gyakorolja, vagyis hadat indit, békét, kereskedelmi, diplomatikai szerződéseket, szövetségeket köt, és az idegen államoknál képviselőket tart; — ellenben állam az: melynek külön területe, külön fejedelme vagy elnöke van, más államnak nem alárendeltje, nem lekötelezettje, mely nemzeti hadsereggel bir, pénz- és hadügye, kereskedelme, külpolitikája, belügyei felett, szabadon választott teljhatalmu országgyülése, felelős kormánya által intézkedik, vagyis az összes nemzetfelségi jogokat, a nemzet, a király vagy elnökkel közösen gyakorolja.

Magyarország, a mohácsi csatáig valódi önálló független állam volt és következő alkotmánynyal birt:

1. Az állam feje a választott király volt, a király az országgyülés által választatott, uralma halálaig tartott, a válasz-

tott király megkoronáztatott, — az országgyülésnek, kötlevél és eskü által kötelezte magát, az ország törvényei megtartására, az ország területi épsége megőrzésére, — az országot felelős választott országtanácscsal kormányozta, hadat inditott, békét kötött, a hadsereg vezére volt, a nádort az országgal közösen választotta, — legfőbb biró volt, kegyelmi joggal birt, birtokot és nemességet adományozott, a zászlósokat, birákat, várkapitányokat, főispánokat, a kincstári sóbánya; harminczad hivatalnokokat, bánokat nevezte és elmozditotta, — nevezte az egyháziakat. — Pénzt veretett, az ország uradalmai, a só és érczbányák, a vámok jövedelmeit huzta. — az országgyülés határozatai törvénynyé, a király megerősitése által emelkedtek. Az adó mennyiségét és minőségét az országgyülés szavazta, a király erősitette meg.

II. Az országgyülés évenként ülésezett, tagjai a király, minden nemes, az egyháznagyok, a szabadvárosok követjei, törvényt hozott, választott királyt, nádort, kincstárnokot, az országtanácsosokat, meghatározta az adót, a harminczadot, a pénz mértékét, — szabályozta a banderiális kötelezettséget, a személyes nemesi felkelést, — az országgyülésnek felelősek voltak, a nádor, országtanács és főispánok. intézkedett a külpolitikáról. — Biráskodott a nádor, országtanácsosok, főispánok, hűtlenek, alkotmánysértők, az országgyülés tanácskozásait háboritók és sértők, a hazaárulók felett, az országgyülés tagjai sérthetlenek voltak, a tagjait sértők, az országgyülés tanácskozását zavarók, azonnal erősen büntettettek. Az országgyülés elnöke a király, távollétében a nádor, ha nincs, az országbiró volt.

III. A király az országot, felelős országtanácsával kormányozta. — A tanács részben és időnkint az országgyülés által választatott.

IV. A nádort, a királyt az országgyülés választja, a ná-

dor hivatala élethossziglan tart, az országgyülés által csak főbenjáró bünökért mozdittathatik el, — a nádor a törvények és alkotmány ellenőre, a király távollétében az országos hadsereg fővezére, az ország első birája, közbenjáró, a király és nemzet közt. a jászkunok főkapitánya, a király távollétében helytartó, — ha a király hülye, a külföldi követeket fogadja, az országgyülés másodelnöke.

V. Minden nemes egyenlő, az országgyülés tagja, adót nem fizet, az ország védelmére, a király felszólitására, az országgyülés rendeletére, személyesen és jobbágyainak az országgyülés által meghatározott részével, jól felfegyverezve, saját költségén köteles táborba szállni és az ország határain belül harczolni. Törvényes idézés és itélet nélkül el nem fogatható és el nem zárható, birtoka el nem foglalható. — Rév- és vámmentes. A megyében gyüléseket tart, választja hivatalnokait, és a megyei csapat vezéreit. — Az adó a megye hozzájárulásával iratik össze és hajtatik be. — Házaiba és birtokán, a királyi és katona beszállásolástól mentes. — A megye a hatalmával visszaélő főispán elmozditását az országgyüléstül kérhette, és az jogos, indokolt kérelmére elmozdittatott és megbüntettetett. A megyének, illetőleg a megye nemességének joga és kötelessége volt az országgyülésen elmarasztott hűtelenen a büntetést végrehajtani. A székelyek, a kunok és jászok, meghatározott adót fizettek, önálló helyhatósági jogokkal birtak, tartoztak egyénenként táborba szállni, külön főnökük és birájuk volt, az országgyüléseken azonban egyéni szavazati joggal nem birtak.

VI. Az egyház az államtól függött, az egyháziak, nemesi jogokkal birtak, az egyháznagyok, az országgyülés által meghatározott mennyiségü katona-zászlóaljakat köteleztettek tartani és ezekkel az országot, az ország határain belül védeni.

VII. A királyi és szabadvárosok kiváltságaikban megalapitott önkormányzattal birtak, a megyéhez nem tartoztak, a haza védelmére szabadalmaikban meghatározott mennyiségü és minőségü katonát tartoztak kiállitani, — az országgyülésre képviselőket küldtek.

VIII. Az alkotmánysértés, mint hazaárulás, büntettetett, itélt felette az országgyülés, a hazaárulót a király meg nem kegyelmezhette, a büntetés végrehajtásával, több rendü országos közegek voltak megbizva.

IX. Az aranybullával ellenkező királyi parancsok és itéleteknek, minden nemes jogosan és büntetés nélkül ellent állhatott.

A királyi hatalom és jogokrul szóló törvényeket nem idézem, azok már a királyságnak 1. István által történt megalakitásakor szabályoztattak, meg voltak mindig, meg vannak ma is, — ösmeri azokat mindenki, ennélfogva felesleges volna azokat idézésekkel támogatni; — ennélfogva csak is a nemzetfelségi, egyéni jogokruli törvényeket fogom idézni, mert a sötétség és szolgaság hivei ezen jogokat gyakran tagadták, sokszor félremagyarázták, szükséges tehát, hogy a nem szakember is ezen törvényekből az 1526. alkotmányos helyzetrül tisztán, világosan meggyőződhessék.

Az országgyülés évi megtartásárul

szólnak a minden király által megerősitett 1222. 1., 1458. 13., 1471. 1.

1222. 1. Szent István ünnepét, köteleztetünk Fehérváron minden évben megtartani, ha csak ebben fontos foglalkozás vagy sulyos betegség által nem akadályoztatunk.

Ha azonban mi meg nem jelenhetnénk, a nádor okvetlen ott lesz, minden ügyeket ki fog hallgatni és ott minden nemesek, kik akarnak, megjelenjenek.

1222. 1. De solemnitate Sancti Regis Stefani annuatim celebranda.

Statutum ut annuatim infesto Sancti Stefani Regis, nisi arduo, negotio ingruente, aut infirmitate fuerimus prohibiti Albae teneamus solemnitare.

1. Et si nos interesse non poterimus, palatinus procul dubio ibi erit pro nobis et vice nostra, causas audiet, et omnes Servientes qui voluerint libere illic conveniant.

Szent István alatt ez csakis törvénynap volt, később azonban, már mint errül az olvasó az első kötetben idézett törvényekbül meggyőződhetett, az ország országgyülésnek tekintette és megtartására magát minden király kötelezte.

1458. 13. Az ország összes rendei, a birtokosok, évenkint Husvét napján Pest városába kötelesek fejenkint összegyülni.

És azoknak birtokai, kik meg nem jelenésüket észszerüleg kimenteni nem tudják, kormányzó ur, vagy király ur által foglaltassanak el.

1458. 13. Quod singulis Annis ad annum pentecostes fiet Dieta in Pest.

Item quod universi Regnicolae et homines possessionati, singulis annis ad festum pentecostes ad Oppidum pestiensem per singula capita congregare teneantur.

Et si qui, rationabiliter se excusare non potessint, talium possessiones per dominum Subernatorem vel dominum Regem occupentur.

1492. 108. Miután már többször megtörtént, hogy ő felsége az ország bárói, egyháznagyai és nemeseinek egy bizonyos

napra országgyülést tüzött ki és némely nehézkes főurak és egyháznagyok a kitüzött nap után 15 vagy 20 nappal később jelentek meg.

Elhatároztatott, hogy ezentul a kitüzött napra meg nem jelenőkre ő felsége 4 napon túl nem vár, de a jelenlevőkkel végezhet és határozhat.

Az el nem jövőket és meg nem jelenőket a jelenlevők határozatai kötelezik.

1492. 108. Quod jam pluries contigit, quod Majestas Regia Dominis praelatis ac baronibus, atque nobilibus, Dietam ad certum diem in dixit, certi praelati et barones ad certum diem venire, ita graves se exhibuerunt quod non ad ipsum diem prefixum, sed eo lapso post quindecim vel viginti dies venerunt.

Statutum est quod a modo ad diem fixum non venientes ultra quatuor diebus non expectentur Majestas sua, cum his, qui presentes fuerunt, concludere et determinare valeat atque possit.

Non venientes, vel non comparentes, non obstante eorum absentia, omnia per comparentes concludere pro rato habere teneantur.

1498. 1. Eszerint 4 évig évenkint Szent-György napján ő felsége által a Rákos mezején országgyülés tüzessék ki és tartassék.

Az országgyülés 15 napig tart.

Négy év elmultával országgyülés csak minden három évben tartatik.

Kik a kitüzött napon meg nem jelennek, vagy 15 napig nem maradnak, ha az illető ország- vagy egyháznagy, 200 db márkára, mely is 800 arany forint, ha nemes, 100 db márkára büntettessék és ez ő felsége által kegyelem nélkül behajtassék.

Kivétetnek a nagyon szegények.

Osztatlan testvérek egyet küldenek.

Apa és fiu közül egy 10. egyhelyes nemes küld egyet.

Ha a fő- vagy alispán, pénz vagy ajándék által megvesztegetve, elmaradási engedélyt ad, 400 arany forintra büntettetik.

1498. 1. A modo infra quatuor annorum spatia, singulis annis ad festum Sancti Georgii, in Campo Rákos, per Regiam Majestatem, una Congregatio indicetur et celebratur.

Celebratio post quindecim dies expleatur.

Elapsis quatuor annis, deinceps singulo tertio anno celebretur.

Qui autem ad diem venire et quindecim dies perseverare nollet, si fuerit baro vel praelatus, in ducentis Marcis gravi ponderis, octingentos anni florenos facientibus, nobiles incentum Marcis, per Regiam Majestatem, irremis sibiliter exigendis, condemnetur.

Excipiuntur minium pauperes.

Fratres indivisi mittant unum.

Nobiles cuius Sessionis ex decem unum.

Si autem Comes parochialis, vel ejusdem vices gerentes sub aliqua pactione, pecuniis scilicet aut muneribus allesti facultatem darens ericipiam domum semanendi, tales modo simili in centum marcis condemnentur.

Ezen törvény jövőre módositani látszik az országgyülés évi tartását, valódilag azonban nem módositotta, mert az 1222. 1. alaptörvényt el nem törülte. Valódilag ezen igéret a barbár büntetés enyhitésére tétetett, mert ezen büntetés, tekintve ezen idők birtokértékét, az alsó és középnemességet tönkre tette volna. Ezen időben a Tripartitum 1. 1335. szerint az ingó és ingatlan közönséges folyó értéke következő volt: 1 kőbül épitett vár

460 forint, egy nemesi házhely 12 frt, épület 6 nélkül frt, puszta 4 frt, 1 jobbágyházhely 4 frt, puszta 2 frt, 1 hold almáskert 12 frt, 1 h. makkos erdő 8 frt, 1 kaszás rét 4 frt, 1 hold föld 12 frt, 1 hold nem makkos erdő 5 frt, 1 ökör 4 frt, 1 bornyas tehén 4 frt, medve 2 frt, 1 sertés vagy juh 1 frt. Ezen ár pedig a valóságos ár volt, pénztelen országban az élelmi szükséget képező tárgyak mindig keresettebbek, mint a föld, mely, hol a pénz kevesek kezei közt van fölhalmozva, gyenge kereslettel bir, ezen Verbőczy által jelzett arány sokáig felmaradt. — A 17-ik században Pestmegyében 2000 holdas birtokért 10 frt haszonbért fizettek, ezt huszszorozva tett, az érték 200 frt, vagyis 1 holdért 20 kr., mi sokkal kevesebb, mint Verbőczy idejében, — a mult század végén és a jelen elején a Banátban az állambirtokok 1—2 forinton pazaroltattak, ha 9 forint feloszlott, a vevő és hivatalnokok közt egy hold ára 10 forint volt, — egy ököré legalább 30, — a 40—50-es években Szabolcs jó részben holdankint eladatott 33 frtért, 1 ökör ára volt 80 frt, — 853-ban Hevesben történt egy vétel 72 frt, 1 ökör 100 forint. — 60. felé eladatott Hevesben 80 frt, 1 ökör 120 frt. 860—66-ig Pestmegyében a legjobb helyen több ezer hold, holdja 100 frt, 1 legjobb minőségü ökör 150 forint. — A Verbőczy által jelzett 10-szeres örök ár nem létezett, csak képzeletben, mert akkor örök áron nem vettek, azért sem, mert az örökvétel az ősiség idejében sok bajjal járt, bizonytalan volt, a közönséges zálogvétel volt a rendes birtokforgalmi mód és a communis ár, a valódi folyó ár.

Eszerint miután 1 helyes nemesnél a 400 forint büntetés 10 között oszlott fel és ott egyre 40 forint, vagyis nemcsak mindenét elveszi a büntetés, de még ki se telt volna, — egy középbirtokos büntetése volt 400 forint, ennek egyenértéke volt 100

jobbágyház, vagyis tönkre tette volna már a középbirtokost is. — Ezen törvény királyi politikai fogás volt, — mert a szegény egy helyes nemes már akkor is maga szántott, szük körülményei nem engedték a politizálást, sem pénze, sem ideje nem volt, hogy saját költségén a Rákosra utazzék, a távolabb lakó 4 heti időt elvesztegessen, — a királypártiak észjárása szerint tehát ezek csak akkor mehettek az országgyülésre, ha bevitettek, ha pedig be nem mentek, a büntetés nyakokra kötött hurok volt, melyen őket a hatalom tetszése szerint rángathatta, az ellenzék szivesen elfogadta ezen barbár törvényt, mert a szegény, de független érzelmü nemesség e törvény előtt anyagi viszonyainál fogva a megjelenésre nem volt rávehető, — e törvénynél fogva menni kellett, az ellenzék gazdag feje Zápolya, a költség előlegezése által is ezreket csatolt pártjához, — Ulászlónak soha sem volt pénze, hivatalnokai, fő hivei szennyes tapadós kezüek voltak, amely fillért megmarkoltak, az zsebökbe vándorolt, ellenben az ellenzék feje Szapolyay, dusgazdag trónvágyó egyéniség volt, az ellene kigondolt cselfogást saját érdekében fölhasználta és időnként bevitette a köznemességet, ez pedig már ezen időben is nagyon számos és szegény is volt, — mert a nemesség egy tetemes része várjobbágyokból állott, — a királyi várak uradalmai nagy részét a főurak a várjobbágyok nemessététele előtt elorozták, ezek tehát számosak és eredetileg is szegények voltak, — a birtokos adományos nemesség (donatarius), — mely a nemességgel birtokot is nyert, részben elszaporodott, részben a sok belháboru a főurak ragadozásai által elszegényedett, a banderiális katonaság behozatalánál is már egyik fő indok az volt, hogy a számos elszegényedett nemesség, bunkók és fokosokkal száll táborba, és szegénysége miatt magát nem élelmezhetve, azonnal haza vágyik, a közeliek hazaszöknek.

Az országgyülés tagjai sérthetlenségét biztositotta az 1507. 12.

Ki az országgyülés tagjait, az országgyülésen megveri vagy megsebesiti, vagy az országgyülés szabadságát zavarja (mi hütlenségi bün) az ily egyén azonnal személyesen beidézhető és elitélhető.

Si quis forte aliquem, in ipsa Diaeta verberaret, vulneraret, vel libertatem Diaetalem turbaret (quae nota infidelitatis est) talis personaliter semper citari poterit, ibidem judicium de illo fieri valebit.

Az adóügyrül

szólnak: 1222. 3. 23. 25., 1458. 15. 1490. 2. 1504. 1. 1514. 2. 1526. 6.

1222. 3. A nemesek birtokaitul semminemü adót nem veszünk.

1222. 3. Nullam collectam, nec libras denariorum colligi faciemus, supra predia servientimus.

1. Házaikhoz és faluikba, nem szálünk, csak azon esetben, ha általuk meghivatunk.

2. Az egyház jobbágyait, sem adóztatjuk meg.

1. Nec in domos nec villas descandemus nisi vocati.

2. Super populos etiam celesiarum, nullam penitens collectam faciemus.

1458. 5. Sem Király ur, sem Szilágyi kormányzó ur, a főurak és nemesektül, semmi indokbul, még a legégetőbb helyzetben sem fog semminemü adót, és fizetést kérni és nem is kérhet.

1458. 5. Item quod nunquam dominus noster Rex, et

neque dominus Szilágyi hujus Regni Subernator, pro quocunqua causa, seu negotiis quibus vis arduissimis aliquam taxam seu solutionem pecuniarum per Jobbagiones Regnicolarum, seu alios nobiles petera valeat atque possit.

1100. 72. 79. A megyei adó $^1/_3$-a a megye főispánjáé $^2/_3$-a a királyé.

A főispánok a megyeadót Szent-Mihály napig, Esztergomba küldjék.

1100. 72. 79. Quisquis Comitum in Comitate, suo de tributo tertiam partem Rex vero duos partes habeat.

Singuli Comites denarios usque festum Sancti Michaelis Strigonium mittant.

1471. 11. Ezentul a nemesek akarata és beleegyezése nélkül, semminemü adót nem követelünk és nem hajtunk be, a kamaranyereségen kivül.

1471. 11. Item quod nos decetero nullam dicam seu taxam (preterquam lucrum Camerae) generaliter a Regnicolis, propter aliquam causam exigamus, aut exigere faciemus, preter voluntatem eorum et consensum.

1474. 1. Az országnak a török elleni megvédésere, minden portától fizettessék 1 arany forint.

8. Ezen adó a törökök ellen adassék ki.

4. Ezen adó összeirása és kivetésére, minden megyében, két nemes választassék, a vagyonosabbakbul.

5. A rónokok a király által fizettessenek.

6. Ámbár a jövő évi kamaranyereség elengedtetett, most ujólag elengedtetik.

8. Ezen adó csak a törökök ellen fordittassék.

1474. 1. Subsidium unius floreni auri, pro defensione regni

Hungariae contra Turcas de singulis portis portorum Regnum modo infrascripto detur.

8. Subsidium hoc contra Turcas expendatur.

4. Duo Dicatores in eligantur in singulis comitatibus nobiles potiores.

5. Dicatores Stipendium a Rege accipiant.

6. Quod quamvis lucrum Camarae anni futuri sit relaxatum, etiam modo ex novo relaxetur.

8. Subsidium hoc non alias nisi contra Turcas exponetur.

1478. 1. Ez évre, minden jobbágy portától, a kincstári nyereség beszámitásával, fizetünk 1 arany forintot.

2. Az 1 forintos adó, a törökök ellen megajánltatik.

4. Ez adó alul, az 1 házhelyes nemesek kivétetnek.

5. Minden megyébe, a rónokhoz egy alkalmas nemes csatoltassék.

1478. 1. Contribuimus hoc anno desingulis portis Jobbagionum nostrorum 1 florenum cum lucro Camerae Computato.

In Subsequentes annos quinque subsidium unius floreni offertur contra Turcos.

4. A contributione eximuntur nobiles unius Sessionis.

5. In omni Comitatu dicatori adjungatur unus idoneus nobilis.

1492. 1. 3. 4. A király a régi rendes, szokásos adókkal, elégedjék meg, és az 1 forintos adót, semmi esetbe sem kivánja.

1492. 1. 3. 4. Rex contributionem vero seu taxam unius floreni nulla ratione exigat, sed antiquis justis ordinariis et consuetis proventibus Regalibus sit contentus.

1492. 26. Magyarországban a szokásos kincstári nyereség,

az erdélyi részekben az ötvened, Slavoniában a szokásos fizettessék.

Ahol a kincstári nyereség rendesen nem fizettetik, a főispán a szolgabiróval hajtsa be.

28. A király az ország és egyháznagyok, nemesek birtokain, ne engedjen élelmiszereket zsaroltatni, ne engedje meg a fuvarok, és másokkali terheltetését.

101. Ő felsége hivatalnokainak, a rétek erőszakos levágását, a széna felgyüjtését és behordását, mint eddig szokásban volt, ne engedje.

1492. 26. Lucrum Camerae in Regno Hungaria, quinqua gesimam in partibus Transilvanis, Marturias in regno Slavoniae, Majestas regia exigi faciat.

Ubi autem lucrum Camerae tempore debito solutum non fuerit, Comes parochialis cum Judice nobillium exigi debeat.

28. Rex in bonis praelatorum, magnatum, et nobilium, victualium exactiones, vecturas et alia onera, preter voluntatem eorum facere non permittat.

101. Regia Majestas ac officialibus ejusdem falcationes messes cummulationes et importationes foeni perviros uti compulsive exercebatur amplius fieri non debeant.

1526. 6. A király jövedelmei, és az abban tett pazarlások vizsgáltassanak meg.

A bünös, kegyelem nélkül, bünei szerint büntettessék meg, a törvény utján.

1526. 6. De omnibus proventibus Regiis, et disippationibus in eisdem factis, veritas inquiratur.

1. Et quicunque reus fuerit repertus, juxta de merita, sine ullo favore (jure tamen et justitia mediante) puniatur.

1504. 1. Ha valamely megye, országgyülési határozat

nélkül, és kamara-nyereségen kivül, az ország szabadsága ellenére, önként ő felségének bármi szin és módon adót ajánl, vagy fizet, az adót ajánló megye közönsége, mint hit- és esküszegő, büntettetik, becsület vesztettnek nyilvánittatik, a többi nemesek társaságából kitaszittatik.

Az ily módon elitélt nemesek, a jövő országgyülésen, az országgyülés tetszése szerint, az országgyülés által, személyük és vagyonukban büntettessenek meg.

1504. 1. 85. Si quipiam vero Comitatum motu proprio, et non de consensu et voluntate totius Regni, extra scilicet conventiones *generales Regnicolarum, contributionem aliquam*, seu quodcunque subsidium (praeter solitum lucrum Camerae) contra videlicet antiquam Regni libertatem, Regiae Majestati quovis modo et quovis colore exquisito offerent aut prestarent Ex tunc universitas nobillium hujusmodi Comitatus, universaliter in poena fidefragii seu perjurii, amissioneque honoris et humanitatis convicta et condemnata, et a consortio coeterorum nobillium Regni relegata et segregata habeatur eo facto.

Qui quidem nobiles sic condemnati, in Conventionibus Regnicolarum, generalibus postea celebrandis, per universitatem Regnicolarum, juxta eorum voluntatem, tamquam perjurii, honoreque et humanitate privati, ac a consortio ipsorum segregati, tam in rebus ac bonis, quam personis eorum puniri castigarique, et condemnari valeant atque possint.

Az országos vámok, vámhelyek és hivatalokrul rendelkeznek 1439. 7. 1498. 30. 1523. 46.

A sórul rendelkeznek: 1222. 25. 1403. 8. 1464. 9. 1471. 4. A só a király tekintélyes jövedelmi ágát képezte, a zászlós urak is fizetésüket sóba kapták ki.

A bányák pénzveretési jog, pénzértékről rendelkeznek 1222.

23. 1439. 10. 1458. 12. 1464. 22. 1516. 35. 38. 1519. 9. 1522. 33. 1525. 33. 34. 48.

A hadügyekrül.

1222. 7. A nemesek a királyt az országon kivüli hadjáratban, csak a király költségén tartoznak követni. A király a hadjáratbóli visszatérte után a nemeseket hadjárati cselekményeikért el nem itélheti, meg nem büntetheti.

Ha az ország ellenség által támadtatik meg, minden nemes köteles fegyvert fogni.

Ha az országon kivül akarunk harczolni, a főispánok kötelesek bennünket pénzünkért követni.

1222. 7. Si autem Rex exercitum extra Regnum ducere voluerit, Servientes cum ipsoire non teneantur nisi pro pecunia ipsius, et post reversionem judicium exercitus super eos non recipiat.

Si vero ex adversa parte exercitus venerit super Regnum omnes universaliter ire teneantur.

Si extra Regnum, exercitum ducere voluerimus et cum exercitu iverimus, omnes qui Comitatus habent, pro pecunia nostra nobiscum ire teneantur.

1435. 1. Ha az ellenség az országot oly nagy erővel támadja meg, hogy királyi császári seregeinkkel az ország határait sem leszünk képesek megvédelmezni.

Azon esetben a megtámadott határok védelmére kiküldött főurak és egyháziak, a király zászlója alatt egyesüljenek, a megtámadt megyek főurai, egyháznagyai és nemeseivel és azok katonáival.

1435. 1. Si autem tanta potentia inimicorum irrepserit *quod major foret, viribus gentium nostrarum imperialium, nec*

ab invasione finium Regni arceri et prohiberi, per easdem gentes nostras imperiales posse vero similiter viderentur.

1. Extunc praelati deputati defensione illorum partium nec non comites modo simili deputatorum, sub banderio Regali, cum baronibus proceribus et nobilibus dictorum comitatuum et eorum gentibus succurrere debebunt.

1433. 2. Országos háboru eseteiben minden főur, egyházi nagy és birtokos köteles táborba szállni és minden 33 jobbágy házhelye után 1 vasas lovast magával hozni, 100 után hármat.

1. Akiknek 33-nál kevesebb van, azok összesitsék jobbágyaikat és közösen küldjenek 1 lovast.

2. A birtoktalan nemesek is tartoznak tisztességesen felfegyverezve, táborba szállni.

3. A nemesek birája köteles a megyei nemesség névsorát elkésziteni.

7. A meg nem jelenő, a későn jövő, vagy a táborbul nyiltan távozó, vagy alattomban megszökő nemes, birtokait veszti.

1433. 2. Tempore universalis exercitus generaliter proclamati. Singuli barones proceres et nobiles possessionati, de singulis trigintatribus Jobbagionibus unum, de singulis centum tres pharetrarios equites ipsimet personaliter accedendo, ad quoslibet exercitus Regni conducere teneantur.

1. Hi vero qui minus quam 33 Jobbagiones habent, cum jobbagionibus taliter conjungere teneantur, quod semper de 33 unus pharet rarius mittatur.

3. Nobiles impossessionati in propriis persona condecenter armati ad bellum ire tenentur.

6. Judex nobillium Regestum colonorum omnium in Comitate existentium exhibere tenetur.

7. Non veniens, aut tarde in expeditionem profectus, aut inde claam, aut temere se subducens bona amittit.

1439. 2. Király ő felsége az országot és határait zsoldosaival védje meg.

A nemesség, mig a zsoldosok az országot megvédeni képesek, táborba ne szólittassék.

Midőn azonban a kényszerüség a nemesi felkelés elrendelését követeli, a nemesek régi szabadságaik értelmében az ország határain tul akaratok ellenére ne vezettessenek.

1439. 2. Regia dignitas pro protuitione regni, et confiniorum conservatione, hominibus suis exercitu antibus de stipendio Regali dispositiones faciat.

Exercitus vero generalis donec stipendiarii resistere poterunt non proclametur.

Dum vero necessitate engente, exercitum generalem proclamare contigerit, tunc nobiles Regni ultra Metas et confinia Regni inveti more exercituantium non ducantur, antiqua eorum libertate requirente.

1458. 2. Király ur királyi jövedelmeibül köteles az országot megvédeni, ha a király ur az országot saját jövedelmeibül nem leend képes megvédeni, azon esetben az ország védelmére az egyháznagyok, fórak, papok kötelesek zászlóaljaikkal felkelni.

Ha azok sem birnák az ellenséget kiverni, azon esetben minden nemes és más birtokos, köteles az előbbi királyok alatti szokás szerint táborba szállni.

1458. 2. Dominus Rex hoc Regnum Hungariae contra omnes Inimicos de proventibus suis Regalibus protegere et defendare tenetur.

Quod si Dominus Rex cum proventibus protegere non va-

leret, — Extunc praelati et baronos ceterique viricelesiastici banderia levare et insurgere teneantur.

Si autem cum eisdem etiam ipsis inimicis resistere non possent, extunc universi nobiles, et alterius cujusvis status possessionati homines exercituantium more (fiont aliorum Ungariae temporibus fuit) Procedere et exercituare teneantur.

1492. 18. Ismétli a régit.

20. Egy zászlóalj áll 400 lovasból, melynek fele nehéz, fele könnyü lovas huszár.

A többi zászlóalj nélküli főurak, méltóságok tehetségök és jobbágyaik számának megfelelő katonaságot állitsanak ki.

A nemesek és más birtokosok, minden 20 jobbágyházhelytül, egy tisztességes lovast.

A jobbágy nélküli egy házhelyes nemesek, minden tiz házhely után, 1 lánzsás, sisakos, kartyús és ha lehet, sisakkal ellátott lovast küldjenek.

1492. 18. 20. megerősiti az 1458-iki idézett törvényeket.

20. In exercituali expeditione statutum est quod sub uno Banderio integro 400 sub medio 200 homines exercituantes pro medio armigui pro alia autem levis armaturae vulgo hussarones nuncorpati esse debent.

Ceteri vero barones, banderia non habentes, juxta honoris et facultatum ipsorum exigenti am ac numerum Jobbagionum ipsorum exercituare debebunt.

Nobiles et ceteri possesionati homines, desingulis viginti portis seu sessionibus Jobbagionibus integris, unum equitem decentem, Nobiles unius sessionis Jobbagionem non habentes, de singulis decem curiis unum equitem exercituantem adminus lanceum elipeum, et arcum manualem et si fieri possit etiam loricam habentem mittere teneantur.

1526. 27. pecuniae exercituales, dominorum et nobilium non banderiatorum in medium Comitatus conferantur.

A nemzászlós urak és nemeseknek, katonáik szükségletére megkivántató összeg a megye pénztárába fizettessék általok.

1523. 19. Az urak és nemesek minden tiz házhelytől 1 lovast adjanak, kik is legalább, dárda, paizs, kartyú és tegezzel legyenek felfegyverezve.

20. Az egyhelyes nemesek, fejenként tartoznak felkelni, és pedig kötelesek lóháton vagy gyalog mint katonák megjelenni, nem pedig mint szokásban volt, kocsin.

1523. 19. Domini et nobiles de singulis decem sessionibus admodum unum equitem, adminus hastam clipeum vel arcum manualem cum pharetra habentem, dare tenentur.

20. Nobiles unius sessionis, per singula capita insurgere teneantur, et non in kocsiprout plerique solent sed exercituantium more, equites vel pedites ut pugnare possint.

Magyarország királya ezen törvények szerint, országgyülés nélkül is indithatott háborut és köthetett békét, — de miután a nemesség, a világi és egyházi urak az ország határain túl követni nem tartoztak, sőt még a zászlóaljakbeli katonaság mennyiségét is, az országgyülés határozta meg, sőt a nemesi felkelést az országgyülés rendelte el, és a fegyverzetet is az országgyülés szabályozta, a hadügyekben az országgyülés a királylyal egyenjogu tényező volt, a király hóditási politikát kétségkivül folytathatott, de az ily, az ország megkérdezése nélküli politika, mindig veszélyes vállalat volt, mert a király feltétlenül csakis, saját zászlóaljai, tehát 2000 katona, az erdélyi vajda, a székelyek grófja, a temesi gróf, a horváth bán, összesen 1600 lovasa felett rendelkezett közvetlenül, és a Jászkunok és székelyek felett, de a Jászkunok, már ez időben rossz fegyverzetük

miatt, igen csekély sulylyal birtak, — a magyar hadsereg főerejét ez időben a papság zászlóaljai, melyek 6750 lovasbul állottak, — a gazdag és középnemesség katonái, mi 32000-re tehető, továbbá a középnemesség, mely miután, a 200 holdnál kezdődő birtokososztály ma is 19500 birtokosbul áll, tekintve az ezutáni szaporodást, legfeljebb 10000 fegyveresre tehető, a királytól függő sereg tehát az egésznek 7 százalékát is alig tette; támadó háboruval is tehát a királynak számba kellett venni a nemesség hangulatát, hogy ha legyőzetik, és az ellenség az országot támadja meg, az elégületlenek számadásra ne vonják; ha tehát a nemzet hadinditási joga a törvényben kimondva nem volt is, de bentfoglaltatott az akkori hadi szerkezetben. Még korának első hadvezére Mátyás is, ki a gondosan kezelt királyi jövedelmekből, Európában ez időben a legnagyobb hadsereget állitotta fel, hanem mindég országgyülésen is, de kéz alatt igyekezett megnyerni, hóditó politikájának a förendeket és nemességet.

A felelős kormányrul

rendelkeznek 1498. 2. 7. 1500. 10. 1507. 7.

1498. 2. 7. A rendes nyolczados törvényszékek tartassanak folytonosan. Ezen nyolczadokon jelen legyen, 16 vagyonos törvénytudó, az ország négyrészéből, az országgyülés és ő felsége által választott jelesebb nemes, a választottak fizetéséről az országgyülés fog gondoskodni.

7. Ő Felsége, midőn a királyi tanácsban az ország ügyeit tárgyalják, a 16 választott közül, a királyi tanácsba nyolczat mindig hivjon be.

Ezen nemesek köteleztetnek megesküdni, hogy a tanács-

kozást titokban tartják, az ország közjava és érdekeinek előmozditására a tanácsban mindent el fognak követni.

1498. 2. 7. Octavae celebrentur, Inillis judiciis omnibus adsint sedecim nobiles pociores et prestantiores Jurisperiti, qui exquatuor partibus Regni per Regiam Majestatem et Regnum, illis electis de salario Domini Regnicolae providebunt.

7. Ex predictis sedecim Nobilibus, Regiam Majestas in negotiis illis, quae generaliter universum Regnum tangere et concernere videbuntur; semper octo in consilium suum admittat.

Qui quidem Nobiles, stricta fide semper jurare debebunt, ut omnia in eo ipso consilio, fideliter et secrete, ac pro communi bono, et utilitate hujus Regni agent et tractabunt.

1500. 10. Az 1498. 2. 6. 7. törvények megvilágitására elhatároztatott:

A választott 16 nemesen kivül ő felsége, a főurakbul 4-et, az egyháznagyokbul négyet nevez ki.

A rövid, folytonosan tartandó törvényszékeken felváltva, 8 mindig tartozik jelenlenni.

A 12 választottaknak, a királyi tanácsba, ő felsége által, mindég meg kell hivatni, a 12 választott köteles jelenlenni.

A választottak kötelesek megesküdni, ő felsége és az országgyülésnek, hogy a tanácsban az ország, és király iránti hűségtől vezetve, az ország közjavának, nagyságának és szabadságának előmozditására, mindent el fognak követni.

A választottak felváltva kötelesek Budán lakni.

A nemesek választottai, az ország négy részéből, ő felsége és az országgyülés által választatnak.

A választottak, az ezentúl minden harmadik évben tartandó országgyülésen leköszönnek. Ugy azonban, hogy azok, kik ő fel-

sége, és az országgyülés által alkalmasoknak fognak tartatni, ismét megválasztathassanak.

1500. 10. Proclariore explanatione articulorum 1498. 2. 6. 7. sancitum est.

Quod ultra illos, 16 assessores, ex dominis praelatis 4, ex dominis baronibus 4, eligantur, per Regiam Majestatem.

In brevibus judiciis continuo celebrandis 12. assidere teneantur mutuatis et alternatis vicibus.

Illi duodecim electi, in consilium Regiae Majestatis semper admitti et interesse debebunt.

Qui Regiae Majestatis et universis Dominis, ac Regnicolis jurare super eo tenebuntur ut ipsi in eodem consilio omnia illa quae ad fidelitatum et incrementum Regiae Majestatis, ac libertatem et commune bonum, totius Regni credere, videbuntur, fideliter tractabunt.

Et illi iidem parati electi, semper et continue Budae alternatis modo prelacto vicibus interesse teneantur.

Illi autem sedecim jurati ex quatuor partibus Regni, per Regiam majestatem, et universum Regnum eligantur.

Qui singulo tertio anno in Congregationibus deinceps celebrandis, alternari ac mutari officiaque sua deponere debebunt. — Ita tamen ut si quis illorum Regiae Majestati, Dominis praelatis ac baronibus coeterisque Regnicolis, ad id idonei, aptique, et acceptabiles videbuntur illirursus eligi valeant.

1507. 3. A meg nem jelenő választott tanácsos birtokai, méltósága, javadalmai, hivatala elvesztésére büntettessék, és ezen tanácsosi hivatalra többé ne választathassék meg.

A megválasztott főuraknak és egyháznagyoknak 700, a nemeseknek egy évre 300 arany forint fizettessék.

1507. 3. Assessor ille quinon advenerit, in amissione bonorum, seu dignitatis et beneficii sui, et insuper in amissione sui officii assessoratus de facto convincatur, et eo officio, nunquam amplius utatur.

Assessoribus electis ex Dominis baronibus, prelatis, nobilibus 300 floreni per integrum annum solvantur.

1507. 5. Király ő felsége az ország minden ügyeit, a választott egyháznagyok, országnagyok, ülnökök és többi tanácsosaival intézze.

1. Az előszámláltak tudta nélküli intézkedések érvénytelenek.

2. Minden végtiszteket, a választottak és többi tanácsosok tanácsával nevezi ki.

3. Ha valaki az urak és nemesek közül az országtanácsban, az ország közjava, törvényei és szabadsága ellen nyiltan és erőszakosan cselekedni merészkednék, az ily merénylőt az előirt országtanácsos urak kötelesek a jövő országgyülésnek bejelenteni.

1. Az országgyülés a merénylőt, mint országos szabadságárulót és lázadót vagyona és személyében, bünei szerint megbüntetheti.

1507. 5. Regia majestas omnia quae negotia hujus Regni concernunt, cum consilio praelatorum Dominorum assessorum et aliorum Consiliariorum de cetero faciat.

1. Et si quae pretereorum scitum faceret, nullius sunt vigoris atque firmitatis.

2. Preterea universa officia finitima cum consilio eorundem Dominorum assessorum et ceterum consiliariorum suorum conferat.

3. Si quis Dominorum aut Regnicolarum, in consilio Regiae Majestatis contra libertatem, et commune, bonum, atque Statuta hujus Regni, palam publice et temerarie agere attentaret. talem teneantur prescripti Domini assessores, in Generali. Diaeta semper proxime ventura, universis praelatis ac baronibus ac caeteris Regnicolis ex nomine manifestare.

1. Quem ibidem tamquam Reipublicae, libertatisque Regni proditorem et turbatorem, in rebus et persona juxta sua demerita, iidem puniendi habeant facultatem.

Magyarország tehát, mint az elősorolt törvények bizonyitják, a modern alkotmányosság vivmánya, a felelős kormánynyal, — majd négy század előtt birt, sőt meg volt az már 1298-ban is, épen oly alakban, mint 1500-ban, nem idéztem és nem idézem ezen törvényt, mert III. Endre az utolsó jeles Árpád király törvényeit a győző utód, Róbert Károly és aljas csatlósai érvényteleneknek nyilatkoztatták, ezek tehát csakis történelmi okmányok, csakis III. Endre alatt birtak érvénynyel. A felelős kormány tehát magyar eszme és Magyarország az alkotmányos kormányzat terén minden más országot századokkal megelőzött. Az 1500-iki országtanács, alakilag ugyan a felelős kormánytól különbözik, mert az országtanácsosok csakis egy részét választotta az országgyülés, ezen választottak a kormányzatba közvetlen részt nem vettek, csak is ellenőrizték a kormányt, mig ma ő felsége által a felelős kormány, a többségből neveztetik, a kormány, felelősség terhe alatt kormányoz, — lényegileg azonban ugyanaz volt, mert az 1507. 5. törvény szerint a királynak, a választottak tudta nélküli rendeletei érvénytelenek voltak. Az alkotmánynak nem csak tettleges megsértése mondatott hazaárulásnak, de maga a törvények elleni felszólalás, tervezet, hazaárulásnak minősittetett, a választott ta-

nácsos fizetése annyi volt, arányitva a viszonyokat, mint ma a miniszteri fizetés, — a tanácsos birtokvesztés büntetése alatt kénytelen volt Budán lakni, — ennélfogva tehát a tanácson kivül mozgalmakat, az udvari ármányokat is ismerhette. Az országtanács nem vesztegethetett, személyi pártot nem alakithatott, mert tényleg nem kormányzott, csakis ellenőrizte a kormányzatot, ennélfogva anyagi eszközökkel nem birva, bünös önző nyomást nem gyakorolhatva, személyes főhajtó pártot nem alakithatott, kétségkivül mindezen biztositékok és ovadékok daczára, az államcsiny nem volt lehetetlen, — de ez nem lehetetlen ma sem, az államcsiny sikere azonban kevesebb esélylyel birt, — mert a törvénytelen rendeleteknek minden nemes büntelenül ellenszegülhetett, a királyt a nemesség első nemesnek tartotta, a királyt a nemzetfelségi jogok képviselőjének, de urának nem tekintette, a legfőbb hatalmat a nemzet nem a királyi családra, de csak a király személyére ruházta át, — a király személye sérthetlen volt ugyan, de a királyi hatalom szerződésen alapszik, a szerződés megsértése, a királyi méltóság megszüntét vonta maga után, a király tetszése szerint alkothatott kormányt, de az alkotmánysértő minisztert az évi országgyülés számüzhette per nélkül, mert a fegyver a nemzet kezében volt, mig ma a seregről a király rendelkezik. Az ország a nemesség váraival meg volt rakva, — a közlekedés igen nehézkes, az ország erdőségekkel volt boritva, — mely minden ellenszegülőnek menhelyet adott, — a reaktio tehát csakis hosszas évekig tartó küzdelem után győzhetett, mig ma ha a katonaságot a király megnyeri, — a vasutakon seregét gyorsan összpontositja és azt a forrongó vidékre dobja, az ellentállás csakis rövid ideig tarthat.

A megyékrül

szólnak az 1222. 14. 1435. 3. 1474. 2. 1495. 16. 1507. 2. 1454. 16. 1486. 58. 65. 1492. 75. 79. 1504. 7. 1415. 4. 1507. 4. törvények.

1351. 23. A nyomozások, vizsgálatok, csakis királyi vagy nádori rendeletre hajtatnak végre.

És pedig a megye vagy kerületnemesei gyülésre hivassanak össze, a gyülés tartson nyilván vizsgálatot és nyomozást.

1351. 23 Inquisitiones non possunt fieri peralium modum nisi mediantibus litteris regalibus vel palatini ut Judicis Curiae regiae.

1. Et congregentur nobiles illius Comitatus, vel districtus in unum, et ab eis inquiratur manifeste.

1435. 3. A személyükben megsértettek, vagyonukban megkárositottak, elégtételért azon megye főispánjához folyamodjanak melyben megsértettek, megkárosittattak, ki is a megyei nemességet törvényszékre hijja meg, a törvényszék az igazságot kideritvén, az elvett birtokot, az elrabolt ingókat adja vissza.

1435. 3. Lesi damnum injuriam passi Comites parochiales et Judices nobilium Comitatus illius, in quo facta patrata sunt accedant et inquirent, qui nobilibus conprovincialibus in sedem judiciariam convocatis, plenam requiramt veritatem, possessiones restituent; alia verobona ablata reddant.

1454. 4. Minden megyékben a szolgabirákkal egyenlő számu vagyonos nemesek választassanak, kik a katonai jutalék végett a jobbágy házhelyeket irják össze.

1454. 4. In comitatibus tot homines potiores, per Comitatum eligentur quot Judices nobilium habentur qui cum judicibus nobillium connumeratis portis, Jobbagionalibus a centum portis quatuor equites et duos pedites disponant.

1474. 2. Megyénkint a kapuk összeirására két nemes rónok választassék.

5. A választott nemes rónokok a kincstárnok által fizettessenek.

1474. 2. Duo dicatores eligantur nobiles in quolibet comitatu ad connumerationem postarum.

5. Ipsi nobiles electi connumeratores stipendia a domino Thesaurario habeant.

1478. 1. A rónokhoz minden megyébe egy alkalmas nemes csatoltassék.

1478. 1. In omni Comitatu dicatori adjungatur unus nobilis idoneus.

1486. 8. Minden megyében a főispán a nemesekkel válaszszon 12 nemest, kik is a káptalan küldötteivel tartoznak eljárni, nyomozásokat, idézéseket, birtokbahelyezéseket és más végrehajtásokat eszközölni.

9. Szolgabiráknak minden megyébe, a vagyonos és megyében lakó nemességből, jók és méltók választassanak.

64. A birtokosok, a megye által közszükségre kivetett adót a megyéknél fizessék le.

1486. 8. In quolibet Comitatu Comes cum universitate nobilium, teneatur duodecim nobiles eligere et illi debeant ad faciendas inquisitones, evocationes, statutiones, et alias executiones cum testimonio Capituli profisci.

9. In quolibet Comitatu Judices nobilium boni digni, bene possessionati nobiles ex residentibus eligantur.

64. possessionati homines, expensas per Communitatem disponendas in medium communitatis semper persolvere teneantur.

1495. 16. Főispánok, alispánok, szolgabirák, végrehajtá-

sokat csak azon esetben tehetnek, ha erre a megye törvényszéke által kiküldetnek.

1495. 16. Comites vice Comites Judices nobilium nisi de Sede judiciaria per universitatem nobilium cum litteris eorundem exmittantur nullas executiones facere possint.

1454. 15. A választott nemesek minden megyébe a szolgabirákkal együttesen igazságot szolgáltassanak.

1454. 15. Electi homines in singulis Comitatibus una cum judicibus nobilium, omnibus quaerulantibus, judicium et justitiam teneantur exhibere.

1455. 2. Szolgabirák minden megyébe a vagyonosabb nemesekből választassanak.

3. A birságok a főispánok és főszolgabirák közt két egyenlő részre osztassanak fel.

1455. 2. Judices nobilium in quolibet Comitatu eligantur, ex nobilibus potioribus illius Comitatus.

3. Birsagia inter Comites et Judices nobilium in duas partes dividantur.

1411. 4. Az országos adóhátralékok (lucrum camerae) csak is a fő- és alispánok, főszolgabirák közbenjöttével hajthathatnak be.

1411. 4. Restantiae Contributionum per Comites vice Comites et Judices nobilium exigantur.

1454. 4. Minden megyében, a megyei katonaság vezetésére, a nemesek által a megyei nemesekből egy alkalmas nemes választassék.

1454. 4. In quolibet Comitatu per universitatem nobilium e medio illorum unus idoneus conductor belli eligatur.

1504. 2. A főispán a megye valódi nemeseiből 1 alispánt nevezzen, alispánnak azonban csak azt nevezheti, kit a megye kiván és akar.

7. A megye törvényszéke zálogperekben 100 forintig ítél.

1504. 2. Comes parochialis vice Comitem de coëtu verorum nobilium eliget, quem tamen absque consensu et voluntate nobilium illius Comitatus, eligere nunquam valeat atque possit.

7. Pignoratum jus, in Sede Comitatus, usque ad 100 florenos potest adjudicari.

1507. 8. Az ország törvényeit és végzéseit sértő, ha egyháznagy, javadalmai, ha főur vagy nemes, birtokai elvesztésére büntettetik és számüzetik, ha ő felsége az ily bünösöket megbüntetni vonakodnék, ez esetben az illetőket a megyéjükbeli fő- vagy alispán, a nemességgel együtt büntesse meg, javaik zsákmányoltassanak el.

1507. 8. Quicunque contra statuta Decretaque Regni palam et aperte egerit. Decretaque hujus temerario ausu violare presumserit, si fuerit praelatus, in amissione beneficii, si baro vel nobilis in amissione bonorum convincatur et exul habeatur.

Quos si majestas sua punire recusaret, extunc per Comites, vel vice Comites, ac gentes et universitatem nobilium ubi tales residentiam habent puniatur universaque bona ejusdem in publicam praedam convertantur.

1222. 14. Ha a főispán magát tisztességesen nem viseli, a megye lakosságát pusztitja, az országgyülés által elmarasztatván, hivatalától csufosan fosztassék meg, a lopottakat adja vissza.

1222. 14. Item si quis Comes honorifica, se juxta Comitatus sui qualitatem se non habuerit, vel destruxerit populos castri sui, convictus super hoc coram omni Regno dignitate sua turpiter spolietur, cum restitutione ablatorum.

A megyerendszer alakilag nem volt ugyan annyira kifejlesztve, lényegileg azonban minden jogokkal birt, az alkotmány,

egyéni szabadság, birtokjog, valódi védbástyája volt. — A katonai jutalék, a megye által vettetett ki, — az adót a megye osztotta fel, a hátralékok csak a megye segélyével hajthatták be, — az itéleteket a megye tisztviselők csak a megyegyülés kiküldetése mellett hajthatták végre, csapatvezérét a megye maga választotta, a főispánt a király nevezte, a hivatalával visszaélő, tehetlen, erőszakoskodó főispánt azonban az országgyülés letehette, megbüntethette, az alispánt, szolgabirákat, esküdteket a megye és főispán közösen választották, vagyis gyakorlatilag véve a főispánjelölt, a nemesség választott, a megye köteles volt őrködni és meggátolni, a törvénytelen adóajánlatok kivetését és behajtását, köteles volt a király által pártolt hazaárulókat megbüntetni. — A megye itélt kisebb bünök és birtokperekben. A megye a magyar közéletnek fontos tényezője volt, a király a közügyek nagyrészében csakis a megye által rendelkezhetett, a főispán, az országgyülésnek volt felelős, az alispántól kezdve tisztviselőit a megye választotta, bizonyos időtartamra, a megye nemessége időnként gyüléseket tartott, mert a törvényszek czimén megjelelt összejövetelek, nem csak törvénynapok, de politikai tanácskozások voltak, valamint az aranybullában országos törvénynapnak nevezett szent-Istvánnapi törvénynap is nem országos törvényszék, de országgyülés volt. — A megyegyülések már ez időben is az országos közvélemény a közszellem erős alakulásának hatalmas tényezői voltak, mert bár e korban minden nemes az országgyülésen megjelenhetett, sőt erre szigoruan köteleztetett is. Az országgyülésekben, a királyválasztó országgyülések, a hatvani országgyülés kivételével csak is kevesen jelentek meg, mert a rákosi ut, sok idő, fáradság és pénzbe került, a honmaradt nagyrész tehát, az országos ügyekrül a megyegyülések alatti összejöveteleken szerzett tudo-

mast, az országgyülesen megjelent eszesebb, vagyonosabb, buzgóbb társaiktól. És ez a tömegre sokkal biztosabb tudomás volt, mintha személyesen megjelent volna, mert az országgyülés legtöbbnyire díszelőadás, — melyen az ország helyzetét, a kormány tulságosan kedvező, az ellenzék nyomoruságos szinben tüntetni fel, az indokok is ezen modorban hozatnak fel, a nagyszavak zuhataga ez, — a politikai szinészek közt elvétve akadnak, igaz, becsületes hazafiak, a nagyrész azonban hiu szédelgő, szerencsevadász, kinél a hazafias szónoklat ál pathos, vakitás, önérdekvadászat, — ki tehát a politika, a törvényhozás, indokait, a politika czélját és titkos rugóit nem ismeri, azt a szónoklatok félrevezetik. A politikát minden időben tekintélyek vezették, ezen tekintélyek a tömeg pártolása nélkül nem győzhettek, ennélfogva a tömeget meg kellett nyerni, s miután ez időben az országgyülések rövid ideig tartottak, s rövid idő alatt ezreknek egyenkint a titkos indokokat elmondani lehetlen, megbeszélték ezt a megyei nemesek főbbjeivel a megyében, utközbe, a budai titkos értekezleteken, ezektül tehát a honnmaradtak az ország helyzetérül biztos tudomást szereztek, általában minden nemzet és minden időben a kisebb körök által csinált közvélemény sokkal gyökeresebb, szilárdabb volt, a nagy gyüléseken készült közvéleménynél, mert kiskörökben a legegyszerübb egyénnek is van ideje megfontolni az érveket és indokokat, határoz tehát az ész, ellenben nagygyüléseken hatnak a nagyszavak, hat a csillogó előadás, hat az igazság szinébe burkolt álokoskodás, a vér felfelhevül, a nehézkesebb észjárásu egyénnek nincs ideje az érvek mérlegelésére, sokszor határoz az indulat, az ész ellen. Az ész közvéleménye meg nem dönthető, sem erőszak, sem vesztegetés által, mert az egyén meg van győződve, hogy az elfogadott elvek fentartását saját egyéni érdekei, jólléte követeli, a szív közvéle-

ménye lángoló tűz, melyet ha a tűzmester folytonosan nem éleszget, elhamvad, — gyakran előáll egy hatalmasabb rokonszenvesebb egyén, ki az előbbit elfelejteti, — a hatalom és vesztegetés, mert a lángoló egyéniség, az indulat hatalma alatt elfogadott elvek vagy cselekmény czélszerűségéről nincs meggyőződve, a tüzet eloltja. Kétségkivül a nemzetek életében, midőn a helyzet tűrhetlen, midőn az önkényt csakis gyors, erőszakos cselekmény, vagy rögtöni erő kifejtése által lehet megmenteni, a lángoló lelkesedés, életszükség, — az ész közvéleménye azonban nem zárja ki a szív közvéleménye megalkotását sem, sőt válságokban minden okos politikusnak arra kell törekedni, hogy az ész és szív egyenlően működjenek, az ész és szív politika közt az a különbség, ami a természetben a sürü rendes nyári eső és a zápor közt van, az első mindig használ, — a zápor egyszer használ és 9-szer árt. — A megye, ma már az ujabb alakulások, az utóbbi időkben történt intézkedések által lombos fái megnyesetvén, viruló pázsitja vetett dudva, az ültetett vadonczok által dús tenyészetét, szép alakját elvesztve, ma már roskatag intézmény, hogy azonban Magyarország ország maradt, — hogy népe el nem németesedett, jogérzete el nem satnyult, — a szabadság ezen ősi várának köszönhető, mert midőn a nemesség a nyilt téren legyőzetett, e várba vonulva megőrizte az államjogok maradványait, a szabadság iránti lelkesedést. A megyék és városok oltalma alatt maradt meg a reformátió, a lutheránusok a felvidéken, melynek lakossága kizárólag tót és német, ha nem is a magyarságot, de a magyar szellemet fentartották, a reformátusok nyomdájából kerültek ki az első magyar könyvek, — a lutheránus felföldi nemesek bizonyos időre a Reformatus iskolákba küldték fiaikat a magyar nyelv elsajátitására.

A megyék védték a népet, az önkény, az adó zsarolásai ellen, a megszavazott adót kevesbitették az általok kezelt összeirásokkal, — midőn inség sujtotta a népességet, az adót a legkiméletesebben hajtatták be és ezáltal a nép végelszegényedését meggátolták, — ha az egyén szabadsága és vagyona megtámadtatott, irtak egymásnak és társaik által felvilágositva, lelkesitve, a zsarnokság ellen közösen és ismételve tiltakoztak a királynál, és midőn az országgyülések megnyiltak, rettenthetlenül és konokul követelték az elrablott nemzetjogok visszaadását. — Kétségkivül a százados szabadságharczokban, a hóhérok bárdja alatt sok nemes fő elhullott, sok vagyon elpusztult, de a tömeg bántatlanul maradt, mert a nemesség a megyék védelme alatt tömör testet képezett, és az önkény poroszlói, midőn láttak, hogy az egyes tagok csonkitása a testet nem öli meg, dühöket gyakran fékezték, midőn a hóditók külellenség által szorittattak, sokszor bünbánólag visszavonták kényuri parancsaikat. A megyék tehát a szabadságnak, az országnak nemcsak védbástyái, de valóságos bevehetlen várai voltak.

A nádorságrul

szólnak: 1222. 8. 2., 1439. 2., 1485. 2., 1507. 5., 1526. 25.

1222. 8. A nádor mindenki felett biráskodik. A nemesek főbenjáró és birtokvesztési pereit a király tudta nélkül nem végezheti.

1222. 8. Palatinus omnes homines Regni nostri, indifferenter discutiat. Sed causas nobilium, quae ad perditionem capitis, vel ad destructionem possessionum pertinent sine conscientia Regis terminare non possit.

1439. 2. Királyi fölsége régi szokás szerint a nádort az ország és egyháznagyai és nemeseivel közösen köteles választani.

1439. 2. Regia majestas Palatinum antiqua consuetudine requirente Regni, tenetur ex consilio praelatorum, baronum et Regni nobilium pari voluntate eligere.

1485. 2. A nádor a kiskoru királyörökösnek gyámja vagy gondnoka.

1. Királyválasztáskor a nádor legelőször szavaz.

3. Trónüresedés, vagy a király kiskorusága esetében, a nádor hivja össze az országgyülést.

4. A nádor az ország és nemesség főkapitánya.

5. A nádor köteles a belvillongásokat és zavarokat lecsillapitani, a királyi méltóság és hatalom épenmaradása mellett.

6. A nádor közbenjáró az ország és király közt.

7. A nádor, ha a király hülye vagy hanyag, tartozik az idegen államok követeit meghallgatni, azoknak feleini és köteles a királyt helyettesiteni.

9. A nádor az ország első birája.

10. A nádor a király távollétében helytartó.

11. A nádor a Kunok birája, kik is a nádornak kötelesek évenkint 3000 aranyat fizetni.

12. Dalmatia birája, ezért több dalmát sziget jövedelmét huzza.

1485. 2. Palatinus est Tutor vel Curator hacredis in tenera etate constituti.

1. Palatinus in electione Regis habet primum votum.

3. Palatinus Dietas indicere Rege non existente, aut infante existente potest.

4. Palatinus debet esse Generalis et supremus Capitaneus Regni et Regnicolarum.

5. Discordias sopire, et sedare habet, dignitate et auctoritate regis semper salva permanente.

6. Palatinus inter Regem et Regnum est mediator.

7. Si quando contingeret Regem simplicem aut negligentem esse, ad audiendum oratores, vel respondendum illis, palatinus ex officio providere, et defectum illius suplere debet et tenetur.

9. Judicum Regni maximus.

10. Absente Rege est Locumtenens.

11. Palatinus est Comes Judex Cumanorum, a quibus debet habere quoad annum tria millia aureorum.

12. Dalmatiae Judex et pro proventibus habet in illa certas insulas.

1507. 8. Az ország törvényeit sértőt meg kell büntetni. Ha a törvénysértő hatalmas a nádor azon megye által, melyben a törvénysértés történt, felszólittatván, a gaz lázadás megfékezésére, a lázadó méltóságai, javadalmai és birtoka elvételére tartozik birtok és hivatalvesztés sulya alatt saját, a főurak és más megyék katonáival táborba szállni, és a törvénysértő javadalmait, méltóságát és birtokát elvenni.

1507. 8. Contra statuta Regni peccans puniri debet.

3. Si vero potens quis piam fuerit, at hujus proterviam rebellionumque domandam, nec non bonorum, dignitatumque et beneficiorum ablationem, Dominus palatinus, ac Judex Curiae, vel Supremus Capitaneus, per universitatem illius Comitatus, ubitalis aperta Decreti violatio facta fuerit requisitus, levatis premisso modo suis ac aliorum Dominorum et comitatum gentibus insurgere ac sub premissa dignitatis et officiorum suorum amissione, adimere teneatur.

1526. A nádor ezentul, hivatalától oknélkül, erőszakosan meg ne fosztassék, de csakis törvény utján és főbenjáró bünért tétessék le.

A nádori hivatalkodás a fent irt esetek kivételével, élethosszig tart.

1526. 26. Statutum est quod a modo deinceps non per tumultum vel alia via, et ratione simplici, sed juridice officium palatinatus auferatur, et protali quidem crimine ut non tantum officio sed capite et prevetur.

Alias duret semperipsum palatinatus officium vita comite.

A nádorság az alkotmány egyik kitünő biztositéka volt, a a nádort a király jelelte, az országgyülés választotta, a nador tehát nem lehetett, sem az önkény hive, sem a kormány alázatos szolgája, sem erőszakos féktelen forradalmár, mert a szolgalelkût nem választja meg az országgyülés, a királyság ellenségét a király nem fogadja el. A nádor független volt a király és pártoktul, mert élethosszára választatott, a hivatala magaslatán álló, kötelességét teljesitő nádor tehát sem a pártok, sem a királytól nem félhetett, — de nyiltan erőszakosan, nagy hatalmával sem élhetett vissza, mert felette állott az országgyülés, az ország törvényeinek épen ugy alá volt vetve, mint a legegyszerübb nemes, — a nádori felelősség a törvényben nem csak élettelen arany betü volt, de valóság, — mert már az Árpádok alatt is, midőn az alkotmányosság, még annyira nem fejlődött ki mint később, a hatalmokkal visszaélő nádorokat keményen megbüntették. — Lajos alatt Báthory Istvánt, a hatvani országgyülés letette, — Báthoryt ugyan egy év mulva az országgyülés visszahelyezte, mert utóda Verbőczy az ország ügyeit léhán vitte, hivatalának magaslatára nem emelkedett: bár az ellenzéktül visszavonult, a király bizalmát nem tudta megnyerni, de Bátory szigorun véve, nem is volt elmozditható, mert az ellene szórt vádakat a Zápolya párt bebizonyitani nem tudta, a nádori méltóság, ősi szokás szerint, élethosszig tartott

A nádort csakis hazaárulás, hivatali visszaélés miatt lehetett elmozditani, miután ezt bebizonyitani nem tudták, elmozditása törvénytelen pártos eljárás, visszahelyezése, az alkotmányosság követelménye volt.

A nádor a felelős országtanács tagja volt, a király rendeletei az országtanács hozzájárulása nélkül érvénytelenek voltak, — a nádor tudta nélkül tehát semmi sem történhetett, a kormányzat és külpolitikáról teljes tudomással kellett birni, miután az országtanács minden tagja felelős volt a király rendeleteiért, őrködnie kellett, hogy alkotmányellenes intézkedések ne tétessenek, — a király által titokba pártolt kényuralmi mozgalmakat és cselekményeket is semmivé tehette, és ha állását, vagyonát koczkáztatni nem akarta, kényszerült azokat elfojtani, mert a megye felszólitására köteles volt birtok- és méltóságvesztés terhe alatt, az alkotmánysértőt megfenyiteni. — A király hülyesége, tehetetlensége esetében a külpolitika vezetése a nádort illette, — mert ezen időben állandó követeket az államok nem tartottak, a szövetségek, kereskedelmi szerződések, a királyi, esetről esetre időnként kiküldött fényes követségek által köttettek, — a követek kihallgatása és az ezeknek adott felelet, tehát valódi külpolitikai érintkezés volt.

A nádor az ország legelső birája volt, — ez ezen időben, az alkotmánynak erős biztositékot nyujtott. — A mult században Európa majd minden országában az állatias erőszak uralkodott, a fejedelmek magukat Isten képviselőinek hirdették, — korlátlanul biráskodtak, — a független gondolkozókat, különböző ürügy alatt, a tőlük függő biráik vagyonuk, szabadságuktul, sőt életüktől is megfosztották, önkényesen jártak el, kanczellárjaik, főpapjaik, az udvarnál nyalakodó főurak, a tömeg élete, becsülete, vagyona, hajszálon függött, míg az alkotmányos An-

gliában is megtorlatlan folyt a legszemtelenebb zsarnokság, — Magyarországban ez nem lehetett, mert a legfőbb biró a felelős, a királytól független nádor volt, nem történhetett azért sem, mert a nemességet a király és kormánya, ok nélkül vagyonától nem foszthatván meg, a nemesség minden erőszakos kisérlet ellen nyiltan tiltakozott, szövetkezett sőt tettleg is ellentált. Kétségkivül az igazság mérlege e korban is a hatalom felé hajlott, de valódi alkotmányos intézményeink a nemzet zömét megvédték, a tömeges igazságtalanság, a tervszerü könnyelmü koronai visszaélések ellen, a durva politikai erőszakot, és a hosszas kényuralmat lehetlenné tették.

Az egyéni szabadságot és birtokjogot biztositották

az 1222. 2. 6. 31., 1351. 11. 18. 19., 1439. 27., 1471. 2., 1490. 15., 1492. 90., István I. 6., 1222. 3. 4., 1351. 5., 1458. 10., 1471. 10. 12.

1222. 2. Sem mi, sem utódaink, nemest soha előleges idézés és törvényes itélet nélkül el nem fogathatunk és el nem pusztithatunk.

6. Az eddigi szokás szerint az összeesküvő nemesek tolvajoknak ezentúl nem neveztethetnek.

31. A nemesek szabadságukat élvezzék.

Hogyha pedig mi, vagy örököseink, ezen határozataink ellenére akarnánk vagy akarnának cselekedni, ezen esetben ezen törvényünk erejénél fogva, a jelenlegi és jövendőbeli püspökök, jobbágyok, az ország nemesei ezen törvény által feljogosittatnak, hogy egyenkint és összesen mindenkor, nekünk és örököseinknek mindenkor hütlenség büntetése nélkül ellentmondhassanak és ellenállhassanak.

1222. 2. Volumus etiam, quod nec nos, nec posteri nostri, aliquo tempore servientes capiant, vel destruant favore alicujus potentis; nisi primo citati fuerint, et ordine judiciario convicti.

6. Item populi conjurati in unum, fures nominari non possunt, sicut consueverunt.

31. Nobiles gaudeant sua libertate.

Quodsi vero nos, vel aliquis successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic dispositioni nostrae, contraire voluerit, liberam habeant horum auctoritate, sine nota alicujus infidelitatis, tam episcopi quam alii Jobbagiones, ac nobilés Regni universi, et singuli, presentes et futuri, posterique resistendi et contradicendi, nobis et nostris successoribus in perpetuum facultatem.

1351. 10. Az elitéltek fiai, testvérei, feleségei, leányai az elitéltek büneiért ne büntettessenek.

11. Az ország nemesei egyenlők.

1351. 10. Filii, fratres, proximi, sorores et uxores, condemnatorum, pro horum excessibus non debent aggravari.

11. Nobiles Regni una et eadem libertate gaudeant.

1439. 27. Nemes, ha törvényesen halálra nem itéltetett, semmi más esetben senki által el nem fogathatik és le nem tartóztatható.

1439. 27. Nullus nobilium Regni pro quibuscunque, per quemcunque, preter talem, contra quem sententia capitalis juridice lata fuerit, possit detineri, seu ququo modo captivari.

1486. 49. A király az urak és nemesek érczbányáit, illő, az értéknek megfelelő kárpótlás nélkül, el nem veheti.

1471. 2. az 1439. 27. ismétlése, 1492. 15. hasonlag ismétlés.

1492. 90. Ezentúl a nemes sem adósság, sem egyébért

sehol el nem fogható, sem személyek, sem vagyonok le nem tartóztatható.

1492. 90. Quod a modo deinceps in nullo loco pro nobilibus, sive occasione debitorum, sive quarumcunque aliarum rerum, arestum fieri possit, neque ipsi nobiles per se, in eorum personis, vel rebus quovis modo impediri, seu arestari valeant.

István II. 5. Királyi hatalmunkkal elhatároztuk, hogy mindenki vagyonáról szabadon rendelkezhessen. Vagyonát felosztlassa felesége, fiai, leányai közt, hagyhassa a szegényeknek, az egyháznak. Halála után rendelkezését senki meg ne semmisithesse.

István II. 5. Decrevimus Regali nostra potentia, ut unus quisque habeat facultatem, sua dividendi tribuendi uxori filiis filiabusque atque pauperibus, sive eclesiae. Nec post ejus obitum quis hoc destruere audeat.

1222. 4. A fiu nélkül elhaló nemes birtokának negyedét leánya örökli, vagyona többi részéről tetszése szerint rendelkezhet.

Ha a végrendelkezésbe halála által meggátoltatott, ezen esetben legközelebbi rokonai örökösödnek, ha általában semmi rokonai nincsenek, akkor a király örököl.

1222. 4. Si quis serviens sine filio decesserit, quartam partem possessionis filia ob tineat, de residuo sicut ipse voluerit disponat.

Et si morte preventus disponere non poterit; propinqui sui, qui eum magis contingunt, obtineant, et si nullam penitus generationem habuerit Rex obtinebit.

3. Biztositja az adómentességet.

1351. 5. A nemeseket és szolgáikat a kincstári nyereség fizetésétül felmenti, tett ezen adó minden paraszt házhelyül $5^3/_4$ denárt, vagyis $^{18}/_{100}$-ad forintot.

1458. 10. A papok és nemesek vámot és tizedet nem fizetnek.

1458. 10. Sacerdotes, nobiles, telonia, et decimas non solvant.

1471. 10. Egyszerü panaszra senki birtokait sem foglaltatjuk el.

De a foglalás mindig törvény utján, a régi országos szokás szerint intéztessék.

Az adományozott birtokok, mig az adomány birtokjogárul a törvényszékek itélet által nem határoznak, birtokosaiktul ne foglaltassanak el, a jogtalanul elfoglaltak tulajdonosaiknak egyszerüen adassanak vissza.

12. A király a perek törvényes rendét ne akadályozza. Az ezek ellenére, a perrend akadályozására kiadott királyi rendeletek érvénytelenek, végre nem hajtandók.

1471. 10. Item quod nos, ad simplicem querimoniam nostrorum, non faciamus occupare bona aliquorum.

Sed in occupatione agatur semper juxta consuetudinem, Regni nostri ordine judiciario.

Nec etiam occupentur, donata bona, e manibus possidentium, donec ordo juris decernat de dominio rei donat ac, ad quem pertinere debebit. Et simpliciter, mala hactenus occupata bona remittantur.

12. Rex processum juris non impediat. Et mandata, in contrarium ad impediendum data non serventur.

A felségsértés, hütlenség, hazaárulás, alkotmánysértésrül

a következő törvények rendelkeztek:

Hármaskönyv 1. 14. A hütlenség első esete, a felségsértés: felségsértést követ el, — ki a királyt szentségtelen kezeivel megtámadja, a király élete ellen, karddal leselkedik, ki a királyt

meg akarja mérgezni, ki azon házat vagy fallal keritett helyet, melyben a király tartózkodik, erőszakosan megtámadja.

Tripartitum 1. 14. primus est de Crimine lesae Majestatis, si quis videlicet, inpias manus in personam principis nostris injecerit, vel capiti ejus gladio, aut veneno insidiatus fuerit, sive murum aut domum in quo princeps ipse extiterit violenter invaserit.

1495. 4. Hűtlenségbe esnek.

1. Az államot és koronát, valósággal megtámadók.

7. Kik az állami lét megzavarására idegen rablókat vagy zsoldosokat hoznak be.

9. A saját uraik várainak árulói.

1495. 4. Notam infidelitatis inducentes casus.

1. Evidenter se erigentes contra Statum publicum Regni et coronae.

7. Inductores externorum hominum spoliatorum, aut stipendiatorum, ad disturbandum Regni statum.

9. Traditores Castrorum propriorum dominorum.

1507. 7. Azt, ki a királyi tanácsban, az ország szabadsága, törvényei és közjava ellen cselekedni merészkedik, a tanácsos urak kötelesek a jövő országgyülésnek feljelenteni, kit az országgyülés, mint állam- és szabadságárulót, lázadót, bünei szerint személye és vagyonában megbüntetheti.

8. Ki nyiltan, az ország törvényei, határozatai ellen cselekszik, ki ezeket elég vakmerő megsérteni, ha pap vagy egyháznagy, egyháznagysága és más javadalmai és méltósága, ha országnagy és nemes, összes birtokai és birtokjogai elvesztésével büntettetik, mint az ország és király ellen hűtlen, örökre számüzessék.

1507. 7. Si quis, in Consilio Regiae Majestatis, contra

libertatem, et commune bonum, atque Statuta hujus Regni, palam publice temerarie agere attentaret talem teneantur domini assessores in Dieta proxime ventura, ex nomine manifestare, quem ibidem tamquam Reipublicae, libertatisque proditorem et turbatorem, in rebus et persona juxta sua demerita, iidem puniendi habeant facultatem.

8. Quicunque contra Statuta decreta que Regni palam et aperte egerit, Decretaque hujuscemodi, temerario ausu de cetero violare presumserit, talis, si fuerit prelatus, aut altera persona eclesiastica, in amissione praelaturae vel alterius dignitatis et beneficii; si vero Baro vel nobilis, in amissione universorum bonorum suorum, et jurium possessionariorum convincatur et facto et perpetuus Regiae Majestatis ac Regni infidelis et exul habeatur.

1495. 3. Ha ő felsége, nemest hűtlenségbe ohajt elmarasztatni, az esetben az ország egyházi, világi nagyjai és nemeseinek, egy biztos országgyülési határidőt tüzzön ki, a vádlott ezen országgyülésre a király által idéztessék, az idézés a konventek vagy káptalanok által kézbesittessék, az idézett köteles személyesen megjelenni, magát ügyvéd által nem képviseltetheti, ha megjelenik és kitisztitja magát jól van, — ha azonban vagy meg nem jelenik, vagy nem birja magát tisztázni, hűtlenségi bünben itéltessék el, és az elitélteknek ő felsége nem adhat sem szabad menvédlevelet, sem perujitási engedélyt.

1495. 3. Quodsi Regia majestas, quem piam Regnicolarum suorum, nota infidelitatis condemnare voluerit, tunc universis praelatis, baronibus ac ceteris Regnicolis, unum generalem Dietam, sive congregationem ad certum terminum instituat, ad quem etiam is contra quem aliquem notae infidelitatis objicientur per literas preceptorias Regiae Majestatis, mediantibus lit-

teris exhibitoriis ad aliquem conventum vel Capitulum sonantibus, personaliter et non per procuratorem evocari debebit, qui si venerit, et se expurgare poterit, bene quidem, alio quin, si non venerit, vel se expurgare non poterit, ipsa nota seu crimine infidelitatis comdemnetur, et talibus nec salvus conductus neque etiam novum judicium per Regiam Majestatem concedatur.

A magyaralkotmányt a hazaárulás meghatározása, a felségsértési büntüli megkülönböztetése, a felségsértési ügyekben az országgyülési biráskodás, a modern alkotmányosság magaslatára emelte, — teljes egyensulyba helyezte a koronát az állammal, mert a reactio, a forradalommal egyenlő bünnek mondatott ki, — az országgyülés itélvén mindkét esetben, a király birói bárdjával a szabad hazafiakat nem pusztithatta el, — a király az országgyülés által elitélteket meg nem kegyelmezhetvén, alkotmányellenes szándékai kivitelére, eszközöket nem szerezhetett.

Történetiróink nagy része, a korona iránti tulságos hódolattul elbüvölve, a helyzet és események indokait nem kutatva, a Jagellok alatt uralgó anarchiát szabad intézményeinknek tulajdonitották, a nádor nagy hatalmát, a korona hatalmával, az ellenállási záradékot, a törvényes renddel összeférhetlennek állitották, az országgyüléseket zajongó pártgyüléseknek tüntették föl. A tagok nagy száma miatt a komoly tanácskozást képtelennek bélyegezték, a korona tehetetlenségét a királyi hatalmat korlátozó törvényeknek rótták föl, az állam bukását a királyság tehetetlenségének, a fejetlenséggé alakult pártoskodásnak tulajdonitották, — ezen nézetek azonban teljesen tévesek.

A korona csak akkor tehetetlen, ha a király és a nemzet közti egyensuly hiányzik, ha a koronától az állam védelme, kültekintélye, a belrend és kormányzat fentartására szükségelt anyagi és erkölcsi eszközök meg vannak vonva, ha a királynak

nincs szabad akarata, ha állása a pártok kegyelmétül függ, ha a nemzetben a korona iránti rokonszenv hiányzik.

A magyar király a nemzettel megosztott felségi jogok daczára hatalmas és gazdag ur volt, — a király az országtanácstul függetlenül nevezte a kincstárnokot, püspököket, tárnokot, országbirót, főispánokat, tetszése szerint foszthatta meg hivatalaiktul, a püspökök kivételével, az általa kinevezetteket. — A nádor, országtanácsosok csak az általa elfogadott egyének lehettek, hadat üzent és békét kötött, az országgyülés határozatai, törvényei a király megerősítése által emelkedtek érvényre, bármely törvényjavaslatot korlátlanul visszautasithatott, személye sérthetetlen volt. A király személye megsértése fej- és birtokvesztéssel büntettetett, a sereget a király vezényelte, a hazaárulás kivételével, feltétlen kegyelmi joggal birt, — az országtanács a király jóváhagyása nélkül semmit sem rendelhetett, a rendes, még Nagy Lajos korában behozott kincstári nyereség czimü adó országgyülési határozat nélkül is fizettetett, ezen adó, tekintve az akkori értékviszonyokat, tekintélyes összeg volt, mert a parasztt˝oke értékének $4^1/_2$ százalékát tette, — tisztességes kezelés mellett nagyon jövedelmeztek a só- és érczbányák, az országos vámok, a nagy királyi uradalmak, — Mátyás király ezen jövedelmekbül állitotta fel az első 30,000-bül álló állandó sereget, mi a jelenlegi korhoz viszonyitva, 500,000 jelenlegi hadseregnek felel meg, leverte Fridrich német császárt, legyőzte a cseheket, lengyeleket és törököt, fényes udvart vitt, iskolát, könyvtárt alapitott, tette pedig mindezt Magyarország jövedelmeibül. — Mindezen jövedelmeket örökölte utódja, — ha a királyság gazdag és hatalmas nem lett volna, Mátyás nem költhetett és nem hagyhatott volna fiára kincset, csakis a rendes adóban volt különbség, — ez 4-szerte több volt 16 éven át, a

Mátyás elődjei és utódainak fizetett adónál, ezen különbözletet azonban a Mátyás által folytatott drága hóditások teljesen felemésztették, — hogy a rendes jövedelmek, a rendes kiadások, a fényes királyi udvar, az ország védelmét fedezték, bizonyitja az, hogy Mátyás 15 évig a rendes, elődeinek fizetett adóval megelégedett, ezen idő alatt sem adósságokat nem csinált, sem rosz pénzt nem veretett, sem a korona jószágait, bányáit és a vámokat, el nem zálogositotta. — A Mátyás által behozott rendes katonaság, kétségkivül a rendes jövedelmekbül feltartható nem volt, de ez az akkori honvédelmi rendszer mellett teljesen felesleges is volt, mert a hadsereget a fegyverben edzett nemesség teljesen helyettesitette, a főnemesség, a papság, az országzászlósok, a király zászlóaljai, a nemesség jobbágyaibul kiállitott megyei katonaság, a fő- és középnemesség fejenkint, — összesen legalább 70,000 jól fegyverzett harczost tett, — ezenkivül tartoztak táborba szállni a szegény 1 helyes nemesek, a jászok, kunok, székelyek, ezek azonban számosak voltak ugyan, de a valódi katonasághoz alig számittathattak, mert sem illően felfegyverezve, sem begyakorolva nem voltak, kocsikon jelentek meg, és midőn a tarisznya kifogyott, hazaszökdöstek, de ezek nélkül is a jól fegyverzettek száma biztosan tehető 70,000-re, mert II. Lajos alatt a király, Szapolyai János, Frangepán Kristóf, Bebek alatt álló hadseregek 80,000-et tettek és pedig ez nem képviselte az összes haderőt, mert hiányzott a pozsonyi, nyitravidéki nemesség, a Jászkunok, a Szegedtül Pestig terjedő nemesség, miután ezeknek Zápolyával kellett volna egyesülni. Hetvenezer harczos, az akkori európai hadseregek legnagyobbika volt, a rendes állandó katonaság tehát ily haderő mellett csakis hóditási eszközül szolgált, a nemzet a királysággal nemcsak rokonszenvezett, de a királyság eszméjéért

valósággal rajongott, a főurak, gyakran a nemesség, midőn az önkény, a rosz kormányzat türhetlenné vált, feltámadtak, de ha győztek is, a legyőzött király iránt is tisztelettel viseltettek, bizonyitja azt Zsigmond király példája, Zsigmond királysága kezdetén könnyelmüen, pazarul, önkényesen uralkodott, játszott a legnemesebb fejekkel, a nemzet feltámadt, midőn azonban legyőzte, tisztességes fogságba helyezte és rövid idő mulva a kibocsájtott fogolyt az uralkodásba visszahelyezte, ha a nemzetben hiányzott volna a királyság iránti kegyelet, a legyőzött fogolyt nem helyezik vissza, de lefejezik vagy számüzik. Ulászló király, az emberiség sepredéke, lomha, rest, gyáva, ostoba hustömeg volt, — Ujlaki Lőrincz herczeg, az elhunyt bosnyák király, Ujlaki egyedüli fia és örököse, a királyt saját királyi várában cseh disznónak nevezte, a király az étet, mint egyént megillető, de mint királyt, durván sértő gorombaságért, a nyalka herczeg megfenyitésére elküldte saját zászlóaljával Kinizsit, felhivta a dunántúli nemeseket, a főpapság zászlóaljait, a herczeget hűtlenségben marasztották el, a király seregei a leghatalmasabb főurat gyorsan letiporták, a nyalka főur kényszerült kegyelmet kérni és számos várait, uradalmait és kincseit csakis bocsánatkéréssel, várai, uradalmai és kincsei egy részének feláldozásával kapta vissza kegyelem utján, pedig Ujlaky nemcsak maga volt hatalmas, de számos családi és baráti összeköttetései is voltak, mert az egész Hunyady-párt és rokonság rokonszenvét birta, törvényesen hűtlenségbe nem volt elmarasztható, mert sem a király személyét, várát tettlegesen meg nem támadta, sem az állam, sem a király ellen fel nem támadt, daczára ennek azonban legyőzetett, mert a nemzet a durva sértést a királyság megtámadásának tekintette. A királyság iránti ragaszkodás nemcsak a régi hagyományos tiszteletben gyökere-

zett, de politikai szükség is volt, mert a főurak igen gazdagok, hatalmasok voltak, a kis nemesség elszegényedett, a hatalom mérlegében csekély, majdnem semmi sulylyal sem birt, a középnemesség, a városok és papság az erőszakos, rabló, gőgös főurak ellen vagyonukat, szabadságaikat, a megyei és városi önkormányzati helyhatósági jogaikat, politikai sulyokat önállólag nem lettek volna képesek a korona segélye nélkül fenntartani, mert a főurak birták az ország egyharmadát, váraik voltak, mig a nemesség közül csakis kevesen birtak várkastélyokkal, — váraikban rendes katonaságot tartottak, a szövetkezett főurak ellen tehát a számosabb, de szétszórva udvarházakban lakó középnemesség nem lett volna képes a király támogatása nélkül sikeresen megküzdeni. — Még a királyság oltalma alatt a legerősebb királyok alatt sem volt biztos a tulajdon, — Mátyás az igazságos, a hatalmas király alatt Perényi, ugocsai főispán, Butkai alispán udvarházára rárontott, mindenét feldulta, az alispánt vasraverette és Galábocsi vára tömlöczébe záratta, a terhes Butkainét poroszlói, hogy drágaságai hollétét kivallassák, ismételve nyakig a hideg Tisza folyóba meritgették, — ha a hatalmas és igazságos Mátyás alatt is, ily barbar kegyetlenség és erőszak követtetett el, valjon mi történhetett volna egy aristokratikus köztársasági kormány alatt. A királyi városok élete épen igy volt összefüzve a koronával, — a városok lakosai kereskedés és iparkészitményeikből éltek, a kereskedők és iparosok áruczikkeik és készitményeikkel házaltak, ha a váruraké a legfőbb hatalom, ezek vagy egyszerüen kirabolják, vagy drága áron adtak volna árulási engedélyeket, vagyis a kereskedelem mindkét esetben lehetlenné válik; még a korona oltalma alatt is történtek ugyan kivételes rablások, de azok nem voltak mindennaposak, mert a király vagy nádor a rabló urakat időnként keményen megbüntették.

A főpapságot érdekei szorosan a királysághoz füzték. Magyarország lakossága soha sem volt vakbuzgó, — a papság hatalma sulypontját ennélfogva az udvari befolyás, a nagybirtok képezte, a nagyurak a papság kezét soha sem csókolták, sőt a kisebb származásu püspökökre keveset adtak, Lajos udvarában Frangepán Kristóf Szálkán Tamás esztergomi érseket felpofozta és büntetlenül hazatért várába, más államban ilyen, az ország főpapján elkövetett goromba sértésért a pofozkodót kiátkozzák, a legjobb esetben örökre bezárják és minden birtokától megfosztják, Szálkán esztergomi érsek és kanczellár ur is ugyan megrázta Kristóf ur szakállát, de ez a pofnak igen gyenge viszonzása volt és más országban enyhitő körülménynek nem tekintetett volna; — arisztokratikus, sőt mindennemü köztársaságban, hol a nép nem vakbuzgó, a főpapság mindig nélkülözhető, mert arisztokratikus államban a sulyt a vagyon adja és ha a főpapság vagyonát az uralgó családok maguk közt felosztják, a zsebökbe jutott vagyon hatalmokat sokkal inkább biztositja, mintha az a főpapok zsebében marad. — A magyar főurak nemcsak vakbuzgók nem voltak, de a főpapok vagyonát kaján szemmel nézték, a gyengébbeket gyakran megtámadták, az ország első birája, a becstelen Báthory István nádor, a mohácsi csatábuli menekülése közben, hasonlag a török elől menekülő pécsi káptalan drágaságait elrabolta, — ez mutatja, hogy a főurak ha lehetett volna, szivesen elrabolták volna, nemcsak ékszereiket, de a papok összes vagyonát. — A papság tehát egyedül csak a királyság védelme alatt maradhatott meg, — mert a király, ha a papság vagyonát elveszi, ezen rablást csakis ugy követhette volna el, ha a főurakkal testvériesen osztozik, ez esetben a főurak épen annyit nyernek mint ő maga, tehát nyeresége, vetélytársai nyeresége által ellensulyozva lett

volna, — ellenben a papság vagyonát fenntartva, e vagyon, a királyság érdeke a papságéval azonos lévén, egészbe a koronát támogatta, — a papság ez időben a koronánál kedvelt osztály volt, azért is, mert a főpapok legtöbb műveltséggel birtak, a fontosabb diplomatikai alkudozásoknál ők alkalmaztattak, rendes zászlós katonaságuk 7000-et tett, a király tehát általuk, rendes hadseregről rendelkezett.

De magok a gazdag nemes urak igen nagy része szerette a monarchiát, jelleme, természeti hajlamai és érdekeinél fogva, — a magyarok egyik fő jellemvonása a fényelgés, büszkeség, a tulságos egyenlőség érzete, a hajthatlanság.

A magyar szerette a fényt öltözetbe, fegyverbe, lóba, ékszerekbe, szerette ezt mutogatni, a fényelgési versenyek legalkalmasabb helye a királyi udvar, az udvarnál hiusága sértése nélkül megjelenhetett, a szegényebb is, mig a főbbek hatalmasabbnál a szegényebb már feszélyezve érezte magát, mert a királyt magánál magasabbnak tartotta, ennélfogva egyszerüen, pazarlás nélkül is megjelenhetett, mig a főnemest egyenlő társnak tartva, szégyelt ékszerek nélkül megjelenni, a nemesek egyenlősége családi hagyományként szállt firól-fira, az alkotmány sarkkövét képezte, a nemes, hatalmasabb főuri társának csakis kelletlenül, kényszerből hajlott meg, mig a királyt habár tehetetlen báb volt is, régi szokás, hagyomány, és törvénynél fogva urának ismerte. — A gazdagok sokan, de társaik felett rendkivül kimagasló gazdagok, mint Ujlaky, Zápolya, Báthory kevesen voltak, mert az elsőszülöttségi birtoklás csak az osztrákok alatt hozatott be, sőt még a birtokok általába fiuágra sem voltak szabályozva, a hatalmasak birtokai ennélfogva el voltak szórva, ezért kényszerü nyomást társaikra nem gyakoroltak, a hatalmasok irigykedtek hatalmasabb társaikra, a méltóságok, hi-

vatalok gyakran változtak, ennélfogva hazánkban mint Németországban uralgó hatalmasságok, nem alakulhattak. A hatalmasak szerették elrabolni, de nem viseltettek különös előszeretettel, a középbirtokosok százas holdai, vagy a szegény nemes almáskertjei után tették ezt, azért is, mert a középnemesség uralván a megyéket, a középosztály kifosztásaért az egész megyei nemességgel kellett volna megküzdeni, a kis rablásért nem volt érdemes a törvény szigorát kihivni, a kicsibül sokára lehet sok. Mint valódi inyenczek tehát várakat és uradalmakat raboltak, — a nyomorult Zápolya István jóltevője fia, a becsületes Korvin Jánostul, nem egy, de több várat és uradalmakat rabolt el. A birtokok, zálog czimén adattak el, mert a zálog biztosabb birtokalap volt az örökeladásnál, miután a zálogos évek leteltéig a zálogbirtokost jogosan nem háborgathatták, ellenben az örökeladást, miután ehez az egész család beleegyezése kivántatott, a zálognál könnyebben fel lehetett bontani, az ország tehát pertengerben uszott, ennélfogva az ellenségeskedés a rokonok közt nagyban divott, ez maga egyrészről lehetlenné tette a szoros kapcsot a hatalmasabb családok közt, mi az aristokrátikus köztársasági kormányzat alapfeltétele, másrészt a divatos erőszak megfékezése, a perekbeni igazságos eljárás, csakis a királyság alatt volt megközelithető, mert csak a királyi nagyhatalom ellensulyozhatta a gazdagok kényuralmát, ennélfogva a gazdag urak is ragaszkodtak a királysághoz.

A nádor nagyhatalma nem állott ellentétben a királyi hatalommal, sőt inkább a monarchiának támaszát képezte, — mert a király a választás egyenjogu tényezője lévén, nádorrá csakis a király által kedvelt egyéniség választathatott, tehát ezen magas állást a király vagy királyi család ellensége nem foglalhatta el, — a nádor az országg, ülést, csakis a király halála, vagy kis-

koruságа esetében hivhatta össze, a nemesség és ország főkapitánya volt ugyan, de a király jelenlétében a sereget nem a nádor, de a király vezényelte, mert a fővezér törvény és szokás szerint mindig a király volt, — a nemességet a király ellenére össze nem gyűjthette, mert a magyar nemes csakis a király és országgyülés rendeletére tartozott fegyvert fogni, a nádor ilynemü merénylete, hűtlenségi bünként büntettetett volna. — A nádor csakis az elitélt hazaárulót büntethette, tehát azt, kit az országgyülés, vagyis maga a király is elitélt, mert az országgyülés határozata, csak azonesetben vált törvénynyé, ha a király is megerősitette, tehát önkényesen a király ellenére, ez esetben sem járhatott el. A nádor a nemzet és király közt közbenjáró volt, ez azonban hivatala természetébül folyt, mert ha a törvény e diszes feladatot nem ruházza is reá, mint a nemzet és király közös választottja, mint elmozdithatlan első országos tisztviselő, a közbenjárásra erkölcsileg volt kötelezve. Az 1485. 7. már ugyan a királyi jogokba látszik vágni, valósággal azonban ezen hatalom elsajátitása sem volt oly könnyü, mint amilyennek látszott, mert elébb az országgyülésnek kellett a király hülyeségét törvényileg kimondani, — a külhatalmakkal, csakis a király által kötött szerződések birtak érvénynyel, — tehát a nádor, ha a király hülye és lusta volt, érintkezhetett a követekkel, de nem szerződhetett. De különben gyakorlatilag véve az ügyeket, miután a nádor az országtanács, vagyis a kormány elnöke volt, a követ, ha nem királyi pompával is, okvetlenül megkereste volna a nádort, mint ma megkeresi a miniszterelnököt és mielőtt az ügy a király elé kerül, igyekszik a nehézségeket a miniszterelnök és külügyminiszterrel elsimitani. — Általában, hogy a nádori hatalom a királyra nem volt veszélyes, bizonyitja Verbőczy nádorsága, Báthory nádort a gyenge II. Lajos alatt

a forradalmi Zápolya-párt a nádorságbul elcsapta és mert a Zápolya nádorságát a király meg nem erősitette volna, megválasztották a kitünő szónok, a nagy jogtudós Verbőczy Istvánt, a közép- és alsónemesség népszerü vezérét. — Az óriási szónok, ki a rákosi országgyülést tetszése szerint vezette, midőn a nem álmodott legfőbb hatalmat elnyerte, teljesen eltörpült. Nagyravágyóknál az udvar illata minden időben kábitólag és vakitólag hatott, — Verbőczy, a középbirtoku nemes, törleszkedett a királyhoz, pártja iránt meghült, szemei előtt alakult, a saját és pártja megbuktatására toborzott párt, — és a népszerü szónokot époly csufosan kilökték, mint elődét Bátoryt és Bátoryt épen oly örömrivalgás közt helyezték vissza, mint amily tüntetéssel Verbőczyt megválasztották; ha a nádorság rendkivüli, a királysággal egyenlő hatalom lett volna, kétségkivül Verbőczy kezdetben, midőn még a bűvölet kezdődött, meggátolja a királyi párt alakulását, bukása végperczeiben, midőn a hályog szeméről lehullott, megakadályozta volna csufos bukását, de megbukott, mert a nádorság a királysággal megmérkőzni nem birt.

Az összes nemesség országgyülését többen helytelen, éretlen, a komoly tanácskozásra képtelennek bélyegezték. — Kétségkivül ma egy rákosi országgyülésen komolyan tanácskozni nem lehetne, a századok előtti intézményeket azonban nem szabad a jelenlegi helyzet szerint megitélni, mert változtak az emberek a politikai tényezők, a politikai viszonyok, ennélfogva mi háromszázesztendővel ezelőtt czélszerü volt, az ma káros és kivihetlen, viszont mi ma czélszerü, az a XVI. században nevetséges és haszontalan lett volna. A jelenkor a háromszáz év előtti kortul óriásilag különbözött, ma csak egy országos képviselőt ösmerek, ki sokszor saját irását sem tudja elolvasni és 49-ben azért szabadult ki a börtönbül, mert az összes osztrák

hadbirók és irási szakértők közt egy sem találkozott, ki 49-ben kibocsájtott rendeleteit ki tudta volna betüzni, a 15. és 16-ik század elején ellenben a papság kivételével igen kevesen tudtak irni és olvasni; — a történelem bizonysága szerint két országbiró, Ország és Kinizsi csakis neveiket tudták aláirni, nem lehetett tehát müvelt képviselőket választani, mert nem voltak. Az országgyüléseknek 8 főtárgya volt, királyválasztás a király halála esetében, a kormányzat ellenőrzése, a közjogi törvények, adó, hadügy, a vámok meghatározása, külpolitika és a magánjogi törvények. A királyválasztás a legfontosabb tárgy volt, mert az ország és egyesek jólléte a helyes választástul függött, — jellemileg. a müvelt és müveletlen ember közt a különbség igen csekély, a multban, mint ma, az embereket az önérdek vezette, voltak ugyan akkor is nagy jellemek, tántorithatlan hazafiak, mint ma és talán számosabban mint ma, a főbbeket azonban már akkor is az önérdek vezette, az uradalmak, várak és nemesi birtokok, hivatalok, a pénz, épen oly varázserővel birtak, mint korunkban a miniszterségek; a vasuti és csatornai engedmények, az államkölcsön közvetitések, olcsó állambérletek és vállalatok, a kormány és közvetitésétől függő hivatalok nem voltak ugyan oly számosak, mint ma, az emberek önzők és esendők, vagyis emberek voltak mint ma, — és a kapzsiak és fosztogatók közt különösen kitüntek egyes főpapok, a főbb és gazdagabb nemesek. — A trónvadászók követei a választásokon nemcsak gazdag igéretekkel, de sok pénzzel is jelentek meg, — a vesztegetést csakis a nagy szám ellensulyozta, ezeket nehéz volt megvásárolni, ellenben ha a nemesség csakis képviselők által jelenik meg, ezeket pénz és fenyegetés által a főbb uraknak, a trónvevők üzéreinek, könnyebb lett volna megvenni, vagy elnémitani, — a királyválasztás szabadságának és

czélszerüségének fő feltétele volt tehát, a nemesség személyes megjelenése.

A többi országos ügyekben is több biztositékot nyujtott a személyes, mint a megyei követek általi képviselet; — mert az esetben a hatalmasok a megyékben megválasztatták volna magokat, hogy az országgyülésből ki ne maradjanak vagyis ez esetben az országgyülés tisztán oligarchikus gyüldévé fajult volna, — de ha ez nem sikerül, és a jobbak választattak volna meg, a 700 tagbul álló országgyülést a király saját és hivei seregeivel bármikor szétverethette vagy megfélemlithette volna, mig a személyes képviselet mellett, a fontosabb kérdésekbe, a vagyonosabbak személyesen megjelenvén, tekintélyes erőt képeztek, melyet a király koronája, az oligarchia feje és birtoka koczkáztatása nélkül meg nem támadhattak.

Kétségkivül, ha azon sok ezer nemes, ki az országgyülés jogos tagja volt, mind megjelenik, tanácskozni alig lehetett volna, — a királyválasztás kivételével azonban, valósággal alig jelent meg a nemesség három százaléka, a szegény egy házhelyes nemes, midőn nem vitték, honn maradt, mert a rákosi utazás sokba került, de nem jelenhetett meg azért sem, mert maga szántott, barmait maga és családja őrizte és gondozta, házát tehát gazdasága elhanyagolása nélkül el nem hagyhatta, de a magyar ember hajdan nem is volt dühös nyegle politikus, bizonyitja ezt az ujabb kor is. Borsod-, Nyitramegyék szavazó nemesség 8000-et meghaladta, a gyülések első napján részt vett a tisztviselői karral együtt 300, tehát az összes nemesség 4 százalékánál kevesebb, pedig Borsódnak korunkba, már mindenfelé jó országutjai voltak, nagy és kényelmes, központja Pestmegyének, a megye rendezése előtt volt 600 bizottmányi tagja e nagy és gazdag megyének szine java, a megye vasutak és a

Duna által szelve, a közügyekért erősen buzgó birtokos osztálya volt és mégis az első napokon alig jelent meg harmada, a harmadik nap kongott 3 bizottmányi tag. A népbe meg csekélyebb a gyülések iránti lelkesültség, falun munka idején, a képviselőjelelt megjelenését és szónoklatát hiába dobolják, ha a szónoklat mellett az áldomást nem hirdetik, vagy a kisbiró és polgár, a tisztelt választó urakat össze nem kergeti, a választó közönség kétharmada elmarad, ma e tekintetben csak a városokban van mindég közönség, a városokba sok az ácsorgó, a renyhe mesterember, az ifjuság a népgyülések lelkes látogatója. — Amint a jelenkorban a földbirtokosok nagy része a politikáért nagyrészt a kályha és asztal mellett lelkesedik, a régi korban is a személyes képviselet daczára alig jelent meg, három ezer.

A mai tanácskozási rend, fogalmak, kitünési vágy és bőbeszédüség mellett háromezer lelkes magyar törvényeket alig hozhatna, — a régi viszonyok azonban a jelenlegiektül teljesen különböztek, háromezer ember a szabadba nem nagy tért foglal el, rendes időben a szónok csak ugy, sőt jobban megérthető mint a rossz acusticáju Sándor utczai országházban, őseink habár irni és olvasni nem tudtak, illemes urak voltak, és a történelem 8 század alatt csakis négy esetet jegyzett fel, midőn gorombán tanácskoztak, és a tanácskozás tettlegességgel végződött, — kihallgatták tehát egymást, őseink a kardforgatásban jártasabbak voltak, mint a szófaragásban, ennélfogva rövidebben is szónokoltak, — a szabadságérzet őseinkben teljesen ki volt volt fejlődve, a hatalom tányérnyalói gyávábbak voltak, az ország és egyén szabadságát biztositó törvények ellenére, szónok nem vállalkozott, ezek tehát vita nélkül fogadtattak el, — a magánjogi törvényekhez a papság, az itélőmesterek, az ügyvédek és nehány alispánt kivéve, senki sem értett, ezen

törvényeket tehát előlegesen tárgyalták az országtanácsban és vita nélkül elfogadták az országgyülésben, — a külpolitikai érzelem az egész nemessegnél egyenlő volt, — a hóditási eszmék elmultak, a jobbak vissza akarták szerezni a török által elhóditott aldunai tartományokat, a félénkek és önzők megelégedtek az ország meglevő területe megvédésével, — e párt képezte a nagy többséget, annyival inkább, mert a hülye Ulászló az ifju Lajos egy nagyobbszerü hadjárat vezetésére képtelenek voltak. Mátyás bajtársai elhaltak, ugy hogy már második Lajos alatt csak az egy Frangepán Kristóf birt hadvezéri képességgel, szomszédjaik közül, sem a német, sem a lengyel ez időben Magyarország tartományaira nem vágyott, csak a török hóditott, a török elleni védelem tehát népszerü volt, és ebbe mindkét párt beleegyezve, az országgyülések, a külpolitikába vita nélkül határoztak, — az adóügyek sem idéztek elő nagy vitákat, az akkori kincstárnokoknak nevezett pénzügyminiszterek is, a vagyonszerzésnek nagy mesterei voltak, de nem voltak a helyzet előtüntetése, a számokba oly ügyesek mint a jelenkor európai pénzügyminiszterei, nem tudták megmagyarázni: hogy kétszerkettő hat, hogy soha sem jövedelmező vállalatok hasznos befektetések, — az állam annál gazdagabb minél több az adója és adóssága, az adó nem sok, ha az adózónak inge és rántott levese marad. A müvelt kor burjánját a bureaucratiát nem ismerték, ennélfogva a kincstárnoknak nem kellett izzadni a nagyszám szükségességének czélszerüsége mellett. — A vámjövedelmek kizárólag az országra fordittattak, Magyarország más államtól nem függött, az ország nem volt kénytelen a más államokat élelmezni, sem azok iparczikkeit drágán megvenni, másrészt a nemesek fő jövedelmi forrását, a sertés, marha és lókivitel képezte, a kormány tehát az idegen czikkeket, kény-

telen volt terhelni és a hazaiakat kimélni, s mert saját érdekeit a legegyszerübb ember is ismeri, a kincstárnok nem mert hazaellenes tervekkel előállani, mert ily tervet az országgyülés, hazaárulásnak minősitett volna. — A rendes adó, már századok óta egyenlő volt, lucrum cameraenek, (kincstári nyeremény) neveztetett, ezt soha le nem szállitották, csak háboru esetén emelték fel, komoly vita tárgyát tehát nem képezte, — mert józan eszü őseink a veszélyt midőn nem látták, nem hitték, midőn róla meggyőződtek, nem fukarkodtak. — A gyujtó hosszas, furfangos szónoklatok, a jelenlegi varázszsal nem birtak, nem volt sajtó, az országgyülés tagja nem volt megbizott, nem kellett hazabeszélni, az élelem aránylag drága volt, a nemes urak saját pénzükbül éltek, ennélfogva is igyekeztek mihamarabb végezni, — a szónoklat vékony értékkel birt, mert csak a tetteket becsülték és jutalmazták, ennélfogva a szózuhatag ismeretlen tünemény volt, — végeztek sokan, sok jót, néha rosszat is, de mindenesetre a rosszbul kevesebbet mint ma, midőn sok esetben a feketét, fehérnek kell bemutatni, a szónoklat az egyéni emelkedés tényezője, a beszéd legtöbbször nem a belső gondolatok és czélok megvilágitása, de a czél és szándék gondos eltakarásának eszköze.

Az aranybulla ellentállási záradékát, sokan mint anarchicus intézményt, mint a rend és helyes kormányzattal összeférhetlent tüntették fel; ez vastag tévedés. A felségi jogok, alkotmányos országokban, a királylyal kötött szerződésen alapulnak, a király személye sérthetlen, sérthetlen pedig főleg és kizárólag azért, mert a király az alkotmány, az egyéni jog, az állam épsége és lételének legfőbb őre, ha tehát a királyt, bárki büntetbüntetlenül megsérthetné, képtelen lenne az állam iránti kötelezettségeit teljesiteni, — ha törvényes rendeleteinek az enge-

delmességet az egyén, vagy a testületek, hatóságok, jogtalanul ellenszegülhetnének, az államot czélszerüen nem kormányozhatná. De a király is alá van a törvényeknek rendelve mint egyes polgárok, a király törvénytelen rendelete, törvény, alkotmány és jogsértés, midőn tehát a király, a törvény ellen rendelkezik, rendeletét, a polgár nem köteles teljesiteni, és azoknak ellenszegülhet, az esetben cselekménye nem anarchikus, az anarchia bünét nem az ellenszegülő követi el, de a fejedelem, ki a törvényt, melynek fentartására megesküdött, törvénytelen rendeletével megszegte. — Az ellentállási jog azonban csak kétségkivüli politikai és birtokjogok megsértésénél engedhető meg, mert ha az alattvaló, közigazgatási polgártársaivali peres ügyekben, a közigazgatási, rendőri, bünvádi téren, ellenszegülhetne, az állam nem állhatna fel, mert mindenki tetszése szerint magyarázván a jogot, az államélet főfeltéte, a társadalmi rend és közbiztonság felbomlanék. Az aranybulla nem adott általános korlátlan ellentállási jogot, de különösen és részletesen elősorolja az ellentállás jogos, kivételes eseteit, ugyanis a záradék ezt mondja:

1222. 31. És hogy ezen engedményünk és rendeletünk mind mi, mind örököseink alatt, örökké érvényes legyen irásba foglaltattuk.

1. Azért hogy a nádor ezen iratot mindig szem előtt tartva, tőle sem maga el ne térjen, sem meg ne engedje, hogy a király, a nemesek vagy mások eltérjenek, hogy a nemesek szabadságaikat élvezzék, és azért iránt unk és örököseink iránt hűséggel viseltessenek is, a királyi koronának a köteles engedelmességet meg ne tagadják.

Hogy ha pedig, mi vagy örököseink ezen rendeletünket, bármikor megsértenénk vagy megsértenék, ezen rendeletünknél

fogva a főurak, püspökök és az ország nemesei összesen és egyenként és jövendő utódaik feljogosittatnak hogy hűtlenség büne nélkül nekünk és utódainknak mindenkor ellentmondhassasanak és ellentállhassanak.

1222. 31. Et ut haec nostra tam concessio quam ordinatio sit nostris nostrorumque successorum temporibus, in perpetuum valitura eam, conscribi fecibus.

1. Ita quod, ipsam scripturam praeoculis semper habens, nec ipse deviet, nec Regem vel nobiles, seu alios consentiat deviare, ut et ipsi gaudeant sua libertate, ac propter hoc nobis et successoribus nostris semper existant fideles et Coronae Regiae, ob sequia debita non negentur.

Quodsi vero, nos vel aliquis. Successorum nostrorum, aliquo unquam tempore, huic dispositioni nostrae contraire voluerit liberam habeant, harum auctoritate sine nota alicujus infidelitatis, tam episcopi quam alii Jobbagiones, ac nobiles Regni, universi et singuli, presentes et futuri, posterique resistendi, et contradicendi, nobis et successoribus nostris, in perpetuum facultatem.

Ezen fontos alaptörvény három részre oszlik: az 1. és 11., 16. szól az országjogokrul, a 2., 3., 4., 6., 12., 14., 15., 17., 22., 23. egyéni jogokrul a többiek ideiglenes rendelkezések a záradékban, az ellentállási jog határozottan ily módon van kifejezve: Quodsi vero nos, vel aliquis successorum huic dispositioni contraire voluerit, liberam habeant harum auctoritate .... resistendi et contradicendi facultatem, — vagyis a nemesség és nemes csakis az ezen törvények megsértése eseteiben állhatott ellen a királynak.

És pedig a nemesség követelhette az évenkénti országgyülést és az országgyülés meg nem tartása esetében mindazon

rendeleteknek ellentmondhatott, melyek kizárólag az országgyülés által intéztettek, a 11. idegenek csak az országgyülés beleegyezésével az országos hivatalokrai kinevezését eltiltja, — ezek hivatalkodása tehát törvényellenes lévén, rendeleteik is érvénytelenek voltak. A 23-iki czikk a pénz értékét és érvényét egy évre szabályozza, ennélfogva az egy év eltelte után a régi pénzt, ha e törvényben az ellentállás nem biztositttatik is, elfogadni egy év mulva senki sem lett volna köteles.

A nemeseket sem mi, sem utódaink a hatalmasok kedveért, idézés és törvényes itélet nélkül el nem fogatjuk és el nem pusztitjuk.

A törvényesen elitéltet a hatalmasok meg nem védelmezhetik.

A. 2. Nec nos nec posteri nostri aliquo tempore, Servientes capiant vel destruant favore alicujus potentis nisi primo citati fuerint et ordine Judiciario convicti.

Si quis ordine judiciario fuerit condemnatus nullus potentum possit eum defendere.

A nemes tehát ellenállhatott az idézés és itélet nélküli elfogatásnak és birtok lefoglalásnak, az ilynemü ellenállás semmi idő és államban sem anarchikus és jogtalan cselekmény, mert jogállamban csak a bünöst lehet elfogni, csak a bünös vagyonát lehet lezárolni. Az ilynemü ellenállás a régi korban, mint egyéni, mint vagyoni tekintetben szükséges volt, mert gyakran megtörtént, hogy a hatalmas királyi kegyenczek a szegényebb nemeseket elfogatták és tömlöczben sanyargatták, a vagyonzárlat pedig valóságos pusztitás volt, a javát a marháknak elhajtották, a rosszabbakat a rabló zsoldos népség fel falta, a lovak, a szarvasmarha és sertések pedig, midőn még igen kevés földet müveltek, igen erős jövedelmi ág volt, — egy foglalás az ingóságaitul megfosztottat örökké tönkre tette. — Ezen törvény

védelme alatt a gyengébb maga, vagy társaival megvédte vagyonát, vagy a hatalmast mint rablót, tolvajt beperelte, ezen per lejárata ez időben rövid, büntetése erős volt. — Ennek ellenében az elitélt bünösökről a 28. czikk keményen rendelkezik, — a törvényesen elitélteknek az ellentállási záradék nem adott ellentállási jogot. Az ellentállási záradék nem volt általában tényleges, de erkölcsi biztositék, mert egy középbirtokos, kinek 8000 holdja és ennek megfelelőleg 100 jobbágyházhelye volt, tarthatott 10 pánczélos lovagot, ezzel a középbirtokos bizonyára a király 1000 vasasbul álló lovas dandárának ellent nem állhatott, csak a várurak tarthatták magukat, — de a jogtalan támadások ellen, miután a törvényes önvédelem jogosultsága meg volt alapitva, szövetkezhetett nemes társaival és segélyökkel a jogtalan támadást visszaverhette, a foglalásokat visszavehette, mig e törvény nélkül a király elleni ellentállás hűtlenségi bünnek tekintetvén, társai támogatását nem nyerhette volna meg. — Az ellentállási záradék a mai kor fogalmai és intézményei, a helyzetnél fogva fenn nem állhatna, de felesleges is volna, mert ma az erőszak és önkény ellen nem adna semminemü biztositékot. Felesleges azért is, mert ma a politikai elfogatás, vagyonzárlatért felelős a kormány és bünesetekbeni elfogatásokért a bíróság, a kormány és birák eljárásának ellenőre a sajtó, a municzipiumok és főleg ellenőre és birája az országgyülés, ma a törvénytelenséget egy 24 óra alatt tudhatja az egész ország, a régi nehéz közlekedés korában azonban egy év is eltelt, mig az ily erőszak az ország tudomására juthatott, — hajdan az egyedül illetékes és mentő közeg, az országgyülés 14 napig tartott, ha ezen a sértett fél barátai nem serénykedtek, vagy a megsértett egyén igénytelen, együgyü nemes volt, ügyeit agyonhallgatták, mig ma erkölcsileg köteles

felszólalni a kerületi képviselő; az elnyomott ügyét az összes ellenzék örömmel és lelkesen támogatja, — mert ha a törvénytelenséget a kormány követi el, helyezete tarthatatlanná válik, ha tudtán kivül történik, élhetlensége által gunytárgya lesz. — Ezekenkivül ma az ellentállási záradék azonban már azért sem volna feltartható, mert ő felsége a magyar király, nem 1000 lovas, de 300,000 katona és tömérdek ágyu felett rendelkezik, ezen erő tizedének sem birna nemcsak a leggazdagabb főur, de a legnagyobb megye sem ellentállni.

A záradék ellenállási jogot adott a törvénytelen adók ellen a 3: Nullam collectam, nec liberos denariorum colligi faciemus supra praedia servientium, nec in villas, nec in domos descendemus, nisi vocati. Super populos etiam eclesiarum, nullam penitus collectam faciemus. — A törvénytelen adó, nyilt, kétségkivüli erőszak, nyilt rablás ez, melynek ellentállni jogositva van már a természet törvényeinél fogva minden polgár, ez esetben már tévedés, helytelen értesülés ürügye alatt sem védhette magát az uralkodó, a törvénytelen adót mindenkor megtagadta minden szabad, vagy szabadság után vágyó nemzet és egyén, e tekintetben a korona és egyesek közt jogosult félreértés nem lehetett, mert a nemesség adómentességét számos törvények biztositották, a kincstári nyereséget az időnként az országgyülések határozták meg, az adót a megyék rótták ki, minden ezzel ellenkező királyi rendelet tehát világos jogsértés volt. — Ezen törvény ellentállási jogot ád a királyi beszállás ellen is, ez méltányos, mert mindenki házának ura, a magyar király minden időben az országtul gazdag jövedelmeket huzott, nem követelhette tehát jogosan, hogy léhütő kiséretével alattvalóinál élősködjék, — kétségkivül ez nem igen udvarias törvény volt és a magyar urak vendégszerető szokásai és természetével ellen-

kezett, de ezt a mellőzhetlen önvédelem követelte, mert az udvar minden időben számos személyzetből állott, hemzsegett a tányérnyalóktul, a király számos hadi kisérettel utazott, ezen törvény nélkül ha a király valakire megharagudott, ha az illetőhöz beszállt és ott hetekig lakmározik, hütlenségbe elmarasztó itélet nélkül is tönkre tehette volna.

A 6. törvény elrendeli, hogy az összeesküdtek szokás szerint tolvajoknak ne neveztessenek. Ez szoros összefüggésben állt Szent László II. 1. törvényczikkével, mert eddig a királyi önkény ellen ellenszegülőkkeli könnyebb elbánás végett, divat volt az elégedetleneket tolvajoknak nevezni, a tolvaj pedig Szent László II. 1. törvénye szerint felakasztatott és vagyona elkoboztatott.

A 15. 22. ellentállási jogot ád, a nemesek birtokaira szálló királyi lovászok, peczérek, solymárok, a nemesek birtokára hajtott királyi disznók ellen, ez a tulajdonjog természetes kifolyása, jogállamban idegen más tulajdonán nem élősködhetik és midőn maga a király beszállásolása is eltiltatott, szolgahivatalnokai és sertésnyájai sem élősködhettek a nemesek vagyonából.

Az előszoroltakbul tehát világos, hogy az ellentállási záradék nem volt anarchicus, de a rendet meg nem zavaró, a régi korhoz mért mellőzhetlen egyén és birtokbiztositék. Általában a régi kor szemüvegén tekintve a helyzetet, ezen ellentállási jog csakis ritkán használtatott, mert a király az egyes, még pedig a leggazdagabb főuraknál is hatalmasabb volt, a korona előre nem doboltatta ki, hogy Péter vagy Pál urat elfogatja, vagy kiraboltatja, általában a korona bitorlását ellensulyozó szövetségek, melyekkel a korona önkényének ellen lehetett állni, csakis akkor alakultak, midőn a zsarnokság türhetlen, a nemzet a forradalom szélén állott.

V.

Magyarország bukásának okai.

Midőn az alkotmány Európa alkotmányai közt első helyre emelkedett, az anyagi törvények rendeztettek, Mohácsnál Lajos király elesett és vele elbukott a Magyar állam. — A mohácsi vereséget és gyászos következményeit, a törvények által táplált fejetlenségnek tulajdonitják, ezen erős vádat czáfolat nélkül nem hagyhatjuk, mert ez valószinünek látszó szándékos buta hazugság. Mint már elébb bebizonyitottam, a magyar alkotmány az anarchia egy izével sem birt, mindamellett az országban nagymérvü fejetlenség uralkodott, a végvárakban hiányzott a puskapor, a zsoldosok hónapok óta zsold nélkül tengődtek, a királyi kincstár az udvar napi szükségleteit is alig fedezte, az adó hézagosan gyült, a felkelő nemesség lomhán gyülekezett.

A vámok és bányák keveset jövedelmeztek. Mindezen bajoknak azonban, nem az alkotmány, nem a törvényhozás volt oka, de Ulászló király hülyesége, és Lajos gyengesége. Ulászló király pénzen és igéreteken vette meg a magyar koronát, — királyságának fő tényezője volt Zápolya István, a semmiből felcseperedett főur, Ulászló több uradalmakon kivül a legjövedelmezőbb vámokat potom árért, Zápolyának adta zálogba, — a bányák egyes üzéreknek adattak bérbe, a bérlők: Szerencsés, Fugger és Thurzó, óriási vagyont szereztek, a koronának alig

maradt valami, az adószedők kiegyeztek az adózókkal, az adónak csak részecskéje csepegett a kincstárba. — A kincstári uradalmakból a főurak sokat elraboltak, és pedig annyit, hogy a király mindennapi szükségét sem birta fedezni, időnként a maradványok tekintélyes részét is elzálogositották. Ennek következtében a nagy Magyarország és gazdag Csehország hülye királya, foltos csizmában járt, hushitelét a budai mészárosok felmondták. Majdnem minden országgyülés zúgott, a visszaélések ellen szigoru törvényeket hoztak, a hatvani országgyülés elcsapta a rablókat, — a királyok azonban a legjobb törvényeket nem hajtatták végre, sőt mert a rablók kegyenczeik voltak, kevés pénzért azokat pártfogásokba vették. — Lajos helyzete apjáénál még kényesebb, mert Ulászló a királyi jövedelmek nagyrészét elzálogositotta, az állam kirablására szerves társulatok alakultak. — A Szapolyai testvérek 72 vár és uradalommal birtak, János az idősebb a trónra áhitozott, titokban a fejetlenséget és engedetlenséget szitotta, — a Szapolyai fondorlatok azonban csak azért voltak veszélyesek, mert a király gyenge volt, a magyar királyt a jogos téren a nemzet bárki ellen támogatta, a Szapolyai birtokok tekintélyes része, Corvin Jánostul rablott birtokok voltak, melyek Corvin magtalan halála után a a koronát illették, a király az ellenszegülő Zápolya ellen, magára ezen alap számlájára is, képes lett volna egy erős hadsereget felállitani, — ha erős akarata van, de a gyenge király a félrendszabályok embere volt, Zápolya megfenyitése, az államrablók szétmorzsolása helyett, megelégedett Verbőczy letétele és Báthory visszahelyezésével.

Az állambukás nem tulajdonitható sem a hadsereg hiánya, sem engedetlensége, sem gyávaságának. Midőn Szolimán Mohácsnál táborozott, a király vezénylete alatt 23000, Szegeden Sza-

polyai alatt 40000, Miskolczon Bebek alatt 15000, Frangepán Kristóf alatt, Solimán háta megett 15000, tehát összesen 93000 harczos állt készen, — ezen kivül a papság, a főurak hiányzó zászlóaljai, a négy tábor közül még egyikhez sem csatlakoztak, Pest, Fehér, Veszprém, Pozsony, Komárom, Győr, Moson, Sopron, Nyitra vasmegyék harczképes nemessége, a jászok és kunokkal legalább 23000-re tehető, állt tehát a véderő 120000 harczosbul, mi ez időben elsőrangu hadsereget képviselt, — e hadsereg elpuhultnak sem mondható, mert az eszelős mohácsi csatában, hol csak halni lehetett, de győzni nem, a kis vértanu csapat, a törököt bőségesen gyilkolva esett el.

Az országos véderő kétségkivül nem összpontosult, ezt azonban nem a hiányos szervezet, de az intézők helytelen rendelkezése okozta. A hadsereg mozgósitása, még ma is, midőn a katonaság csoportositva van, midőn fegyverrel, öltözékkel tökéletesen el van látva, midőn a csapatparancsnokok rendeleteiket egy óra alatt, telegrafi uton megkaphatják, midőn az élelmezés hasonlithatlanul biztosabb és könnyebb, mint 300 évvel, midőn a gőz szárnyain százezreket lehet szállitani, még ma is heteket igényel, — a 16. században a mozgósitás sokkal több időt igényelt, mert nehéz volt a közlekedés, nehézkes az élelmezés, a haderő hat alkatrészből állt, — a főnemesek, főpapság zászlóaljaiból, — a személyileg harczköteles a király zászlói alatt küzdő vagyonosabb nemességből, a megye zászlója alatt sorozott szegényebb nemesekbül, kik magok közül meghatározott arányban köteleztettek harczosokat kiállitani, — a nemesség által jobbágyaikbul kiállitott házhelyeik utáni egy ötödbül kiket uraik tartottak lóval, fegyverrel, egész pánczél készülettel ellátva kiállitani és élelmezni, — a városok lövészeibül, — a székelyekbül, a jászok és kunokbul. A király a főispánokat, egyháziakat,

zászlós urakat, nemeseket czimernökök által értesitette, a felkelés ideje a csatlakozási pontról, a főispánok véres-kardos hirnökök által szólitották fel a hadköteleseket, a megyei hivatalnokoknak ügyelni kellett, hogy jutalékát mindenki kiállitsa, szemlét kellett a fegyverzet felett tartani, a megyei nemesség vezéreket, tiszteket választott, várni kellett a restek, szálingózók után, gondoskodni az ember és ló élelmezéséről, a fegyver és lókovácsokrul.

A rendes nehézségekhez hozzájárult két lényeges körülmény, a félszázados béke, a nemrég elnyomott pórlázadás, — Lajos és Ulászló teljes békében éltek, Mátyás folytonosan háboruskodott, de hadjáratait külföldön személyi érdekből folytatva, azokban a nemesség részt nem vett, csak egyes főnemesek, — Mátyás a török ellen 1480-ban háboruskodott utoljára, ezen bosnyák hadjáratban sem vett tömegesen a nemesség részt, mert már ekkor Mátyás állandó hadsereget tartott, Mátyás a középnemességet, mely királylyá emelte, függetlenségi érzelmei miatt nem szerette, a szokásosnál ötszörte magasabb adóbul jutott a nemzet védelmére is. — Az 1526-ban élő nemesek közül a Mátyás alatt harczoltak már 65 évesek voltak, de miután a nemesi felkelés csakis a védelemre szoritkozott, főleg a király zsoldjáért harczoló főur katonáskodott, — a nemesség tehát el volt szokva a gyorsmozgósitástul, a fegyvergyakorlattul, mit a harczos épen ugy nem nélkülözhetett mint ma, mert a pánczél, a régi kard és buzogány nehéz volt, ehez tehát a testnek szokni kellett, a lónak is szokni kellett a nagy teherhez, be kellett gyakorolni a gyors mozgáshoz, az engedelmességhez. — Elméletileg véve, miután a nemesség az országgyülés rendelete, támadás esetében a király parancsára köteles volt azonnal személyesen és embereivel fegyvert fogni, minden nemesnek lovas-

tul, fegyverestül minden pillanatban keszen kellett lenni, — az elmélet azonban a gyakorlattal sokban ellentetes, a hazafiatlanság, az ország jólléte iránti közöny a magyar nemzet minden osztályánál csak kivételt képezett, a nemesség bátor, sőt vakmerő volt bármely ellenség ellen, — soha sem számította az ellenség erejét, vakmerően támadt, erősen harczolt, hősiesen esett el. A nemzeti jellemnek árnyoldala volt, azonban a könnyelmüség és restség, — nem gondoltak előre, nehezen tudtak kikészülni, mindent az utolsó órára hagytak. A vagyonosabb nemesnek valószinüleg volt kifogástalan lova, szerszáma és hadifegyverzete, de katonai fegyverzetén, miután rendes katonákat nem tartottak, sokat ki kellett igazitani őseink a pénzben sem sokkal jobban bővelkedtek, mint koldus unokáik, a háboruhoz pedig pénz kellett, mert a nemes magát, lovait és katonáit saját költségén élelmezte, szokott lanyhaságuknál fogva tehát, ez is az utolsó időre maradt, — mindez, tekintve, a megyei felkészülés nehézségeit, legalább 3 hetet igényelt. — A megyei csapatoknak a vidékek főbb pontjain kellett egyesülni már azért is, hogy a lovasság együvé szokjék a menet alatt, hogy az élelmezést rendezni lehessen, különben megtörténhetett volna, hogy az előlmenők az eleséget felemésztve, a távolabbiak eleség hiányában a főseregbez nem csatlakozhattak volna, vagy az elmaradó szállingózók a vidékeket kirabolják. A felvidék központjául Miskolcz tüzetett ki, a borsodi, szabolcsi, gömöri nemességnek tehát várni kellett a beregi, máramarosi, liptói nemességre, ezek miután ez időben a ló legalább $1^1/_2$ metermázsa terhet vitt, ismét 8 napot vett igénybe, az alföldi nemessége is belekerült ennyibe, a futárok, a megyei kiküldöttek utja is tehető összesen 12 napra, — tehát a nemességnek, a Budárul kiadott parancs napjátul számitva, a vidéki miskolczi, vagy szegedeni összpontositása

legalább 41 napot igényelt; — a főtáborhelyekbül budáni megjelenése 10-et, vagyis a teljes összpontosulás 51 napot, Budától a Száváig 12, Budán szemle és intézkedés 3, tehát a határhozi felvonulás 66 napot igényelt. — A hirnökök Budárul 23. juniusba küldettek szét, a sereg eszerint csakis 12. augusztusba lehetett volna Budán. — A sereg összpontosulását akadályozta a kormány és királynak, Szapolyai erdélyi vajdához küldött ellenkező rendeletei is, — a király ugyanis Budárul 25. juniusba Zápolyához parancsot küldött a töröknek Moldva és Oláhországbani megtámadására. — Ezen parancsot a 25. juliusban kiadott rendelet megváltoztatta. Zápolya tehát seregeivel csakis 3. augusztusban indulhatott meg. Soliman nagy seregével már 2. juliusban Belgrádban volt, Konstantinápolybul tehát seregeit már junius elején elinditotta, a királynak tehát ösmerve a mozgósitás természetes nehézségeit, a hadra hivó véres kardos czimernököket nem 25., de legalább is 1-sö juniusba szét kellett volna küldeni. — Tenni kellett volna ezt annyival inkább, mert a végvárak nagy része az ellenség kezében volt, az ellenséget tehát a végvárak ostroma nem tartóztathatta fel. Nagy hibát követett el azért is, mert a tábor élelmezésére szükséges táplálékot nem hordatta el, ennélfogva az ellenség bátran előre nyomulhatott.

A mohácsi vereség kizárólag a király hibája volt. — A győzelmet számtanilag kiszámitani nem lehet, mert a csaták kimenetele sokszor a számitásba nem vehető véletlen döntötte el, e vaskorban egyesek hősiessége ezreket pótolt. — Azonban Magyarország legtehetségesebb hadvezére, a hadverő Hunyady János is vesztett csatát, — I. Napoleon éveken keresztül játszott Európa koronáival, — mignem a győzhetlen hóditó a kombináczióibul kihagyott hideg által megtöretve, folytonosan megveretett, a győzelem tehát bizonytalan, vannak azonban esetek,

midőn a vereség kétségkivüli, biztos a vereség, midőn a hadvezér sik földön aránylag sokkal nagyobb erőt támad meg, vagy a támadást, kis sereggel midőn visszavonulása biztositva nincs, elfogadja, ilyen volt a helyzet Mohácsnál, a magyar hadsereg Mohácsnál állott, 80 ágyu, 12200 gyalog, 14800 lovas, összesen tehát 27000 harczosbul, a török 800 ágyu és 200—300000 katonábul, a török sereg tehát, ha a nagyitó hir számlájára egy hatodot levonunk is, 9-szer több volt, a csata elfogadása tehát eszelősséggel párosult vakmerőség volt, mert 10-szeres fegyveres erő ellen a győzelem lehetetlen, — a csata elvesztéséért, a becsületes jóakaratu királyt, ki kötelességéhez hiven a csatában megjelent, kárhoztatni nem lehet, mert ezen csatát a török 10-szeres ereje ellen, a mult és jelen legnagyobb hadvezéreinek egyike sem nyerhette volna meg, de igenis megrovást érdemel a csata elfogadásaért, mert szabad visszavonulása volt Budáig, zavartalan összeköttetésben állott Frangepán 15000, a szegedi, Zápolya 40000-nyi, Bebek Miskolczi 15000, győri, német, szeged csapatokkal, Zápolya serege még 30000-el szaporitható volt, a jászok, kunok, meg sem Zápolya, sem a királyhoz nem csatlakozott, 8 megye nemességével, mindezen csapatok Budától nem voltak távolabb, mint a király, ha tehát a király Budára védekezve visszavonul, a visszavonulási idő alatt a szétszórt hadtestek is beérkezhettek volna Budára és ez esetben, a törökök ellen a király 130000 harczost állithatott volna fel, mihez hasonló haderővel a török ellen a királynak egy előde sem rendelkezett, — az ütközet elfogadása, azért is esztelen volt, mert a király visszavonulása biztos volt, a magyar sereg, egy oldalról biztositva volt a Duna által, a törököt feszélyezte a vitéz Frangepán Kristóf hadserege, — Solimán lomhán mozgott, mert seregének lelkét, nagy tüzérsége képezte, seregének nagyrésze gyalogságbul állt, a tüzérség

ez időben még kezdetlegesen volt felszerelve, nagyon nehezen haladt, a rossz utakon, hogy tehát a magyar hadsereget beérje, sarokba szoritsa, el kellett volna hagyni tüzérségét, de ez esetben elesik azon sulytól, mely neki a csatában a magyarok felett előnyt biztositott, — lovassága a magyar lovasságnál sokkal rosszabb volt, más részt ha gyalogságát és ágyuit elhagyja, ebbe igen nagy kárt tehetett volna Frangepán serege, — nem válhatott el tehát, sem tüzérsége, sem gyalogságától, — 300000 ember élelmezése igen nehézkes, ennélfogva már az élelmezési akadályok miatt is csak lassan haladhatván, a kis magyar hadsereg visszavonulását el nem vághatta volna. Ezen eszelős csatát ugyan nem a király ohajtotta, de az elbizakodott harczias nemesség, ez azonban a királyt nem menti fel, — mert a király a helyzet ura volt, a 12000 gyalog, Zápolya 1200 lövésze kivételével, saját és tőle függő zsoldosokbul állott, a zászlós urak, a papság, vagyonosabb nemesek, a Zapolya Györgyön kivül, részint udvariak, részint a király bensó hivei voltak, a zavargó türelmetlen elemet a csekély számmal megjelent 3500 főből álló baranyai somogyi, zalai, tolnai nemesség képezte, ezek habár kedvetlenül, kénytelenek lettek volna a sereggel tartani, mert ha egyenként, vagy kis csapatokban megszöknek, a török hatalmába esnek, helyzetök tehát biztosabb volt a táborba, mint udvarházaikba, de különben is a megjelenteknél roszakaratot, hazafiatlanságot feltételezni nem lehetett, mert a megjelenők, ezen megyék nemességének jobbjai voltak, a tábort elhagyó, mint hűtlen büntettetett ha tehát a király, a folytonosan oktalan tanácskozást mellőzve, mint király rendelkezik, a zavargó tömeg meghajlik és engedelmeskedik, de legrosszabb esetben nem lett volna veszteség, ezen zavargók elszakadása, mert az engedetlen szószátyár, a sereget csata előtt elhagyó nemes, gyáva és áruló, a gyáva

pedig csak veszedelmes teher, — haszontalan élősdi, ki helyét meg nem állva a csatarendben, csak zavart idéz elő, de valószinüleg heveskedésük daczára sem hagyták volna el a tábort, mert háboru idején a tábor a legbiztosabb hely, — a 3 megye nemessége Solimán ellenébe szalmaszál volt, ha a nagyseregtül elszakadt Solimán által felkonczoltatott volna, a józan esz és czélszerüség tehát a csata elfogadása ellen volt.

A mohácsi gyászos ütközet erkölcsileg valóságos bukást idézett elő, anyagilag, honvédelmi tekintetben azonban nem volt döntő, a hazát megbénitó esemény, mert a 27000 harczos közül, 8000 gyalog, idegen zsoldos volt, — az elesett magyarok tehát 16000-ret tehettek, ebből 4000-et tett a gyalogság, mely a hadjáratokban másodrendü szerepet játszott, könnyen pótolható volt, a lovasságból elestek, a papság és néhány igen kevés főur zászlóaljain, és négy megye nemességének egy része, mintegy 3200 lovas, — a csatában elesett 7 püspök, 15 főur és 500 főbb nemes, a főurak közül egy családból csak a Perényi és Morek közül esett el kettő, — az elesettek tehát a főurak és nemesség tekintélytelenebb részét képezték. — A megmaradt hadsereg 100,000-nél többet tett, elvesztett tehát, a királyi pápai zsoldosokat leszámitva, a tényleges nemzeti haderő 14 százaléka. — Ez kétségkivül érzékeny, de nem volt válságos veresség. A győző Soliman sem tartotta azt döntő csatának, mert 11-én Buda alá érve, a várat, melyben a megremült Bornemisza 50-ből álló őrséget hagyott, a gyenge őrség feladván, elfoglalta, — a környéken és Duna két oldalán levő népséget elpusztitotta, 200,000-et rablánczra füzött és elvitt, 26-án azonban hazaindult és az elfoglalt Buda várat is őrség nélkül hagyta. — Ha Solimán a mohácsi csatát döntő ütközetnek hiszi, ha a magyarok erejétül nem tart, kétségkivül Bu-

dán őrséget hagy és Zápolyát megtámadja, de mert a mohácsi csatát válságnak nem tartotta, 15 nap mulva visszavonult.

Erkölcsileg azonban, a király halála államválságot idézett elő. — Lajos a haza védelmében elesett ifju király, a királyok három főkelléke: éles elme, szigor és erélylyel nem birt, nem tudta megfékezni az elvetedemett oligarchákat, nem birta elcsapni az ország és király vagyonát szivó udvari pióczákat, nem látta előre a Habsburg-szövetség által előidézett vihart, a Ferencz, franczia király által szitott török háborut, de szerette hazáját, ismerte kötelességét, szelid, jólelkü, becsületes ember volt, kegyes és engedékeny, a nemzet érte nem rajongott, de tisztelte benne a királyság eszméjét, ha élve marad, csatlakozik hozzá az ország megmentésére, — halála után széthullt az ország, mint a kötéltül megfosztott kéve. A király halála után az ország szervezésére két ember volt hivatva, a mohácsi csatából menekült nádor Bátory István, a szegedi 40,000 sereg fővezére, Zápolya János erdélyi vajda.

A törvény a király halála esetében a nádort bizta meg a helytartósággal, az országhadak fővezérlete, az országgyülés összehivásával, — neki lett volna tehát kötelessége az ország kormányát átvenni, a nádor azonban testi-lelki nyomorék, gyáva, roszakaratu, jellemtelen egyén volt. A velenczei követség titkára hiteles jelentése szerint reggeltül esteig, estétül reggelig részegeskedett, a folytonos részegség által előidézett köszvény megsántitotta, midőn a mohácsi csatából menekült, az ország főbirája és helytartója a menekülő pécsi káptalan kincseit szemtelenül és erőszakosan elrabolta, a korhely rabló, jellemének megfelelőleg az ország ügyeire semmit sem gondolt, Buda, az ország fővárosa helyett Babocsára menekült. Bátorynak menekülése után első és főkötelessége lett volna a honvédelem

szervezése, a kormányzó országtanács felállítása és a királyválasztó országgyülés kitüzése. A honvédelem rendezésében semmi sem gátolta, mert a törökök 6 dunai megyében hatalmaskodtak, a nádor tehát drága élete veszélyeztetése nélkül, bármely táborba eljuthatott volna, a kormányt a komáromi várban felállithatta volna. E testi és lelkileg nyomorult gyáva rabló, az igazi nemes torzképe, azonban az országra és magas hivatala kötelességére semmit sem gondolt, Babocsán tétlenül részegeskedett, mig Solimán Budárul pusztitott. Solimán elvonulása után sietett Pozsonyba, Ferdinánd főherczeg embervásárló ügynökeinek, az özvegy királyné és Nádasdy Tamásnak magát eladni, 9. októberbe Komáromba 25. novemberre országgyülést tüzött ki. A védelem szervezése helyett a másik, az ország megmentésére hivatott egyén Zápolya János volt, Zápolya atyja után 72 várat örökölt, Erdély vajdája volt és 40,000 harczos vezére, — ha Zápolya bátor férfi és hazafi, ha seregével a felföldi nemességet egyesiti, ha Solimannal csatát nem fogad is el, meggátolhatta volna a dunamelléki részek pusztitását, erélyes fellépte által megnyeri a nemzetet, — lehetlenné teszi az osztrákpárt alakulását, az ország későbbi feldarabolását. Szapolyay János a korona után már a törvényes király életében is áhitozott, a király eleste vágyait az elbizakodott szerencsefinek még fokozta, de János ur atyja vitézségét nem örökölte, ravasz politikus, lelketlen hazafi, a koronát vesztegetés, ármány, fondorlatok által hitte megnyerni, a korona után nem a haza java, de hiuság és önérdekből vágyott, a haza megmentésére semmit sem tett, közönynyel nézte a haza pusztitását. Csak Solimán kivonulása után lépett fel és pedig nem mint országvédő és rendező hazafi és lovag, de mint lélekvásárló, koronát hajhászó piszkos kereskedő. — A haza bukását tehát nem az alkotmány, de részben a nádor és erdélyi vajda okozták.

A haza bukását azonban véglegesen a szerencsétlen közszellem az oligarchia gazsága, a középosztály puhasága teremtette meg, az országot kétségkivül egyesek vezetik és különösen nagy csapás az, ha monarchiában a király elesik, ha az ország jelentékeny csatát veszt, ha a válság pillanatában a vezetők nyomorultak. Alkotmányos országban azonban, a sereget pótolni lehet, és ha a vezető nem áll feladata magaslatán, a nemzet, a tehetetlent erélyes hazafival pótolhatja, — ha ezt nem teszi, a válság főoka mindig maga az ország, mert önérzetes nemzet vakon senkit sem követhet, miután a valódi nagyságok ritkák levén, a legkitünőbb egyént is az önérdek, a hatalomvágy vezérli. A mohácsi vész után, Magyarország minden ellenségnek tárva állt, mert a király, a honvédelem fővezére elesett, — a védelmi sereg magvát a király és a papság zászlóaljai képezték, mert a királyi zászlóaljakrul a király korlátlanul rendelkezett, a főpapok leggyorsabban mozgósitottak, ezen erőt tehát véletlen támadás esetében, a király a nemesség mozgósitásáig az ellenségnek szembe állithassa, a királyi és a papi zászlóaljak nagyrésze azonban mohácsnál elesett, — a csataképes hadseregen kivül, az ország védelmi eszközeit képezték a királyi várak, ezekben azonban nem csak őrség; de puskapor és golyó kivántatott, a zsoldosokat fizetni kellett, mert az őrség levegőből nem élhetett, a puskaport homokkal helyettesiteni nem lehetett, a kincstárnok elesett, a kincstárba egy buta fillér sem maradt. Az adófizetés megszünt, a vámok és koronauradalmakat ragadozó főurak, a bányákat tolvaj tőzsérek bitangolták. Két hatóság maradt az országban, a szökevény nádor kinek törvény szerint az ország kormányzója volt, — a megyék, melyek gyülést tarthattak, az adót beszedhették, a megyei katonaságot szervezhették.

A legnagyobb tényleges hatalom a főurak kezében volt, ezen urak várakat, nagy uradalmakat birtak, kincseket szereztek a három király Mátyás, Ulászló és Lajos alatt, Mátyás alatt az idegenektől, Ulászló és Lajos alatt a koronától és minden rangu honfitársaiktul. A nádornak elsősorban a honvédelmet, a kormányzatot kellett volna rendezni, az önvédelemrül, a pénzügyekrül gondoskodni. A nádort erőszakoskodása, aljasságaért a legnagyobb hatvani országgyülés letette, folytonosan a Habsburgok zsoldját huzta, erőszakkal szaporitotta nagy vagyonát, egész nap részegeskedett, a csatából szökve, becsületes menekülő papokat rablott ki, ezen szellemi és testi nyomoréktul tehát senki jót és üdvöst nem várhatott. Másodsorban tehát az ország ügyét, a főuraknak kellett volna fölkarolni, a nemességet lelkesiteni, mert az ország harmadát ők birták, országos méltóságokat viseltek, főispánok voltak, egy főur ha erszényét megnyitja, több száz katonát vezethetett volna az ország táborába, ezen urak azonban a nemesség kötelességéről teljesen elfeledkeztek, váraikba dőzsöltek rabolták a középnemességet, a papságot, sanyargatták jobbágyaikat, várták a trónversenyzők üzéreit, csakis arrul gondolkoztak, mily áron adhatják el szavazataikat a koronáért versenyző Habsburgnak, Zápolya János és másoknak, a becsületet, a hazafiságot ezen jőurak már régen elfeledték. — A nemesség Báthory aljasságát és tehetlenségét, a főurak jellemtelenségét és léhaságát ismervén, a középosztálynak lett volna kötelessége a megyékbe szövetkezni és a haza, a becsület zászlaját kiemelni és lobogtatni. — A nemesség birt hazaszeretettel, tudott szónokolni, az ország sorsa felett őszintén kesergett, de nélkülözte az erélyt, kitartást, nem adta el sem magát, sem hazáját, de az áldozatokkal fukarkodott, mástul várta a segélyt, midőn az akkori viszonyok közt a hazát csak ő menthette volna meg. A szegény

nemesség a királyi városok, az ország politikájában igen csekély részt vettek, az alsó nemesség ugyan a közép, sőt főnemességgel egyenlő jogokkal birt. Hiven támogatta a középnemességet, de az ügyekre alig birt befolyással, mert szegénységgel küzdve az országgyülésen, sőt a megyegyüléseken is csak kivételesen jelent meg, — a városok a nemesség tengerében elvesztek, — a nép politikai joggal nem birt.

Magyarországot tehát nem a török fegyvere, nem a német ármánya tette tönkre, de megbuktatta a főurak gazsága, a középosztály léha tehetetlensége.

VI.

A hármas könyv.

Az egyháziak és világiak egyenlő szabadsággal birnak.

Az egyháziak a világiaknál elsőbbeknek tartatnak ugyan, de azért az egyháznagyok, az egyháziak igazgatói, mind nemességök, mind világi birtokaik egyenlő szabadságok, kiváltságok, szabadalmakkal birnak az ország bárói, főurai és nemeseivel, az uraknak nincs több, a nemeseknek nincs kevesebb szabadságok, egy és azonos törvények, szokásoknak vannak alávetve a perrendjök is egyenlő, csak vérdijok különböző, mert az egyháznagyok és bárók vérdijja 100, a nemeseké 50 márka és ez nem a jog különbségénél, de egyházi és világi méltóságoknál fogva nagyobb.

3. A nemesség eredetéről.

A nemesség a Hunnok, vagyis Magyarok közt Magyarországba való bejövetelök után következőleg alakult.

Midőn a Hunnok Scithiából családjaikkal kiindultak, kapitányokat és birákat választottak a perek elbirálására, a tolvajok és gonoszok megbüntetésére és elhatározták, hogy midőn a közügy, vagy hadjárat elhatározása kimondja, véres kard, vagy tör hordassék körül köztök, a tanácskozásra, a nemzet akaratának meghallgatására mindenki fegyveresen jelenjen meg.

Ezen szokás fennállt Géza vezér idejéig és ez sok magyart

parasztá tett, mert aki ezen felhivásnak nem engedelmeskedett, vagy késsel felvágatott, vagy örökös parasztságra kárhoztatott. — Ezen törvény sokat parasztá tett, mert különben miután mindnyájan Hunn és Magyar vérbül származtak, nem lehetett volna az egyik ur, a másik szolga.

Miután keresztényekké lettek és szent királyunkat megkoronázták, a nemesség és birtokadományozás joga a nemzettül a királyra szállittatott, kitül a nemesség származik. A király csak a nemesek által választatik, nemességet csak a király adhat.

4. A nemesség hadi tettek és más erények által szereztetik és birtokadományok által erősittetik meg.

A nemesség hadi tettek és lelki-testi erények által szereztetik, kit a király jeles tetteiért fekvő birtokkal megjutalmaz, az ezen adomány által nemessé lesz, és a parasztság jármábul kivétetik.

Ezen adományos szabadság nemességnek neveztetik. Ezen nemesek fiai szabadok, a szent korona tagjai és csak a törvényesen koronázott királynak vannak alárendelve és más senkinek.

5. A szolgálatai által szerzett vagyonrul mindenki szabadon rendelkezik.

Az ily birtok mindenkinek sajátja és róla minden nemes szabadon rendelkezik és pedig a fiu az apa, az apa a fiu beleegyezése nélkül. Innen eredt azon dicsőséges és régi szokás, hogy minden báró, főur és nemes, az apával vagy testvérekkel kötött osztály előtt mindennemü szerzeményeirül szabadon rendelkezhet.

6. A nemesség birtok nélkül is nyerhető, bíróság előtt a nemesség bizonyitására a czimer nem szükséges.

Tudnivaló továbbá, hogy a király bárkit birtokadomány nélkül is nemessé tehet. Ezek és fiutódaik valódi nemeseknek

tartatnak, ha czimerök nincs is. A király által adott czimer a nemességnek nem kelléke, a czimer, adomány nem nemesit, polgárok és parasztoknak is van czimerük, de azért nem nemesek. A birságok előtt a nemesség bizonyitására, az adomány-levelek beiktatások, ezek nem létében a negyedfizetések szolgálnak, mert leánynegyed csak a nemesi birtokokbul fizettetik, a vett szerzeményekben a leányok egyenlően osztoznak.

7. A nemes apa és nemtelen anya gyermekei nemesek, de nem megforditva.

8. A fiuvá fogadás is nemesit.

Ha az ur vagy nemes királyi beleegyezéssel parasztot fiává fogad és örökösévé teszi, a felfogadott és fiai nemesek lesznek.

9. A nemesség 4 fokiváltsága és szabadságairul.

1. A nemes csak törvényes idézés által megelőzött törvényes itélet után zárathatik el, ezen szabadság azonban érvénytelen, határozott gyilkosság, falvak gyujtogatása, rablás, tolvajság, erőszakos házasságtörés eseteiben, — ezen esetekben czimét, rangját és nemesi szabadságát elveszti, a tett helyén paraszt által is elfogatható és bünös cselekménye szerint itéltetik el.

3. Ha azonban a tett helyérül menekül, megidézendő és csak birói itélet által marasztathatik el.

4. Második szabadság. A nemesség csakis a törvényesen megkoronázott király hatalmának van alávetve, a király nemest egyszerü panasz vagy feladásra a törvény rendén kivül, a vádlott meghallgatása nélkül, személye és vagyonában nem büntetheti.

5. Harmadik. Jogait és jövedelmeit, birtokait szabadon és kénye szerint élvezi, minden feltételes szolgaságtul mentes, adót vámot, harminczadot fizetni nem tartozik, csak az országot köteles védelmezni.

6. Negyedik. A királynak büntelenül ellentmondhat és ellentállhat, ha a király a II. Endre aranybullájában foglalt jogokat megsérti.

7. A nemesek egyenlő jogokkal birnak; nemesek alatt értetnek az egyháznagyok, bárók, főurak is.

10. A király a nemesek örököse.

Miután a nemesség és birtokadományozás joga a királyra ruháztatott, ennélfogva az örökös és utód nélkül elhaló nemesek valóságos és törvényes örököse a király.

Ennélfogva törvényes szokássá vált, hogy a magtalan birtokos, királyi jóváhagyás nélkül birtokairul örökösen nem rendelkezhet, zálogba és közbecsértéken felül nem adhatja.

Az egyháziak örököse is a király.

11. A pápa az egyházi javadalmak adományozásába csak megerősitési joggal bir.

Nem bir pedig más joggal a következő okoknál fogva:

1. Mert Magyarországban az egyházakat a királyok alapitották, ennek alapján minden patronatusi jog a királyé.

2. Mert Magyarországot a keresztény hitre nem az apostolok, nem ezek utóda, a pápa, de István király téritette meg, István király alapitotta a püspökségeket, apátságokat, prépostságokat és ezeket tetszése szerint adományozta.

3. Birja ezen jogokat a magyar király a törvényes elévülés jogán, mert a magyar király ezen jogokat István óta háboritatlanul gyakorolta.

4. Mert az ország ezen szabadsága, a trieszti zsinat által is megerősittetett.

12. Az egyháznagyok és minden egyháziak a király iránt hűséggel tartoznak, birtokügyeik a világi bíróságok elé tartoznak.

Miután az egyháziak birtokaikat a királytul kapják, ennélfogva a törvényesen koronázott királynak hűséggel tartoznak, javaikra nézve és minden hatalmaskodási és más peres ügyekben, ellenfeleiktül perbe fogathatnak, peres ügyeikben az ország rendes birái itélnek.

13. A királyi adományok és azok nemeirül.

A királyi adomány tiszta vagy vegyes.

Tiszta a szolgálatok és érdemekért adott.

Vegyes, melyért pénz is fizettetik.

14. A hűtlenség eseteirül.

A hűtlenek vagyonát a király bárkinek eladományozhatja. A hűtlenség esetei.

1. Felségsértés, ha valaki a király személyét megtámadja, ha karddal meg akarja ölni, vagy mérgezni, ha a házat, melyben a király időz, erőszakosan megtámadja.

2. A király vagy korona elleni nyilt támadás, a jogos védelem azonban támadásnak nem tekintendő.

3. A hamis iromány kohólás, vagy ezeknek bíróság előtti használata, hamis pecsétmetszés és használat.

4. A hamis pénzverés, vagy azoknak nagymértékben forgalomba hozatala.

5. A testvérek és 4-ik fokig a vérrokonok gyilkossága az apa, anya, feleséggyilkosság. — A férj- és feleséggyilkosságból e törvény alá csak a peren kivül és igazságtalanul elkövetett gyilkosságok tartoznak.

6. A vérrokonokkal 4 fokig paráználkodott, a mostohákon nemi erőszakoskodás (incestuosi) ha ez világosan bebizonyittatik.

7. Gyujtogatás.

8. Ország ellen idegen rabló zsoldosok behozatala.

9. A közokmányok a menvéd megsértése.

10. Az uraik várainak feladása, a magánvárak ostromlása, elfoglalása.

11. Az ország birái és helyetteseinek elfogása, megverése, megsebzése, megölése.

12. Az országgyülésre, törvényszékekre menő perlekedők megölése.

13. A végrehajtásban járó királyi és káptalan konvent emberei megverése, megsebesitése és megölése.

14. A nyilvános eretnekség.

15. A tagcsonkitás, szemkivájás, a bán a vajda és határvidéki méltóságok kivételével.

16. A határvárak elvesztése.

17. A török és más országellenségeknek fegyver- és élelemszállitás.

18. 1 Törökországból, az országba menekült megtérőknek támadása, fosztogatása és letartóztatása.

15. A tolvajok, rablók javait a király el nem adományozhatja, mert a 14-ben elősorolt eseteken kivül a tolvajok felakasztatnak, a rablók karóba huzatnak, kerékbe töretnek, lefejeztetnek, érdemök szerint, vagyonaikat azonban törvényes örököseik öröklik.

Azon esetben, midőn kegyelmet nyert, de mégis kivégeztetett, az ellenfél vagy biró kezeiben levő birtok az örökösök kérelmére közbecsáron visszaadandó.

16. Mi a különbség a halálos és hűtlenségi itélet közt.

A hűtlen birtokát és jogait veszti el.

A halálraitélt birtokai nem vétetnek el, és azokat örökösei öröklik, a halálraitélt ellenfelével a hozott itélet után királyi kegyelem nélkül is kiegyezhet.

A hűtlen, ha kiegyezik is ellenfelével, ha a király birtokait másnak ajándékozta, attul birtokát vissza nem nyerheti és

az adományozott a neki adományozott birtokot per utján is megnyerheti.

17. Mit értünk az örökösök és utódok alatt, mely javak szállnak a férfi, melyek a leányágra.

Örökösnek csak a törvényes figyermekek neveztetnek, a mindkét ágat illető birtokokban a leányok is.

A leányok örökölnek a mindkét ágat illető az apa vagy anya pénzen és vérdijon szerzett birtokokba a leány negyedbe és a fiusitott birtokba. — A fivérek által szerzett birtokot csak a fiuk öröklik.

18. A hadi szolgálatban szerzett birtokot a nőnem azért nem örökli, mert a haza védelmére képtelenek.

A pénzszerzeményekben a nők azért örökölnek, mert a pénz ingóság és ehez jogok van.

20. A hűtlenségben elmarasztott és a király által megkegyelmezettnek mindkét ágat illető birtokaiban a leányok is örökölnek, ha a kegyelemlevélbe a király a birtokot fiuágra nem szabályozza.

21. Vegyes adomány utján szerzett birtokból a birtok a fiukat illeti, a leányok azonban a vételi összegbül kielégitendők, hol a birtok alig éri meg a lefizetett összeget vagy kevesebbet a birtok biróilag megbecslendő és a leányok a becs alapján elégittessenek ki.

22. Mit értünk a megszakadás alatt.

Általában megszakadás alatt, a férfiág kihalása értetik, ha azonban az adomány mindkét ágra szólt, jelezni kell az adománylevélben a leányág kihalását is.

23. Meddig tart a királyi jog és mennyi idő alatt évül el, a királyi joghiszemü birtoklásoknál 100 évig tart és eddig az elévülés érvénytelen.

24. Mi a királyi, mi a birtokjog.

Királyi jog az, melyet a korona a bitorolt birtokok és jogok ellenében bir, — birtokjog alatt értetnek általába, a várak, várkastélyok, városok, mezővárosok, birtokok, földek, erdők belsőségek. — Tartozmányok alatt értetnek, a szántóföldek, gyepek, rétek, legelők, kaszálók, mezők legelők, cseplyék, erdők, hegy, völgy, szőlő, vizfolyások, kertek, gyümölcsösök, halászat, halastó, malmok, malomhelyek, korcsma, mészárszék, vámok, mész és téglavetők.

25. A jogtalan birtokfelkérők mi módon büntetendők.

Ha valaki magának oly birtokot adományoztat, milyet a tulajdonosa békésen bir, és birtokjogát be tudja bizonyitani, ez esetben az adományt kért, az adományozott birtok örök becsértékébe lesz a megtámadott birtokos javára elmarasztandó, — ugyszinte ha hűtlenség czimén kérte az adományt, és a hűtlenséget bebizonyitani nem tudja.

26. A megszakadás cziméni felkérők nem büntetendők.

27. Peres birtokok megszakadás czimén fel nem kérhetők. Nem kérhető fel a királytul, mert a király megszakadás esetében csak az elhalónak meglevő birtokát, de jogait nem örökli ha azonban a megszakadónak másnál zálogban levő birtokai vannak, vagy a birtokot nőhozomány, leánynegyed cziméni birtokczimen igényli, ezek a királytul megszakadás esetére felkérhetők, ha azonban a megszakadó eladó időközben meghal, a felkérő a birtokot nem perelheti.

28. A fiágra adományozott birtokokba, a nőág azon esetre sem örökösödik, ha az adománynak ellentmondók, vagy pénzzel elégittettek ki, nem pedig azért mert az adományozott birtokok tulajdonosa az adományozó király.

29. A megszakadás esetébeni eljárás.

Midőn a megszakadás esetében a királyi jog nem világos és az örökséget mások is igénylik, az ily birtok közkezelés alá vétetik és a megyei középnemességből, a megye egy nemest választ, ki azt számadás mellett kezeli, az igénylők kötelesek jogaikat per utján igazolni. — Az özvegy és leányok a birtoknak mindaddig birtokában maradnak, mig el nem biráltatik, valjon a leányágot is illetik-e, vagy nem?

Ha bebizonyul, hogy a birtok nőágat nem illet, az özvegy a birtokbul mindaddig ki nem mozditható, mig hozománya és más jogai ki nem elégittetnek.

A leányoknak férjhezmenetelökig megmarad az apai ház, és a birtok negyede, férjhezmenetelök után a leányok, ezen negyedért pénzzel elégittetnek ki, ha azonban a leány rokonai, szülei beleegyezésével birtoktalanhoz mentek férjhez, a negyed természetben adatik ki.

33. Minden czimü adományos köteles magát egy év alatt a birtokba beiktatni, e nélkül az adomány érvényét elveszti.

33. Azon beiktató és határjárási okmányok, melyek: cum nos debitum habentes respectum stb. cum nos attentis et consideratis, kezdődnek, egy évig jogérvényesek.

A többiek 60 napig érvényesek, ha pedig törvénynapon tüzetnek ki, a törvénynapon kivül 8 napig.

34. Az adomány bármi czimen adatik, az adományos birtokba vezetendő. — Ha a beiktatás „mondatik nekünk“ kezdődik, akkor a biróságnak az adománylevél is bemutatandó, — ha cum nos“-al kezdődik, ha az adománylevél elveszett, a beiktató irat bemutatása is elegendő.

35. Ugyanez értendő a királyi beleegyező levelekre is.

36. Az uj adomány eredetéről: uj adománylevél, rendesen a

régiek elvesztése alapján kéretik, többen azonban teszik ezt közös birtokuknál a leányág megcsalására.

37. Mi az ujadomány?

Ujadománynak neveztetik, mert ebben a király ugyanazon birtokokat ujólag adományozza, az ujadomány a birtokot a királyi jog ellen teljesen biztositja.

38. A vértagadás eredete. — Vértagadás az, midőn az illető ujadomány czimén fi- vagy nőrokonaitul valamely birtokot el akar tulajdonitani, ha ezt esküvel is bizonyitja, mint hamis esküvő és vértagadó büntetendő.

39. Mi a valódi vértagadás: a valódi vértagadás az, midőn a testvér fi- vagy nővérét birtokától csalárdul meg akarja fosztani, ugyanez értetik a többi rokonokrul is, — a vértagadó a megcsalt javára minden birtokától megfosztatik, tartozik a megcsaltat szolgálni, a vér azonban köteles őt tartani. Vértagadást a nők is követhetnek el és hasonlóan büntetendők. Vértagadás az is, ha valaki rokonát rokonának nem ismeri el, a rokonság 60 évig tanukkal is bizonyitható, ha ez az illetőnek kárt okoz, a vértagadó szinte hasonlóan büntetendő.

40. 41. Az ősi fiági birtokok osztályárul testvérek közt. A nemesek, bárók, főurak birtoka a testvérek közt egyenlően osztatik fel.

Az apai ház a legfiatalabbat illeti, a többieknek azonban egyenkint, az apai házzal egyenlő ház épittessék, azon birtokon, hol kivánják, minden házhoz egyenlő mennyiségü birtok adasson, — ha azonban az apai ház kőből épült és oly drága, hogy a birtok jövedelmébül több házat épiteni nem lehet, a biró a házat mesterekkel megbecsülteti és a legfiatalabb többi testvéreit aránylagos részenként tartozik kifizetni, ha azonban a

legfiatalabb kiskoru, a ház egyenlően osztatik fel. A mindkét ágat illető birtokoknál is a ház a legfiatalabb fiut illeti.

42. Az ősi irományok a legidősebb fiunál maradnak, ha azonban a legidősebb, őrült tékozló vagy testvéreit birtokaiktul meg akarta fosztani, az iratok az utána legöregebb fivérnek adatnak megőrzés végett, a közösjogu birtokok irományai a leányoknak hiteles másolatban adatnak ki.

43. A testvérek által szerzett vagyon és a per czimadományi záradékrul.

Ha a testvérek egyike, a királyt vagy mást szolgálva a a király vagy mástul adományt nyert és az adománylevélben testvére nevei a per cum szóval be van téve, azonban a szerző osztály előtt errül rendelkezhetett, osztálykor az ily szerzemény egyenlően osztatik fel, — mert a birtok mindég annyi részre osztandó, amennyi személy az adományban meg van nevezve. Az osztatlan testvérek egyenlően élvezik a hasznot és egyenlően sujtatnak a kár által.

44. Ha egyik testvér szolgálata által birtokot szerzett, ezt különlegesen csak azon esetben tarthatja meg, ha ősi osztályrészéről lemond.

45. Az osztályos eljárásrul.

Az édes és mostoha testvérek közti osztály, osztály és nem per utján végeztetnek, ő felsége parancsára intéztetnek el, — ő felsége, ha a birtok egy megyében van, megrendeli az osztály eszközlését. A főispánoknak, alispánoknak, szolgabiráknak, ha több megyében, az itélőmestereknek, kik és ki az ősi vagyont, a jogokat, a szerzeményeket, ingóságokat összeirja, személy szerint felosztja és elválasztja, — ha az örökösök valamelyike magát megkárositva érzi, uj osztályt csak per utján eszközölhet, kiterjed ez a testvérgyermekekre is.

46. Mikor engedtetik meg az uj osztály, mikor nem.

Ha osztálylevél van, uj osztály csak a következőkben engedtetik meg.

1. Ha a hatalmasabb testvér a másikébul foglalt, de csak hosszu per utján, csakis ha 32 év le nem telt, mely alatt a nagyhatalmaskodás elévül.

2. Nincs helye az uj osztálynak, ha a testvérek egymás közt határokat tüztek ki, nincs ha az egyik birtoka szőlőhegyek alakitása, irtások által javult.

46. A birtok egyenes örökös nélküli kihalás esetében a rokonokra száll.

47. Midőn a birtok a férj és nőnek közösen adományoztatik, törvényes örökös nem lettében a férj a nő, a nő a férj után örököl, ha az adomány nem mindkét ágra szól, akkor csak a férfiak örökölnek.

49. A birtok hűtlenség esetében a fogadott testvérre nem száll, ha a hűtlen megkegyelmeztetett is.

50. A birtok két fiusitott testvérek közül, ha az egyik ága fiu nélkül kihal, nem a fiusitott fiörököseire, de a királyra száll.

51. Az apa és fiu közti osztályrul, az apai hatalomrul.

Apai hatalom alatt vannak a gyermekek és az apai hatalom alatt levő figyermekek gyermekei, mig az apai hatalom alul fel nem szabadulnak, ezen felszabadulás fiuknál az apávali osztály, leányoknál férjhezmenetel által eszközöltetik.

Az apai hatalom következő.

1. A fiu az apai ingó és ingatlanbul el nem adhat, el nem idegenithet, róla nem szerződhet.

2. Az apa törvényes koru fiát megdorgálhatja, megbüntetheti sőt be is zárathatja.

3. Az apa a fiu terhét elvállalhatja, fia osztatlan vagyonát a legnagyobb szükségben el is idegenitheti.

4. Apai engedély nélkül, a fiut senki magánál nem tarthatja.

5. Maga helyett kezesül adhatja.

6. A fiuk az apai ingatlanrul nem rendelkezhetnek.

52. Az apa törvényeskoru fiát osztályra nem kötelezheti.

1. Ha a fiu apját tettleg megtámadta, lényegesen megsértette.

2. Ha apja ellen felségsértés, hűtlenségen kivül bünvádat emelt.

3. Ha apja élete ellen törekedett, meg akarta mérgezni.

4. Ha az apai vagyon elpusztitására szövetkezett.

5. Ha az apját az ellenségtül börtönbül, ha tehette ki nem váltotta, ki nem szabaditotta, érte jót nem állt.

53. 4. A fiu osztályt követelhet.

1. Ha az apa tékozló, 2. ha a vagyont rosszul kezeli pusztitja, 3. ha vele eknélkül kegyetlenül bánik, 4. ha a teljes korut megházasodni nem engedi, 5. ha fiát bünre kényszeriti, osztályt csak az ősi birtok és ingóságokra követelhet, nem pedig a szerzeményekre, — osztályra kényszeritheti, ha megházasodik. — A fiu az anyai vagyonon, apjával osztozni nem tartozik.

55. Az őrültek és bolondok, folytonosan apai hatalom alatt maradnak.

56. Az apai hatalom megszünik 1. halál által.

2. Ha az apa hűtlenséget vagy oly bünt követ el, melyért halálra és birtokai elvesztésére itéltetik.

3. Fogság esetében, mig fogsága tart, -- ez alatt az elévülésnek nincs helye.

57. Végrendelkezésről.

Minden báró, főur és nemes, szerzeményeiről szabadon végrendelkezik, sőt azokat el is adhatja. Az apa által életiben gyermekei közt tett osztály jogérvényes, — érvényesek az általa kötött birtokszerződések, fiusitások és testvérfogadások.

58. Az apa az ősi vagyont el nem idegenitheti.

Az ősi vagyont az apa gyermekei, a testvér testvérei kárával el nem idegenitheti, az ily eladások érvénytelenek.

59. Mit tesz a tehervállalás.

A tehervállalás az apa vagy rokonok által tett eladások elfogadása. Ez három nemü: szükség nélküli, indokolt, szükségi.

1. Az első az, midőn a tehervállaló, az eladást könnyelmüség, a rokonok, gyermekek iránti boszuból az eladást megerősiti, az ily tehervállalás érvénytelen, per utján megsemmisithető.

2. A második az, midőn az illető terhet azért vállal, hogy zálogot válthasson, hasznosabb jószágot vegyen, leánynegyedet hitbért, menyajándékot elégithessen ki, halastókat, malmokat, házakat kell épiteni, nemes udvarokat épületekkel kell felszerelni. A teherfelvétel érvénytelen, ha ezt a gyermekek és rokonok alá nem irták. Az apa életében a gyermek megsemmisitheti, ha a birtok közbecsértekét lefizeti, az apa halála után megsemmisül, ha a gyermekek vagy rokonok a közbecsértéket lefizeti.

3. Szükségbüli és meg nem semmisithető, midőn az apa ezt fejváltsága fedezésére, ha a török, tatár, szerecsen vagy bármi ellenségtüli kiszabadulására teszi, ezt sem fiai, sem rokonai jogérvényesen nem akadályozhatják, ezt soha semmi szin alatt nem érvénytelenithetik, sőt e czélbul az apa a fiuval még meg nem osztott fiarészét is eladhatja.

60. Az eladásnáli törvényes megintésrül.

Az eladások és zálogoknál a törvényes örökös gyermekek és testvérek megintendők, kik a birtokokat közbecsáron minden más vevő és uzsorás előtt megvehetik.

2. Ha az eladó, birtokát a törvényes örökösök megintése mellőzésével eladja, vagy elzálogositja, a törvényes örökösök a vevőt beperelhetik, a birtokot közbecsáron magukhoz válthatják, az ily per egy törvényszéki idény alatt lejárandó.

Kivétetnek, ha az eladó fejvesztésre van itélve, ha idegen fogságban van.

Ha a megintés megtörtént, és az illetők a birtok megvételére képtelenek, azt a vevőtől később csak hosszu per utján a vételösszeg vagy örökös becsár lefizetése mellett vehetik vissza.

Ha az örökösök a megintésre vételi szándékokat kijelentik a biró által rövid határidő tüzetik ki, ha az igénylő ezen határidőre meg nem jelenik, vagy nem fizet, az eladó birtokát szabadon elidegenitheti.

A birtok zálogba, akár eszközöltetik az intés, akár nem, a közbecsáron felül nem adható, a biró által megállapitandó közbecsáron a birtok, a törvényes örökösök által visszaváltható.

A leányok csak a közösjogu birtokokra megintendők, elővétellel csak ezekre birnak, a fiágot illető birtokoknál idegeneknek tekintetnek.

A szomszédok és határosak, az idegenek előtt, csak az eladási összeg vagy örökbecsár lefizetése mellett birnak elővételi joggal.

61. A testvérnek a testvér által eladott birtoka mi módon szerzendő vissza.

Ha testvér a testvére birtokát eladja, a jogtalanul eladott

birtok, a testvérnek az első törvényszéki idényen visszaadandó, — ugyanez értetik a fia birtokát eladó apa eladásáról is.

62. A visszavonhatlan eladásokról.

Visszavonhatlan midőn az eladott részért vett, vagy cserélt birtokot tudva használja, ugyanez értetik a fiuról is, ha az eladás peregyesség utján történik.

63. Mely örökbevallásoknál szükséges, a beiktatás.

Az osztályos és vérrokonoknál a beiktatás nem kivántatik, idegeneknél azonban 1 év alatt, sőt még a zálogoknál is megtartandó, ha a vevő a birtokban nincs.

Azon eladásoknál, melyeknél királyi jóváhagyás igényeltetik, a beiktatás csak ennek megnyerése után tartandó meg.

A jövőre tett örökbevallásoknál, midőn ez csak jövő eshetőségekre megszakadás esetére köttetik, csak akkor, midőn ezen feltétel bekövetkezik.

64. Mi a királyi jóváhagyás.

A királyi jóváhagyás, a jog és örökösödés megengedése, kezdődött I. Lajos alatt, mert addig minden nemes, vagyonával szabadon rendelkezhetett.

65. Mely eladáshoz szükséges a királyi jóváhagyás.

Szükséges a megszakadás vagy gyermektelenség esetére kötött szerződéseknél.

66. Mi a szerződés, mikor igényel (statutiót) beiktatást.

A megszakadás esetére kötött szerződés, a szerződő halála után 1 esztendővel Statutioval megerősitendő, az élő szerződő fél, a birtokot a másik halála után azonnal elfoglalhatja.

Szükséges a királyi jóváhagyás a gyermek és testvér örökbefogadásnál, mi csak akkor érvényes ha törvényes örökösök nincsenek, neveztetik ez engedélyes helyettesitésnek is.

67. A birtoklásnak két czime van.

Első a valóságos használat.

Második. A jogi vagy örökösödési jog. Az özvegyet és leányokat az örökös, a férfiági jószágokból köteles eltartani, a a leányokat nevelni, kiházasitani, hasonlag az özvegyet kiházasitani, hozományát, hitbérét, menyajándékát kiadni.

68. Az erőszakos birtokfoglalók erőszakosan kivethetők.

Az erőszakos foglalót, 1 év alatt a jogos tulajdonos a birtokbul erővel kidobhatja.

1. Egy év után, a foglaló jogtalan foglalás és bitorlás czimén beperlendő.

69. A nil juris záradékrul és mily birtokokban örökösödik az ajándékozó vagy eladó.

Ha az örökbevallásban bent van, hogy „részemre semmi jogot, és tulajdoni igényt fenn nem tartok“ ez az eladóra soha sem eshet vissza.

Ha azonban ez bent nincs, e szolgálatokért vagy cserébe adott birtokot, megszakadás esetében az illető fél örökösei öröklik.

70. A cserérül.

Birtokát és birtokjogait minden birtokos, más birtok és jogért jogosan elcserélheti, a cserebirtok az örökösökre száll, a törvényes örökösök ellenmondása érvénytelen.

71. A csalárd cserérül.

Azon esetben, ha a csere, csalás, az örökösök kijátszására köttetvén, a cserebirtokot és cserélő birtokába sem veszi, vagy csak rövid időre, a csalás bebizonyittatván, a biró köteles egy törvényszak alatt, a birtoknak közbecsáron, az örökösök részérei kiadását elrendelni.

72. A csere meg nem semmisithetésérül.

A csere megnem semmisithető, ha a gyermek vagy örökös a cserebirtokot törvényes kifogás nélkül használta.

73. Ha a cserébe pénz is fizettetik, valjon ily birtokba a leányok örökölnek-e?

Nem örökölnek.

74. A szavatosságról.

Miután a cserékbe a szavatosság be szokott tétetni, — ha a cserélő, a cserébe adott birtokot megvédeni nem tudja, ez esetben a cserebirtok visszaadandó, ha eladattak, tartozik hasonértéküvel helyettesiteni.

75. A törvényes perlekedők.

A törvényes támadók alatt értetnek a törvényes perlekedők, — az erőszakos foglaló ellen nincs szavatosság, ellenben ha a vevő bepereltetik, az eladót itélet előtt joga védelmére felbivni köteles, ha nem teszi, az eladó szavatossága megszünik.

76. A szavatosság, ovadék felett.

Ha a birtokbul, részecskéi, határjárás, vagy más czimen biróilag elvétetnek, az eladó szavatossággal nem tartozik, ha csak az eladási szerződésben a határokat is nem biztositotta.

78. Az elévülésrül.

A királyi birtokjogok elévülnek 100, egyháziak 40, a nemesiek 32, polgáriak 12 év alatt, a hatalmasságiak 32, a parasztoké 1 év 1 nap alatt, vér és osztályos rokonok közt a birtokjogok, a leánynegyed, a hitbér, soha sem évülnek el.

79. Az elévülésnek mikor nincs helye.

Érvénytelen az elévülés, ha a jogtulajdonos török, szaraczén, tatár fogságban van, ha a számüzött apjával van a számüzetésben.

80. A zálogrul.

A zálogbavétel ugyan bün, miután azonban ezt a császári,

és polgári törvények megengedik és a gonosz zálogos, a birtokot örökké megtartaná, szólni kell róla.

81. A zálog és nemeiről.

A zálog, a zálogbaadó részéről, a birtok használatának ideiglenes átadása, a zálogbavevő részéről az idegen birtok használatának bizonyos ár melletti letartóztatása.

82. A zálogbirtok kiváltásárul.

A zálogbirtoknál, az elévülésnek nincs helye, az bármikor kiváltható, ha más kézbe ment is át, — csak azon esetben ki nem váltható, ha a tulajdonos örökáron eladta.

83. A birtok a közönséges becsértéken felül el nem zálogositható.

A nemesek és birtokosok birtoka, a közönséges becsértéken felül zálogba nem adható, a gyermekek és rokonok ezen áron válthatják ki, ellenben a zálogbaadó azon áron, a melyen zálogba adta, ha a zálogos összeg a becsárnál magasabb is, a közbecsár alatt csak az ingatlanok értetnek.

84. A határok és határjárásokrul.

A határoknál elévülés nincs, a határokat legelőször István király állitotta fel, azóta azonban sokat változtak.

86. Mely határjárási okmányok érvényesek.

A „Dicitur nobis“ határjárási végzések, a biróságok által szigoruan vizsgáltassanak meg, és csak akkor érvényesek, ha a birtoklás és használat is mellettök bizonyit. — Jogérvényesek azok, melyeken a nádori és királyi emberekkel, a birtokos felek, szomszédok is jelen vannak, melyekben egyesség is jön létre. — Az adománylevelekben kijelelt határok is tartassanak meg.

87. A vizek által elszakitott, elhordott földekrül.

Miután sok határt a viz folyása jelez, és a viz rohama sok-

szor nagy darab birtokrészeket elszakaszt, az elszakasztott rész mindig azé marad, a kié azelőtt volt.

88. 89. Mi a leánynegyed, kinek fizetendő, fizetési módja.

A negyed azon részbirtok, mely a leányokat az apa által szolgálatai által szerzett birtok értékéből megilleti, bár mennyi legyen is a leány őket a negyednek megfelelő érték egy negyede illeti, a leányok fibirtokot nem birhatván, a birtok közönségesen megbecsültetik, a leányok ezen becsár szerint pénzzel elégittetnek ki, saját részét mindenik leány külön is követelheti.

91. A leányokrul.

A hajadon leányok, magok vagy testvéreik kárára, sem örökös, sem ideiglenes eladásokat nem tehetnek, kiskoru testvéreik gyámjai nem lehetnek.

93. (Dotalitium) hitbér, (paraferuum) menyajándék.

Hitbér az, mely az asszonyt elhalás után megilleti, menyajándék az, mely a leánynak jegyváltás és lakodalomkor férje és mások által ajándékoztatik, a báró felesége hitbére 100, a nemes asszonyoké, kik legalább 50 jobbágyházhelyet birtak, 50 négy forinttal számitandó márka. A szegényebbek megbecsültetvén a belsőségek, ingóságok, aránylagosan elégittetnek ki. — Az asszony hitbérét a legközelebbi rokona örökli.

94. Kik az ország bárói.

A nádor, országbiró, a Dalmát. Slavon, Horvát bán, az erdélyi vajda, a szörényi machói bánok, tárnokmester, pinczemester, ajtónállómester, étekfogómester, a király és királyné fólovászmesterei, a temesi és pozsonyi főispánok.

95. 96. A hitbér, részint készpénz, részint eladható tárgyakkal fizettetik, kizáratnak azonban a ruhák, lovak, fegyve-

rek és sánta marhák, fizetésként csak a vásáron értékesíthető tárgyak adathatnak.

Az első férj után szüzességi díj fejében egész, a másodiktul fél, a többiek után aránylagosan kevesbülő hitbér adassék.

98. A magtalan és végrendelet nélkül elhaló férj minden ingóságait özvegye örökli.

Az özvegy férje vagyona és lakházából a hitbér kifizetése után sem kizárható, férjhez menve azonban, hozománya kifizetése után férje javait elveszti, ha azonban a férj birtoka a hitbér összegét jóval meghaladja, az örökösök által meghagyva a dotaliczimnak megfelelő részt, a többiből per utján kizáratathatik, a lakóház azonban használatára marad, vagy ha több várai vannak 1 vár.

99. Az özvegy és gyermekek, vagy osztatlan testvérek közötti osztályrul.

Ha a megholt férj testvéreivel közösen és osztatlanul lakott, mindenekelőtt a testvérek vagyona elkülönittetik.

Az elhalt ingóságaibul az özvegyet egy gyermekrész illeti, kivétetnek a kocsis lovak és ruhák, melyeket kizárólag az özvegy valamint a fegyverek, melyeket kizárólag a férfiak öröklik. A megosztoztatott fiuk a kiházasitott leányok azonban nem osztoznak.

100. A menyajándékrul.

Az asszonynak leánykorában, vagy később adott ajándokok az özvegyéi maradnak, ha az asszony hal meg előbb, az adott ajándékokat férje örökli.

101. A ménesrül.

Az 50 darabon aluli ménes megoszlik a férj és asszony között, ha 50, vagy azt haladja, akkor már a férj rólok végrendelkezhet.

102. A férjnek házasság alatt szerzett birtokjogairul.

Ha a férj házassága ideje alatt birtokot vett, de az asszony neve a vételbe beirva nincs, ezekbe nem osztozik, ellenben ha a szerzemény zálog, miután a zálog ingóság, a zálogba osztozik.

103. Az özvegy hitbér járulékát, ha a birtokot férje, tudtán kivül zálogba adta, a zálogos birtoktul követelheti.

104. 5. Ha a férj birtokát valamely büntény vagy hűtlenségbül elveszti is, a hitbér a birtokbul kifizetendő. A házasságtörésbe talált nő a hitbért elveszti, ha azonban ezt a férj megbocsátotta, vele hál és lakik, a hitbér az asszonyt megilleti, és ez esetben meg sem ölheti, még ismételt házasságtörés esetében sem, mit különben jogosan tehet. Ha az asszony birói lag elitéltetik, testvérei csak a menyajándékokat követelhetik vissza.

106. 8. A vérrokonok közt tudva vagy tudatlanul kötött házasságról.

Ha vérrokonok vagy sógorok között tudatlanul kötött házasság, elválasztás utján megszünik, az asszony a hozományt és nászajándékokat a férjtül visszakapja, gyermekeik utánuk törvényesen örökölnek, ha pedig tudva és testvéreik tiltakozása daczára házasodtak, gyermekeik nem örökölnek, azokat a pápa sem törvényesitheti, csak a nászajándék adatik az asszonynak vissza, a tudatot bizonyitja, ha a házasságot a testvérek és örökösök, e czimen ellenzik, — a tilos vérrokonság 4 fok. —

A vérrokonságbul született gyermekeket a király is csak azon esetben törvényesitheti, ha a testvérek vagy örökösök beleegyeznek.

109. A feleség a férjnek a menyajándékot elengedheti. 1. Ha az asszony vagyonát nevelte. 2. ha befektetéseket tett, 3.

ha róla rendelkezik. — Az erőszak vagy ijesztés a lemondást érvényteleniti.

110. A házastársak vagyonukat egymásra mikép ruházhatják.

Egymásnak csak azon módon adhatják el mint idegennek, ha ezáltal a gyermekek, vagy testvérek nem károsittatnak. Zálogba a férj csak akkor adhatja nejének, ha az asszony sokak tudtával férjéhéz sok pénzt és értékes tárgyakat vitt, a férj ezeket, vétel, kiváltások, malmok, halastavakra forditotta.

111. A gyermekek törvényes idejérül.

A fiugyermek teljes koru 24, a leány 16 éves korában lesz, törvényes koru 12 év, fiuk és nőknél a törvényes koruak pert inditathatnak és folytathatnak, ügyvédet vallhatnak, 16 éves korban bevallásokat tehetnek, zálogügyekben. A 18 évesek minden ingóságaik, arany és ezüstről rendelkezhetnek, a 24 éves mindenérül szabadon rendelkezhet, a leányok 12 éves korukban ügyvédet vallhatnak, 14-be adósságaik és ingóságukról rendelkeznek, 16-ba a leánynegyed ingóságaik és minden jogaikrul szabadon rendelkeznek, a leányok ha valamely jogi cselekményekre erőszakkal kényszerittetnek, ezeket férjhezmenetelük után visszavonhatják.

112. Az önállás és hármas gyámságrul.

Önállóak azok, kik senkitül nem függnek, a leányok férjhez menetelükig senkitül sem függnek.

A gyámság 3 nemü, törvényes, végrendeleti és nevezett.

Törvényes gyámok az apa és anya, az apa ha nemtelen, akkor is gyám, ha azonban a paraszt apa másodszor megházasodik, és a gyermek vagyonát pusztitja, a gyámságtul elmozdittatik. A nemes apa unokáinak is gyámja. Az anya gyámsága

férjhezmenetelével megszünik, ha nagykoru testvér van, ellenkező esetben gyámkodása megmarad.

Végrendeletileg az apa gyámot rendelhet, ennek hatálya a még születendő gyermekekre is kiterjed.

Nevezett gyám, a király által nevezett, helye van midőn sem törvényes, sem végrendeleti gyám nincs. — A király gyámnak csak azt nevezheti, kinek érdekei az árvák érdekével nem ellenkezik.

A nevezett gyámok kötelesek, a fő- vagy alispán, egy vagy két szolgabiró közbejöttével, vagy ha a birtok több megyében fekszik, a király rendes birájával vagy a biró megbizottjával, leltárt készíteni, a gyámság bevégeztével számolni, a vagyon és jövedelmeirül, a helytelen kiadásokért már a törvényes koruaknak is tartoznak elégtételt adni, mindezekre kötelesek a törvényes és végrendeleti gyámok is.

116. A fi- és leányági gyámok mi módon következnek a gyámságban.

A gyámságban a fiágiak elsőbbséggel birnak, ezek után következnek a leányágiak, ha a birtok joga kétséges, a leányágiak gyámoknak nem neveztetnek, az esetben, a király által idegen gyám nevezendő.

117. A közösjogu birtokoknáli gyámság.

Ha a birtokjog fi- és leányágat illet, ha a fi- és leányági rokonok egyenlően alkalmasak, a gyám a férfiágbul, ellenben ha a leányágiak idősbek, a gyám ezekből nevezendő, elsőbséggel birnak a közelebbi rokonok.

119. 120. A végrendeleti gyámság elsőbb-e a törvényesnél?

Ha az apa fia gyámjaul becsteleneket, hamis esküvőket hűtleneket nevez, ezeknél a közel rokonok elsőbbek.

Ha az apa, anyai ági rokonokat nevez leányai gyámjául, a saját rokonai ezek előtt elsőbbséggel birnak.

Ha az apai rokonok, a gyermekek vagyonára áhitoznak, az apa ezt tudva, jogosan nevezhet anyaági rokonokat, ennélfogva a végrendeleti, helyesen nevezett gyámok, a törvényesek és nevezettek felett elsőséggel birnak.

121. A közel rokonoknak a gyámságbuli kizárása, kizáratnak. 1. A fej és birtokvesztésre itéltek, 2. ha a testvér testvére birtokát eladta, 3. ha idegen hatalom alá tartozik, 4. a hűtlen, számüzött, becstelen, esküszegő.

122. A gyámságtul kik menthetők fel.

1. kiknek sok gyermeke van, 2. a több megyei birtokosok, 3. katonák, 4. királyi hivatalnokok, birák, követek, gazdatisztek, 5. a betegek, tudatlanok, 6. az apa vagy gyermekek ellenségei, 7. a hatvan éven felüliek, a 24 éven aluliak.

123. A gyámok hűségesen kötelesek a gyámságot kezelni, mi módon lesznek gyanusak.

A gyámok hűségesen és becsületesen tartoznak az árvák gondját viselni, az okozott kárt kétszeresen kötelesek megtéríteni, a hűtlen gyám becstelennek itéltetik. Gyanus lesz a gyám, ha az árvák vagyonát ostobául emészti, ha az árvát illőleg nem ruházza, ha az árvával ok nélkül rosszul bánik, ha rossz erkölcsü, és az árvát rossz erkölcsre tanitja, ha nagyon szegény, ha az árva apjának, vagy ennek halála után az árvának nyilt ellensége, — ha tartani lehet, hogy az árva vagyonára vágyik.

124. 5. A gyám miként vádolható az őrült árvákrul, a gyám elmozditásárul.

A gyámok vagyonpusztitás gyanujábul vádolhatók. Általában az árvák gyámjaikat csak törvényes korukban vádolhatják, a törvényes koruaknak az apa gyámot nem rendelhet, ha azon-

ban a törvényes koruak apjokat erre felkérik, nekik nem gyám, de gondnok rendelendő. — A hülyék, őrültek törvényes korukon felül is gyám alá rendelendők, a gyám a birtokrul rendelkezik, azonban el nem adhatja.

A gyámok a királynál, a rendes törvénynapokon kivül is bevádolhatók. A bevádolt gyám a király által a gyámságtul eltiltatik és a vagyon közkezelés alá vétetik. Ha időközben leköszön is, számadással tartozik. A csalárd gyám még akkor is elmozditandó, ha kártéritést igér és biztosit, és más gyám nevezendő.

126. A gyámok az árvákat képviselik.

A gyámok, a bíróságok előtt gyámságukat igazolják, a gyámok az árvákat minden peres és perenkivüli ügyekben képviselik. A törvényes idejü árvák tudtuk és jóváhagyásuk nélkül sem ügyvédet nem neveznek, sem semminemü bevallásokat nem tesznek.

127. Az árvák kora megvizsgálása és az errül kiadott okmányrul.

Az árvák kora az országos birák, itélő mesterek, a káptalanok és konventeknél vizsgáltassék meg, ezen vizsgálatrul kiadott kimutatás teljes hitelü, ezek alapján a gyámok az árváik ügyeiben mindent tehetnek, ha pereik veszendők, a gyám az ellenféllel egyezkedhetik.

128. A visszahivás hatálya.

A visszahivások igazolása mellett az árvák, ha 24 éves koruk előtt bárminemü eladásokat, elzálogositást, vagy terhes káros szerződéseket tettek a káptalanok és konventek, az ország törvényes birái előtt, 24 éves koruk betöltése előtt visszavonhatják, és ezáltal mindezen cselekmények és kötelezettségek érvénytelenné lesznek.

129. 130. Az árvák az ellenök árvaságok alatt inditott perekben válaszolni nem tartoznak, csak az apjuktul öröklöttekben.

A törvényes időn aluli árvák, 12 éves korukig előmutatván a revisionalis okmányt, válaszolni nem kötelesek, a hosszu perekben igazoltatván az illetők kora, törvényes korukig, a per tárgyalása felfüggesztetik. Az apa idejében kezdettekben azonban kötelesek védekezni, ha a bíróság által eskü itéltetik meg, az eskü letétele 12 éves korukra elhalasztatik.

131. Azon esetek, melyben az árvák is megjelenni tartoznak.

Az árvák gyámjai tartoznak azon esetben a perben részt venni, midőn bevezetések, beiktatások, határperekbe az árvák részérül is tiltakoznak, és az árvák a bíróság elé idéztetnek.

132. Ki a 12 éven aluliakat nagyhatalmassági perbe fogja, vérdijba marasztatik el.

133. Az ingók és ingatlanok becsléséről.

A becs kétféle: Közönséges és örökös, az örökös csak ingatlanrul szól, és 10-szeresen több a közönségesnél.

Egy paraszt házhely közbecsbe 4 forint, örökösbe 40. az örökös becs kevés ügyek és perekbe alkalmaztatik, csak azon esetekbe, midőn ez a szerződésben határozottan ki van kötve, a közönséges becs következő:

1.	Kőbül épült vár	400 frt.
2.	Zárda uri sirbolttal	400 „
3.	Templom	200 „
4.	Kisebb templom	100 „
5.	„ „	60 „
6.	Torony nélkül	40 „
7.	Fakápolna temetővel	20 „

8. temető nélkül . . . . . 12 frt.
9. Nemesi lakott házhely . . . . . 3 „
10. Puszta lakatlan . . . . . 6 „
11. Épület nélkül . . . . . 4 „
12. Lakott urbéri házhely . . . . . 4 „
13. Puszta házhely épülettel . . . . . 2 „
14. Puszta, házhely épületnélkül . . . . . 1 „
15. Egy hold nemesi gyümölcsöskert . . . 12 „
16. A Csallóközben 12 fáig, minden fa becsültetik 1 forintra, mi ezen felül van összesen . 12 „
17. Jobbágyi, falunkivüli almás . . . . . 4 „
18. Egy eke, szántóföld . . . . . 12 „
19. Egy erdő . . . . . 12 „
20. Nagy szabad erdő, egy eke, három ekén felül azonban nem becsültetik . . . . . 33 „
21. Makkoserdő, egy eke, hármon felül azonban nem becsültetik . . . . . 66 „

22. Ha azonban jövedelme kiszámitható, akkor értékül a tizszeres jövedelem vétetik, három ekén felül azonban nem számittatik.

Ha azonban a föld $1\frac{1}{2}$ holdnál többet tesz, akkor már minden hold csak 40 krajczárra számitandó, némelyek véleménye szerint (1 forint 100 denár vagy krajczár,) ezen vélemény azonban igazságtalan és elvetendő.

23. Egy kaszás rét, vagyis 1 hold rét . . . 1 frt.
24. Malom melynek folytonosan van vize . . 40 „
25. „ melynek nincs mindég vize . . . 24 „
26. Felülcsapó malom . . . . . 20 „
27. Alulcsapó malom . . . . . 12 „
28. Puszta malomhely . . . . . 12 „

29. Varsa . . . . . 6 frt.
30. Kert, melyből a viz soha ki nem fogy (bármennyi legyen csak egy becsültetik) . . 6 „
31. Halastó, mely soha sem szárad ki . . . 40 „
32. Mely szárazságban kiszárad . . . . . 20 „
33. Rekesztős, a Duna, Tisza, Száva, drávai halastavak, ha biztos jövedelmük van, értékül a 10-szeres jövedelem számittatik, ha nincs 200 „
34. . . . . 40 „
35. Az árviz elleni rekesz . . . . . 1 „
36. A vizek és földek haszonbére, értékük tizszeresen vétetik

37. A jobbágyoknál levő szőlő értéke 10-szeresen számitandó, az örökbecseknél.

38. A földesur, uri vagy paraszt dézsmásért a dézsmás szőlőből kibecsültetheti, nem ezen becsen azonban, de az értéket valódilag képviselő törvényes becs utján.

1 hold szántóföld vagy erdő számittatik hosszban 72, szélességben 12 királyi röffel. 1 eke föld 150 holdnak számittatik a becsbe, 1 ökör 4 frt, 2 tehén borju nélkül 4 frt, egy borjas tehén 4 frt, 1 juh 1 frt, 1 disznó 1 frt, 1 kancza ló csikó nélkül 4 frt, kancza ló csikóval 6 frt, csődör csikóval 8 frt, hátasló értéke szerint becslendő, egy királyi hold föld tett 1200—1400 □ ölet, egy eke föld 150 holdat.

134. Micsoda módokon és miért alkalmaztatik a becs.

1. A perdijak kielégitésére.

2. A leánynegyed, a zálogbirtok kiváltására; a halálos büntetéseknél és birtok elkobzásoknál, a birtok és fejváltságok eszközlésére. Mindezeknél a birtok minden része megbecsültetik, a parasztok kezein levő szántóföldek és rétek kivételével.

3. A hitbér kielégitésére csak a jobbágyhelyek, belsőség, nemesi udvar, gazdasági telkek és épületek becsültetnek meg, — ha az özvegyet azonban a birtokbul ki akarják tenni, minden külső birtokot meg kell becsültetni.

4. Az özvegyasszony kielégitésénél minden megbecsültetik.

5. Az adósági kielégités, nyelvváltság, törvényszék a fő- és alispánok megsértésénél és más esetekben, ezeknél azonban az eladható tárgyak nem ezen becsmódozat, de az eladható áron számittatnak.

6. A határigazitásokbul eredő ügyletekbe.

I. RÉSZ.

3. Kik jogosultak, törvény és határozatok hozatalára.

1. Hajdan, midőn a magyar nemzet ősi módon élt, királya nem volt, csak vezérei, kapitányai és igazgatói, a törvényhozás joga kizárólag a nemzet tulajdonát képezte. Miután azonban a nemzet katholikussá lett, és magának királyt választott, a törvény-alkotás, a birtok-adományozás, a biráskodás, a szent korona, ennek következtében az uralkodás és kormányzattal együtt a királyra ruháztatott. Ezekután tehát a királyok a nemzetet összehiva és megkérdezve törvényeket hoztak, mint az jelenleg is szokás.

A király azonban, kénye szerint, a nemzet megkérdezése nélkül törvényt nem hozhat, de a nemzetet meg kell kérdezni, tetszenek-e vagy nem, csak a nemzet által elfogadottak tekintetnek törvényeknek.

Többnyire a nemzet maga nyujtja be a királynak irásban a közjót érdeklő kivánalmait, ha a király megerősiti, hasonlag törvénynyé válnak. Mindezek, különösen nem a nemzet, de a ki-

rály törvényeinek hivatnak, és ha ezeket a király meg nem erősitené, érvénytelenek lennének.

4. Kik neveztetnek nemzet, kik népnek.

A nemzet neve alatt a főurak, nemesek és nép, — a nép alatt csak a nemtelenek értetnek.

5. Kit köteleznek a törvények és határozatok.

A törvények kötelezik a királyt, a király alattvalóit, az idegeneket, az idegeneket az uj törvény három hónapig nem sujtja, jogi ügyekben az idegeneknek 1 hónapi idejük van, mert az országban nem lakva, rögtön tudomással nem birhatnak.

6. A szokás érvénye, törvényeinkbe honnan származott.

1. A törvények és a végzésekbül.

2. A királyok kiváltságaibul.

3. A birák itéleteibül.

7. Mi és hánynemü a kiváltság.

Kiváltságnak mondatik azon egyéni törvény, mely egyesek vagy kevesekrül szól.

A kiváltsági előjog, vagy kiváló tisztesség, királyi jutalom, mely sokszor a közjog ellen adatik.

A kiváltság kétnemü: általános és különleges. Általános, mely összeseknek, társulatoknak adatik, és pedig városoknak, káptalan és konventeknek, és ez örökös. — Különleges, mely egyénnek adatik, mely az egyénnel megszünik, ha egyszersmind az örökösökre is nincs kiterjesztve.

8. A törvényt megsemmisiti-e a kiváltság és viszont.

A kiváltság a törvény ellenében érvénytelen, csak azon kiváltság érvényes, mely a törvénynyel nem ellenkezik.

9. A kiváltság kettős eredetü.

A kiváltság kettős, törvényes és törvénytelen.

Törvényes, mely a királyi hatalom jogos folyománya, törvénytelen, mely mások jogait sérti, a törvénynyel ellenkezik.

10 A kiváltság mások jogait két módon sérti.

Időlegesen, ha később bocsáttatik ki, a későbbi az előbbit nem érvényteleniti helyileg, mert vámok nem engedélyeztethetnek, ha az előbbitől legalább egy mérföldnyire távol nincsenek.

11. Törvénytelen kiváltságok azok, melyek kiadására a király nem jogosult. — Érvénytelen az, midőn a király az adományozottat, a főispánok, megyei törvényszékek, az ország bírái hatósága alul felmenti, ha valakit arra felhatalmazna, hogy helyette szolgája esküdhessék.

12. Miért érvénytelenek a kiváltságok.

1. Ha valaki, az adott kiváltság ellen cselekszik, vagy vele visszaél.

2. Ha valaki a kiváltság birtokába törvényesen nem lép.

3. Megszünik, ha a kiváltságolt felségsértést, vagy hűtlenséget követ el.

4. Ha másnak rendkivül káros.

5. Ha a király vagy biró, törvénytelenségét belátva, ellene itél.

6. Nyilt vagy hallgatólagos lemondás által.

7. Ellentétes kiváltság által.

8. Ha az adományozó fejedelem, helyes indokbul visszavonja.

13. A pecsétekrül.

A pecsét kettős: hiteles és nem hiteles.

Hiteles a királyok, káptalanok, konventek, az ország bíráinak pecsétjei, ezen pecsétek az iratok tartalmát megerősitik.

A királyi városok és városok pecsétjei, melyet a királyok-

tul kaptak, és mely által az előttük tárgyalt ügyekben kiadott okmányaikat megerősitik.

Nem hitelesek a magányosak pecsétjei. Az érsekek, püspökök az auraniai perjel, az ország szabad és örökös grófjai, és a szerb despota, saját pecséteikkel megerősitve is vallhatnak ügyvédeket, a többi országnagyok, nemesek, azonban csak az ország rendes birái, a káptalanok és konventek előtt vallhatnak ügyvédet, és tehetnek bevallásokat. — Az ország birái, káptalanok és konventek hasonlag saját pecsétjeik alatt hatalmazhatnak ügyvédet és tehetnek bevallásokat.

14. Mely királyok kiváltságai érvényesek.

I. Istvánnak, I. Lászlónak, I. András, I. Béla, I. Geiza, Kálmán, II., III. István, II. Béla, III. Béla, Imre királyoknak, továbbá — II. Endrének, IV. Bélának, V. István, IV. László, III. Endrének csak a Károly által megerősitett okmányai. Lajos királynak 1364-től haláláig, régibb okmánya miután a királyi pecsét elveszett, csak azon esetben, ha 1364-tül kezdve általa ujólag megerősittettek. — Zsigmond királynak 1406-tul kezdve, — Albert királyé, — Hunyadi János kormányzó adományai 32 házhelyig. V. Lászlóé, Mátyás és a jelenleg uralkodó Ulászló királyé.

15. A hiteles másolatokrul (transsintio)

A hiteles másolat valamely kiváltságnak, más kiváltság levélbeni szó szerinti áttétele.

Ezek közül csak azok érvényesek, melyek királyi parancsra tétettek át.

A másolatok tehát, komolyan megbirálandók, az eredeti okmányokkal figyelmesen össze kell hasonlitani, hogy valjon nem csalárdul és hamisitva tétettek-e át.

A király parancsára a konventek és káptalan által áttett másolatok, teljesen érvényesek, ha az eredetibül tétettek át.

16. Azon kiváltságokrul, melyek ezen záradékkal birnak, „de cujus vel quorum notitia“ az álczásokrul és költött személyekrül.

Mindazon káptalan és konventi okmányok, melyek ezen záradékkal birnak, melyrül bennünket ezen ember biztositott, érvénytelenek, — mert ezeknél a bevallás valódilag nem a káptalan és konvent, de a tanuskodó által bizonyittatik, az illető jogi cselekményrül, errül pedig, a káptalan és konventeknek kell, saját tudomással birni. Ezért azonban a káptalanok és konventek, az országos birák nem büntethetők, mert ők az általanut valódinak tartják, ha nem tartanák és a csalás részesei lennének, törvény szerint a bélyeg homlokukra lenne sütendő.

17. A hamis okmányoknál mire kell a bírónak főleg figyelni.

1. Kell a keletre, esztendőre, pecsétre, nagyságra, feliratra, a birtok vagy családnevek vakarására.

2. A hiteles iratok, ha a pecsét el is van romolva, a pecsétek köre és iratárul megismerhető.

3. Az okmányok hamissága leginkább kitünik abból, ha a bevalló a bevallás idejében máshol volt, ha a nemesek, ily hamis bevallásrul értesülnek, mondjanak és szólaljanak fel ellene, a csalás ezen neme hűtlenségi bün.

18. Az idézésrül.

Korunkban az idézések négyfélék. Egyszerüek a szokott hivatalok által, határozott sürgősek, magyarázók, intők vagy megkinálók, iktatást, behelyezést kivánók, — határjárásiak, mind ezen alapuló perek röviden elintézendők, a többiek legfeljebb 4 törvényszakon bevégzendők.

A zálogos, a leánynegyed, hitbér, menyajándék adósági osztály és ujosztály perek, ha egyszerü idézéssel indittatnak is, rövid határidő alatt bevégzendők.

A többi perek a 4 nyolczados törvényszakokon elintézendők.

Az irományperek egy törvényszak alatt elintézendők, a hosszu perek is három törvényszakon tárgyalandók.

19. Az idézések kik által hajtatnak végre.

Az idézést, birtok, örökösödési zálog és tiszti ügyekben, a nádor, a káptalanok, konventek által eszközöltetik.

Tisztségek ellen akkor, ha nagyhatalmasságu perek, a tisztség által elkövetettekért indittatik.

A királyi vagy nádori embernek azonban, hol idézést intéz, birtokosnak kell lenni, különben ha erre különösen az ország rendes birái által meg nem bizatik, nem teheti. A birói megbizással az idézést, bár ki, sőt nemtelen is eszközölheti.

20. A személyes idézés, megintés letiltásrul.

Ha urat vagy nemest, ur vagy nemes, országgyülésen, megyegyülésen, törvényszékeken megver, megsebesit, megöl, vagy szóval megbecstelenit, a sértett fél panaszára, a sértő a királyi tábla irnoka, a rendes birák által beidézhető.

A zálogtartó a zálog kibocsátására a pénz felvételére, a tulajdonos vagy jogosult rokon ügyvédje által is felhivathatik, és válaszolni tartozik, ha az illető a záloglevél másolatát, a bíróság előtt felmutatja.

Különben a megintett nem tartozik válaszolni és a felperesnek az ország rendes birái, avagy a káptalan és konventek által kell megintetni.

Az örökségi és örökjogi perekben is alkalmazható a szó-

beli letiltás, ha mindkét fél a birák előtt, személyesen jelen van.

A fél 1 év és 1 nap alatt köteles válaszolni, különben elmarasztaltatik.

Hatalmaskodási esetekben, a letiltott köteles 3 nap alatt felelni, ha nem válaszol és egy év alatt a letiltót be nem perli, főbenjáró vagy fejváltsági itéletben marasztatik el.

Ha a letiltó meg nem jelenik, a birónak fizet 24 forintot és keresetét uj perrel folytathatja.

Ha az alperes birtokjogát igazolja, a felperes a birtok közbecsébe marasztatik el.

Ha az alperes nem felel, és egy év alatt pert nem inditott, felperesnek az alperest, perbe kell idéztetni.

Ha a felperes jogát bebizonyitja, az alperes főbenjáró büntetés, vagy fejváltságban marasztaltatik el.

21. A káptalanok és konventek végrehajtási bizonyitványaikrul.

A káptalanok és konventek kiküldöttei jelenlétében intéztetnek el, a királyi vagy nádori ember által a beiktatások, visszahelyezések, határjárások és mindennemü birói végrehajtások, és idézéseket is ők eszközlik. — Máskülönben a per leszállittatik, — és pedig mindég a megyebeli káptalanok és konventek intézkednek, ha a megyében nincs, a szomszéd megyebeliek.

A budai, boszniai, fehérváriak hatásköre az egész országra kiterjed.

22. Azok büntetése, kik egy ügyben mint királyi emberek és ügyvédek járnak el.

Az ügyvéd királyi ember, azon perben, melyben mint

ügyvéd működött, nem lehet, és bünrészesül a fél vérdijában marasztaltatik el.

23. A halottat vagy gyermeket beidéző fél büntetése.

A halott nemest vagy gyermeket beidéző 50 frttal büntettetik.

24. A zálog és hitbér tárgyábani megintésekrül.

A zálogösszeg felvétele, leánynegyed, hitbér, menyajándéki ügyekben a felperes az alperest, ha lehet személyesen intse meg, különben a megintés az alperesnek rendes lakásán kézbesitendő.

Az idézés a megintés után tétetik, kézbesithető ez jobbágyainak, ha nincs lakásán, átadandó.

Ha a nők hitbéri, a férj birtokai visszabocsátása ügyében, ügyvédjeik által meg nem jelennek, a birtok a bíróság által, a felperesnek azonnal adasson át.

Az uzsorás, ki a zálogösszeget felvenni, és a birtokot kibocsátani nem akarja, a zálogal egyenlő összeggel büntettessék, kizárólag azonban a szomszédok és határosak kérelmére nem büntetendő.

Ha e hitbér és menyajándék kiadására beperelt nő, ok nélküli kifogások és ármányokkal halogatja a birtokkiadást, illetőségét elveszti.

26. Az idézés három főkelléke.

1. A személy, ki megidéztetik.

2. Az idő, midőn a kár elkövettetett.

3. A hely vagy megye, hol a sértés elkövettetett.

4. Foglalási perekben az elfoglalt birtok helyes leirása.

27. Mi a közönséges vizsgálat, mik kellékei.

Közönséges vizsgálat, a felek feleselésibül támadt kételyeknek, tanuk általi megvilágitása.

Hatalmaskodás esetében a cselekmény helyein lakó szomszédok és határosok meghallgatásával, a törvényszék székhelyén

eszközöltetik, birtok foglalásoknál, a birtok helyén tartatik meg.

Az igazságos vizsgálat megejtéséhez, szabadság, idő, minőség, polgári állás, eskületétel kivántatik.

Szabadság, hogy a tanu, szabadon, félelem nélkül, önként, nem erőszakolva tehessen tanubizonyságot.

Idő, hogy a tanu oly idejü legyen, hogy a történtekre visszaemlékezhessék, szükséges ez azért is, mert a tanuk személyesen nem állittatnak a birák elé, de a királyi, nádori, konvent és káptalani emberek által hallgattassanak ki.

Minőség, hogy a tanuk ne hallomás, de saját tudomásuk szerint nyiltan, világosan tanuskodjanak.

Polgári állás, hogy a tanu nemes-e vagy nemtelen, mert nemes ellen, a paraszt tanuskodása érvénytelen, ha csak nem urasági tiszt, ha csak az ügy érdeke határozottan nem kivánja, ez azonban csak a felek kölcsönös beleegyezésével történhetik.

Eskü, mely a tanuktól első sorban követelendő.

28. A tanukihallgatás módja, a meg nem jelenők büntetéséről.

Először a tanu megesketendő arra, hogy félelem, gyülölet, szeretet, kedvezés, jutalom nem vezérli, az igazságot nem fedi el, a hamist nem igazolja, az igazságszolgáltatást nem ámitja, minden kérdésre igazán fog vallani.

Hogy a tanuskodásra, a nemesek magukat, a megyebeli fő vagy alispán, a megye nemeseit 64 forint büntetés terhe alatt felhivja, a meg nem jelenőkön ennél fogva a tanuskodást megtagadókon a büntetést megveszi.

29. A nemesek és tanuk nevei a jelentésben két okbul iratnak fel,

1. Mert két három szomszéd és határos nemes tanuvallomása, többet ér 20 megyei nemesénél, mert biztosabb tudomással birhatnak.

2. Mert a perlekedők tudván a tanuskodók neveit, kifogásaikat jobban megtehetik.

3. Mert a hamis esküvő megbüntetendő.

30. A hamisan esküvők ludasok megbüntetésérül.

A hamisan esküvő, ki közönségesen ludasnak neveztetik, erősen megbüntetendő.

1. A hamisan esküvő elveszti minden ingó és ingatlan birtokát, polgári jogait, külön vászon ruhát hord, kalap és czizma nélkül jár, senki ellen nem perelhet. — Ezen büntetés azonban, csak a király ellen, hamisan tanuskodókat sujtja.

A perlekedők ellen hamisan tanuskodó csak 200 forintba marasztatik el, és mint hitszegő büntéttetik.

A hamis eskü két módon követtetik el.

1. Ha valakinek valamit esküvel igér, és igéretét nem teljesiti, ez esetben becstelenség és birtokvesztéssel nem mindig büntettetik, mentségére szolgál, erős betegség, az ut viszontagsága, az időleges belzavarok, esküje teljesitésére azonban törvényesen is kötelezhető.

2. A mások kárára esküvel elkövetett hazugság ez esetben mint ludas büntetendő.

32. Eskü a vizsgálat után, vagy előbb is, mi módon itéltetik meg.

7. A felperesnek itéltetik meg az eskü, ha keresetét 6 szomszéd, 6 határos és 12 megyei nemes által bizonyitja, vagy ha épen annyi szomszéd és határos tanuja nincs, de ezek hiányát a megyei nemesekkel pótolja, ha az alperes keveset bizonyit, vagy bizonyitványai gyengék.

Az alperesnek itéltetik meg, ha az al- és felperes állitásaikat egyenlően igazolták.

Ha a felperes állitásait nem bizonyitotta és közönséges vizsgálatot sem tartatott, az alperes egyszerüen felmentetik.

Ha az alperes közönséges vizsgálatot nem tartatott, vagy ez mellette nem bizonyitott, röviden elmarasztalandó.

Ha a felperes hármas vizsgálatot mutatott elő, és az alperes csak tagadással élt, esküdni fog és a foglalt birtok tulajdona lesz.

Ha az alperes a háromszori vizsgálatban foglaltakat tagadja, 50 nemessel esküdjék meg.

Foglalási perekben három vizsgálat 25, kettőnél 12, egy ellen három tanu esküje kivántatik.

10. Adósági kölcsön és mindennemü pénzügyekben, ha valamely tanu van, de a mennyiség teljesen nem bizonyitható, a felperes esküje és egy tanu bizonysága mellett keresetét megnyeri.

11. Paraszt csak 1 forintos ügyben esküdhet, az is azonban nemesek ellenében érvénytelen.

33. A nemesek esküje parasztok ellenébe.

A nemes esküje, paraszt, vagy nemes ellenében mindig érvényes.

A paraszt és nemtelen esküje, azonban nemes mellett vagy ellen, mindig érvénytelen. A paraszt és nemtelen, adósság és más ügyekben megeskü̇dhet, de esküje érvénytelen. A parasztok és nemtelenek birói itélet nyomán, egymásközti ügyeikben eskü̇dhetnek.

34. Az irományok tárgyában leendő eskürül.

Az irományok letartása vagy elorzása bármi más hatalmaskodásnál szigorubban büntettetik.

Ha a felperes az alperest egyszerüen vádolja, az alperes

az ellen magát 25 nemes esküjével, ha vizsgálatot mutat elő, ennek ellenében 50 nemes esküjével tisztázhatja.

Ha ezt nem teszi, azon birtokban, melyre az irományok tartoznak, köteles a felperest megvédeni.

A felperes, keresztlevelében, köteles a birtokokat megjelelni, melyrül a keresett iratok szólnak.

36. A becstelen vagy nemtelennek nyilvánító büntetése.

Ha az esküvő tanut, eskütársa nemtelennek, becstelennek, esküszegőnek mondja, ennek alaptalansága bebizonyitására egy törvényszak engedtetik, ha a megtámadott, a vád alaptalanságát bebizonyitja, a vádló köteles neki 100 forintot fizetni, melyet a biró a vádlónak ingó és ingatlanaibul köteles kifizetni.

Ha nem tudja bebizonyitani és alperes nemességét igazolja, a vádló 200 forintban elmaraszaltatik.

37. Az eskü-kötelezettség mikor száll apáról fiura.

Ha az apa perközben meghalt, ez a részére, a biró által elrendelt esküt a legidősebb fiu, ha élteben fia nincs és özvegye teherbe maradt, a születendő figyermek lesz köteles letenni, ha leánygyermek születik, a legközelebbi örökös rokon esküvend.

A gyermek vagy örökös rokonnak, a határidőt a biró fogja kitüzni, és pedig a gyermeknek azon időre, midőn esküképes leend. — Az elhaló testvér után az öröklő testvér esküszik.

38. Valjon a tanu, több alperest esküjével felmenthet-e?

Habár több is az alperes, a tanu érvényesen csak egy mellett esküdhet.

39. A király fejvesztéssel nem büntethető, nem kötelezte-tik, eskü és irományai előmutatására.

A király bárki által bepereltetik, köteles a nádor előtt királyi ügyek igazgatója személyében megjelenni, és ügyét védelmezni.

1. Fejvesztés, fejváltságra, birtokvesztésre azonban el nem maraszthatő, köteles a tisztjei, jobbágyai által tett károkat kárpótolni. Bármibe elmarasztaltatik, a királyi jogügyigazgató azt köteles a nádori itélet szerint lefizetni. A korona által örökölt jogok és jószágokrul, köteles az okmányokat előmutatni.

40. Az ország és egyháznagyok, apátok és prépostok esküjérül és vérdijárul.

Az előszámoltak- egyenkint 10 nemesért esküdhetnek, az egyháziak, lelkiismeretük tisztaságára esküsznek, világiak hitükre. — Az egyháznagyok, országnagyok, apátok, keresztes prépostok vérdija 400 forint.

41. Birói szemle.

A birói szemlében a birónak bemutattatik, a foglalónak a birtokbani benlette.

A szemle a közönséges vizsgálat szerint, a szomszédok és nemesek behivásával tartatik meg. A szemle után tanuk a törvényszék székhelyén hallgattatnak ki.

A felperes, ha birtokjogát a tanuk által bebizonyitotta, többé eskü a birói szemle után egyik felnek sem itéltetik, de a biró a főbenjáró itéletet vagy fejváltságot a foglaló ellen kimondja.

42. Az itéletek különböző nemeirül és végrehajtásokrul.

Az itéletek egyszerüek, főbenjárók, fejváltságrul, hűtlenségrül szóló.

Egyszerűek a nyelvválság, rágalomrul szólók.

Főbenjáró itélet jelenleg, gyilkosság, háttámadás, verekedés, a nemesek jogtalan letartóztatása, foglalásokért hozatik. Halálos itélet csak a világi férfiak ellen hozatik.

Az egyháziak fejváltságba marasztaltatnak el.

A halálos itélet mennyiben különbözik a fejváltságtul.

A fejváltsági itélet, a halálos itélettül abban különbözik,

hogy az elmarasztott, sem el nem zárathatik, sem le nem fejeztetik.

De minden birtoka, birtokjogai és ingóságai lefoglaltatnak $^2/_3$-ad részben a birónak, $^1/_3$-ban a felperesnek használatra átadatnak, és mindaddig nálok maradnak, mig az elitélt fejváltsági dija ki nem elégittetik. — Egyház- és országnagy fejváltsági dija 400, a nemesé 200 forint, azt csak a felperes vagy felperesnőnek tartozik fizetni, a biró által első sorban ezen vérdij az ingóságokbul elégittetik ki, ha ebbül ki nem elégithető, az ingatlanokbul, melyek feleslege az elitéltnek adatik vissza.

A nők nem csak birtokaikat, de a hitbért és leánynegyedet is elvesztik. — A fejvesztési itélet, nők ellen is hozatik, ha férjöket, szüleiket, gyermekeiket megölik vagy megöletik.

44. Mikor hozatik a halálos itélet az egyháziak ellen.

1. Ha felségsértést követnek el.

2. A hütlenségi bünösök.

3. Ha szándékosan gyilkolnak és lopnak, vagy gyilkoltatnak és raboltatnak, a két első esetekben, magán vagyonuk elkoboztatik, a harmadikban testvéreik örökölnek.

Különben az egyháziak a világiakkal egyenlően büntettetnek.

45. A kárt és adósságot az egyháziak mimódon tartoznak kifizetni.

Ha az egyháziak adósságaikat kifizetni nem akarják, az egyház javai, a hitelező részére lefoglaltatnak, és mindaddig a hitelezőnél marad, mig az adósságot a jövedelmekbül nem törleszti.

Ha kártéritésre itéltetik, a felperest ingóságaival kielégitheti.

46. Miképen itéltetnek el egyetemlegesen a káptalanok és konventek.

Ha a káptalan hatalmassági cselekményekért elitéltetik, miután mint egyes személy terheltetik, mint egyes személy büntetendő, kivévén a felségsértést, hűtlenséget, melyért mindenik egyenkint büntetendő.

Ha nem a konvent és káptalan mint testület, de egyes tagjai követtek el, egyenként beidézendők és büntetendők.

47. Az egyes elitélt káptalanbeli mibül fizet.

Ha sajátja van, fizet a magáéból, ha nincs, fizeti a káptalan.

48. Az egyháziak tisztjei kárpótlásárul.

Az egyháziak tisztjei, az általok elkövetett hatalmassági cselekményekért bíróság elé idézendők, és elmarasztalandók, a pénzbeli elmarasztalás az egyháziakon vétetik meg, ha azonban nem uraik megbizásából jártak el, uraik tőlük kárpótlást követelhetnek, sőt őket el is zárathatják.

49. Ha az érsek, püspök, apát, a káptalan és konventtel nincs megosztva, az elmarasztalt összeget együtt fizetik, ha meg vannak, ez esetben az fizet, kinek megbizottja követte el a bünténvt, ha közösek, külön, ha megosztoztak, hasonlag külön módon esküsznek.

50. Az ujonnan kinevezett egyháznagyok egy évi kiváltságárul.

Az ujonnan nevezett egyházfők, saját birtokügyeikben 1 évi hallgatási joggal birnak.

51. Az egyháziak elődjeik büneiért el nem itélhetők, a kárpótlást csak azon különleges esetben tartoznak az utódok fizetni, ha az elfoglalt birtok kezeik közt van.

52. A birtokperek az egyházi bíróságok előtt nem tárgyalhatók.

Az egyházi bíróságok előtt, birtokperek általába nem tárgyalhatók, még igéreti vagy végrendeleti ürügy alatt sem, nem tárgyalhatók az adósági és egyéb ügyek sem, melyekbe eskü alkalmaztatott.

53. Az egyháziak tisztjei hatásköréről.

1. Az egyháziak tisztjei, parasztjaik közt, mint megbizottak jogérvényesen itélnek. — A káptalan dékánja is hasonló jogkörrel bir, hivatalán kivül azonban, meghatalmazás nélkül, a káptalant nem képviseli.

54. Az auraniai perjelekrül.

Az auraniai perjelséget Lajos király alapitotta a Ródusi lovagok jutalmául.

Az auraniai perjel, miután egy személyben világi és papi is, ennélfogva bizonyos perekben nem csak, de a rend által megtéritendő károk fizetésére, saját vagyona elvesztésére is itélhető, és pedig nagyhatalmassági esetekben, mert a kishatalmasságiak különben sem sulyosak, — papok ellenében és papokkal egyenlően büntetődik.

Felségsértés, hűtlenség, szándékos gyilkosság esetében a perjel fejvesztésre is itéltetik.

55. A főbenjáró itélet és végrehajtásárul.

A világi személy ellen hozott főbenjáró itélet által, az elitélt nem csak fejét, de vagyonát is elveszti.

A végrehajtás után, a biró az elitéltnek bárhol található vagyonát elfoglalhatja, a végrehajtás előtt, az itélettől számitandó 1 év 1 nap alatt, a biró vagy megbizottja által elfogatható, és a biró kezébe adathatik.

2. Az elitéltet ellenfele, a biró megbizottja nélkül el nem

foghatja, el nem zárhatja, magánál nem tarthatja, de köteles a bíróhoz napi menetekbe elvinni. A biró az elitéltet három napig magánál tartja, és ha ezen idő alatt, ellenfelével kiegyezni nem tud, végrehajtás végett köteles az ellenfélnek kiadni, és ha ez az ily módon kiadottat kivégezteti, ezért senki által meg nem támadható.

56. A birtoknak a biró kezébüli kiváltása.

Ha az elitélt megszökött, vagy el nem fogathatott, a törvényesen hozott itélet után, birtokait fiai, testvérei örökösei közbecsáron a birótul kiválthatják, ezek nem lettében a biró által kitüzött határidőt megtartva, a szomszédok is illő áron magukhoz válthatják, ezen időn tul ezen birtokok mindaddig az ellenfél és birónál maradnak, mig királyi kegyelem, vagy birói itélettel másképen nem rendelkeznek, az elitélt királyi kegyelem nélkül birtokát ki nem válthatja.

57. Mit ér az elitéltnek a király kegyelme.

A király a megkegyelmezettnek életét és vagyona két harmadát ajándékozhatja, az egyharmad a felperesé. A nádor előtt lefolyt perekben azonban a király ezen kétharmadot sem adhatja vissza, mert ez a nádoré, hűtlenségbe azonban a király egészen visszaadja. Az ellenállási alaponi hűtlenségben is, egy harmad, királyi kegyelem mellett is a féltül vissza váltandó.

A király kegyelme, a felek és biró ellenébe egy évig tart.

A felperes az itéletet 1 év alatt köteles végrehajtatni, különben érvénytelenné lesz. Ha az elmarasztalt, a biró börtönében van, a király kegyelme csak azon esetben érvényes, ha ellenfelével ki tud egyezni, mert a király az elitélt fogolynak az ellenfél beleegyezése nélkül kegyelmet nem adhat. — Ennélfogva a fogoly birtokát, fia és vérrokonai kárával is elidegenitheti.

58. Az elitélt miképen letartóztatható.

A meg nem jelenés czimén hozott birói itélet alapján, az alperes el nem fogatható, mig a biró az itéletet ki nem hirdeti, meg nem pecsételi, a felperest az alperes elfogására nem utasitja, az elitélt az itélet kiadásaig a birót, a kiadástul, a káptalant és konventet a végrehajtástul eltilthatja.

Az eltiltáskor azonban köteles a birói dijat lefizetni, és a felperesnek felelni, ha azonban a vádlott maga a tárgyaláson jelen van, és a biró itéletet hoz, a felperes vagy ügyvédje kérelmére a biró az elitéltet, azonnal irott itélet nélkül elfogathatja, és megbüntetheti.

59. Mikor engedtetik meg a birói itéletekben felemlittetni szokott okszerü mentség.

Okszerü mentség az, midőn a felperes, alperes, vagy ügyvédeik, utba vagy betegségbe esnek, vizáradás által vissza tartatnak, midőn lovuk megbetegedett, lovuk hiánya miatt, lovat nem vehettek, nem bérelhettek, ennélfogva elkéstek, rablók vagy ellenségei által elfogattak, kiraboltattak, megsebesittettek, megölettek, — ezen és hasonló okoknál fogva a biróság székhelyén a fél vagy ügyvédje meg nem jelenhetett, kell azonban, hogy ezen körülmények valószinüleg bizonyittassanak, különben, ha a keresetet le nem teszik, vagy az alperes a dijat nem teszi le, nemessége daczára fejét veszthteti.

60. A végrehajtáskor a fiuk, leányok osztályrésze mimódon különöztetnek el.

Végrehajtáskor mindenek előtt a fiuk, leányok, testvérek, rokonok és közbirtoklók, birtokrészek különöztessék el, és csak az elitélt saját birtokát kell a biró és felperes közt felosztani.

Az elmarasztott neje és gyermekei tulajdona, a biró által nekik kiadandó.

A leánynak csak akkor, ha a birtok mindkét ágat illet.

Az asszonynak a figyermekek és férje birtokának birtokosa köteles a hitbért és menyajándékot is kiadni.

61. A per közben meghalt apa, vagy testvér birtokának megbecslése.

Ha az apa itélet előtt meghal, örökösei csak a közbecsárban marasztathatnak el, mindenek előtt a felperesnek a jogtalan foglalás adatik vissza, a károk kárpótoltatnak.

62. Mi módon örökölnek az itélet előtt, és után született gyermekek.

A később született, a biró és felperes részére megitélt apai birtokbul semmi részt sem kapnak. — Az élő gyermekek saját része kiadatik, apjokét is kiválthatják.

Az apa halálával, az anya méhében levő gyermek is egyenlően osztozik testvéreivel.

63. Az apa halála után született gyermek, az apai birtokot kiválthatja.

64. Mi történik, ha az apa, gyermekei, és örökösei külön itéltetnek el.

Királyi kegyelem utján kiválthatják, ugyanez értetik az örökös nélküliekrül, ha a birtokot a szomszédok és határosak vették meg, a megkegyelmezetteknek a szomszédok kötelesek rövid per utján kiadni.

65. Valjon a királyi törvényszék itéletei kiterjednek-e Slavoniára és Erdélyre.

Nem terjednek, mert a királyi birók birósága, Horvátország, Slavonia és Erdélyre nem terjed ki, hűtlenségben azonban igen.

66. A hűtlenségi peritéletrül.

A hűtlenségi ügyekben ugy kell eljárni, mint a főbenjárókban.

67. A kisebb hatalmassági esetekrül, és az ebben hozandó itéletekrül.

1. Az itéletek kétfélék: Egyszerüek, melyekben az alperesek csak 100 forintban marasztaltatnak el, — ezen esetekben a bárók, főurak és országnagyok, a nemesekkel egyenlő összegben marasztaltatnak el.

2. A marasztalási összegen felül tartoznak a károkat is kifizetni.

3. A károk a felperesnek, a 100 frt fele a birónak, fele a felperesnek fizettetik.

4. Ezen itéletek alapján, a nemesek el nem záratbatnak, a száz forint és költségek első sorban kielégittetnek az ingatlanokbul, csak ha ezekbül ki nem telik, intéztetik a végrehajtás a biró által az ingatlanra.

5. Ily módon biráltatnak jelenleg minden hatalmaskodási esetek az eddig előszámláltakon kivül, ezek tehát kisebb hatalmaskodásoknak neveztetnek.

6. 7. Ugyan Mátyás királynak 1486-ban hozott az uralkodó királyunk által megerősitett törvénye előtt, a nemesek egyháziak és birtokosok, minden hatalmaskodási cselekményért, fejvesztés és fejváltságba marasztaltattak el, mely törvény következő.

8. A károk, sérelmek és kisebb hatalmassági ügyekben inditott perekben, ha az elkövető a biró előtt sajátlag bevallja is, ezentul senki sem itéltetik el mint hatalmaskodó, de csak is az okozott károk és költségekben, melyet a felperesnek fizetend, és 100 forintba, mely a biró és felperes közt oszlik fel, marasztaltatik el, és a biró ezt azonnal végre is hajtja.

9. A nagyobb hatalmassági ügyekben, és pedig a nemesi házak jogtalan megtámadása, a birtok és tartozékai elfoglalása

a nemesek ok nélküli letartóztatása, a nemesek megverése megsebesitése, megölésében, a biró következőleg tartozik eljárni: hogy ha a felperes maga részéről az elősorolt módon már vizsgálatot tartott is, a biró, ha a felek akarják, közönséges vizsgálatot tartson, ha pedig a vádlott a vizsgálat helyességét tagadja, a felperes esküdjön meg.

11. Csak azon esetben, ha azon megyében lakik, melyben a bün elkövettetett.

12. Ha azonban a vádlott idegen megyében lakik, és a vádolt cselekmény távollétében követtetett el, ártatlanságát esküvel tisztázhatja.

68. A kishatalmasságbani elfogathatás eseteirül.

Miután számos egyházhelyes nemesek, és más birtokosok annyira elszegényedtek, hogy nem csak száz forintot, de 100 denárt is nehezen fizethetnek, feleségük és gyermekeik vannak, kik nem büntethetők, de azért még is bünöket követhetnek el. Ezek ha a biró által fizetési tehetetlenségök igazoltatik, elfoghatók. A törvény különben is a nemeseknek csak idézés és itélet nélküli elzárását tiltja. A foglyot a biró 15 napig magánál tartja, és ha ezalatt a felperest ki nem elégiti, a biró a felperesnek átadja, kinél mindaddig marad, mig a száz forintot és költségeket ki nem elégiti, az elmarasztott köteles szolgálni.

69. A törvényszék sértésérül, és a sértési dij lefizetési módjárul.

A kir. törvényszék, a főispánok megsértésének, mely sértő, becstelenitő szavakban nyilvánul, büntetése 100 forint, általába akár a törvényszékbe, akár a végrehajtás alatt, vagy után követtetnek el, 100 forinttal büntetendők. — Az elmarasztaltnak

ha pénze nincs, értékes ingóságok letételével is fizethet, a széksértő mig nem fizet, nem bocsáttatik el.

70. Mi a rágalmazás, hányképen követtetik el, miképen büntetendő.

A rágalmazás vagy rágalmi pör, némely esetekben fejváltsággal büntethető.

A rágalom, két szin alatti csalárd perinditás. Leginkább 3 módon szokott elkövettetni.

2. Ha valaki egy jog vagy cselekményért két pert indit.

3. Midőn valaki, valakit, az árvanegyed, hitbér, zálogügyben feloldoz, és mégis ezen bevégzett ügyben az illetőt, vagy örököseit perbe fogja.

4. Midőn egy bevégzett pertárgy, a király uj perinditási kegyelme nélkül uj per indittatik. — Ezen esetben a perinditó a kereset tárgyát, bármi legyen is az, elveszti, és 200 forintba elmarasztaltatik.

72. Nyelvváltság és büntetése.

A nyelvváltság 100 forinttal büntettetik, a nyelvváltság alkalmazandó a király és birákhoz benyujtott hamis és igazságtalan panaszokért, jóhirü becsületes embereknek, csunya becstelen szavakkali megtámadásáért, — ezért az inditott per meg nem bukik.

73. Az ellenállásrul.

Az ellenállás a birónak erőszakos elkergetése. Kivont karddal történik, a végleges itélet után egyszer engedtetik meg, dija 72 forint, melynek kétharmada a biróé, egyharmada a felperesé.

Az egy ügybeni másodszori ellenállás, hűtlenségnek tekintetik.

Miután a törvényben a kard kivonása jeleztetik, némelyek csalfául a büntetés kikerülése végett botokkal, fejszékkel fegyverkezett tömegeket állitanak fel, a biró megijesztésére.

Ez haszontalan kifogás, mert a kard csak jelvény, a valódi ellentállás a fenyegető tömegben rejlik, az ily módoni fenyegetés, kard nélkül is ellentállás.

A szomszédok és határosok nevei is azonban beirandók, nehogy a biró vagy káptalanbeliek, csalfán az alperest, hűtlenségi cselekménynyel vádolják.

75. A hűtlenségi itélet, három módon hozatik.

1. Az országgyülés által, ha a király a nemest, a király iránti hűtlenséggel vádolja, ha megjelenik, és igazolja magát, felmentetik, ha nem, elmarasztaltatik, nem adnak neki sem szabad menvédet, sem uj per engedélyt, birtokai elkobzásánál, sem a letiltás, sem ellentállás nem engedtetik meg.

2. Hűtlenségi eset, a másodszori erőszakos ellenállás.

8. A birói itélet által mondatott ki. Szemszurás, csonkitás, hamis pénzcsinálás, hamis irománykoholás és más előszámlált esetekért.

5. Miután a biró, a felek perbeszédeibül itél, ha a fél egyike ellenében meg nem jelenési indokbul marasztatik, az elmarasztott az emlitett ellenállással élhet.

6. És pedig élhet azért is, hogy ha a fél magát vagy az ügyvédje a perben hanyagul, rosszul vagy hibásan védelmezte és hiányt vagy hibát a perujitás vagy ügyvéd visszahivása által helyreigazithassa.

7. Mert káros és veszedelmes lenne, a félt a nyugalmas birtokábul, a hozott itélet után azonnal kizárni.

8. 9. 10. A biró az ellenvetések, perbeszédek az előmutatott iratokbul itél, az ügyvédek azonban hanyagság, tudat-

lanság, roszakaratbul hibáznak, gyakran az iratok veszélyeztetnek és a kellő időben elő nem mutathatók, a biró pedig a mondottakbul, az előmutatott iratokbul itél.

11. Ezért is, ha a felek magok vagy ügyvédeik párbeszédeikbe hibáztak, vagy irataikat nem mutatták elő, nehogy birtokaikbul és hiányos alapon hozott birói itélet által kizárassanak, a végrehajtáskor egy ellenállással élhetnek, hogy a biró által kitüzött egy határnapon ellenállás okait igazolhassák.

Tévedéseiket és a hiányokat a király által kegyesen megengedett uj itélet által igazolhassák, ügyvédjeiket visszahivhassák, adott válaszát kijavithassák.

13. Az uj per engedélyezése, az ügyvéd visszahivása azonban, csak tévedés és hiány esetében engedhető meg.

14. Ezenkivül más határidő nem engedtetik és a birói itélet végrehajtandó.

15. A másodszori ellenállás, mint hűtlenség büntettetik.

76. Valjon az, ki a perbe nem áll, ellentállhat-e?

Ki az egésznek vagy részének birtokába, vagy ha a perbe be nem idéztetett is, ellenállhat.

A zálog-birtokbul, a zálogos tulajdonos habár a jogot a felperes megnyerte is, a zálog-összeg kifizetése nélkül a nyerő féltül ki nem vettethetik.

77. Az itélet-ujitás, sorrendje és az uj perrül a végitélet után is gyakran a királytul perujitás engedtetik; ezen engedmény alapján a per ujonnan tárgyaltatik, a fél uj okmányokat hozhat fel. A király ezt megadhatja, a régi okmányokat megerősitheti, sőt uj adományt is adhat.

Uj adomány azon birtokra adható, melynek birtokában volt az adományozott fél.

Az engedélyezett uj per egy törvényszakon eldöntendő.

Az ügyvéd csak a per folyama alatt hivathatik vissza.

A perujitás csak birtokon kivül eszközöltetik, mert a nyerő fél a birótul végrehajtást kérhet, ez ellenében a vesztett fél eltiltása érvénytelen.

Minden per, melyben ő Felsége perujitást engedélyezett, a legközelebbi nyolczadon tárgyalandó.

78. Valjon az, ki perét nem vesztette el, perujitást kérhet-e?

Mindaddig, mig a perlekedő fél él, más egyén perujitást nem kérhetett, mert idegen más ügyébe nem avatkozhatik, a pervesztő fél halála után azonban perujitást kérhetett.

79. Mi az ügyvéd-visszahivás, hogy történik.

Az ügyvéd-visszahivás az ügyvéd által a perben, a fél akarata és utasitása ellenére tett nyilatkozatoknak visszavonása és uj perbeszéd.

Az ügyvéd-visszahivás és per birája vagy ennek képviselője előtt eszközölhető. Ha azonban a per más bióhoz tétetett át, az ujbiró vagy helyettese előtt teendő.

80. Az ügyvéd feleletei mi módon és mily teherrel vonhatók vissza.

Az ügyvéd visszahivása hosszu perekben, csak a perfolyam alatt tehető. Rövid perekben azonban a fél az ügyvédi visszahivást, itélet után is megteheti.

Az ügyvéd-visszahivás mindig hibát és hiányt feltételez.

Az uj perbeszédben miután a per még ez ülés alatt elintéztetik, a régiebbek hiányait ki kell javitani.

Az ügyvédet visszahivó, rögtöni itélet után a visszahivást dij nélkül megteheti, továbbá a törvényszék alatt már 6 arany forintot, a törvényszék letelte után pedig 200 frtot köteles fizetni.

81. Az ügyvédi pernyilatkozatok kétkép vonatnak vissza. A perfolyam alatt a végleges itélet a per befejezése előtt, ha a fél uj okmányok létezését állitja.

2. Az ügyvéde által sértett fél az ügyvédi visszahivást, okmány-előmutatás, eskületétel szemle; közönséges vizsgálat előtt is megteheti, birája vagy a birói helyettes előtt.

2. Ezen visszahivás királyi kegyelem nélkül is, 200 forintért megtehető.

4. A második visszahivás a hozott és kihirdetett itélet után adatik be.

6. Ezen második ügyvédi visszahivás, a törvényszék elmulta után, csak királyi kegyelemmel tehető az ügyvédi visszahivásba.

7. Az ügyvédnek, ha 200 frt, vagy ezt haladó ügyvédi dij van is lekötve, nagy dij mellett királyi kegyelem nélkül is tehető.

82. A per leszakitása két módon eszközölhető.

Két módon leszakitható.

1. Midőn a kereset és idézés hibás, ezt a biró jól megfontolva, a keresetet leszállithatja, például:

Midőn nem neveztetik meg a megye, hol a birtok fekszik, ha egy megyébe két egynevü falu van, de az egyiknek más neve is van, például az egyik Nándor, a másik Merő Nándor, magába értetik, hogy ezt a fél ügyvéde kifogásolja, mert a biró, ügyvéd és biró nem lehet. — Általában a felperesnek a törvények kellékei megtartására nagyon kell ügyelni.

2. A per megszünik, ha a felperes 6 frt perdijat letéve, keresetét leteszi. Ezen dijbul 4 a biróé, 2 az alperesé.

83. A kereset mi módon szállittatik le itélet előtt, ezután

a pör mindég az itélethozatal előtt leszállitandó, itélethozatal után a leszállitásnak helye nincs.

1. Itélet alatt pedig értetik a végleges itélet.

2. A közbenső itélet után a perletétel gyakran megengedhető, mindég azonban nem.

3. Ha a per, a felek feleselése után a kötvizsgából a birói szemle megtartatott, az iratok előterjesztettek, ennélfogva birói itélet alá bocsájtatott; a kereset az ezek feletti viták alatt is a perdij letétele mellett, a felperes által letehető.

4. Nem mindég azonban, mert ha az alperes foglalásért idéztetik perbe, és ha az alperes, hogy a kérdéses birtokot nyugodtan birta, vagy emiatt már régen feloldoztatott és ezt hiteles okmányok előmutatásával be fogja bizonyitani, ha az iratok kimutatására, és biró által kitüzött határnapon akadályozva meg nem jelenhetett, és a biró a megjelenés elmulasztása miatt az alperest főbenjáró bűnbe, vagy fejváltságba elmarasztotta, a végrehajtást elrendelte, az elmarasztott ellent állt, vagy perujitás által az itélet végre nem hajtathatott, ha a felperes a dijat befizette is, ha az alperes bizonyitja, hogy a felperes az inditott keresetért rágalom vagy nyelvváltságba lenne elmarasztalandó, ha a felperes a 6 márkát lefizette is, a per be nem szüntethető.

84. A peravatkozókrul (ingerens).

Gyakran megtörténik, hogy midőn a per már végét járja, némelyek beavatkoznak.

Birtok- és zálog-ügyekben, a végitélet előtt, a perbe mindenki beállhat.

Az alperes azonban okmányait a felperestül elkülönitve, a peravatkozóknak előmutatni nem tartozik: különösen ha uj adomány czimén jelentkezik, mert ezen ügyekben külön szabatos

eljárás van. Az ingerens azonban rokonsági származékát bemutatni köteles, ha azonban ezt bebizonyitotta, vagy az alperes sem vonta kétségbe, a biró az iratokbul tartozik itélni.

A peravatkozó elleni iratok elömutatására a biró által egy bizonyos határidö tüzessék ki.

A zálog vagy foglalási ügyekben, ezen jogok örökségét, magának követelö, a perbe be nem léphet.

Mert a jog és igazsággal ellenkezik, hogy az, ki másnak birtokát használatra átadta, a birtokbérbül kizárassék.

85. Valjon, ha a felperesek a pert leteszik, a peravatkozó a pert folytathatja-e?

Gyakran megesik, hogy midön már itélet is hozatott, a fölelperes keresetét leteszi, ha a kereset letétele itélet elött történik, a peravatkozó ezen a czimen keresetét nem folytathatja, ellenben ha már itélet hozatott, miután ezen itéletben egy rész az ö számára megitéltetett, ezen itéleti alapon igenis folytathatja.

86. A perbirságok mi módon fizetendök.

Miután a perben birságnak nevezett dijak fizetendök, a hosszu perek bevégeztetvén, a perköltségek, birságok követeltetnek.

1. Az alperes minden megitélt márkát egy forinttal válthatott be.

2. A birságok $^2/_3$-ada a biróé $^1/_3$-ada a felperesé.

3. Ha a marasztalt fél a birságokat le nem fizette, vagy azok fizetésére tehetetlen volt, a biró megintette, hogy birtokára intézendö végrehajtást nem várva, emberét küldje be, ki a birságokat lefizesse, ez esetben már minden márkáért 2 forintot fizetend.

4. Ha azonban az intés daczára nem fizetett, 1 márka már 4 forinttal számitandó.

5. Ezért a végrehajtás első sorban az ingókra, ebbül ki nem telvén, az ingatlanra vezettetik.

8. Az első törvényszakért tett a birság 3 márkát, ha az alperes meg nem jelent.

9. A harmadikba 3 márkát, az első már kettőzve számittatott, tehát hat.

10. Birtok perbe helyezésbe, határjárásba, egyszerüen számittatott.

11. Rövid perben 3 márka. Jobbágy vagy cseléd állitásért 1 frt, a meg nem jelenő felperes 6 márkát.

12. Ezeknél minden márka egy forinttal, végrehajtás esetében 4 forinttal számittatott.

II. RÉSZ.

A nemesek, megyék hozhatnak-e határozatokat (Statuta).

Nemesek vagy hatóság, nem hozhat határozatokat, mely saját törvényhatósággal nem bir, és más uralmának van alávetve, csakis felsősége beleegyezésével, és csakis olyanokat, melyek az isteni törvények és emberi jogokkal nem ellenkeznek.

Ennélfogva ámbár Horvátország, Slavonia, Dalmatia, Erdély szokásai, a vérdijak birságokba és más peres ügyekbe, a mienktül különbözuek, és ezen szokásokra fel vannak hatalmazva, és maguk közt a király beleegyezésével hasonlókat alkothatnak, Magyarország köztörvényei és határozataival, a birtokügyek és jogokba, a királyi törvényszék és az ország birósági határozataival ellenkezőket nem alkothatnak.

3. 4. Ennek bizonysága és jeléül minden itéletek a fő-

törvényszékekhez felebbeztetnek, melyek a vajdák és bánok ítéletei felett véglegesen döntenek.

5. A megyék is különbözőleg intézkednek, a szántóföldek, rétek, folyók feletti őrködési ügyekben, a malmok helyzete és jövedelmeirül, a határidők és perrendrül, némely helyt hosszabban, máshol rövidebben intéztetnek a megyei főispánok előtt, ezen határozatok azonban az ország törvényei és királyi törvényszék elfogadott szokásaival nem ellenkezhetnek.

6. És határozataik csak kebelökben érvényesek, az idegenekre és azon nemesekre, kik nálok nem birnak, nem terjednek ki.

Ily módon a szabadvárosok polgárai, a kereskedők, mesteremberek maguk közt határozatokat hozhatnak, és őket kötelezik, ha a király által megerősittetnek és mások jogait, szabadságait nem sértik.

7. Az ily határozatok azonban a többség és értelmesbek által hozandók.

3. Slavonia és Erdély jogos szokásairul.

1. Az erdélyiek vérdija 66, a Slavoniaiaké 100 forint.

2. Az ügyvédek válaszai is hasonló arányban fizettetnek.

3. Az özvegyek hitbére Slavoniában 100, Erdélyben 66 forint.

4. Kivévén, ha az elhalt birtokának közbecse kevesebb.

5. Az országnagyok özvegyeinek azonban a magyarral egyenlő hitbér fizettetik.

6. A birtok és más ügyekbeni itéletek, az országbiró elé felebbeztetnek, végrehajtás végett azonban ismét a bán, vagy vajdához küldetnek vissza.

7. Kisebb hatalmassági esetekben, az erdélyiek 50 forintban alispánjaik és szolgabiráik 100 forintban marasztaltatnak el.

8. Az élők vérdija 33 forintba számittatik.

19. A király, vagy vajda által összehivott erdélyi nemesek közgyülésének megsértése, 100 forint, a törvényszéké 50 forint.

14. Az erdélyi paraszt egész vérdija 25, fél $12^1/_2$ forint.

9. A dotalitium két részben, készpénzzel, $^1/_3$ ingóságokkal fizettetik.

11. Kártérítési és adóssági ügyben a fél vagy az alperes nemes 3 forintig, a többi esküvő nemes egyenkint 1 forintig esküdhet.

12. Az előszámlált perekben minden márka 100 denár, a birságok azonban 40 denáros márkákkal fizettetnek.

13. A 3 márkás keresetek, a vajdai törvényszékhez nem felebbeztetnek.

15. Ha a paraszt a bünhelyérül elszaladhat, az erőszakoskodás és nagyhatalmasságért nem a parasztnak de urának fizet.

16. A parasztok a kártevő marhák erőszakos elhajtásáért, azok becsárába marasztaltatnak el.

17. Ezen szabály a nemeseket is kötelezi.

18. Adóssági és kárperekben a főfelperes paraszt 1 forintig, a tanuk egyenkint $33^1/_2$ denárig esküképesek.

4. Az erdélyi szittyák vagyis székelyekrül.

1. A székelyek, kiváltságos nemesek vérdijok 25 forint.

2. Nyelvváltság $12^1/_2$ forint.

3. A székely ellen főbirája által hozott halálos itélet 24 forinttal megváltandó, örökségét nem veszti el, de az örököseire száll, feje a hűtlenség és más nagyobb büntények kivételével épen marad.

4. Törvényszékeknél egy márkáért 50 denárt fizetnek.

5. Itélete után, a fő- vagy alispán illetőségét azonnal követelheti.

6. A 3 forinton felüli örökösödési ügyek a királyi törvényszékhez felebbeztetnek.

5. Mi a vérdij (homagium)

A homagium kétértelmü.

1. A király iránti hűséget jelent.

2. Az emberölés becsára vagy büntetése, mely által a bünös büntetését megvallja.

3. Némelyek szerint a homagium a megölt ember becsára.

A halottat semmi áron sem lehet feltámasztani, a gyilkosnak azért kell fizetni, hogy meg ne ölessék.

4. A vérdij azonban csak akkor alkalmazható, ha a bünös megszökött, ha azonban tetten érik és elfogják, lefejeztetik és meg nem válthatják.

6. Megyei törvényszékekrüli felebbezés és ügyvéd-visszahivásrul.

A főispán, az alispán, szolgabirák által hozott itéletek a királyi törvényszékekhez felebbeztetnek, az elitéltetvén, végrehajtás végett ismét visszaküldetnek.

Midőn a per, kegyelem, ügyvéd-visszahivás utján megujittatik, ha az alperes nyer, nem felebbeztetik, ha azonban veszit, akkor felterjesztendő.

Az ügyvédek a főispánok előtt legtöbbet visszavonatnak, a visszahivó három forintot fizet, kettőt az alispánnak, egyet a félnek, visszavonható hozott itélet után is, — ha azonban a visszavonó perét elveszti, 6 márkát köteles fizetni.

7. Mely ügyek küldetnek vissza a főispánhoz.

Visszaküldendők végrehajtás végett.

1. A kishatalmassági pörök.

2. Széksértés.

3. Nyelvváltság.

4. Azon perek, melyek után a megyei birót birság illeti. A zálog, hitbér, menyajándék, 100 forintig a megyénél tárgyalandó.

8. A szabad városokrul.

A királyi városok egy része, a királyi személynök alá tartoznak, mint Fehérvár, Esztergom, Lőcse, a többiek pedig a tárnok alá.

9. A királyi városok polgárai vérdija, a nemesekével egyenlő.

A városi polgárok vérdija ugyan a nemesekével egyenlő, jogaik azonban nem egyenlők.

1. Mert a nemesek melletti bizonyitványaik, városaikon kivül nem fogadtatik el, kár és adóssági perekben, esküjök csak 1 forintig érvényes.

10. A városok ügyei a tárnok elé miképen felebbeztetnek.

A városoknak birái és polgármesterei vannak, kik a polgárok közti, vagy a polgárok elleni minden perekben itélnek.

A meg nem elégedő fél felebbezhet, a tárnokhoz, a tárnoktul a királyhoz.

11. A polgári ügyekben a perujitás miképen eszközlendő.

Ha a királyi személynök a pert az első bírósághoz visszaküldi, ha a fél egyike a biró végzésével nem elégszik meg, a per nem a tárnok, de a királyi személynökhöz felebbeztetik, ha a személynöki végleges itéletet is sérelmesnek tartja, — királyi kegyelemmel perujitást kezdhet.

2. Ha a perujitásban a perujító fél, perét elveszti, többé pert nem indithat az elvesztett tárgyban.

3. Ha azonban a felperes veszti el, uj pert kezdhet; ha azonban elveszti, többé meg nem ujithatja.

6. A felebbezések kiváltságaik szerint a személynök vagy tárnokhoz beadandók.

7. A bűnvádi perek nem felebbezhetők, ha csak ártatlant, ármányosan halálra ítélni nem akarnak, ez esetben a rokonok a királyhoz folyamodhatnak, és a pernek a királyi törvényszék általi végleges elbirálását kérhetik.

Az ügyvéd-visszahivás a per birósága előtt intéztetik.

12. Az idegen tanu el nem fogadható.

A városok előtt folyt perekben idegen tanu nem fogadtatik el.

1. Adósági és a városok határain kivül folytatott ügyekben tanunak mindenki elfogadtatik.

13. Az örökbevallásokrul.

A városiak örökbevallásokat, a biró vagy két esküdt polgár előtt tehetnek, a város határain belül lévő ingók és ingatlanokrul, — az ország rendes birái a konventek és káptalanok előtt tett ilynemü bevallások érvénytelenek.

14. A birtokbalépés a polgároknál.

Az eladandó birtokrul az eladás a város birája és két tanu előtt megtörténvén, a birtok tettleg e czélra kiküldött 2 tanu előtt adasson a vevőnek által,

ha ellentmondó jelentkezik, az ellenmondó ellenmondása okait 14 nap alatt köteles benyujtani, ha ellenmondó nincs, azonnal birtokba veheti.

A jogigénylő 1 év, 1 nap alatt, nyiltan vagy titokban mondjon ellent, különben jogait elveszti.

Nyilt ellenmondás a birtok beperlése 1 év, 1 nap alatt.

Titkos ellentmondás az, midőn tiltakozását 1 év, 1 nap alatt a biró vagy esküdt polgárok előtt beadja és a jegyzőkönyvbe bevezetteti.

15. A polgárok közti elévülésrül.

A városiaknál a törvényes elévülési idő 12 év, ma azonban visszaélésbül 1 évet tekintenek.

1. ha a tiltakozó 1 év alatt pert nem indit, perelhet a másik évben is.

2. Ha a biró a fél iránti gyülölet, vagy más okbul a tiltakozást a jegyzőkönyvbe be nem iratta, vagy a tiltakozó levél kiadását megtagadta, a hiteles helyeken ellentmondását ellene beadhatja, ha állitását igazolni tudja.

16. A birtok birhatásábani belépés.

A vett birtoka, birtokbani lépésére elegendő, ha a vevő tényleg elfoglalja tartozmányaival együtt.

Tartozmánynak tekintetik, melyek jog és szokás szerint a birtoktesthez tartoznak, ha csak a tartozékok vagy részök különlegesen el nem adattak.

17. A polgárok adósságairul.

Ha az adósságot a felperes semmi bizonyitékkal nem bizonyitja, elegendő az alperes részérül az eskü.

18. A nemesek területén biró polgárokrul.

A nemesek birtokaibul biró polgárok, az uraknak fizetési illetőségöket ki kell fizetni. Ezen birtokok, birtok ügyeiken kötelesek az uri bíróság előtt megjelenni, ha bepanaszoltatnak és ha kihágásokat követtek el, e tekintetben is rendes bíróság elé tartoznak.

19. A királyi városok birtok-ügyeikben mely bíróság elé tartoznak.

Minden szabad város; birtok-ügyeiben az országos birák bírósága elé tartozik.

1. A városok, ha birtokaikrul a nemeseknek erőszakosan kárt okoztak, a sértett fél a várost képviselő birákat és esküdt

polgárokat a királyi vagy megyei törvényszék elé, melyben birtokaik fekszenek, pörbe idéztetni, a törvény errül következőleg rendelkezik:

3. A szabad városok: Budapest, Kassa, Pozsony, Sopron, Bártfa, Eperjes, Nagyszombat, Lőcse, Zágráb, s más szabad városok, és lakósaik, ha a nemeseket és birtokosokat megsértették, megkárositották, ha valamely megyében birnak, és a nemeseket ezen birtokbul sértették és kárositották meg, és ha ezek kis hatalmassági bűnök, azon megye főispánja birósága elé tartoznak, melyben birnak.

4. Ha azonban a városnak vagy polgárainak a megyébe semmi birtoka nincs, és a nemes és birtokosnak, nem a város, de egyes polgáraival van pere, ez esetben a nemesnek a város birósága előtt kell az illető polgárt beperelni.

5. Ha azonban a nemesnek az egész város, vagy az egész városnak egyes nemes és birtokos ellen van nagyhatalmassági vagy birtokpere, ezen perek a királyi személynök biráskodása alá tartoznak.

6. És ha a felek egyike a királyi személynök által elmarasztaltatik, csakis 200 frtra itélhető.

7. Ha azonban a per tárgyát a nemesi ház megtámadasa, a nemes letartóztatása, megverése, megsebesitése, megölése, ezen nagyhatalmassági bűn elkövetője fejvesztés, ingó és ingatlan javai elvesztésére itéltetik.

8. Ha a polgár a nemestül szőlőt vagy birtokot bir, és ezen területen bűnt követett el, vagy kárt tett, földesura birósága által elitélendő.

20. A polgárok a gonosztevőket hogyan büntetik.

A városok, a tolvajokat, rablókat, gyujtogatókat, gyilkosokat, közgonosztevőket, érdemek és a köztörvény szerint bün-

tetik, — a nemeseket azonban a büntett helyén kivül el nem foghatják, gyanu miatt kínpadra nem vonhatják.

1. Ha azonban valamely város, mint község nemest ok nélkül megöletett, ez esetben a város birája és esküdt polgárok főbenjáró bűnben marasztatnak el, minden vagyonok elkoboztatik, két részben a király, egy harmadrészben az ellenfél javára.

2. A városok többi szabadalmai, törvényei, szabadságai, szokása, kiváltsági levelökben foglaltatnak. — Ezeken és területökön kivül mindenben az ország törvényeinek és törvényes szokásainak vannak alávetve.

21. Az önvédelmi emberölésrül.

1. Az önvédelmi kifogás egyszerüen el nem fogadható, de a vádlottnak be kell bizonyitani, hogy fegyveres kézzel támadtatott meg, és a támadó életére tört. — Mert ki kivont karddal támadt, errül feltételeztetik, hogy meg akarta ölni, vagy halálosan megsebesiteni.

2. Kétségkivül a vétkes a nemeseknek nemcsak megölése, de megverése és megsebesitéséért is halállal büntettetik, akár megöletik, akár megsebesittetik, tehát a megtámadott egyiket sem tartozik eltürni. Ennélfogva, ha valaki magát okszerüen és igazságosan védve, kivont karddal támadó ellenfelét megöli; az okszerüen vesz el, és a megölőn a megölt vérdijja és a vérkiontásérti büntetés nem követelhető.

4. A lelkiismeret parancsa szerint azonban, ha a megtámadott, tisztesen menekülhet, szökjék meg.

5. A megölés esetében figyelmezni kell arra, hogy valjon a megölő a halálos döfés megadása előtt meg volt e már verve vagy sebesitve, ha nem volt még megsebesitve, de már a megsebesités fenyegette, kétségkivül mindent védelmére tett.

6. Ha pedig már meg volt sebesitve, de a támadó meg-

állt, ezen szünet után nem szabad visszavágni, mert az oly visszavágás boszu szinével bir, ha csak azért nem vágja vissza, mert látja, hogy ellensége ismét támadni akarja, ez a különbség a jogos védelem és boszu közt.

22. A védelem mi módon és miképen értetik.

A védelem kétféle.

1. A személy és test védelme.

2. A birtok megvédése.

1. Az elsőre a védelem megengedtetik, a támadás folyama alatt, mig a támadó el nem távozik, mert az elvonulás utáni támadás boszunak mondható.

23. A fenyegetésért szabad-e a sértés.

Ha valaki halállal fenyegetődzik, törvényeink szerint a fenyegetőt nem szabad megtámadni, ha azonban a fenyegető fenyegetéseit teljesiteni is szokta, különösen, ha hatalmas a támadás, a támadónak szokása, halál kikerülése végett a védelem és támadás megengedtetik.

2. Ha azonban a támadás nem szokása, ha fenyegetőzéseit nem szokta végrehajtani, a fenyegetés szóval visszatorlandó, kivéven ha társakat keres, s a halasztás veszélyes lenne.

Czélszerübb azonban a fenyegető kikerülése.

24. Szabad-e a segélyezés?

Igenis, mert a birtok védelmére szabad levén a jóbarátok és rokonok összehivása, ez az élet és test védelmére még inkább szabad.

25. A jobbágyok állapota és törvényeirül.

1. A jobbágyok különböző fajuak és vallásuak.

2. A jobbágyok az utolsó zendülés által minden jogaikat elvesztették és örök parasztságra kárhoztattak.

3. A jobbágyok az ország rendes birái vagy azok helyet-

tesei, az egyházi törvényszékek, főispánok előtt nem perelhetnek, de első sorban birájok, ugy a világi, mint egyházi ügyekben a földesur.

4. Ha azonban a felek a földesuri itélettel meg nem elégednek, a vallási ügyeik az egyházi, világi ügyeik a szolgabirák és főispán elé felebbeztetnek.

6. A felsőbb bíróságok által a földesurakhoz leküldött itélet mindég egy vagy két szolgabiró előtt hajtassék végre.

26. A jobbágyi bíróságok megtartása módjárul.

1. 2. A földesur köteles jobbágyai ügyeiben igazságot szolgáltatni, ha azonban ezt intés nélkül nem teljesiti, meg nem büntethető.

3. A főispánok és szolgabirák azonban biráskodni kötelesek.

4. Ha a nemes jobbágyi ügyben, személyes és jobbágyai és cselédjeiveli megjelenésre idéztetik, a meg nem jelenő nemes 3 nehéz márkába, és minden meg nem jelent paraszt vagy szolga egyenkint 1 márkába lesz büntetendő és ezenkivül a keresetben elmarasztaltatik.

5. 6. Ha azonban a kereset nagyhatalmassági, a meg nem jelent nemes, jobbágyai és cselédjei egyenkint fej- és birtokvesztésre itéltetnek, ha kishatalmassági, az ur 100 frt, jobbágyai 40 frtban marasztaltatnak el.

7. Ha azonban megjelent és megigérte, hogy az inditott keresetben biráskodni fog, ez esetben tartozik biztos határnapot kitüzni, és a vádoltak lakhelyén egy, vagy 3 szolgabiró jelenlétében a törvényszéket maga vagy tisztje által megtartani.

Ha azonban a kitüzött határnapot meg nem tartotta, minden kereset alatti jobbágy vagy cselédért egyenkint 3 márka büntetést fizet.

Ha másodszor sem tartotta meg, ez esetben mindenik vérdijában marásztaltatik el, és az ingó az ingatlanbul megvétetik.

10. Vérdijnak helye van a kisebb hatalmassági ügyekben, mert főbenjáró perekben, az elmarasztott fej és összes ingó és ingatlanai elvesztésére itéltetik és a vérdij nem alkalmazható.

11. Ha a jobbágyakat nagyhatalmassági bűnben marasztotta el a földesur, vagyon-váltságok kétharmada a földesurnak, mint birónak, egyharmada a felperesnek adatik.

12. Ha az ur az itéletet parasztokon végre nem hajtja, a felperes azt, az ur birtokából megvétetheti, azokért azonban, kik időközben megszöktek, az ur nem felelős, csak azon esetben, ha a paraszt nyiltan szökött meg és vagyonát otthagyta.

A felperes a szökevényt mindenütt letartóztathatja.

27. A jobbágyok és paraszt-cselédeknek az eskü miképen engedtetik meg.

A tisztességes parasztok és nemteleneknek magok tisztázására az eskü megengedtetik.

1. Paraszt és birtoktalan 1 forint erejéig esküdhet, ezen felül azonban esküvel magát nem tisztázhatja, sem más esküjére el nem itélhető.

2. Bünvádi esetekben azonban esküje érvényes.

4. A vizsgálati okmány alatt azonban az értetik, melyek királyi parancsra, vagy a rendes birák kivánatára, vagy az ország birái által a nemesi urak gyülésen készittettek.

5. Mert az egyszerü vizsgálatok, melyek a felek kérelmére, a megyei törvényszéktül származtak, csak részben érvényesek.

Ha az alperes a törvényszék előtt, a felperes vádjait tagadta és magát a szomszédok és más okmányok alapján ártat-

lannak kivánta nyilatkoztatni, a felperes ezt tagadta és a vizsgálat alapján a birótul itéletet kért, ez esetben a kért eskü a fél értékét elveszti, mint ez a nemeseknél szokás.

A közvélemény szerint, ahány nemes és birtokosnak, az eskü megengedtetik, a királyi vagy főispáni törvényszék előtt, ugyanannyi parasztnak kell megengedni.

Ha a nemes a vizsgálat után az esküt letette, szolgái és parasztjai is felmentetnek. Ellenben ha pert veszt, szolgái és parasztjai is elitéltetnek.

28. A vagyontalan parasztok által a károk, mi módon térittetnek meg?

Ha a teljesen vagyontalan paraszt elmarasztaltatik, a földesur köteles a parasztot az ellenfélnek kiadni, ki azt 15 napra bezárathatja, testileg azonban meg nem sértheti, köteles őt ez alatt kenyérrel és vizzel tartani.

1. Ha azonban a paraszt magát ezen idő alatt ki nem szabadithatja, a felperes szolgává nem teheti, de ha hitével biztositja, hogy mindaddig mig adósságait le nem törleszti, munkája vagy koldulása egyharmadát neki adja, köteles elbocsátani.

2. Ha azonban erre a paraszt megesküdni nem akar, vagy ily módon kötelezvén magát, ellenfelét megcsalja, a parasztot elfogathatja, bezárathatja és mindaddig magánál tarthatja, mig ez munkája által kötelezettségét kielégiti.

3. A nemes is, ha vagyonából kötelezettségét nem teljesitheti, a bíróság által a parasztokrul szóló előbbi szakasz értelmében kötelezettsége teljesitésére kényszerithető.

4. A nemfizetés esetérül szóló régi törvény, melynélfogva a határnapot meg nem tartó adóssága kétszeresre emelkedett, jelenleg már érvénytelen.

29. A parasztok ingatlanai és ingóságai osztályárul.

A parasztok fi- és leánygyermekei, ha még a leány kiházasitva nincs, egyenlően osztoznak?

Ha azonban a leány az ingatlanból házasittatott ki, tekintetbe kell venni, valjon a birtok apai, vagy anyai-e? Ha igen, a leány egyenlő részt kap, ha azonban a birtok apai, a leányt állásához mérten kiházasithatja, és többet nem örököl, de minden a fiué lesz, fiu nélküli elhaltával, apai ági vérrokonaira száll.

Az apa csak felesége kijátszása nélkül végrendelkezhet, mert, a feleség a szerzemények részese, és osztályosa, ennélfogva ha a férj végrendelet nélkül hal meg, a szerzeményt az asszony örökli.

Ha az apa, másodszor megházasodott, ha az első házasságbul született fiával, az ingó és ingatlanba megosztozott, az asszonynak és gyermekeinek az első fiu vagyonához semmi igénye nincs, és arrul a fiu szabadon rendelkezhet.

30. A végrendelet nélkül elhalt parasztnak vagyona miképen száll a földes urra?

Az örökös nélkül elhaló paraszt ingóságairul szabadon rendelkezhet, az ingatlanokat azonban földesura örökli.

1. A szerzemény két részre oszlik, felét örökli az ur, felét a végrendeleti örökös.

2. A végrendelet nélkül elhalóét egészen az ur örökli.

3. Az ur köteles eltemettetni és adósságait kifizetni.

4. Ha a paraszt kiskoru gyermeket hagy hátra, nem csak vagyonárul rendelkezhet, de 15 esztendős koráig elhaló gyermekének, utóörököst is rendelhet.

5. Ha azonban a gyermek 15-ik évét eléri, vagy meghaladja, az utóörökös joga megszünik, és a birtokrul rendelkezhet.

6. Egyébiránt a parasztnál különböző szokások divnak.

7. A paraszt azonban birtokát a földesurtól el nem ide-

genitheti, mert a parasztnak egyéb joga a munka áránál nincs, az örök és tulajdonjog a földesuré.

8. A végrendelet vagy eladás által a paraszt másra csak munkája árát és jutalmát, a föld, rét, szőlő, malom méltó becsértékét eladhatta, és másnak hagyhatta, a földesur örökjoga azonban felmaradt, ki midőn akarta, a földet, rétet, malmot közbecsáron, a szőlőt teljes becsáron elvehette.

31. A parasztok a nemesekkel, saját személyökbe nem perelhettek.

A parasztok, uraiknak teljesen alá vannak vetve, ennélfogva a nemesekkel nem perelhetnek.

1. Ha a parasztot a nemes jogtalanul megverte, megsebesitette, erőszakosan megkárositotta, és ezért földesura, a sértő nemest beperelte, és ellene itéletet nyert, a nemes ezenfelül a földesur javára 100 forintra, a paraszt vérdijába és kártérítésbe elmarasztalandó.

32. A nyilvános gonosztevőket a főispánok és nemesek miképen kötelesek megbüntetni.

Azon városok, faluk és nemesek, kik királyi levél által a gonosztevők megbüntetésére felhatalmazva nincsenek, az általok a birtokaikon elfogott tolvajokat, rablókat, gonosztevőket tartoznak a megyei fő- és alispánok, szolgabiráknak átadni, és azokat az illető bünös vérdijának terhe alatt 3 napnál tovább maguknál nem tarthatják.

1. Ha tovább tartják, a fő-, alispánok, szolgabirák által, minden napért 3 márkába marasztaltatnak el.

2. A tetten elfogott gyilkosokat, gyujtogatókat, erőszakos házasságtörőket, a városok, faluk, nemesek a törvények értelmében megbüntethetik.

3. A gonosztevőket el nem bocsáthatják, az elbocsátót a biró maga javára, a gonosztevő vérdijában marasztalja el.

4. A különösen kiváltságolt nemesek és birtokosok, a területükön elfogott gonosztevőket, bünük szerint megbüntethetik, sőt meg is ölhetik, de szabadon nem bocsáthatják, mert különben, vérdijban marasztaltatnak el.

33. A barmok által okozott károk megtérítéséről.

Ha a tulajdonos a vetések, rétek, kaszálók, makkoserdőből a kárt tevő állatokat behajtja, és a kárt a marha tulajdonosa kifizetni nem akarná, a marhákat csak három napig tarthatja magánál.

1. Három nap mulva köteles a behajtott marhákat, a fővagy alispán vagy szolgabirónak átadni.

2. Ha át nem adja, a 3 márka napi birsággal sujtatik, melybül 2 a biróé, 1 a marha tulajdonosáé.

3. A kár a község birája és hitesei lelkiismeretes becse után lesz megállapitandó.

5. A paraszt ha falopáson, vagy a fa lehéjazásán találtatik, a vele levő minden tárgyat elveszti, és mint erőszakoskodó vérdijában marasztatik el.

34. Az ellopott, a seregnél levő lovak és más lopásokrul.

Ha a lopott ló, a seregnél találtatik meg, a ló tulajdonosának nem adatik ki, de a lovat a sereg vezére által választandó küldöttség megbecsüli, és a használónál jótállása mellett, a sereg feloszlásaig meghagyják.

1. A sereg kapitánya vagy vezére, a sereg feloszlása utánra egy napot tüz ki, melyen az ország általa nevezendő rendes biró vagy fölovászmester ez ügyben itéletet hoz.

2. Ha azonban a ló, ökör vagy más állat, a seregen ki-

vül találtatik meg, és az alperes a vételt tanuk által nem tudja igazolni, — a felperesnek esküt kell tenni.

3. Ha a tolvaj azt állitja, hogy vásáron vette, és ezt igazolni nem tudja, felakasztatik.

35. A perek felebbezéséről, e felebbezési iratokrul.

Az egyházi és főispáni törvényszék előtt inditott minden perek, az ország rendes birái elé felebbeztetnek.

1. Az uri biróság előtt a parasztok ellen inditott perek az elégedetlen fél kérelmére, a fő-, alispánok és szolgabirákhoz, ezektül a királyi bíróságokhoz felebbeztetnek.

2. A felebbezőnek az itélet kiadatik, és köteles a pert a felsőbiróságnál bemutatni.

3. Ha ezt elmulasztja, az itélet a harmadik törvényszéken jogérvényessé válik, az itéletet a győztes félnek kiadják és a végrehajtást elrendelik, ha a felebbezési eljárást a fél és nem a biróság hibázta el.

36. A zsidók keresztények elleni esküje.

Ámbár a zsidókrul nem feladatom szólani, miután a zsidóknak többnemü kiváltságaik vannak, miután azonban a zsidók a keresztények ellen, több esetben esküsznek, esküjöket megemlitendőnek vélem.

Az esküvő zsidó napkelet felé állittatik, meztelen lábbal, zsidó köpenyben, zsidó föveggel, kezét a Mózes tábláira teszi:

„Én, N. zsidó, esküszöm az élő szent mindenható Istenre, ki az eget, földet, tengert és mindent teremtett, hogy azon ügyben, melylyel ezen keresztény vádol, teljesen ártatlan vagyok, és ha bünös vagyok, a föld, mely Dathant és Abiront elnyelte, nyeljen el, ha bünös vagyok, szélhüdés és bélpoklosság lepjen meg, mely a Siriai Namánt, Eliseus esdeklésére elhagyta, és Juét Eliseus szolgáját meglepte, és ha vétkes vagyok, nyavalyatörés, vérfo-

lyás és hirtelen gutaütés érjen, és véletlen halál ragadjon el, és vesszek el testestül, lelkestül, vagyonostul, és Ábrahám kebelébe soha se jussak. És ha vétkes vagyok, Mózesnek a Sinai hegyen nyert törvénye semmisitsen meg, és mindazon irás, mely Mózes öt könyvében van irva, szégyenitsen meg engem. — És ha ezen eskü nem való és igaz, törüljön el adonai és istenségének hatalma.

A hármaskönyv megerősitése.

Mi tehát Magyarországunkat, és többi országainkat, törvények és statutumokkal békében és hadban kormányozni és uralni kivánva, a fentemlitett egyház és országnagyokat kihallgatva és kérelmöket elfogadva a beterjesztett könyvnek minden fejezetét, czimét és szakaszait, jelen kiváltság levelünket szórul szóra, bármi kisebbités és nagyitás nélkül azokat tisztesek és igazságosaknak tekintve, miután ezekbe Magyarország és bekeblezett részeinek törvényei, törvényes szokásai, szórul szóra helyesen benfoglaltatnak, mindezeket tehát elfogadjuk, megerősitjük és helybenhagyjuk, mindezeket az ország-, egyháznagyait és örökőseit egyenlően kötelező törvényei, szokásai és jogainak mondjuk ki, királyi hatalmunkat megerősitjük, igérjük, hogy jelen okmányunk erejénél fogva, minden fejezeteit, czimeit, szakaszait meg tartjuk és megtartatjuk.

Melynek emléke és örök érvényeül kiadtuk mai nap titkos pecsétünkkel megerősitett kiváltság levelünket, Budán, özvegy szent Erzsébet napján, az országgyülés 33-ik ülésében, magyar királyságunk 25., cseh királyságunk 45. esztendejében. Tamás Cardinál esztergomi, Frangepán György kalocsai érsekek, Arragoniai Este. Hippolit egri, Erdeödy János zágrábi, Perényi Ferencz nagyváradi, Várdai Ferencz erdélyi, György kanczellár pécsi, Beriszló Péter kincstárnok, Horvát, Slavon, Dalmát bán

és veszprémi püspök, Goszton István győri, Zalkan János váczi, Csahol Ferencz csanádi, Podmanin István nyitrai, Guti Ország szerémi, Gibarti Keserü Bosnyák, Egerváry Timon püspökök.

Tekintetes és nagyságos Perényi Péter ország nádora, a kunok grófja, Abaujmegye örökös főispánja. Bazini Szentgyörgyi Péter gróf, országbiró, Zápolya János Szepesföldje örökös grófja, erdélyi vajda, a székelyek grófja és főkapitányunk, Béla Barnabás szörényi vajda, Bátory István temesi gróf és alvidékünk főkapitánya, Ráskay Balázs tárnok, Gergelylaki Buzlai Balázs főajtónállómester, Lendvay Bánfy főpinczemester, Bátory György fölovászmester, Pálóczy László mester, Berzenczei Bornemissza János pozsonyi főispán, és más számos főispánok.

VII.

A hármas könyvrül és magánjogi viszonyainkrul.

A hármaskönyv nem uj törvény, de érvényes törvényeink, jogérvényes szokásaink szerves előadása és megvilágitása. Ez igen czélszerü és szükséges volt, mert a kard ezen korszakában nemcsak Magyarország, de a világ legmüveltebb nemzetei a tudomány és müveltség igen alacsony fokán álltak, — a nemes urak közül is kevesen tudtak olvasni és irni, a jogot az urak is, miután irni és olvasni nem tudtak, csak hallomásbul hagyományképen ismerték, legmüveltebb volt a papság, a papság azonban a bíróságoknál csak kivételesen alkalmaztatott, az ország főbb birái, a főispánok tehát a müveletlen nemességből neveztettek és választattak, — a birák különálló szerves testületet nem képeztek, az ország főbb birái és főispánok magas katonai állást foglaltak el, a legfőbb biró a nádor, a király távollétében az egész országos haderőt vezénylette, az erdélyi vajda és Horváth-Slavon bánok, ezen országrészek főkapitánya volt, a főispánok a megyei haderő szervezése felett őrködtek és azokat legtöbbnyire vezényelték. Az ország védelme, fontosabb feladat lévén, az egyéni ügyek elintézésénél, a főbirák kinevezésénél tehát főleg a hadi képesség szerepelt, Kinizsit mert kitünő hadvezér volt, országbirává tették, bár sem irni, sem

olvasni, — Báthoryt, mert a leghatalmasabb főurak közé tartozott, és a pórlázadásban harczi képességének némi jeleit mutatta, bár reggeltől estéig részeg volt, nádornak választották. Számos régibb törvények nem alkalmaztattak, mindezeknél fogva, mig a törvényeket Verbőczy és társai szervesen egybe nem foglalák, a tudatlan birák teljesen sötétségben botorkáztak.

A hármaskönyv az értelmi homályt ugyan teljesen nem oszlatta el, a nemes urakat, polgárokat és parasztokat irni, olvasni nem tanitotta meg, de miután a hármaskönyvben minden jog, minden bünténynyrül szóló törvény és perrendi eljárás különlegesen elő van adva és pedig nem csak a törvény de az indok is, egyrészrül a fél, a törvényt az irástudók által magának könnyebben megmagyaráztathatta, más részről a tudatlan biró, nem szorult kizárólag helyettese előadására, de mások által is az esetekrül felvilágosithatta magát, mi addig mig a törvények egy összekuszált tömkeleget képeztek, a lehetetlenséggel volt határos. A törvényeket rendezni kellett azért is, mert a tudatlan vagy megvesztegetett birák a törvényt félremagyarázva, a törvénynyel ellenkező itéleteket hoztak, sok esetben, midőn a törvény hiányzott, önfejükből itéltek, és pedig egyéni fogalmok szerint, ezen itéletek szokássá váltak, törvényerővel birtak, ezen visszaéléseket, a hármaskönyv részben megjelelve, a törvénynyel ellenkező szokásokat, — részben határozott kétségtelen elveket alapitva meg, a visszaélést, vagyis a rossz szokásokat eltörülte, az igazságszolgáltatást biztos mederbe terelte. Miután a hármaskönyv az önálló Magyarország utolsó codexe, három századnál tovább a magyar magánjog alapját képezte, a közönség közt időközben egyes tételein sok ferde fogalom támadt, mindezek megszüntetésére, és az akkori helyzet megösmerésére meg kell világitani a hármaskönyvet.

1. Az egyéni jogrul.

Az egyéni szabadságra, a magyar törvényhozás minden időben nagy sulyt helyezett, ennélfogva nem csak a nemzetet képező nemesség és kiváltságos polgárok, de még a szolgáknak nevezett parasztság egyéni jogairul is gondoskodott, a nemes el nem fogathatott, felségsértést nem követett el, ha gyilkosság, gyujtogatás, erőszakos házasságtörésben tetten nem érték, itélet utján azonban büntényeken kivül a hitelezőnek odaitéltetett, ha adóssága, birtokából ki nem telt, ez esetben a hármaskönyv 28. 3. szerint, a nemes mint paraszt, ha munkadijának egyharmadát oda nem adta, a hitelezőnek általadatott és mindaddig a hitelezőnek tartozott dolgozni, mig adósságát le nem törlesztette. Ez fekete folt a magyar törvényhozásban, mert a hitelező kétségkivül követelhette azt, hogy valósággal kölcsönzött pénze kielégittessék, joga kiterjed a munka után szerzett, az élet fentartásán felül felmaradt szerzeményre, de a pénz a szolgává aljasitásra jogot nem ad, mert az adós minden időben csakis vagyonát kötötte le adóssága fedezetére, különösen igazságtalan volt a földbirtokosnál, mert a föld értéke, minden időben bizonytalan és nehézkes volt, a föld rendes viszonyok közt mindig legalább 30% drágábban volt elárusitható, mint kényszereladások, belzavar idejében, a birtokos fizetési tehetetlenségét a könnyelmüség ritkán, de leginkább az uzsorás hitelező telhetetlensége, zaklatása idézte elő, — igazságtalan volt ezen törvény azért is mert nem szabta meg a munkának sem nemét, sem idejét, a nemes urat, a jeles harczost, tehát a hitelező a legaljasabb és legértéktelenebb munkára kényszerithette csak azért, hogy a szerencsétlent boszontsa, hogy hatalmát éreztesse. Ez időben a legjobban fizetett foglalkozás volt, bátor, ügyes, eszes embernél a hadiszolgálat, jeles hadi tettért uradalmat ajándékozott

kozott a király, a vitéz a legnagyobb hivatalokra emelkedhetett, egy elfogott nagy ur váltságán falukat lehetett venni, — ha tetszett a hitelezőnek, adósát nem bocsájtotta el, de trágyát hordatott, seriést őriztetett, szenet égettetett a nemes urral, melyek minden időben piszkos, keveset jövedelmező foglalkozások voltak; — ha tehát a lelketlen hatalmával vissza akart élni, a szerencsétlen áldozatot örökös szolgaságban tarthatta.

A méltányosság, a jog a Nagy Lajos által hozott egyenlőségi alaptörvénynyel ellenkezik a II. 68, mely az egyhelyes és szegény nemeseket a kishatalmassági esetekben 100 frtig járó büntetés helyett elzáratni rendeli, aszerint, mig a gazdagok 100 frttal, — tehát pénzre büntettek, a szegény a pénznél drágább kincsét, szabadságát vesztette, ez annyival inkább sérelmes volt, mert a büntetés kétharmadát a biró és nem a sértett fél huzta ki. Mint államhivatalnok, egyaránt köteles volt a szegény mint gazdag ellen biráskodni, s mert a szegény a birót meg nem sértette a méltányosság elve szerint. A szegényt csakis az egyharmad erejéig lett volna szabad ellátva.

Az egyéni jog erős biztositását képezte, a nagyhatalmassági II. 67., mely a nemesi házak megtámadóit, a nemesek megverőit, megsebesitőit nagyhatalmassági bűnben marasztotta el, a nagyhatalmaskodó birtokát vesztette el, mi valódilag pénzbüntetés volt, mert a birtok közbecsáron a család által visszaváltathatott, a közbecsár pedig Verbőczy szerint is a birtok valódi árának 10-ed részét tette, tekintve azonban az akkori zálog-árakat, sokkal többet tett 10 százaléknál, később pedig, midőn a folytonos háboruk, az idegen uralom, a hadvezérek, idegen zsoldosok rablásai és belfejetlenség a birtok árát rendkivül leszállitották; a megállapitott közönséges becs a birtoknak fele árát is képezte.

Az egyéni jogot nagyban biztositották: a hűtlenségi és felségsértési perekben az országgyülés biráskodása, a magánügyekben a királyi bíróságokhoz az országgyülés általi birák választása, a királyi tanács és főispánok felelőssége általában nem volt Európának egy állama sem, hol a gazdagok papiroson és valóságban annyira biztositva lettek volna, mint Magyarországban, a szegényekrül már kisebb mértékben gondoskodott a törvény, de ezeknek is helyzete az önuralom korában kedvező volt, — egyesek kétségkivül eltiportattak, a tömeggel azonban kimélettel bántak, mert a szegényebbek számosan is tagjai voltak a törvényhozásnak, ennélfogva kimélte a király kimélték az oligarchák, mert a politikai hatalom mellőzhetlen tényezői lévén, nélkülök a királyság, az oligarchia, és erélyes király alatt, az oligarchia a királyság ellen, nem birta volna magát fentartani.

A polgároknak más egyéni szabadságuk kevésbé volt biztositva, mert a városi polgár idézés és itélet nélkül is elzárathatott, a király és oligarchia önkénye ellen azonban védelmezték önhatósági jogaik. A polgárok felett saját választott felelős biráik itéltek. A polgárok vérdija egyenlő volt a nemesekével, a nemesek tehát a polgárok felett kitünő fölénynyel, csakis a szabadláboni védelem által birták a polgárok elfogathatását is, azonban sok helyütt korlátozták a királyi különleges kiváltságok, melyek különbözők voltak.

A zsidókat az országban csak türték ugyan, a zsidót, a nemzet uzsoráskodása, egykori csalásaikért megvetett helyzetök azonban nem volt szolgai, a zsidót verés, sebesités, gyilkosság, elzárás, rablás, lopás ellen az ország törvényei a parasztokkal egyenlően biztositották, a hármas könyvnek egyetlen czikke nincs, mely a zsidó elleni büntettet megkülönböztette volna a

többi büntényektül, már pedig ha a zsidórul különbözőleg rendelkezik a törvény, vagy különböző törvényes szokás dívott volna, Verbőczy a hármas könyvben, bár a zsidókat nem szerette, — megemlitette volna, ellenben voltak különös kiváltságaik, melyek a zsidót a parasztok felé emelték. IV-ik Béla király a zsidók nagy barátja, a zsidóknak adott kiváltsági levele 8-ik pontjában, az egymással veszekedő és verekedő zsidókat, a város-birák hatósága alól kiveszi, és egyenesen a királyi személynök birósága alá helyezi. Zsigmond király, ki a zsidók kincsesládáját, gyakori szorultságában ismételve igénybe vette, a személynöki birószágot eltörölte és a biráskodást a zsidók saját biráikra ruházta, — miután Sigmond a zsidó-biráknak, a király általi kinevezését nem jelzi, a zsidók biráikat maguk választották. IV. Béla 10. A zsidót gyilkos keresztény méltóan büntettessék, vagyona a király részére elkoboztatik és méltó büntetés alatt a keresztényekre alkalmazott büntetés halált jelent, — a birtok-elkobzás általánosan később eltörültetett, megszünt, tehát a zsidók gyilkosai ellenében is. 19. A titkos zsidógyilkossággal vádolt egyén párbaj által tartozik ártatlanságát igazolni. 20. A zsidót megtámadó keresztény, kezével lakol. 21. Zsidót beszállásolásunkkal nem terhelünk. 27. A zálog, ha ovatolás nélkül 1 évig és a határidőn túl a zsidónak hagyatik, a zálog a zsidó tulajdona lesz. Zsigmond kiváltsága szerint, ha a kamatok a kötelezvényben ki nem köttettek, fizetendő hetenkint két denár, vagyis egész évre 10 perczent. Béla 1. Költsön-birtok és más ügyekben a keresztény tanuskodása csak akkor érvényes, ha zsidó tanu által is támogattatik. 6. Ha a zsidó megesküszik, hogy a nála lévő zálogos tárgy lopott. A keresztyén zálogba adó, a zálog-összeget tartozik a zsidónak, a zálogos tárgy kiadása nélkül visszafizetni. 7. Ha a zsidó meg-

esküszik, hogy tőle a zálogba adott tárgyat elrabolták, ellopták vagy megégett, a zálogbaadó a zálogos tárgyat vissza nem követelheti. — Mindezek rendkivüli kiváltságok voltak, a fosztogatásnak a törvények segélyével tág tért nyitottak. A zsidókat, a polgárokkal egy rangba emelték. Az urat, polgárt, parasztot, a zsidó zsákmányaiul dobták.

A parasztokat a tudatlan közvélemény a legujabb korig rabszolgáknak, tárgyaknak, uraik vak eszközeinek tartotta, és szabadabb létöket Mária Terézia királynétul származtatja. A parasztok kétségkivül szolgák, és pedig bizonyos határokig uraiktól nagyon is szorosan függő szolgák, de rabszolgák nem voltak, mert rabszolga az, ki minden tekintetben urától függ, kinek vagyona, keresménye, élete, szabadsága felett feltétlenül ura rendelkezik, ki urának önkénye ellen felsőbb hatósághoz nem folyamodhat. A magyar paraszt nem volt ezen helyzetben, mert a parasztot ura nem ölhette meg, mert a magyar törvény szerint az ur nem birt gyilkos kiváltsággal, — uri gyilkos büneért törvény szerint kivétel nélkül megbüntettetett, az ur itélt ugyan a jobbágyak pereiben első sorban, de ha itéletet hozni nem akart, megintetett, ha a paraszt itéletével meg nem elégedett, az itélet a per minősége szerint a III. rész, 25. §. szerint az egyháziak, vagy a szolgabirák vagy főispánok elé felebbezhettek. — A gyermekes jobbágy vagyonát gyermekei örökölték ; — szerzeményérül a jobbágy szabadon rendelkezett, sőt azt el is adhatta, a földesur azonban közbecsáron magához válthatta, nem volt tehát rabszolga, de nem is volt szabad. Kétségkivül a jobbágy élete tényleg nem volt teljesen biztos, mert a hatalom minden időben erősebb a jognál, ez azonban nem a törvényben, de a viszonyokban, — az emberi természetben rejlett. Egy Zápolya, Báthory, Ujlaky előtt a paraszt élete

nádszál volt, mert mig a szegény paraszt özvegye, testvére, gyermeke Budára érhetett, addig a gőgös főur számos csatlósaival az egész családot kiirthatta, — eltünvén a vádló, megszünt a bűn, hacsak egy másik főur az ügyet saját érdekében irigység vagy gyülöletbül fel nem karolta. A szegénynek minden időben sovány volt szerencséje, az igazság Istenasszonyát vaknak festik, az volt és az ma is, — párbaj-gyilkosságért ma a büntető-törvény 5 esztendővel bünteti, de mert divat, az ujságok előre trombitálják, a birák a párbajokat vagy nem, vagy nevetséges gyengén büntetik.

A birtok-jogrul. A birtok ez időben a nemeseknél sajátlag nem a tényleges birtokost, de a családjogi tulajdona volt, mert a férfiágot illető birtokoknál fiu, az apát osztályra kényszerithette. A birtokos birtokát csak rendkivüli esetben fejváltság, fogságbeli váltság esetében adhatta el, más esetben azonban csakis a közbecsnek megfelelő áron, s ezen áron a gyermekek, rokonok magokhoz válthatták, ezen közbecs Verbőczy szerint a valódi értéknek tizedrészét tette tényleg, tehát a tulajdonos csak a tizedrésznek volt birtokosa, mert ha a birlalónak 100 frt értéke van, de azt csak 10 frtért adhatja el, csak a 10 frtnak valóságos ura, mig a 90 frtnak jogi tulajdonosai azok, kik 100 frtos birtokot 10 frtért megvehetik. A család tehát volt a valódi birtokos, a birlaló pedig csak haszonélvező; az elzálogositás is hasonló nehézséggel járt. A birtokjog ezen szabályozása a már jogi fogalmak és a valódi tulajdoni elvekkel teljesen ellenkezik, mert sajátlag a tulajdonjog az állag is haszonvétfeletti szabad rendelkezésbül állt, már pedig az, ki a birtokot csakis korlátolt áron adhatja el, az a birtokrul nem rendelkezik, ily birtok-hitel tárgyát is csak bizonyos mértékig az eladhatási árig képezi, az ily módon meg-

szoritott birtokos tehát hitellel nem birva, ha csapások, gazdasági vagy más szerencsétlenségek sujtják, idegen erők segélyét vagy épen nem, vagy csakis korlátoltan vehetvén igénybe, magán nem segithet.

Az egyéni birtoklást kizáró vagy tulságosan mérséklő családi birtokjog ellenkezik a természeti jogokkal is, mert hol a család fenntartása a fő egyedüli czél, ott az örökségből egészben vagy legalább nagy részben kizárandók, a leányok, kik idegen családokba menve férjhez, a család tagjai lenni tényleg megszünnek. — Ez a legnagyobb igaztalanság, mert ők ugyanazon hus és vérből származnak, mint fivéreik, az alkatkülömbség maga alapos jogfölényt nem ad. A nő épen oly elmebeli, sőt sokszor testi tehetségekkel van megáldva, mint a férfi. — A férfiak örökösödését a régiek azzal védték: a birtok honvédelmi kötelességgel van összekötve az asszony ezen kötelesség teljesitésére képtelen, — a gyakorlatban nem áll, mert a férfi harczképessége kezdődik 19 éves korában, a leány régi időben férjhez ment 16—19 éves koráig, — az asszony természetesen maga nem harczképes, de midőn fivére ezen időt elérte, már ő férjhez ment, a honvédelembe tehát helyettesiti férje, — valódilag tehát a birtok utáni védelmi kötelességet a nőbirtokos épen ugy teljesitheti, mint a férfi, sőt voltak esetek, midőn a nő férje nélkül sem ijedt meg az ágyudörgéstül. Zrinyi Ilona, Magyarország legszebb asszonya Munkácsvárát egy évig védte férje nélkül, és a szabadság zászlóját lengette még akkor is, midőn ez már a férfiak kezéből kihullt, e lelkes nőnek több esze és bátorsága volt, mint apja és testvéreinek.

Nemzetgazdászati tekintetben a családi birtoklás minden idő- és országban hátráltatta az országok anyagi kifejlődését, vagyonosodását. Az állam értékének 5 főtényezője van: a föld-

birtok, a gazdasági szerelvények, a pénztőke, az ipar, a kézimunka tőke. A földbirtok valódi értékkel csakis azon államban bir, hol a birtok illően fel van szerelve, ennélfogva a birtok sokat jövedelmez, mert a föld értékét első sorban mindég azon tiszta jövedelem határozza meg, melyet a földbirtok ad, mert a birtok nem szenvedély, de életfenntartási, kényelmi, fényüzési alap, ha tehát kevés a jövedelem, a birtok értéke is gyenge, mert pénzét a tőkepénzes keveset jövedelmező tárgyakba, midőn azt más tulajdonba jobban értékesitheti, — nem helyezi el. A birtok értékére döntően foly be a vétel szabadsága, mert minden annyit ér, amennyit érte adnak, ha birtokot mindenki vásárolhat, több a versenyző, ellenben ha a birtokvételre csak a rokonok jogosultak és az idegen vevőt bármikor bizonyos csekély meghatározott ár mellett a birtokbul kidobhatják, az idegen vevő csak olcsó áron a kiváltságolt rokon csak a törvény által megállapitott áron vásárol, ez esetben tehát a birtok áron nem emelkedik, s ha az egyesek birtoka csekély értékkel bir, miután az ország értéke az egyesek összértékébül áll, az ország maga is szegény. A gazdasági szerelvények kettős értékkel birnak, először eladási belértékkel, másodszor azzal, melyet a föld jövedelme növelése és ezáltal a birtok értéke gyarapitására gyakorolnak, — a gazdasági szerelvénye a birtok értékének legalább 30 százalékát képezték, ezen tőke csakis három módon állitható elő, szigoru takarékosság, a birtok részbeni eladása, vagy hitel által. Az első sok időt kiván, mert a jövedelmet gyakran hiánynyá változtatják, az elemi csapások, a rosz időjárás, a külháboru és belzavarok, — ezek évekre hátralökik a birtokost és sokszor a kizárólagos takarékosság általi gazdasági javitást lehetlenné teszik. Ezen érték-növelés még kedvező viszonyok közt is lassan halad, mert a család fenntartása közép-

és kis-birtoknál a bevétel nagy részét igénybe veszi. A felszerelésre tehát igen kevés marad, szegény ország gazdaggal ily módon soha sem versenyezhet. A birtok-eladás és hitel általi felszerelés csak akkor sikeres, ha a birtok illő áron eladható, mert ha az a törvény rendelkezései folytán csak elpocsékolható, az eladó a részbül keveset vévén be, megtartott birtokát fel nem szerelheti, a hitel nem segithet, ha a birtok értéktelen és a hitelező a birtokot semmiképen sem szerezheti meg, mert a hitelező csakis a törvény szabályainak megfelelő arányban, tehát valódilag igen keveset kölcsönözhet. A XVI. században a gazdasági szerelvények főleg marhábul, ha mi e korban a föld jövedelme legdúsabb tényezőit képezték, az ország jól el volt látva, de az ország nem birt, már ekkor sem a keresetnek megfelelő készpénzzel, ez azonban a külháboruk következtében tetemesen megfogyott, és a birtok kötöttsége által fennálló birtok értéktelensége, ezen időben hatott különösen károsan a magyar földbirtokra. A pénztőke gombamódra nem terem, de növekszik és gazdasági termények szaporitása, az iparczikkek előállitása és értékesitése által; a pénztőke szaporodását is megakadályozta az ősiség, mert az elősorolt okoknál fogva, a termények és állatok nem szaporodhatván, a pénz, mely az értékes forgalmi fogyasztási czikkek képviselője és közvetitője, nem szaporodhatott, valósággal oly kevés volt, hogy Ulászló és Lajos alatt az ország uradalmait csakis nevetséges olcsó árakon lehetett elzálogositani. Lajos alatt a végvárakat sem birták puskaporral felszerelni, és nem tudtak fegyveres zsoldosokat szerezni. Kétségkivül a kormány az oligarchák az idegen pénztőzsérek és magyar társaik, mindkét Jagellót rengetegül csalták, ha azonban az országban sok lett volna a pénz, többen is versenyeznek a hasznos üzletekért, s habár drágán helyez-

ték volna el tőkéjüket, legalább mérsékelt hasznot a magyar kincstárnak is adtak volna. — A kereskedelemre, a gyár-, a munka-iparra, különösen földmivelő országban döntő befolyást gyakorol a földbirtokosok helyzete, a földbirtok anyagi jólléte, mint a kereskedelem az ipar minden nemének két főkelléke a pénz és fogyasztó; miután a termelvények forgatása pénzt és vevőt igényel, — a pénz alapját földmivelő országban, mint már elébb megvilágitottam, a föld termékei képezik, mennél több az eladó áruczikk, a kereskedő annál többet nyer, ha a tőke megszaporodik, a növekedett tőke feleslegét a kereskedő iparvállalatokba helyezi el, ha a forgalom élénk, nagyobb a verseny, a kereskedő a gyakori forgalom mellett többet adhat a terményért, mert ha gyenge forgalom mellett a kereskedő 10 frton négyszeri forgatással 2 frtot nyer, ha ennek ellenébe pénzét 8-szor megforgatja, ez esetben már fele nyereséggel is megelégedhet, mert ha az első esetben egyszerre 50 krt, a másodikba csak 25 krt nyer is, nyereményi mérlege egyenlő. A kereskedelmi tárgy elárusitásohoz azonban, nemcsak kereskedői pénztőke, de főleg fogyasztó, vagyis vevő kivántatik, földmüvelő országban a fő az alap-vagyon, a földbirtokos kezében van, ha a földbirtokos gazdag, többet, értékesebbet vesz, áldoz kényelmére, fényüzési czikkekre, mig ellenben ha szegény, szükségletét korlátozza, csak is a nélkülözhetlent vásárolja meg. A gazdagabb divatot csinál, e divat kihat a polgári osztályra is, a legtakarékosabb polgár is félve a közönség gunyjától, divatbul, a kényelmet megizlelve, erszényét megoldja, azon tárgyakra, melyeket eddig megvetett, magát a kéziipart követve és közvetlen földmüvelő országban főleg a birtokos táplálja, mert ha gazdaságát terjedtebben kezeli, több munkást, több cselédet tart, ezáltal a kézimunkások egy részét igénybe véve, kevesedik az

ipar munkaereje, keresettebbé, ennélfogva drágábbá válik. Midőn tehát az ősi birtokrendszer, a birtok értékét és jövedelmezését meggátolta, az ország közvagyonosodását is megakadályozta.

Az ősiség (mint azt nevezni szoktuk) tehát igazságtalan, méltánytalan, nemzetgazdászatilag az országra káros volt, politikailag azonban az ősiség mentette meg és tartotta fel Magyarországot. — A magyar nemzet, midőn Magyarországot meghóditotta, alig tett 1 milliót. A diadalmas hadjárat elfogott idegen szolgákkal együtt, a magyar faj, minden időben nem csak türelmes, de előzékeny volt, az idegen faj szokásai, nyelve és vallásai iránt, sőt őket birtokaik használatában is meghagyta, a magyar soba nem volt szapora, a hadakozás terheit a magyar viselte, a számos rablóhadjáratokban sok magyar elesett, a békében pihenő idegen fajok azonban, részint mert a hadjáratokban fejenként részt nem vettek, részint mert különösen a slávok a természettől nagy szaporasággal voltak megáldva, sokkal jobban megszaporodtak mint a magyarok, ugy hogy már a kényuralom megalkotója István alatt is az idegen lakosság a magyarnál számosabb volt, István győzelmét idegen, főleg német kalandorok segélyével vivta ki, az idegenek cultusát hitelvül állitotta fel, maga már idegeneket nagy szabadalmakkal telepitett az országba, — politikáját utódai hűségesen követték, az idegenek bálványozása, valóságos politikai őrültséggé vált. A tatárdulás főleg a magyarokat pusztitotta, mert a magyarok nagyrészt a sik, erdőtlen alföldön laktak, ennélfogva a kegyetlen vad csordák elől nem tudtak menekülni, mig a hegyek közt lakó tótok és oláhok erdők közé rejtőzködtek, — a tatárdulás is tehát az idegen fajok számát, tulsulyát nevelte. — Az árpádházbeli királyokat István idegen hagyománya elbűvölte, nem gondoltak tehát a magyarositással, az Árpádház

kihalta után 200 évig, idegenek ültek a magyar trónon, kik egyszersmind Lengyel- vagy Csehország királyai Ausztria fejedelmei voltak, ezek közt igazán magyar, bármely magyarnál magyarabb, az olasz franczia apa, a lengyel anya fia Nagy Lajos, a legnagyobb király és a könnyelmü Zsigmond volt, Mátyás a genialis hadvezér, a telivér magyar, az idegeneket már nagyban pártolta, idegen koronák után kapkodott, székhelyét idegen földre helyezte, az idegen királyok alatt tehát István idegen politikája mégjobban megerősödött, különben is a régi korban a nemesség volt minden, a nép nem számitott, a nemességben a magyar szellem megvolt, az idegenekbül lett nemesek és főurak, a nemzet nyelvét, szokásait elsajátitották, a szabadvárosok, különösen a németek igazán magyarul éreztek és gondolkoztak, a kevély magyar főurak azt hitték, hogy kardjaikkal a roskadozó égboltozatot is felbirják tartani, feleslegesnek tartották az idegen fajok magyarositását, álmokban sem gondoltak arra, hogy a dicső magyar nemzetnek nem csak alkotmányát, függetlenségét, de még nyelvét is ostromolni fogják, mit nem hittek, a mohácsi vészes bukás után csakhamar bekövetkezett és az ostrom szakadatlanul 336 esztendeig tartott. Az idegen faju szolgák egy részébe a magyar nemzet, az önállás iránti lelkesedés meghült, a városok az idegen uralom, az önkény vasvesszője alatt elpuhultak, sőt egyrészök nyiltan az ellenség táborába vonult. Ezen óriási küzdelemben 320 évig a magyar nemzetet a magyar nemesség tartotta fel, a nemzet önérzetét és nemzetiséget fentartotta pedig, mert az ősiségi törvények által vértezve, a nemesség közé idegen nem ékelhette be magát, — a birtok forgott a nemes családok tagjai között, de a családbul soha sem ment ki, az idegen bitorlás, a rablók ragadozó körmei ellen védte a nehézkes perrend, a kedvező ősiségi törvény, a családokat a haza-

szereteten felül összefűzték a vérség kötelékei, a szabadságszeretet az ellenállás szivósságát fokozták a családi hagyományok, a családok tekintélyét fentartotta a népnél a birtok tekintélye, a nép ragaszkodott uraikhoz, kiknek ős apái a nép őseit firul fira vezérelték, támogatták, inségben segélyezték. Kétségkivül a hazafiság, a kényuralom elleni dacz, nem a sárga pergamentekből származik, az azonban tény, hogy az embert a mult hagyományai lelkesitik, a dacz, elszántság sok tekintetben szokás, és kinek ősei csontjai a csatamezőn, a vérpadon porlottak el, sokkal kevésbé fél a haláltól, mint az, ki első izben száll szembe a halállal, — mert a sujtott család ivadékát a jogtalanságérti boszu is vezérli, a boszu érzelme pedig az embernél erős tényező — a tengerek hullámaival küzdő tengerész ivadék nem fél annyira a vihartul, mert a tengert, mely apját, nagyapját elseperte, ősi sirboltnak tekinti, mig a szokatlan szárazföldit, a tenger kisszerü hullámzása is tengeri betegségbe ejti. Az ősiségi törvények, a családi uralom, mik ma a jelenkori viszonyok között, nem alkalmazhatók, a multban meggátolták ugyan Magyarország anyagi fejlődését, de közvetve megmentették az állam függetlenségét és magyarságát.

A birtokjog más volt a polgárok és parasztoknál mint a nemességnél. A polgár, hol különleges ősi városi határozatok nem gátolták, szabadon rendelkezett vagyonairul, bár sokhelyt csak városiaknak adhatta el, városban a nemesek is a házvételi jogbul ki voltak zárva. A polgároknál a birtok forgalmát könyitette a rövidebb elévülési idő, mi csakis 12 évre terjed. — A pöröket könyitette az, hogy a kevésszámu polgárságnak illetőségük szerint két külön felebbviteli birájok volt, a személynök és tárnok, ezek a pereket, a városokban az ősiségi akadályok csak ki-

vételesen divatozván, sokkal gyorsabban elintézhették, mint a nemesek tulterhelt, aránylag igen csekély számu birái.

A paraszt birtokjogát a téves közvélemény kétségbe vonta ez azonban nem áll, mert a paraszt nem bir ugyan az ingatlanokban feltétlen birtokjoggal, mivel sajátlag ugyan a nemes birt, de voltak feltételes birtokjogai ugyanis.

1. A földesur a parasztul birtokát kénye szerint nem vehette el, csak közbecsen, a szőlőket pedig teljes örökbecsértékben, tehát az urbéri földek, rétnek közbecse, a szőlőnek egész becsértéke erejéig feltétlen tulajdonosa volt.

2. Szerzeményeit az ur el nem vehette, tehát már ezeknek korlátlan ura volt, ezekrül szabadon is rendelkezett, az ingatlannal ha végrendeleti örökösök még 15. évüket el nem érték, 15 éves korukig utóörökösöket is rendelhetett. — A birtokot ugyan magszakadás esetében a földesur örökölte, ez azonban a tulajdonjogot nem támadta meg különösen, mert a nemesek sem rendelkezhettek magszakadás esetére, de birtokaik a törvény által kijelelt örökös, a királyra szálltak. Az európai vad erőszak ezen korában a paraszt nem könnyen szerezhette vissza a földesur által elorzott vagyonát, egy paraszt a hatalmas Zápolya és társaival szemben, csak is nyomorult féreg volt, soká tartott a panaszos utja Budáig, soká kellett a törvény ajtaján zörgetni, kétségkivül a hatalmas nagyurak ellen nem csak a szegény paraszt, de a szegény nemes is igazságot ritkán nyert. — Az igazságszolgáltatás sántaságát azonban nem a törvény hiánya és homálya, de az emberek örök természete, a viszonyok okozták, a hatalom minden időben rendkivüli fölénnyel birt, a biró is esendő ember, az önérdek minden korban uralkodott és uralkodik ma is, ma a vaskoru nemesek sasfészkei romban hevernek, a családi hatalom helyét a pénzhatalom foglalta el, a törvény

előtti egyenlőség az alkotmány sarkpontját képezi, a' biró, az ügyvéd felelős, véleményét mindenki szabadon kinyilatkoztathatja, a kormány felelős, a hatalmi viszonyok azonban nem változtak, ma is gazdag ellen a szegények, tudatlanok alig 1 százaléka győz, pedig a birák közt alig találkozik megvesztegethető egyén, de az igazság és törvény a győzelemre nem elegendő, be is kell azt bizonyitani, — mert a biró nem meggyőződése, de a bizonyitékok, a perbeszédek után itél, az ügyvéd tehát fő tényező, az ügyvédek közt sok a salak, — az ügyvédet drágán kell fizetni, a védelmi és a perdijak magasak — a gazdag kikeresi az ügyvédek javát, a szegénynek marad a seprüje, — 50 forintos kereset bele kerül 100 forintba, a szegényember tehát sokszor türelmesen hallgat, mert az előleget sem képes előteremteni, legtöbbnyire pervesztés lesz, mert ügyvéde tudatlanság, hanyagságbul rosszul védi, sőt néha az ellenfélnek el is adja, a nyilt csalásért ugyan megbüntetik az ügyvédet, de a legostobábbnak is azonban van annyi esze, hogy nem trombita szóval árulja el felét, de hiányosan és hibásan védi, ezért pedig nem büntetik, — mindez megmarad addig, mig az emberiség erkölcse egészen át nem alakul, mit csak a rajongók és hülyék hisznek, nagyban és általában, tekintve a viszonyokat, az valószinüleg soha sem fog bekövetkezni.

Az örökösödési végrendelet apai hatalom, a gyámság és osztályról. Az örökösödési törvénynek igazságtalan volt a parasztok örökösödését szabályozó azon pontja, mely a nővérek utódait, ha azok kiházasittattak a gyermektelen fiuk után kizárta, és az örökösödést az apa fitestvérei és fiutódaira ruházta, mert a nővér utódai közelebb állottak a fivérhez mint az apai rokonok, — ezek férjei és utódai épen ugy teljesithették a köteles uri munkát, mint az apa testvére és utódai, igazságtalan volt en-

nek kifolyása is, mely a parasztok magszakadása esetében az örökséget a földes urra szállitotta. Igaztalan volt az 1. 44. mely az osztatlan testvérek közt, az ősi vagyonban csak azon esetben enged osztályrészt, ha az egyik szerző testvére saját érdemei által szerzett vagyont közrebocsátja, mért ennek megszerzésében testvéreik nem működtek közre, ki valamely tárgy megnyeréséért nem fárad, az abbul miután az ily szerzeménynek alapja a személyes cselekmény, nem követelhet, ellenben a szerző testvér apjának épen oly fia volt, mint a nem szerző, származásánál fogva tehát őt, testvéreivel jogosan egyenlő rész illette. Az apai hatalom szabatosan és méltányosan van meghatározva. — A végrendelkezésről szóló 1. 57. törvény hiányos, mert a végrendeletek külkellékeit nem határozza meg, a közhitelességü helyek, az ország birái előtt csak egészséges végrendelkező tehetett végrendeletet, az emberek nagy része pedig betegségben és pedig többnyire halálos betegségben rendelkezik épen azért a végrendelkezést oly feltételekhez kell kötni, mely részben a végrendelkezést könnyitse, részben a csalást, erőszakot lehetlenné tegye, mert a beteg könnyen félrevezethető, és gyengeségénél fogva az ármány, csalás felfedezésére képtelen. A gyámságrul szóló törvény hiányos, mert az árva vagyont teljesen nem biztositja, mert az 1. 123. 124. 5. a hűtlen gyámot ugyan becstelenséggel sujtja és a kár kétszeres megtérítését elrendeli a gyám azonban az árva 24 éves koráig vagy gyámság megszüntéig, számolni nem tartozott, a gyámot a király mozdithatta el. A gyám tehát az árva 24 éves koráig az árva jövedelmeit elfecsérelhette, a számoltatás sok nehézséggel járt, mert a kezelés módját a törvény nem határozta meg, a rokonok, a a fő- és alispánok az ellenőrzéssel nem bizattak meg, — a gyám vagyonát gyermekére ruházhatta, a jövedelmet elköltheté,

a gyámságbul származó követelés elsőséggel nem birt; ha a vagyon nagy volt, a szabadon kezelő gyámot nehéz volt megszámoltatni, mert a gyám az árva jövedelmeibül hatalmas urrá lett, — az árva ugyan már 12 éves korától kezdve vádolhatta, beperelhette, ez azonban papiros-biztositék volt, mert a 12 éves, még minden korszakban gondolkozni nem tudó gyermek, a gyám rendelkezése alatt áll, a gyám a király alatt volt vádolható, a gyámjától függő gyermek vagy ifju nem könnyen juthatott a királyhoz, gyermek, sőt ifju nehezen szerezhetett bizonyitékot. A fiu 18 éves korában szabadon rendelkezett ingóságairul, aranya és ezüstjérül, a csalárd gyám az ifjut körülhálózva, vele igényeirül könnyen lemondathatott. Hátrányos volt az árvára a király biráskodása és feltétlen gyámnevezési joga is, mert a gyámelmozditás kizárólag a király elé tartozván, a király egyrészt az ügyek halmaza miatt rögtön nem rendelkezhetett, másrészt a királyi kinevezéshez semmi minősitvény nem lévén kötve. Ha az árvai vagyon tekintélyes volt, a király udvaronczai által elámitva, a legbecsületesebb gyámot elmozdithatta és helyébe teljesen idegent nevezhetett, — ezen bajok, midőn a magyar király Bécsben székelt, megfokozódtak, a magyar árvák vagyona lelketlen idegen rablókezekre bizattak, — az árva és rokonai teljesen kijátszattak.

Czélszerütlen törvény volt az árvák törvényes korát szabályozó 1. rész. 111., mely a fiuknak 12 éves korukban a perinditást és ügyvéd-vallást, 16 éves korukban a zálogba-adást, 18 éves korukban mindennemü ingóságaikruli rendelkezést megengedte, mert a 12 éves minden államban valóságos tehetetlen gyermek, a 16 és 18 éves, kivévén az igen korán kifejlett kitünőségeket, sem a teljes itéletképesség, sem szilárdsággal nem bir, könnyen elámitható. A XVI. században pedig a gyer-

mek és ifjoncz még fejletlenebb volt, mert semminemü rendszeres tanitásban nem részesült, olvasni és irni is kevesen, a ravaszok és gonoszok tehát tudatlanságát kiaknázták.

Az adás-vételrül. A birtok-eladásnak három neme dívott: az örök eladás, a zálog és csere. A tulajdonos nemes, eladhatta, elzálogosithatta birtokait, de csak a törvény korlátai között áron nem valódi, de csak a birtok közbecsértékén, mert az 1-sö 60 szerint a gyermekek vérszerinti megintés után, vagy ha a megintés elmaradt, rövid per utján, a rokonok a közbecs lefizetése mellett magokhoz válthatták, alig vállalkozhatott tehát oly vevő, ki a közbecsárnál, a birtokért többet adott volna annyival inkább nem, mert ha e megintés megtörtént is, az örökösök később is visszaválthatták az eladási vagy örökbecsáron, az idegen tehát birtokában soha sem volt biztos, ennélfogva igazi értékét sohasem adhatta meg. A zálog helyzete még kényesebb volt, mert ezt a család tagjai bármikor közbecsáron magokhoz vehették, a közbecsár pedig Verbőczy szerint az örökbecsárnak csak 10-ed részét tette, ez ugyancsak várak, nagyobb birtokoknál áll, mert a szabad és makkos-erdők csak 3 ekéig becsültettek, a felesleg számitásba nem jött, legtöbb értéket képviseltek a gyümölcsösök, halastavak, malmok és halászatok. — Legerősebb birtokczim volt a csere, mert ezt ha csak a csalárdság be nem bizonyittatott, meg nem lehetett támadni, ennélfogva az ovatosak minden eladási vagy zálogba igyekeztek bekeverni, — a csalárd csere bebizonyitása sok nehézséggel járt, mert a jó és rosz föld egyenlő közbecsértékkel birt, ha tehát az örökösöket ki akarták játszani. Kont István dregeli vevőnek 100 hold jó földért elcserélt száz hold rosszat az érték-különbözletet tanuk nélkül Kontnak kifizette, az elcserélt piszefalvat közbecsértékü áron külön vételi szerződésben

megvette, és Kontnak kifizette, a cserét nem lehetett megtámadni, mert mindkét birtok kiterjedésre egyenlő volt, a törvény pedig a jó és rosz közt különbséget nem tett, — a törvény előtt tehát a csalást bebizonyitani nem lehetett.

A perrendrül.

A tanukrul. A tanuk a magyar perrendben nagyba szerepeltek, nagyhatalmassági esetekben nemcsak a tett helyén lakó, a cselekménynél jelenlevőket, de a távoli magyar nemeseket is be kellett idézni, a meg nem jelenő nemes 64 frttal volt büntetendő, ez részben nevetséges volt, részben rendkivül meghosszabbitotta a pereket, nevetséges, mert a távollévő nem lévén szemtanu, valósággal a hármas könyv szerint sem tanuskodhatott, rendkivül meghosszabbitotta, mert ha sokan jelentek meg, kihallgatások hetekig eltartott, ha a birónak tetszett, a nagyszámu tanuk kihallgatásába emberileg az idő miatt akadályozva lévén, mindeniknek külön napot tüzött ki, ezután ujólag behivták a távollevőket, több száz, néha ezer ember tanuvallomásaibul, ha a biró akarta, lett egy szekér perirat. A tanuk sokasága nemcsak a hatalmassági esetek gyors lefolyását lehetlenné tette, de a többi pereket is rendkivül meghosszabbitotta, mert ezen perek a különben is kevés számu országos birák és helyetteseik idejét igénybe vévén, a többi perek gyors legombolyitását megakadályozta. — Nemes ellen általában csak nemes alkalmaztatott. Némely kivételes esetek kivételével: a tanuk majdnem minden keresetnél alkalmaztatott.

Eskübizonyiték. Az esküre az ősi törvény nagy sulyt fektetett, megengedtetett ez a feleknek a nagyhatalmassági és egyéb esetekben, adóssági perekben, a hamisan esküvő polgári ügyekben 200 frtig marasztaltatott el, és ezenfelül a hitsze-

gésért is büntetődött, ez eskü a feleknek, csak más bizonyítékok hiányában, engedtetett meg és birt nyomatékkal.

Birói vizsgálat tartatott, ha a perbeszédek a birót fel nem világositották határpörökben.

Idézés. A felek irásilag idéztettek a polgári perek minden nemeiben, és azon bünvádi ügyekben, midőn az eljárás nem elfogatással kezdődött. Az idézés, kinek jobbágya nem volt, lakásán, kinek jobbágya volt, a jobbágynak kézbesittetett, — ez sok visszaélésre szolgáltatott alkalmat, ha a jobbágy elfelejtette vagy az ellenfél által megvesztegettetett, az ártatlan fél saját hibája nélkül pervesztes lett. Az idézést a nádor embere, a káptalanok és konventek által kézbesittettek.

Megintés. A perbe-fogást, birtok-váltságok, eladások, zálogváltások, özvegyi, nőhozományi, nászajándéki ügyekben megintés előzte meg. A megintést, az idézést eszközlő hivatalos személyek eszközölték.

A birói itéletekrül: A biró itélt a perbeszédek, az előmutatott iratok és okmányok a tanuk vallomásaibul, — az Árpád-korban a birák felelősek voltak, ez azonban Verbőczy korában már nem dívott, mert Verbőczy nem emliti csak a főispánok voltak némileg felelősek, — a királynak azonban annyiban felelősek voltak, amennyiben a király a nádor kivételével minden birót elbocsájthatott. — Az egyének elleni felelősség-hiány a felekre igen hátrányos volt, mert egyrészt a biró nem lévén kötelezve az itélethozatal idejére, a pereket kénye szerint huzhatta, másrészt, ha igazságtalan itéletet hozott a fél, kárpótlást nem szerezhetett, a felelősség-hiány a birákat kény-urak, zsarolók, megvesztegethetőkké tette. A birák gyengesége a perek hosszu tartamát nagyban elősegitette, e tekin-

tetben azonban Magyarország kivételt nem képezett, mert a perek mindenütt hosszasak, a birák megvehetők voltak.

A végrehajtásrul. A biró az itéletet kihirdetés után azonnal végrehajthatta, ha az elitélt jelen volt, azonnal elzárathatta vagy ha az vagyonvesztésrül szólt, a birtokát lefoglalhatta.

Perorvoslatok felebbezésekrül. A per a parasztok és polgárok perei kivételével a királyi bíróságnál folytak és pedig csakis egy bíróság itélt, a vesztes fél csak bűnvádi ügyekben, foglalásoknál folyamodhatott kegyelemért, élhetett azonban a vesztes fél ügyvéd-visszahivás, perujitás és egyszeri ellenállással. Ügyvédi visszahivással a fél csak a per folyama alatt élhetett, ez alkalommal uj okmányokat mutathatott elő, az ügyvéd és saját helytelen nyilatkozatait visszavonhatta. — Egyszeri ellenállással élhetett a végrehajtáskor, az ellenállás azonban csak akkor volt törvényes, ha a fél vagy ügyvéde elháríthatlan akadály miatt meg nem jelenhetett, ügyvéde rosszul védelmezte, uj okmányokat mutathatott fel, az ügyvédvisszahivathatott ellenállási perben is, a második ellenállás már hűtlenségi esetnek tekintetett. A végrehajtás után a pervesztett fél a király engedélyével uj pert indithatott. Az uj per azonban csak tévedés és hiány alapján lett volna engedélyezhető, ezen jogi ovadékokkal azonban ez időben már nem sokat gondoltak, ellentálltak törvényes ok nélkül és pedig kétszer is, a hatalmasoknak és ügyeseknek a király perujitást engedett minden indok nélkül. A parasztok uraik itéletét felebbezték az alispánok és szolgabirákhoz, a polgárok, a városok illetőségök szerint a személynök vagy tárnokhoz.

Beiktatás alkalmaztatott nemcsak a királyi adományok, de a vételek, sőt zálogba-adásoknál is.

A birságok és pénzbüntetésekrül. A birságok, vagyis a perdijak, a pénzbüntetések nagyban szerepeltek a polgári, mint bűnvádi perekben, a birság egészben, a pénzbüntetés, két harmadrészben a birságok, egészben a per birájának fizettetik, ha az alperes a perdijat önként le nem fizette, megintetett és már ez kettőzve számittatott, ha intésre sem fizetett, végrehajtás utján már négyszeresen vétetett meg. Rövid perekben fizetett egy törvényszakért három forintot, ha meg nem jelent, 6 frtot. ha végrehajtás utján hajtatott be, 24 frtot, első sorban tehát a biró érdeke azt követelte, hogy a perek mennél többet tárgyaltassanak. A fejváltság büntetése nemesnél 200, ország vagy egyháznagynál 400 forint volt, a fejváltságbul $^2/_3$-ada, kishatalmasságoknál fele illette a birót, — hűtlenségi nagyhatalmassági esetekben a birtok közbecsértékének $^2/_3$-ada. A pénz, tekintve a marhaárakat, 20-szorta nagyobb értékkel többet ért mint ma, vagyis 24 forint perdij a maihoz arányitva 480 forintot tett, — 200 forint fejváltság 4000 forintot kishatalmassági büntetés 2000 forintot tett, tehát a biró egy esetért fejváltságban huzott 2700, kishatalmassági 1000 forintot, ezenkivül a birságokat, — a biró érdeke tehát azt követelte, hogy minden vádlottat bünösnek találjon, — a hűtlenségnek nevezett nagyhatalmassági esetekben még nagyobb volt érdeke, mert itt a vérdijakon felül még az elitélt fél közbecsü értékének $^2/_3$-ad részét kapta, — miután egy ily per mindenkit, ha meg nem buktatott, mindenesetre megrenditett, birtok foglalásoknál a foglaló a birtok jövedelmét huzta, miután a pénz ritka és drága volt, a foglalónak vesztegetni kellett a birót folytonosan, mert tőle függött a per rövid vagy hosszas lefolyása, — a biró a pert huzhatta állása veszélyeztetése nélkül, mert a törvény nem szabta meg a per lefolyása idejét

de nem is szabhatta meg, mert a biró kevés, a per sok volt, kétségkivül, ha a biró röviden elbánik a foglalóval, a foglaltat röviden visszaadhatta és a foglaló birtokába léphetett volna, ha becsületes ember, — ez azonban nem volt oly könnyü mint látszik, mert a foglaló 100 eset közül 99-be hatalmas ember volt, mert a gyengét a kárositott, per nélkül is kikergette volna, ha tehát a biró röviden elbánik vele, először is ellentáll, — másodszor perujitást kér, mit a király hatalmas embernek mindig engedélyezett, tehát a biró ur a nagy jutalomhoz csak évek mulva juthatott, mig ha megvesztegettette magát, évekig szüretelt, csak a szegény felperes koplalt. — A vesztegetés diadalát elősegitette az is, hogy az ország főbiráit, a müveltebb itélő mestereik vezették, elég volt tehát ezek megvétele is, ezek büntetésekben nem részesültek, ennélfogva a gazokkal könnyen kiegyezhettek és a nádort országbirót, vajdát, bánt, tévutra vezethették.

Általában maga az elv helytelen volt, mert ha két ember perlekedik, abbul a biró hasznot nem huzhat, mert őtet Péter alperes nem sértette meg, tehát ő Pétertül kártéritést nem követelhet, mert ez csakis a megkárositottat illeti, — helytelen, mert csak érdektelen biró itélhet igazságosan, ezen törvény pedig a birót érdekelt féllé tette, — helytelen a kárt rendkivül haladó büntetés azért is, mert ha a büntetés a már különben is gonoszt teljes bukással fenyegeti, ez saját életérdekében kénytelen a csalás, vesztegetés minden nemét elkövetni. Bünvádi esetekben a testi büntetésnek pénzzeli megváltása a legnagyobb igaztalanság, mert a bün mindig egyenlő, akár herczeg, akár koldus követi is el, ennélfogva egyenlő megtorlást érdemel, sőt a gazdag, a hatalmas, rabló, tolvaj, csaló nagyur, nagyobb büntetést érdemel mint a nyomorult pór, mert a nagyur

tisztább légkörben él, a becsület iskolájában növekszik, a bünt tehát öntudatosan, hetykeség, szenvedély, telhetetlenségbül követi el, mig a szegény, gyakran a jónak öntudatával sem bir, a nyomortul elvadulva, az éhségtül hajtva, a vétket csak kihágásnak tartja. — A büntetésnek pénzzel megváltása tehát, minden időben, kárhozatos, semmivel sem menthető bün kiváltság volt, — melylyel vértezve a gazdag gonosztevő, gőgösen fenhordta fejét, mig a szegényé porba hullt.

A perek terhét emelte az ügyvédek zsarolása, ezt ugyan Verbőczy különlegesen nem emliti, egy szakasz azonban elrendeli, hogy az ügyvédvallás visszavonható, ha az ügyvéd magának a féltül 200 forintot vagy többet kötött is ki, ugy látszik tehát, hogy ily kötés nem volt ritkaság, ma 200 forint semmi, ez időben azonban vagyont képviselt, nem csoda ha a birság az ügyvédi dijak, a birói osztalék, sok családot tönkre tett.

Bünvádi eljárás.

A bünügyekrül törvényeink igen röviden rendelkeztek, — Verbőczy nem látta czélszerünek a bünügyek rendezését, és a törvények magyarázatát, mint a polgári ügyekben, az ezekről szóló rendelkezések tehát csakis elszórva találtatnak a hármaskönyvben. — A büntetésnek 4 neme divott, halál-, pénzbüntetés, a király és biró kegyelmébül fogság, halál és birtok elkobzás együttesen.

Halál és birtokkobzás sujtotta: 1. a király ellen hűtleneket, ezeknek a király megkegyelmezhetett, a királyi kegyelem az elitéltnek visszaadta életét és vagyonát, volt azonban a hűtlenségnek egy neme, a hazaárulás, melyben, Ulászló törvénye szerint, kegyelmet nem adhatott és a nádor a büntetést a király ellenére is köteles volt végrehajtani, ugylátszik Verbőczy ezen érvényes törvényt szándékosan mellőzte.

2. Halál és birtokkobzással büntettek a nemesek gyilkosai a nemesi házak támadói, a nemesek jogtalan letartói, a nemesi birtokok elfoglalói. Ezeket a haláltul csakis kettős kegyelem menthette fel, a királyé és felperesé, — ha a király kegyelmet nem adott, az elitélt lefejeztetett, valamint akkor is, ha a felperes a kegyelmet megtagadta. II. 42., 43.. 57. ha az elitélt fogoly volt. — Az elitélt ezen bünökben összes vagyonát elvesztette, ezt azonban örökösei közbecsáron visszaválthatták, ha azonban a király megkegyelmezett, a kegyelem a kétharmad visszaváltását is elengedte, csak a felperesi harmadrészt kötelezteteti visszaváltani, ha azonban a bünöst, a nádor itélte el, a király az elitéltet a nádornak járó kétharmadrész váltságától nem menthette fel, vagyis ez esetben összes birtokát kénytelen volt kiváltani.

2. A pénzbüntetés második nemét képezte a fejváltság. Az ország bárói és egyházнagyok fejöket 400, a nemesek 200 forinttal váltották meg, azonban már tisztán pénzbüntetés volt, bár a fizetni nem tudók birtokát a biró elfoglalta, az elmarasztalt azonban elzárható nem volt.

3. A hamis esküvő 200 forinttal és fogsággal büntettetett a fogságbüntetést azonban a hármaskönyv különlegesen nem emliti.

4. A kishatalmasság, rangkülönbség nélkül 100 forinttal büntettetett, ez alá tartozott minden büntény, a már elősorolt nagyhatalmassági és király elleni hűtlenségi eseten kivül.

5. Rágalmi büntetés némely esetben 200 forint.

6. Nyelvváltság 100 forint, a király és birák elé nyujtott hamis panaszok, és az egyént becstelenitő szavak és beszédekért.

7. A parasztot megverő, megsebesitő, megkárositó idegen

nemes 100 forintba, a kár és a paraszt vérdijába marasztaltatott el.

8. A királyi városok vérdija egyenlő a nemesekével.

A parasztok és polgárok büntényei a nagy- és kishatalmassági eseteken kivül fogsággal büntettetett.

A büntető eljárásban általában minden logica hiányzott, igazságtalan, méltánytalan eljárás volt, — igazságtalan volt az együttes halál- és pénzbűntetés, mert a jószágelkobzás sajátlag pénzbüntetés volt; mert a büntetésnek főleg 3 feladata van, elégtétel az elkövetett bünért, a törvénysértés megbüntetése, a büntetés általi hatás a közönségre, a büntetés azonban a bünösökön kivül mást nem sujthat, az embernek általában legdrágább kincse az élet. — ha tehát a bünösnek életét vettük, ez reá a lehető legnagyobb büntetés, de a közönségre is legijesztőbb példa volt. — A birtokelkobzás illetőleg a birtokváltság nem a kivégzettet sujtotta, mert a halott már birtokát nem élvezte, de sujtotta főleg gyermekeit, kiket gyakran a birtokváltság koldussá tett, — méltanytalan és igazságtalan volt azért is, mert a sértettnek ezen büntetésnek csak harmadát, némely esetben felét adták, mig legtöbbnyire kétharmad esetleg felével a birót jutalmazták, kit az elitélt sem meg nem sértett, sem megnem kárositott, kit az állam fizetett, ki a nagy perbirságokból uri jövedelmet huzott.

Igazságtalanul és tulszigoruan büntette a törvény halállal és birtokváltsággal a nemesek megverőit, megsebesitőit, a nemesi házak megtámadóit, — kétségkivül a háztámadó a rablóval majdnem egyenlő, embertelenség a verés, a seb nagy fájdalmat okoz, ezt tehát meg kell torlani, a megtorlás azonban a sértésnél nagyobb nem lehet, mer ez már boszuállás. A tulságos büntetés a bünöket nem kevesbiti, mert az érdemén felül

üldözöttet az emberek vértanunak tekintik, és mindenki pártolja. Czélszerütlen volt azért is, mert a nemesek megverése és megölésének büntetése egyenlő lévén, az elvetemedett, a gyülölettől elvakitott, ha lehetett már azért is megölte, mert a büntetés azonos volt. Embertelen, az igazságszolgáltatás eszméjével ellenkezett azon törvény, mely az elitélt élete feletti rendelkezést még királyi kegyelem esetében is a sértett félnek adta, mert ember embertársa élete felett jogosan nem rendelkezhet, — a sértett fél mindig el van fogulva, ennélfogva higgadtan nem biráskodhat ellensége felett, helytelen volt azért is, mert ez az elitélt teljes kipusztitására vezetett, a nyertes fél ha tetszett, nem elégedett meg a közbecscsel, de elkivánta a rettegőtől fele, sőt egész vagyonát, a fogoly szabadulásáért mindenét feláldozta.

Az embertelen törvény a nemesek egyenlőségét megszüntette, az oligarchia kezébe tulságos hatalmat adott, — a büntetések végrehajtását rendkivül megnehezitette. — A hatalmasok, ismerve a törvény sulyát, szegényebb nemestársuk életét, vagyonát, házi tüzhelyeket nem maguk támadták meg, de megtámadtatták várnagyaik, kapitányaik, tisztartóik által, — ez időben a várurak a tollat nem igen forgatták, az ilynemü megbizásokat tehát irásban nem adhatták ki, de ösmerve a büntetést, nem is tárogató mellett rendelkeztek, az ur bünrészességét tehát alig lehetett bebizonyitani, annyival inkább nem, mert a parasztok, szolgák bizonyitékát uraik ellen csak kivételes esetekben fogadták el, az eszközt a büntény után ura elküldte a harmadik megyébe, hol halála napjáig ura uradalmán uri kényelemben lappangott. A szegényebb is megtehette volna ezt, a gazdag ellen, csakhogy a szegénynek nem volt sem várnagya, sem tiszttartója, sem katonája, tehát már ő neki nyiltan kellett készülni, magának kellett a czinkosokat gyüjteni, ennélfogva

bünét nem tagadhatta, a hatalom összemorzsolta a szegényt, mig a gazdagnak a menekvés ajtaját nyitva hagyta, ezen szigoru törvények csak akkor csiklandozták a bünösöket, midőn a nagyurak ölelkeztek, mert a várakat már személyesen kellett ostromolni, — ezek azonban már ritkábban fordultak elő, a pénz és ármány itt is segitett. — A törvény tulszigora a végrehajtást rendkivül megnehezitette, mert nagy lévén a büntetés, a birák elaltatására a hatalmasok az erszényt megoldották, az itéletek, a vesztegetések a politikai befolyás következtében hosszas vajudással születtek meg, a törvénytelenségek divattá váltak, a büntelenség az embereket felbiztatta, a törvénysértés általánossá válva, a birák döczögve mozogtak, a szigoru törvény bohózattá vált. Ezen vaskorban azonban igy volt az Európában mindenütt, sőt az erőszakoskodások a szomszéd németországban sokkal inkább szerepeltek, mint nálunk, meg V. Károly császár is rendes hadjáratot vitt a rabló lovagok ellen, a bünvádi eljárás tehát igazságtalan és czélszerütlen volt, és hogy az erőszaknak a jog elleni folytonos küzdelmében, az ország rabló fészekké nem alakult, ez a magyar faj jogérzete, a boszuállástul ment lelkülete méltányos és szivélyes jellemének tulajdonitható.

A birtokjogi törvények szervesebbek és czélszerübbek voltak, — a perek hosszasága nem a törvényekben rejlett, mert ha a perrendet szigoruan végrehajtják, minden pert be lehetett volna három év alatt fejezni, ma 370 esztendővel öregebbek vagyunk, az értelmiség hasonlithatlanul fejlődött, és a per mégis eltart, ügyesen kezelve három évig, pedig az ősiség megszünt. Kétségkivül talán egy per sem fejeztetett be Verbőczy korában a kiszabott idő alatt, és minek három év alatt be kellett volna fejeztetni, eltartott néha 100 évig vagy tovább is, de eltartott

mert a megvesztegetett birák pihentették, — ez azonban nem a szabatos törvény, de a bekövetkezett országos zavarok, a birói felelősség hiánya, a birák rendkivül csekély száma okozta, az egész országnak nem volt annyi rendes birája, mint ma a legkisebb megyének, ha ma csak annyi biró volna mint hajdan, ma is eltartana 100 esztendeig: mert mindennek lehet parancsolni, de az időnek nem, — ennélfogva kevés biró sokat soha sem végezhet, midőn tehát a törvénykezést megbiráljuk, mérlegelni kell a viszonyokat, és ha ezeket ellenszenv nélkül tekintjük, a homályos multat kedvezőbbnek fogjuk látni.

A hármaskönyv tartalma.

I. RÉSZ.

1. A hármaskönyv felosztásárul. 2. Az egyháziak és világiak egyenlő szabadságárul. 3. A nemesség eredetérül. 4. A nemesség hadi tettek és más jeles cselekmények általi szerzése és birtokadományokkali megerősitésérül. 5. A szerzeményrüli rendelkezésrül. 6. Birtok nélküli nemesség. 7. A nemes apa és nemtelen anya gyermekérül. 8. A fiusitásrul. 9. A nemesség fő kiváltságairul. 10. A király nemesi örökösödésérül. 11. A pápa kinevezési jogárul. 12. Az egyháznagyok ügyei és függésérül. 13. A királyi adományok és nemeirül. 14. A hűtlenségrül. 15. A tolvajok, rablók vagyonárul. 16. A halálos és hűtlenségi itélet közti különbség. 17. A férfi- és leányág örökösödésérül. 18. A hadi szolgálat által szerzett birtokrul. 19. Pénzeli szerzeményrül. 20. A királyi kegyelem utáni örökségrül. 21. A vegyes adományi szerzeményrül. 22. Mit értünk a magszaka-

dás alatt. 23. A királyi jog meddig tart, és mennyi idő alatt évül el. 24. Mi a királyi, mi a birtokjog. 25. A jogtalan felkérők büntetésérül. 26. A magszakadás cziméni felkérők nem büntettetnek. 27. Peres birtokok megszakadás czimén fel nem kérhetők. 28. A fiági birtokot a nők a fiág kihalása esetén sem öröklik. 29. A magszakadás eseteibeni eljárás. 32. Az adományos 1 év alatt köteles magát a birtokba bevezettetni. 33. A beiktató záradékos, beiktatás érvénye. 34. A birtokba bevezetés szükségérül. 35. A királyi beleegyezés érvényérül. 36. Az ujadományrul. 37. Mi az ujadomány. 38. A vértagadás eredete. 39. Mi a valódi vértagadás. 40. 41. Testvérek közti osztály fiági birtokba. 42. Az ősi irományok őrzési helyérül. 43. Az irományok őrzőjénéli kivételek. 44. A külön szerzemény megtarthatásárul. 45. Az osztályos eljárásrul. 46. A mellékes örökösödésrül. 48. A férj és nő közös örökösödésérül. 49. A fogadott testvérrül hűtlenség esetében. 50. A fiusitottak örökösödésérül. 51. Az apa és fiu közti osztály és apai hatalomrul. 52. Az apa törvényeskoru fiát osztályra miképen kötelezheti. 53. 4. A fiu osztályt mikor követelhet. 55. Az őrült fiu gyámságárul. 56. Az apai hatalom megszüntérül. 57. A végrendelkezésrül. 58. Az ősi vagyon el nem idegenitésérül. 59. Mi a tehervállalat. 60. Az eladásnáli törvényes megintésrül. 61. Az eladott birtoknak a testvérek általi visszaszerzése módjárul. 62. A visszavonhatlan eladásokrul. 63. A beiktatás mely örökbevallásoknál szükséges. 64. Mi a királyi jóváhagyás. 65. Mely eladáshoz szükséges a királyi jóváhagyás. 66. Mi a szerződés, beiktatást mikor igényel. 67. A birtoklás czimeirül. 68. Az erőszakos visszafoglalásrul. 69. A nil juris záradékrul. 70. A cserérül. 71. A csalárd cserérül. 72. A csere megsemmisithetésérül. 73. A cserébe a leányok örökölnek-e. 74. A szavatosságrul. 75. A törvényes

perlekedők. 76. A szavatosságrul. 78. Az elévülésrül. 79. 80. Az elévülésnek mikor nincs helye. 81. A zálogrul. 82. A zálogbirtok kiváltásárul. 83. A birtok a közönséges becsáron felül nem zálogositható. 84. A határok és határjárásrul. 86. A határjárási okmányok érvényérül. 87. A vizek által elszakitott földekrül. 88. 89. 90. Mi a leánynegyed. 91. A leányokrul. 93. Hitbér menyajándék. 94. Kik az ország bárói. 95. 96. 7. A hitbérrül. 98. Az özvegyi öröklésrül. 99. Az özvegy és gyermekek a testvérek közti osztályrul. 100. A menyajándékrul. 101. A ménesrül. 102. A férj szerzeményi jogárul. 103. A hitbér elzálogositásárul. 104. 5. A hitbér kifizetésérül hűtlenség vagy büntény esetében. 106. 7. 8. A vérrokonok közti vérfertőztetésrül. 109. A hitbér elengedésérül. 110. A házastársak közti vagyon átruházásrul. 111. A gyermekek törvényes idejérül. 112. Az önállás és hármas gyámságrul. 116. A közösjogu birtoknáli gyámságrul. 117. A gyámok sorrendjérül. 119. 120. A törvényes és végrendeleti gyámság közti elsőségrül. 121. A rokonnak a gyámságbuli kizárása. 122. A gyámságtuli felmentésrül. 123. A hű kezelés és gyámrul. 124. 5. A gyám vádalá helyezése és elmozditásárul. 126. A gyámi képviseletrül. 127. A gyámok megvizsgálásárul. 128. A visszahivás hatályárul. 129. 130. Az árvák és vagyonuk ellen inditott perekrül. 131. Az árvák meg nem jelenési jogárul. 132. A gyermeket nagyhatalmassági perbe fogó büntetése. 133. Az ingók és ingatlanok becslésérül. 134. A becslésnek miért és mi módoni alkalmazásárul.

II. RÉSZ.

1—3. Kik jogosultak törvény és határozat hozatalra. 4. Ki neveztetik populus, ki népnek. 5. Kit kötelesnek a törvé-

nyek és határozatok. 6. A szokás érvénye honnan származik. 7. Mi és hányuemü a kiváltság. 8. A törvényt a kiváltság és viszont megsemmisiti-e? 9. A kiváltság kettős eredete. 10. A kiváltság a jogokat kétképen sérti. 11. Törvénytelen kiváltságok. 12. A kiváltságok érvénytelensége. 13. A pecsétekrül. 14. Mely királyok kiváltságai érvényesek. 15. A hiteles másolatokrul. 16. A záradékkal kezdődő okmányokrul. 17. A hamis okmányoknál mire kell a birónak figyelni. 18. Az idézésrül. 19. Az idézés módjárul. 20. A személyes idézés prohibitárul. 21. A káptalanok és konventek végrehajtási bizonyitványárul. 21. A királyi ember és ügyvéd együttes eljárásának büntetése 22. A halottat és gyermeket beidéző büntetése. 24. A zálog és dotalitiumbani megintésekrül. 25. 26. Az idézés fökellékeirül. 27. A közönséges idézés kellékei. 28. A tanukihallgatás módja, a meg nem jelenők büntetésérül. 29. A nemesek és tanuk neveinek a jelentésbeni megnevezésérül. 30. A hamis esküvők, ludasok megbüntetésérül. 32. Az eskü megbirálásárul. 33. A nemesi esküről parasztok ellenében. 34. Az irományok tárgyában teendő esküről. 36. A becstelenitő nemtelenséggel vádoló nyilatkozatokrul. 37. Az eskü kötelezettségnek a fiurai átszállása. 38. Az eskü hány alperest ment fel. 39. A király fejvesztésre nem büntethető, esküre és irományai felmutatására nem kötelezhető. 40. Az ország és egyháznagyok esküjérül. 41. Birói szemle. 42. Az itéletek különböző nemei és végrehajtásokrul. 43. A halálos itélet és fejváltság közti különbségrül. 44. Az egyháziak ellen hozandó halálos itéletrül. 45. A kár és adósságoknak az egyháziak által teendő fizetési módjairul. 46. A káptalanok és konventek egyetemleges elitéltetése módjárul. 47. Az egyes káptalanbeli mibül fizet. 48. Az egyháziak tisztjei kárpótlásárul. 49. Az osztatlan egyháziak fizetésérül. 50. Az

ujonnan kinevezett egyháziak kiváltságárul. 51. Az egyháziak elődeikért el nem itélhetők. 52. A birtokperek és egyházi bíróságokrul. 53. Az egyháziak tisztjei hatáskörérül. 54. Az auraniai perjelrül. 55. A főbenjáró itélet végrehajtásárul. 56. A birtoknak a biró kezébüli kiváltásárul. 57. A királyi kegyelem hatálya. 58. Az elitélt letartóztatásárul. 59. Mikor fogadtatik el mentség. 60. A fi- és leánygyermekek vagyona elkülönitésérül végrehajtáskor. 61. A perközben elhalt fiu vagy apa birtokai megbecslésérül. 62. Az itélet után született gyermekek örökségéről. 63. Az apa halála után született gyermek kiválthatja-e az apai birtokot. 64. Mi történik ha az apa gyermekével közösen itéltetik el. 65. A királyi törvényszék itéletei kiterjednek-e Slavon és Erdélyre. 66. A hűtlenségi peritéletrül. 67. A kisebb hatalmassági esetek- és itéletekrül. 68. A kishatalmasságbani elfogathatás eseteirül. 69. A törvényszék sértése és a sértés dijárul. 70. 1. A rágalmazásrul és büntetésérül. 72. Nyelvváltság és büntetése. 73. Repulsio ellenállásrul (repulsio). 74. A bottali ellenállásrul. 75. A hűtlenségi itélet hozatalárul. 76. A perben nem álló ellentállhat-e. 77. A perujitás sorrendje és az ellenállásrul. 78. A pert el nem vesztő perujitást kérhet-e? 79. Az ügyvédvisszahivás és módjárul. 80. Az ügyvéd mi módon és mily teherrel vonható vissza. 81. Az ügyvédvisszahivás módjárul. 82. A per leszállithatásárul. 83. A perleszállitás módjárul itélet előtt és után. 84. Az ingerensekrül. 85. Ha a felperes az itéletet leteszi, a peravatkozó folytathatja-e? 86. A perbirságok mi módon fizetendők.

III. RÉSZ.

1. A nemesek, megyék hozhatnak-e szabályokat? 3. Slavonia és Erdély jogos szokásairul. 4. Az erdélyi szittyák vagy is

székelyekrül. 5. Mi a vérdij (homagium.) 6. A megyei törvényszékekrüli felebbezés, ügyvéd visszahivásrul. 7. A főispánhoz visszaküldendő ügyekrül. 8. A szabadvárosokrul. 9. A királyi városok polgárai vérdijárul. 10. A városi ügyek tárnoki felebbezésérül. 11. Polgári ügyekben a perujitás eszközlésérül. 12. Az idegen tanuról. 13. Az örökbevallásokrul. 14. A polgároknáli birtokba lépésrül. 15. A polgárok közti elévülésrül. 16. A birtok birlalásábani belépés. 17. A polgárok adósságairul. 18. A nemesek területén biró polgárokrul. 19. A királyi városok birtokügyekbeni illetékes birságairul. 20. A polgárok a közgonosztevőket hogy büntetik. 21. Az önvédelmi emberölésrül. 22. Az önvédelem értelme. 23. Fenyegetésért szabad-e a sértés? 24. Szabad-e a segélyezés. 25. A jobbágyok állapota és törvényeirül. 26. A jobbágyi bíróságokrul. 27. A jobbágyok és cselédeknek az eskü miképen engedtetik meg. 28. A vagyontalan parasztok kártérítéséről. 29. A parasztok ingói és ingatlanai osztályárul. 30. A földesur a paraszt után miképen örököl. 31. A paraszt nemessel személyében nem perelhet. 32. A nyilvános gonosztevők megbüntetésérül. 33. A barmok által okozott károk megtérítésérül. 34. A seregnél lévő lopott lovakrul. 35. A perek felebbezésérül. 36. A zsidó esküről. 37. A hármaskönyv megerősitésérül.

VIII.

Korona-vásár, pártalakulások 526—539-ig.

A mohácsi csatában Lajos király elesvén, a trón megüresedett, az ország fő nélkül maradt, az 1485. törvény szerint a kormányt a mohácsi csatából épen menekült nádornak kellett volna kezeibe venni, és a királyválasztó gyülést kitüzni, a korhely rabló tehetetlen Báthory István nádor, Babocsai várába szaladt, Solimánnak kivonulása után, ki félve a még meglevő seregektül, Buda várát nem merte megtartani, a nádor az ország végvára, Pozsonyban Mária özvegy királyné szoknyája mellé bujt a fejetlenség tehát teljes mértékben kifejlődött.

Már a mohácsi csata előtt két elvi párt volt, a magyar függetlenségi párt, mely a Hunyadiak fénykorától elbüvölve, az Ulászló tehetetlenségébe az idegenek királyságát megutálva, bizva a magyar állam hatalma és életképességébe, magyart akart királynak választani, — ezzel szembe állt az osztrák-magyar párt, mely az osztrák házzal Ulászló által kötött, az ország által érvénytelennek nyilatkoztatott szerződést helyeselte, Magyarországot a török hóditástul csakis a Habsburg-ház hatalma által vélte megvédhetni, több egyéni jutalmat várt a hatalmas Habsburgoktól, mint a hatalmas vajdától, a soraibul emelkedő magyar királyt lenézte, az idegen királyok alatt a rablást, foglalásokat biztosabbnak tartotta.

A magyar párthoz tartozott a főpapság, mert a római pápa ez időben Károly császár ellen harczolt. Mária özvegy királynő a reformatióhoz hajlott, — a Lajos udvara által mellőzött vagy megsértett főurak, a Zápolyák rokonai, a közép és szegény nemesség, kiket a Hunyadiak fényes tettei elbűvöltek, kik büszkék voltak Magyarországra, kiket nagy számok miatt megvenni nem lehetett, kik a Jagellók alatti fejetlenséget megutálták, a magyar király alatt remélték a rend helyreállitását. Az osztrák párthoz tartoztak a Lajos király udvarának maradványai, — a gazdag Bátory nádor és rokonsága, a főurak nagy része, kik a Habsburg-ház palástja alatt, a Jagellók alatti büntelen rablást szabadon folytathatni vélték, kik Zápolyát megvetették, szavazatokért Ferdinánd és Károlytul magasabb bért reményltek.

A magyar pártnak jelöltje. Zápolya János 72 vár és uradalom ura. Erdély vajdája. Az osztráknak Ferdinánd Ausztria, Stiria, Carintia, Krajna, Tirol ura, Csehország, Szilézia, Morva jövendőbeli királya, V. Károly Spanyol király és német császár Európa leghatalmasabb fejedelmének testvére volt. A két versenytárs jelleme sokban egyezett, — Ferdinánd és Zápolya egyenlően gyávák és félénk urak voltak, vágytak a korona után, de becses személyeket a csatában soha sem koczkáztatták, mindkettő szivós fondorló a diplomáczia segélyével igyekezett uralmát fenntartani, csatáikat vezéreik által vivatták, a nyert előnyt egyik sem tudta felhasználni, a vereség egyiket sem csüggesztette el, pártot mindkettő vesztegetés által igyekezett szerezni, mindkettő sajátjával fukarkodott, ellenben az ország vagyonát, méltóságait pazarul szórta; mindkettő megigérte, hogy az országot sajátjából megvédi, alkotmányát fenntartja. Esküjét mindkettő csufosan megszegte.

Ha az országban erkölcsi erő van, a válság soká nem tarthatott volna, — hazánk szerencsétlenségére azonban, az akkori nemzedék a legnyomorultabbak közé tartozott. Mátyás hadjárataiban vezérei sok kincset szereztek, a pihenő főurak, a hosszas béke, Mátyás ajándékai, a rablások elnézése által nagy hatalomra emelkedtek, megalakult egy hatalmas oligarchia. . . Ulászló, a bárgyu, tehetetlen hustömeg, csak gazdag ajándékok által lett király, a hülyétül a hatalmasok az ország jövedelmeit elorozták, ezen emberek a házát hiuságok gazdagodások eszközének tartották, a haza védelmére fukarok voltak, a hosszas béke alatt elpuhultak, — a pánczél a dőzsölő várurakat szoritotta, kizárólag a király által akarták a hazát megvédetni A nemes urak kétségkivül önzéstelenül szerették a hazát, mert a konczokat az érdemes főurak elvették előlük. Verbőczy, a szószátyár lángszavaira felbuzdultak a hazáért és szomoru sorsán el is keseredtek, de a hosszas béke az ő harczi hevöket is lelohasztotta és Zápolyától azt követelték, hogy sajátjából szerezze meg a koronát és védje meg a hazát.

A király-választás tehát, miután ezen nemzedék, sem önérzet, sem hazafi szeretettel nem birt, aljas lélek-vásárrá süllyedt, a főbb nemtelen tényezők szavazatokat pénz, méltóság hivatalokért eladták, a megvettek átcsaptak a többet igérőkhöz. A válság tehát soká tartott. Zápolyának a sors eleinte kedvezett, Ferdinánd a mohácsi csata alatt Insbruckban időzött, a franczia-olasz hadjárat Ferdinánd tevékenységét is igénybe vette, mindkét testvér pénzforrásait és hitelét kiapasztotta, üres zsebbel lépett tehát a porondra. — Figyelmét mindenekelőtt Csehországra kellett irányozni, mert itt ugyan nem volt versenytársa, de Csehország királyait választotta, ha nem siet, a lengyel Jagellókba a korona-vágy feltámadhatott volna. A csehek

23. októberben választották meg, a csehügyek épen oly zavarosan kezeltettek, mint a magyarok. Csehországba meg kellett venni a főket, október végeig tehát a magyar ügyekkel lényegesen nem foglalkozhatott. Az eszes Mária királyné mozgott ugyan, Pozsonybul 25. novemberre Komáromba tüzte ki az országgyülést, ezen összehivás azonban törvénytelen volt, mert jogosan az országgyülést, csakis a nádor híhatta össze, a nádor ugyan csatolt a királyné meghivójához egy magán meghivót, ez azonban az eljárást nem törvényesitette, mert a fő és valódi meghivót a nádornak, az ajánlót, édesgetőt az özvegy királynénak kellett volna kiállitani.

Zápolya 14. októberre Tokajba országos tanácskozmányt hitt össze. A tanácskozmány a királyválasztásra 10. novemberre Fehérvárra országgyülést tüzött ki. Zápolya előlegesen már sokakat megnyert a megüresedett zászlósuri méltóságok, püspökségek, az elesettek birtokai igérete által, Perényi Péternek, kinek hatalmában volt a korona, megigérte az erdélyi vajdaságot, a mohácsi csatában fiu nélkül elhalt Pálóczy sárospataki várát és uradalmát, — Frangepán Kristófnak az ország főkapitányságát, a horvát bánságot, a gazdag vranai perjelség jövedelmét és Corvin János herczeg horvátországi uradalmait, Várdai egri püspöknek az esztergomi érsekséget, Erdődy pécsinek az egri, Czibak Imrének a váradi, Sulyok Györgynek a pécsi, Homonnainak a győri, Serván Jánosnak a csanádi püspökségeket, Homonnay Ferenczuek a tárnokságot, Jornallyay Jakabnak a kincstartóságot, Pösty éni Gergelynek a főudvarmesterséget, Ország Imrének a főkomornokságot, Bátori Endre, Bánfy János, Ráskay Gáspár, Bátory István, Dombay János, Paksy Gáspár, Paksy János, Putnoki Imre, Desewfy János,

Abrahámfy Péter, Homonnay Istvánnak főispánságokat, Török Bálintnak a temesi grófságot.

Zápolya tekintélyes sereggel vonult Buda várába, innen Fehérvár-a, itt királynak megválasztatott és megkoronáztatott, az országgyülés nem lehetett nagyon számos, — Fehérvár messze esik a központtul, Zápolya tényleges versenytárs nélkül megválasztása kétségtelen lévén, pártjának zöme a tiszai és felvidék nemessége, az ügy koczkáztatása nélkül elmaradhatott, a dunántuli alsó vidék elpusztult, a többiek a Ferdinándhoz szitó főurak által befolyásolva, nem jelentek meg, — a horvát és szlavon vármegyék török támadástól félve, honn maradtak. Zápolya az előkészitett országgyülésen királynak egyhangulag megválasztatott, következő törvényjavaslatokat terjesztettek a király elé.

Az elesett főpapok és örökös nélkül elhunyt urak birtokait a király foglalja el és forditsa az ország védelmére.

A zsidók számüzetnek, a leégett jobbágyok 5 évig adómentesek, — a hatalmaskodók fenyittessenek meg, a királynak Szentgyörgy-napra segély-pénz adasson.

A meg nem jelentek, hűtlenség büntetése alatt 15 nap alatt hódoljanak, — a komáromi országgyülésen megjelenők árulóknak nyilatkoztatnak és mint árulók büntettessenek.

János király az ország védelmére életét és vagyonát felajánlotta, a törvényjavaslatokat azonban nem erősitette meg. Ezen javaslatoknál a főszerepet, kétségkivül a közép-nemesség vitte, a fouraktul az eszmék nem származhattak, mert ha ezek törvénynyé válnak, sok család-tag elesik a püspökségektül, sok foglaló megbüntettetik, — valóban csudálkoznunk kell a nemes urak vakságán, hogy a mohácsi vész Solimán rablásai daczára becses személyöket mellőzve, a hazát kizárólag a zsidók

és papság vagyonából akarták megvédeni, midőn az ország csakis a haza összes erejének szerves rendezésével volt megvédhető és Ferdinándot mellőzve, nemcsak a hatalmas Soliman, de valószinüleg az épen oly hatalmas Károly császár elleni védelemre is kellett készülnie. Az országgyülés által a papság ellen intézett támadás, különösen ez időben méltánytalan volt, mert a papság, a haza iránti kötelességét soha sem teljesitette annyira, mint épen a mohácsi vészkor, — a pápa 4,000 zsoldosa harczolt Mohácsnál, a királyi zsoldos-sereg, részben az egyház kincseibül fogadtatott. A főpapság zászlóaljait kiállitotta, a haza védelmében elesett 2 érsek, 6 püspök, menekült a csatából három, — távol volt kettő, mig a vész helyén igen kevés főuri zászlóalj és kevés nemes volt jelen, a főpapság pedig, ha a hazafiság és becsületérzet nem vezérli épen, ugy csatlakozhatott volna a különböző táborokhoz, mint csatlakoztak a zászlóaljas főurak. — Ez a támadás annyival inkább megfoghatatlan, mert az országgyülés tárgyairul Zápolya és hivei már Tokajban tanácskoztak, jelen volt és vezette az országgyülést a közép-osztály kedvencze, a régi ellenzék karmestere, Verbőczy István, a leendő kanczellár, — az osztrák-párt az országgyülésen nem jelent meg, nagyszerü inditványok a vezérek megkérdezése nélkül nem tétetnek, mindezeknél fogva bár különös adataink az országgyülésrül nincsenek, a körü ményeket komolyan mérlegelve, azt kell hinnünk, hogy ezen eretlen javaslatok Verbőczy által alattomban intézett cselfogások voltak. Egyrészt a papság fenyegetése által hatni akartak a papságra, hogy ez a fenyegetés által megijedve, csatlakozzék Zápolyához, másrészt a királynak alkalmat nyujtottak, hogy a király a javaslat megerősitését megtagadva, megmutassa a papság iránti vonzalmát, s alkalmat nyerjen annak kijelentésére, hogy

ő sajátjából is meg tudja a hazát védeni, a foglalások megbüntetéséről szóló javaslat is gyanus, — ha ezen igen igazságos és időszerü törvényjavaslat az országgyülés közakarata lett volna, a király önmaga megbélyegzése, népszerüsége veszélyeztetése nélkül, vissza nem utasithatta volna, megtétetett tehát a javaslat Verbőczy meghitt embere által, hogy a rablófőurakra reáijesszen, — visszautasittatott, mert a nagy tömeg, melynek nevében a javaslat díszelgett róla, semmit sem tudott, ennélfogva elvetése az uj király népszerüségét nem veszélyeztette, ellenben a királyi válasz sok rablófőnemest a királyhoz kötött, ez jelezte jövőre a király elnéző politikáját. Ezen országgyülés ujólag bebizonyitotta azt, hogy az ellenzék vezetőit sokszor az érdek, a hiuság, a hatalom utáni vágy vezérli, és midőn hatalomra emelkednek, az ostromolt, elkárhoztatott rendszert folytatják; szomoru bizonyitéka ennek János király uralmának kezdete, — Zápolya János politikai karmestere a hatalmas izgató Verbőczy István által Lajos kormányát a honvédelem elhanyagolása, az állam-vagyon elpazarlása, az erőszakoskodások simogatása és elnézéseért vádolta. 14. októberben a főnök, király, a karmester kanczellár lett, mit tettek: hatalmokba keritettek két várost, Tatát és Komáromot és ezáltal a komáromi Ferdinánd országgyülés megtartását lehetlenné tették, de a végvárak az ország határai biztositására semmit sem tettek, az errüli rendelkezés tavaszra halasztatott, pedig a veszélyt, miután Solimannal béke nem köttetett, miután Ferdinánd királyi versenytárs, szomszédunk, a cseh- és osztrák-tartományok ura, a leghatalmasabb uralkodó testvére volt, a veszélyt csak vak nem láthatta, eszelős nem ösmerhette. — Az együttes támadástul nem lehetett tartani, mert Soliman az osztrákház halálos ellenségének I. Ferencz franczia királynak szövetségese volt, —

Ferencz tehát, hogy a Habsburgok együttesen ne működhessenek, Károlyt megtámadta volna, — de kétségkivüli volt a Habsburgok támadása. János királynak első és főkötelessége lett volna tehát a véderő szervezése, és a készületlen Ferdinánd leverése, — ezt ajánlotta a vitéz Frangepán Kristóf a törpék légiójából kimagasló jeles, a gyáva szerencsefi és szószátyár kanczellárja, gyülölték a csaták zaját, szövetségek által vélték eltávolitani a zúgó vihart. A hatalmaskodásokra szemet hunytak, az ország vagyonát pártczélokra osztogatták. János király nem ösmerte a történelmet, elfeledte apja magaviseletét, — János király azt hitte, hogy akiknek püspökséget, méltóságot, vagyont adott, azok trónjának, dönthetlen támaszai pedig atyja Corvin János árulója és rablója példájából tudhatta volna, hogy az adomány csak addig kötelez, mig a versenytárs többet nem ad, mig az adomány birlalása nincs veszélybe, mig az adományozó hatalmas, az árulót megbüntetheti. Zápolya apja alacsony származási köznemes volt, ugy hogy még János korában sem tudtak családfát költeni, Mátyás kegyei nagy méltóságok, nagy vagyonnal halmozta el, herczegi nőt szerzett a kalandornak, a kegyencz szentül megigérte Corvin királysága pártolását, az ellenjelölt által sem nádorsága, sem vagyona nem fenyegettetett, mert Ulászló király saját országában sem számitott, az ország érdeke a becsületes művelt Corvin János herczeg királysága mellett szólt és Zápolya Corvint nemcsak megbuktatta, de még vagyonát is erőszakosan, jogtalanul elrabolta, ezenfelül a parancsai alatt álló, drágán meghóditott, élelem, őrség és hadiszerekkel bőven felszerelt Bécs városát és várát az ország érdekei mellőzésével feladta Miksának. — A főurak hitszegését mentette János király szószegése, — János ugyanis a hazának sajátjából megvédését megigérte, kezdetben semmit sem

tett, nem csak a sajátjából semmit sem költött, de még az ország jövedelmeit sem fordította a védelem szervezésére. — A király választás nem birt az alaki alkotmányos kellékekkel sem, mert az 1485. 3. törvény szerint a nádor volt jogositva a király magszakadása esetében az országgyülés összehivására, a 10. szerint ő volt a helytartó, a nádor élt, az országban lakott, az özvegy királyné által jogtalanul Komáromba 25. októberre kitüzött országgyülésre a nádor az ország rendeit jogosan meghivta. — Zápolya és a Tokajban 14-én összegyült hivei az országgyülés napját és helyét tudták, mert 9. októberbe küldetett szét a meghivás, a komáromi várat. János 14. november után keritette birtokába, pedig igen könnyen megszerezhette volna ezt előbb is, ha 10 napig vár, Fehérváron magát kormányzónak megválasztatja, a király a választást a komáromi gyülésre halasztja, elég tétetett volna az alkotmánynak is, mert a nádor által kitüzött országgyülés királyt a nádor távollétében is jogérvényesen választhatott. — János király ügyének sokat ártott a király gyarló, nem királyi magaviselete, a fényelgő magyarnemzet szerette a csillogó udvart, a budai nagy királyi lak kirabolva ugyan de lakható volt, — a királyság nap, mely körül a csillagok sereglenek, az udvar az ország különböző távol helyein lakó nemesség központja, a királyt az ország részben dusan azért látta el, hogy az országot fényesen képviselje. — A fény az emberek szemeit kápráztatja, és tekintélyt ád. — A magyar királynak tehát kötelessége volt Budán lakni és a koronához méltó udvart tartani. János urban a királyi önérzet teljesen hiányzott, egy darabig Budán maradt, de nem sokára a költséget megunva, beállott kormányostul együtt az esztergomi érsekhez, hónapos vendég, leveses gyermeknek, ez a magyar királyság ügyének sokat ártott. A régi nemes főurak még

mint trónkövetelőt lenéztek, az uj sütetü nemest, mint királyt házalásaért gunyolták ki. — Az alapos guny, az erősnek is árt, a gyenge talaját teljesen megingatja.

A másik koronakereskedő a vásárt októberbe kezdte meg, — két főügynöke volt, — testvére az eszes, ügyes, tevékeny, családjához rajongva ragaszkodó Mária királyné, és Nádasdy Tamás Lajos kitünő fiatal titkárja, Magyarországnak e korban legeszesebb embere, ki nem csak éles elmével birt, de hosszu fényes pályáján a becsület utjáról soha sem tért le, ész és ügyességgel fáradhatlan tevékenységet párositott.

A főbbek megnyerésére, megbizottjaihoz nevével aláirt ürlapokat küldött, mely a lelkek vételárával volt kitöltendő, — Báthory nádor kapta Kőszegvárát és 2000 forintot, Báthyány Ferencz 6000 aranyat, Tahy János 1800 aranyat és Bokonok várát. Thurzó Elek, Horváth Gáspárnak jutalom az elkobzandó birtokokból igértetett, — Frangepán Kristóf erdődi püspöknek, Zápolya többet igért, Zápolya a többi főuraknál Ferdinándot megelőzte, Ferdinándnak októberbe sem pénze, sem katonája nem volt, V. Károly császár, Olaszország ügyei rosszra fordultak, Ferdinándot is igénybe vette, Ferdinánd a családi ékszerek elzálogositása és Frundsberg jótállása mellett 10000 zsoldost birt összeszerezni, kiket Olaszországba küldött. Októberbe el volt foglalva a csehkirálysággal, hol csakis október 25-én ismertetett el királynak. — November elején a magyar határra jött 10000 gyalog és 200 lovassal, de miután csapatokkal egy magyar sem jelentkezett, ezen kis erővel semmi eredményt nem várhatva, visszavonult és tisztán a vesztegetés terére lépett.

Tatát és Komáromot, Zápolya megszerezte, ennélfogva a 25-iki Komáromi országgyülés nem volt megtartható, Ferdinánd tehát uj országgyülést tüzetett ki, deczemberre Pozsonyba. Fer-

dinánd ügyei rosszra fordultak, — az öreg Bornemisza Pozsony várába az osztrák őrséget nem eresztette be, — a papságot, János király részére, a római pápa támogatása nagyban megnyerte. A főurak mindenek előtt kész pénzt akartak, — Ferdinand sem hadsereg sem pénzzel nem támogatva igényeit, a valóságos osztrák érzelmüek is a közönyöst adták. — János királyt a főurak közül igen kevesen szerették, de tényleg az ország hatalmában volt, erősebbnek tartották, senkit sem bántott nem volt tehát sem okuk, sem bátorságuk, a támadás és árulásra, Ferdinánd az országbul semmit sem birt, pénzt nem adott. Magyarország uradalmait, méltóságai, eladományozására nem sokat adtak, mert e felett tényleg János király rendelkezett. — Ferdinánd kezdetben királyi jogát a Fridrich és Mátyás, Miksa és Ulászló között kötött örökösödési szerződésekre alapitotta, ezen szerződések azonban jogilag teljesen érvénytelenek voltak, mert választott király örökösödési szerződést nem köthet, miután vagy csak személye, vagy családja fiörökösei ruháztatnak fel a királysággal, első esetben az örökösödést még fiára sem ruházhatja, második esetben a fiág kihaltával megszakad az örökösödés, — mind Mátyás, mind Ulászló csakis személyökre választattak meg királynak, tehát mint egyszerü haszonélvezők, a koronárul nem szerződhettek. De ezen szerződés azért sem birt érvénynyel, mert ellene az ország rendei 1505-ben következőleg tiltakoztak:

„1505. Mi Bakacs Tamás bibornok, esztergomi érsek, Frangepán Gergely egyesült Bács-Kalocsa érseke, Thurzó Zsigmond erdelyi, György szatmári királyi kanczellár Váradi, Bakacs Ferencz győri, Csáky Miklós csanádi, Báthory Miklós váczi, Podmaniczky István nyitrai, Ország János választott szerémi püspökök, főpapok és Bazini Bertalan vránai perjel, dubiczai

gróf, Perényi Imre abaujvármegyei örökös főispán, Magyarország nádorispánja és kunok birája, bazini gróf, Szentgyörgyi Péter országbiró és erdélyi vajda, Szapolyai János Szepesföldének örökös grófja, Herczeg Ujlaky Lőrincz, Somi Józsa temesi gróf, Raskay Balázs királyi főtárnok, Gergelylaky Buzlay János főajtónálló, Báthory György fölovász, Pálóczy Mihály főtárnok, Podmaniczky János főkomornok mesterek, Pálóczy Antal b. g. Szentgyörgyi Ferencz, Kanizsay György nándorfehérvári bán, Berisló János ráczországi despota, Telegdy István királyi kincstartó, pelsőczi Bebek János, bélteki Drágfy György, felső-lendvai Szécsy Tamás, guti Ország Mihály, Hédervary Ferencz, mogyorósi Rozgonyi István, Homonnay János, Losoncz Zsigmond, gróf Mercsiny György, bajnai Bót Endre és gyarmati Balassa Ferencz, dalmát-, horvát-, tótországi választott bánok, Gersei Pethő János a királyné fő-ajtónálló mestere, Tárczay János székelyek grófja, ákosházi Sárkány Ambrus pozsonyi főispán, Csáky Mihály és losonczi Bánffy János zászlósok, Bélay Barnabás szörényi, csulai Móré György nándorfehérvári, csulai Kende Miklós sabáczi, kanizsai Horváth Márk budai várnagy, enyingi Török Imre, Pakosi Mihály, Czobor Márton, Szobi Mihály, Magyi Pál alnádor, Szerecsény Lajos alországbiró, Illyevölgyi János nádor, Verbőczy István országbirói, egyszersmind erdélyi, Mezőgyáni Máté, és Marocsai Ferencz királyi személynöki itélőmesterek, — szerdahelyi Imrefy Mihály, Báncsay Endre diák, csongrádi főispán, Korlátkövi Osvát tatai várnagy, albisi Zólyom Miklós, Székely Miklós, Kisvárday László, Hagymásy Miklós, Pákosi Albert, nemkülönben Keserü István, és Szentpéteri László, Valkó, Herczeg Ferencz, Istvánfy István, Bika János, Orbonát György, Dacsó Lénárd, baranyai Korotnay István, Fancsy Lajos, Lengyel László, Kálmán János, somogyi, — Bodó Ferencz,

Dombai Pál és Miklós, Szerecseny György, Morgai Miklós tolnai, Ártándy Tamás, Torday Miklós, Toldy Miklós, Bajoni János, Mocstay Miklós bihari, Kerecsényi György, Csányi Balázs, Kaczér Endre zalai, Sitkey Miklós, Sibrik László vasi, Essegváry Ferencz, Hoszutóti György, Hathalmi Lázár, Ajkay János veszprémi, Csáky István, Lorand Mihály soproni, Némai György Ligándi Balázs győri, Illésházy György, Kemendi Lajos pozsonyi, — Erdős Gergely fehéri, Megyi János zsolti, Balog János, Vas János komáromi, Rosen Kelemen trencséni, Kubinyi Máté árvai, Tarnoczky Kristóf turóczi, Tornay Tamás liptói, Misinszky György zólyomi, markusfalvi Máriássy István, Ternyei György szepesi, gimesi Forgách György, Tapolcsányi Benedek, Salgai Mihály nyitrai, Kálnay László, Baranyáni György bácsi, Sághy Balázs, Szántai Osvald, Radnót György, Mocskos György, Csehi László, Bakos János honti, Eteley Miklós, Kenderesy Mihály, Horváth Ádám pesti, Tahy István, Czikó Gáspár pilisi, Bostay Ferencz esztergomi, Pásztay János és Domokos, Bellyeni Gál heves, Csetneky János, Lorántfy Miklós, Rimaszécsi Ferencz, Feledi János gömöri, Gyulafy Ferencz, Recsky István borsodi, betlenfalvi Thurzó Péter, Fancsali László abauji, Panyi Kristóf-Chapi György zempléni, Szinyey Máté, Sennyey Sebestyén sárosi, Dobay Domokos, Strittey Miklós ungi, Jakcsy László, Namenyi Balázs, Daróczy Márton beregi, Ujhelyi György, Bokonyi Miklós ugocsai, Pethes János, Gortvay János marmarosi, Csaholy Bertalan, Szepesi János, Gazsali György szatmári, Sarmasági Miklós, Bönyey Tamás közép-szólnoki, Ilosvay Jeromos krasznai, Parlagi Menyhért, Deni Kálmán szabolcsi, Vas László, Bánrévi Fülöp, Veseni János külső-szolnoki, Lépes Bernát, Horváth Endre, Dersi Antal zarándi, Patóczy Bertalan, Ravaszdi Péter, Keszi Ákos, Kontér István aradi, Telegdy László, Makó Gergely,

Kutasy csanádi, Gyarmati László temesi, Körey Bertalan torontáli, Kenderessy, Zoltay Ferencz bácsi, Peres Endre, Doroszlay János bodrogi, Dóczy Gergely, Pöstyéni Gergely, Sövényházi István csongrádi, Zalnatzky Katzky Zsigmond pozsegai, Petrovics Mihály Orbácz vármegyei nemesek, és Magyarországnak Ulászló király urunk parancsábul a közelebb mult napra a Rákos mezőre hirdetett, ezen országgyülés jelenlevő főbbjei és előkelői, mindnyájan. Emlékezetül adjuk, ezennel jelentvén mindenkinek, akit illet; hogy miután a földön Istennek kedvesebb, az emberi természettel egyezőbb nincs, nem lehet semmi, mint közhazárul s az emberi egész társaságrul hasznosan gondoskodni minden igyekezetet, törekvést, szorgalmat, iparkodást, a hon és nemzet üdvére s javára forditani, és miszerint e kettő épen és sértetlenül maradjon, a jelent, mint a jövendőt szigoru, éber figyelemmel áttekinteni, igy a veszélyt, melybe felügyelőink gondatlansága vagy tunyasága miatt, könnyen rohanhatna, olyképen elháritani: hogy minden részben nyugalom és bátorságba állitva s helyhezve lenni látszassék; mindezeknél fogva mi, kik a dicső magyar hazának pusztulását, inségét, melyben jelenleg fetreng, bárki is könnyen láthatja, lelkünkben mélyen érezzük, mint hazánkat szerető hű ország-lakosok, a pusztulásnak és végveszedelemnek idejekorán elejét kivánván vennünk, evégett itt-ott több országgyülést tartottunk, — számtalan munkát, fáradságot, költséget szenvedtünk, és bár az ujabb időkben sok törekvések után némi javitások, némi igazitások történtek is, országunk iszonyu szétrombolása, elgyengülte, rút pusztulása minden ereiben eléktelenülése nyomát abban találtuk, hogy azt többször te idegen és külföldi urak és királyok kormányozták, kiknek kora, ha a multakat felhordani szabad, avagy szükség volna, — igen kimutatná, miszerint ez ország soha több kárt,

soha több pusztulást, nagyobb veszélyt nem szenvedett, mint midőn nem saját, hanem idegen nyelvü urak birták és kormányozták. — Ezen idegenek ugyanis magán-dolgaik után látva, ahelyett hogy a szittya nemzetnek, valamint vére bő omlásával s tagjai rémitő feláldozásával szerzette hazáját, ugy fegyverrel szokta azt most is megoltalmazni, erkölcseit, szokásait magokévá tették volna, inkább dologtalanság és nyugalomnak, hogy sem fegyverforgatásnak feküdtek. Innen lőn, hogy az országtul, Ráma-, Szerb-, Halics-, Lodomér, Bolgár- és Dalmátországok, számtalan várakkal együtt elidegenittettek olyannyira, miszerint félnünk kell, hogy a határszélek már megszakadozván, az ellenség egyenesen a hon belsejére irányozza megrohanását, mik pedig ugy látszik mind nem voltak történendők, ha a magyar édes szülőföldéhez vonzódva, nem a külhonban keresett, de saját nemzetéből választott volna alkalmas királyt magának, mert hogy rövidség okáért elhallgassuk, néhai fenséges II Endrének, IV. Béla atyjának s Lajos, Mátyás és más boldogult magyar királyok tetteit, fényes viselt dolgait, melyek által e szittya nemzetet, nemcsak nagygyá és tündöklővé tették, névben, dicsőségben, de hirét az egész föld kerekségén messze terjesztvén, a csillagok közé emelték, azok közül, kik a magyar nemzet törzsébül méltattak a királyi polczra, egy sem kárt, sőt mindegyik hasznot és növekvést szerzett a hazának: holott ellenben azok, kik idegen nemzetbül hozattak be, nemcsak veszedelmére voltak az országnak, de gyakran legkegyetlenebb ellenségként rágódtak életerein, s mondhatlan gyalázattal illették a nemzetet. — Ennyi és ily nagy gonosznak, mindnyájunk ily roppant kárának tehát, egyszer már valahára eleibe kivánván állnunk, nehogy azon esetre, ha mostani kegyelmes urunknak, Ulászló Magyar-, Cseh-, stb. ország király urnak, ki nemcsak

kegyelem, de adékonyság teljesen kormányzott és megtartott bennünket, de több szabadalmainkat megujitotta, férfi mag nélkül elhunyta történnék, még nagyobb veszély közé sülyedjünk országostul; az idegen fejedelmek közül valaki hazánkat erőszakosul eltulajdonitsa, s magunkat örök szolgaságra juttasson, nagyrészt és főleg azon okbul is vezéreltetvén, hogy nincs nemzet a föld kerekségén, melyre önvérébül, önnemzetségébül válassza urát, királyát, következőkép a mi országunk, mely mint várfoka és vérte a kereszténységnek, ezt ön és ősei nagy vérhullásával védte mindenkor, másoknál alábbvalónak és némileg boldogtalanabbnak ne láttassék, egyszóval lélekkel mindnyájan a legkisebbtül a legnagyobbig elhatározzuk, rendeljük, végezzük; miszerint mától fogva jövendő örök időkig, valahányszor, valamikor az ország fejedelmétül, királyától megfosztatik és nem marad semmi férfi-ivadék, kinek az ország joga és szokása erejénél fogva örökösödni kellene, soha semmi degen s bármi nyelvü nemzetségbül királyunknak senkit nem választunk, hanem urunkká és királyunkká, csupán és egyedül e kormányzási hivatalra alkalmas és képes magyart, s csupán a Rákos-mezején és nem másutt teszünk, s választani, elfogadni, tenni tartozunk. — Mivel azonban vannak némely szomszédfejedelmek, kik ezen országot kézrekeriteni naponta vágyódnak, kik tehát az imént emlitett felséges királyunk, urunk holta után, amitől Isten óvjon, férfi-mag nélkül mulna ki, sőt éltében is országunkat, vagy annak részét fegyverrel megtámadni, megrohanni s mindnyájunkkal együtt netalán erővel s fegyverrel meghóditani törekszenek, nehogy esetre az ország annak, részei, főkép pedig a véghelyeken lakó barátaink s atyánkfiai az országot a mi egyértelmü választásunk és jelen határozatunk ellenére, vagy bármi máskép elfoglalni és eltulajdonitani

akarók által, elnyomassanak. Kezünk adása mellett megigértük s esküdtünk, sőt igérjük és esküszünk, magunk és ivadékaink, maradékaink nevében és személyében mindnyájan, mi főpapok lelkiismeretünk tisztaságára, mi zászlósok, főbbek és nemesek keresztény hitünk, becsületünk s emberségünkre, hogy ezen esetben senki közülünk a másikat el nem hagyja, hanem egyik a másikuak az e részben történt megszabáshoz képest, országos rendeletényünk értelmében tartatni kellő hadaival, ha kivántatik a lehető legnagyobb erővel is, sőt a szükség ugy hozván magával, az egész ország, következkéskép mi mindnyájan fejenkint felkelni, azon ellenségnek ellentállani, s hazánkért holtunkig harczolni tartozunk és addig semmi szin alatt meg nem szününk; mig és ameddig magunkat ezen ellenségtül szabadságba nem helyezzük, az országot annak megtámadásától, háborgatásatul meg nem mentjük, az előbbi nyugalmába vissza nem állitjuk. Ha kik pedig közülünk, az itt előadottakkal ellenkezőt tenni merészelnének, azok az ország örökös hűtleneinek tekintessenek, kiknek sem a választandó felség, se maga az egész ország is, meg ne kegyelmezhessen, hanem örök szolga és parasztság járma alá vettetvén, bünök büntetését nyögjék végtelen, jelen levelünk erejénél és tanuságánál fogva, melyet mi főpapok és zászlósok, igaz czimeres pecséteink reáfüggesztésével, mi főbbek és nemesek pedig az elülemlitett Perényi Imre nádor és főispán s gróf Péter országbiró és erdélyi vajda pecséteivel erősitettük meg. Kelt a fenntnevezett Rákos-mezején, azon országgyülésünk 15-ik napján, az Ur 1505-ik esztendejében. Ezen dagályosan szerkesztett országgyülési végzés, mely részben tiltakozás, részben szövetséglevél, részben a nemzethez intézett kiáltvány, törvénynek nem tekinthető, mert a király által nincs megerősitve, közjogilag épen oly érvénytelen, mint a Maximi-

liannal kötött szerződés, ezt nem erősitette meg az országgyülés, a monarchikus törvényhozás főtényezője, a végzést nem erősitette meg a király, az alkotmányos törvényhozás másik főtényezője. Az eszes özvegy királyné, ki az országot és nemességet ösmerte, Ferdinándot óvta ezen népszerütlen, az ország önállását, függetlenségét tagadó családi szerződés hangoztatásától, a helyzetet nagyon helyesen fogta fel és tökéletesen ösmerte a nemzet és egyesei jellemét, — mert ez időben igaz tökéletes jellem, kétségkivül kevés volt, a főurak a jutalmat elfogadták, sőt megkövetelték épen ugy János, mint Ferdinándtul, János hive átszökött Ferdinándhoz, ha ő volt a helyzet ura, ha hűsége által kisujját sem koczkáztatta, ha többet adott, Ferdinánd hive hasonló helyzetben szinte elárulta urát, köpönyeget forgattak, áruczikké sülyedtek, de az inasok és hóhérok pártja, mivel később az osztrák-párt sülyedt, mely az országot és jogait eladta, honfitársait elárulta, élete és vagyonától megfosztotta, a császár előtt térdre borult, az idegen udvaronczoknak kezet csókolt, nemzetiségét megtagadta, e gyalázatos undok faj még nem létezett. Zápolyának vagy Ferdinándnak eladta magát, — de az ország jogait kezdetben soha egyik sem, a hű Bornemiszát, Pozsonyvára kapitányát, ki Lajos özvegyét és Ferdinánd nejét a rajongásig szerette, semmikép sem lehetett rábeszélni, hogy a pozsonyi várba német őrséget is vegyen be, bár Ferdinándot királynak ösmerte. Az örökösödési jog helyett tehát a vesztegetéshez folyamodtak. A királyné és nádor által Pozsonyban deczember 1-jére országgyülést tüzetett ki. Ferdinánd ezt megelőzőleg 30. novembert, két biztositó-oklevelet adott ki, — az elsőben

az ország és lakosai szabadságát, jogait és kiváltságait még azon esetre is biztositja és megerősiti, ha a trón fegy-

verrel foglalná is el, igéri II. Endre törvényei megtartását, biztositja az országot, hogy idegen tanácsosokat nem nevez, főapátságokat, javadalmakat idegeneknek nem adományoz, idegen hivatalnokokat nem nevez.

A másodikban Bátory István nádor, Szalaházy Tamás veszprémi, Brodarics István szerémi püspökök, Macedoniai pécsi prépost, Gerenday Miklós fehérvári kanonok, Battyáni Ferencz horvát bán, Thurzó Elek tárnok, Tahy János vránai perjel, Horvát Gáspár főétekfogó, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós királyi titkárok, Nagy Imre alnádor, Révay Ferencz itélőmesternek, méltóságaikat, hivatalaikat, jövedelmeiket, birtokaikat biztositja, kötelezi magát, hogyha birtokaikat elvesztenék, a károsultakat saját birtokaibul 2 év alatt kárpótolja, az elsöroltakat a kárpótlás megtörténtéig, illőleg fizeti, biztositotta hiveit, hogy érdemök szerint adományok és hivatalokkal megjutalmazza. Ferdinánd biztositó igéretei daczára, az 1-sö deczemberben megnyitott országgyülésre, az ország rendei nagyon gyéren gyülekeztek, mert az elhalasztás által a párt gyengesége szemmel látható lett volna, a magyarok kedvencz szokását követve, a hivek, kik miudnyájan egyenlően gondolkoztak, elkezdték a választandó király dicsöitése nemes versenyét, az idő mult, a hivek azonban nem jöttek, Batthyányi bán is, kit főurrá Lajos király adománya tett, elmaradt, a dunántuli főurak is, kik szabadon jöhettek volna, elmaradtak, nem volt birható a megjelenésre, még a szomszédos Bazini gróf sem, a középnemességbül senki sem jelent meg, a városok közül csakis Sopron és Pozsony volt képviselve, egy megyegyülés számosabb volt a királyválasztó-gyülésnél, az egész közönség kényelmesen elfért a Ferencz-barátok ebédlőjében, miután a várakozás hasztalanságárul meggyőződtek, a dicsszónokok elrekedtek, a költség el-

fogyott, két heti tanácskozás után Ferdinándot egyhangúlag Magyarország királyának megválasztották.

Ezen országgyülés birt a törvényes külkellékkel, mert a nádor hivta össze, de az ország akaratát nem képviselte, mert a nemzet távolléte által tiltakozott, a Fehérváron megválasztott János király választását szentesitette. — A rosszul sikerült választás oka háromban rejlett. Az idegenek iránti ellenszenv, a félelem; a választási helyben. A nemességet huszonkét év óta folytonosan, rendszeresen izgatták az idegenek ellen, — a Zápolya zsoldosai, Verbőczy és társai, Zápolyát a nemzet előtt heves csalfa szónoklataikkal, nagy férfiunak fujták fel, feltüzelték a nemzet önérzetét, a különben is népszerütlen nemeseket gyülöltté tették, ezért maradt el a nemesség, a német főherczeg megválasztására kitüzött pozsonyi gyüléstül. Némelyeket a félelem tartott vissza, a nagy közönség az 1505. rákosi országgyülés végzését törvénynek tartotta, ennélfogva a fehérvári királyválasztást is helyes és czélszerünek hitte, mert ha csak magyar volt királylyá választható, ez időben mást mint Zápolyát, tekintve magas állását és gazdagságát, választani nem lehetett, — a fehérvári gyülés után a Pozsonyban megjelenő, mint hűtlen, birtok- és fejvesztés, esetleg számüzetés és birtokvesztéssel volt büntetendő. Az országban a közigazgatás élén, János király hivei állottak, az idegen táborbani utazás a fő- és alispánok tudta nélkül nem történhetett meg, a várak János király és hivei kezében voltak kis kivétellel, — a dunántuli részeket fékezte egy részrül Buda, Tata, Komárom, Siklós, más oldalrül a tevékeny és hatalmas tótországi bán, Frangepán Kristóf és Erdődy zágrábi püspök, — igen valószinü, sőt majdnem kétségkivüli volt tehát, hogy ha a germán szövetségért lelkesülő nemes ur, Pozsonyba a választásra eljuthat is,

az alatt várát, udvarhazát, birtokát, János király hivei elfoglalják, családja koldus, maga földönfutó lesz, azért maradtak el a választástul Podmaniczki nyitrai püspök, ki Jánost megkoronázta és bár legidősb püspök volt, a kinevezések és jutalmak osztogatásánál teljesen mellőztetett, Tahy a vránai perjelség kormányzója és Ferdinánd zsoldosa, — Batthyányi Ferencz, ki szerződésileg Zápolyát illető örökségbül Németujvárt birta, és Ferdinándtul nagy zsoldot huzott, — Moré ki az ujlaki örökség nagyrészét elrabolta, ennélfogva János királynak ellensége volt, és a Dunántuli urak nagyrésze, kik a szerencse fordultával azonnal Ferdinándhoz csatlakoztak és hivei maradtak. — A választási hely szinte elősegitette a választási kudarczot. — A királyválasztás legkitünőbb jog, a legfontosabb államcselekmény ennélfogva a királyválasztásnak oly helyen kell tartatni, hol a választók legkönnyebben és legszámosabban megjelenhetnek, hol a választók szabadon nyilatkozhatnak, Pozsony egyik kellékkel sem birt. — A nemesség Pozsonyban teljes számmal meg nem jelenhetett, mert az ország legszélin fekszik, az idejövetel Erdélybül, a tiszántuli részek a Bánátbul egy hónapot vett igénybe, tehát többet, mint a meddig egy hadjárat tartott, a hosszas utazás költséges volt, ennélfogva a pozsonyi ut a szegény nemességnek lehetlen, a középnek terhes volt, — távolsága miatt már azért is alkalmatlan, mert a nemesség zöme a Tisza vidékén lakott, a Pozsonyhoz közeli felvidéket és a dunántuli részt a papság és főurak uralták, ezen kivül Pozsony német város volt, Magyarország történelmében eddig nem szerepelt. Pozsonyban a választó urak véleménye szabadon nem nyilvánulhatott, mert a várost a pozsonyi vár uralta, Bécshez, egy idegen ország nagy fővárosához oly közel feküdt, hogy egy éjjel Austria főherczege a választó urakat körülkerithette, és az

ellenkezőket felkonczoltathatta volna, — ezenkivül sértette a választók önérzetét az is, hogy mig a koronajelölt csakis két mértföldet tett, addig a választók ezreinek a trónkérő felkeresésére hetekig kellett utazni.

Volt tehát az országnak két királya, az egyik Esztergomban a másik Bécsben. — A pártok közt a választás után csekély elvi különbség volt, mert mindkét király megerősitette az alkotmányt, egész terjedelmében kivétel nélkül. Az osztrákpárt hallgatag csak egyet adott fel, a magyar királynak magyarországbani lakását, mit a választók ősei, a választott őse osztrák Albertnél határozottan kikötötték, ezen mulasztás azonban a pozsonyi választókuak alig lehetett felróni, mert a választáskor Ferdinánd uralma csak Pozsony városára terjedt. Gyengébb idegzetü királyt a rossz kezdet elkedvetleniti, mert nem csak kevesen pártolták, de ezen kevesek három hónap alatt 90000 aranyába kerültek, Ferdinánd azonban a szivós Habsburgok legszivósabbja, bizott a szerencsében, mely a Habsburg-háznak házasság által királyságokat ajándékozott. — A szép és nagy Magyarország megnyeréséért sokat lehetett áldozni, — Ferdinándot birtoklása nem csak egyénileg érdekelte, de érdekelte ugy is mint osztrák főherczeget, sőt érdekelte V. Károlyt is a világuralomra törekvő német császárt és spanyol királyt. A török Solimán alatt veszélyes hatalommá fejlődött, ha Magyarország önálló marad, és szakit a rajongó törökfaló politikával, a hóditási rabló török hadjáratok, Austria és a habsburgi Olaszország ellen intéztettek volna, — mig Magyarország egészben vagy részben, Ferdinánd kezébe jutva, Austria és Németország védbástyája lett, — e védbástya megszerzése tehát nagy fontosságu volt, tudta és érezte ezt az eszes Ferdinánd, részben

tehát azért is Magyarország megszerzése nagy munkájában soha sem lankadt.

János király a hatalom párnáin teljesen elpuhult, a haderő, az ország pénzügyei szervezésére épen nem gondolt, csak midőn Ferdinánd készülődései nagyobb mérvben mutatkoztak, hitta össze az országgyülést 17. márcziusra, ez alkalommal is bebizonyitotta kormányképtelenségét, — a nemesi személyes felkelés, a zászlóaljak szervezése elrendelése helyett nagy adót kért, és pedig egyrészben, az eddig adómentes nemesség vagyonát kérte megadóztatni. Az országgyülés elhatározta, minden nemes és nemtelen adóba fizeti, készpénze, arany és ezüstje, szarvasmarhái, sertései, juhai tizedrészét, ugyanekkor János, Ferencz franczia király, Florenz Velencze és a római pápával szövetkezett Ferdinánd megtámadására, a franczia király és szövetségese Jánosnak havonkénti 30000 tallért kötelezték, — János király pedig kötelezte magát Ferdinánd komoly megtámadására, — ezen szövetség biztositotta az országot a török támadás ellen, — mert Solimán a franczia király titkos szövetségese volt; ha tehát János király erélyesen támad, miután Károly császár erszényét és hitelét az olasz hadjárat kimeritette, seregei Olaszországban voltak elfoglalva, tehát Ferdinánd segélyére sem pénzt, sem katonát nem adhatott, Ferdinándot, ki hosszas készülődések után csak 13000 zsoldost birt kiállitani, legyőzhette volna, — János király azonban mint egyén és király gyáva volt, kieresztette kezéből az egyedüli kedvező alkalmat.

Az adótörvény alkotmányellenes, kivihetetlen és terhes volt. — A magyar nemesség egyik fő sarkalatos kiváltsága volt az adómentesség, — ezen kiváltság nem csak anyagi előny, de sarkalatos alkotmánybiztositék is volt, mert a korona nagy adó-

rul nem rendelkezve, az alkotmányt sikeresen nem támadhatta meg, ha ezen uj adó teljesen befizettetik, a király nagyszámu zsoldosokat állit fel, seregét első sorban az ország leigázására fordithatta volna, — nem volt ez indokolható azért sem, mert adómentességet a nemesség nem ingyen élvezte, de védelmezte azért a hazát saját költségén, ez pedig ezidőben sokba került, egy rövid hadjárat több évek jövedelmét felemésztette, mert a lovas lova, pánczél fegyverzete, sokba került és nem csak maga köteleztetett táborba szállni, de köteleztetett jobbágyai ötödét is lóháton, teljes hadi fegyverzetben a király táborába vinni és élelmezni, ha tehát a nemesség ingó vagyonának egy tizedét oda adja, válság esetében honvédelmi kötelezettségének teljesitésére képtelenné válik. Kétségkivül nagy váltságokban nem szabad sem a joghoz mereven ragaszkodni, sem az áldozatot mérlegelni, ha ezáltal a hazát meg lehet menteni, ha a segély czélszerü, ha az áldozatok kiváló geniális egyéniségeknek adatnak, kiknek kezeiben az arany sárrá nem válik, kik azt nem önérdekeik, de a haza javára forditják, a kezelésekre birt kincseket okosan felhasználják. — A mohácsi csata mint már előbb elemeztem, érzékeny veszteség volt, de a nemzet védereién csak is csekély csorbát ejtett, anyagilag nem nagy vidéket pusztitott el, — a török az országot ez időben nem fenyegette, a nagy áldozat tehát Ferdinánd ellen követeltetett, ki csak Pozsonyt és Sopront birta, — Ferdinánd legyőzésére a nemesség és papság teljesen elégséges erővel birt, — az alkotmánysértést tehát a helyzet nem igazolta, nem az uralkodó egyénisége sem, ki eddig még sem vitézsége, sem éles elme, sem tevékenység jeleit nem adta. — Czélszerütlen volt a honvédelmi tekintetben is, mert mit kivántak a viszonyok? Ferdinánd gyors és erős megtámadását, — hogy lehetett gyorsan támadni? Kis vagy

rövid időn szervezhető hadsereggel. Ezen természetbeni adóbul nagy sereget rögtönözve felállitani nem lehetett, mert miután az adófizetés minden időben ellenszenves kötelesség volt, pénzét, aranyát, ezüstjét mindenki elrejtette, a pénztized tehát elmaradt volna, a marhák sertések mennyiségének, a juhok 10-énck konstatálása és tényleges behajtása nagy nehézségekbe ütközött, mert miután az adónem uj, statisztikai hivatal nem volt, először össze kellett volna a marha-állományt irni, mi nem lehetett könnyü munka, mert a vagyonnak az adóelőli elragadása minden időben dívott, és pedig eltagadták, mert a magyar soha sem szeretett fizetni, Péter eltagadta, mert ösmerte társai jellegét, tudta, hogy elődc Pál eltagadta és utóda Sándor el fogja tagadni, — a marhaeltagadást konstatálni igen nehezen lehetett, mert ez időben a később az osztrák által tenyésztett kémek, és jószaglásu financzok faja ösmeretlen volt, — szántóföld kevés, az ország nagy részét erdők boritották, az adó tárgyait tehát könnyen ellehetett rejteni, — egy uj adónem keresztülvitele is igényel egy évet, le tekintve, hogy még akkor a bureaucratia nem létezett, feltéve a valószinütlent, hogy a fő- és alispánok, a szolgabirák, rónokok lelkesedtek, János király és az uj adóért, feltéve a hihetetlent, hogy a királyi és megyei hivatalnokok a szokásos indolentiát szögre akasztják, a legerélyesebb eljárás mellett természetbe bekerül az adó három hónap alatt, miután azonban hussal, nyers bőrrel, gyapjuval a zsoldost fizetni és felfegyverezni nem lehet, a természetbeni adót a kormány feje Verbőczy kanczellár urnak értékesiteni kellett volna, az értékesités vagy élelmező uzsorás zsidók által vagy vásárokon eszközöltethetett volna, — a rohamos eladás, midőn majdnem az egész ország eladó, a folyóárt legalább felére leszállitja, sőt

sokszor az eladást egészen megakasztja, mert a zsidó is marhát csak azért vesz, hogy vagy husát eladhassa, vagy vesz Pétertü, hogy Pálnak eladhassa, de miután a hazafiság az étvágyat nem kétszerezi, a nagy adó pedig korlátolja, a fogyasztási forgalom is leszáll, — a rendes közvetitő kereskedelem egészen megakad akkor, midőn Péter és Pál is eladó, de feltéve azt, hogy bár fele áron az eladás sikerül, ekkor e nagy adó a legjobb esetben 6 hónap alatt került volna a kincstárba, pedig már tavaszszal Ferdinánd készült, és juliusban támadó hadjáratát megkezdte, — ellenben ha ezen otromba adót mellőzve, a Mátyás alatt dívó 1 frtot, a nemesi felkelést elrendelik, a 6 uri zászlóaljakat szabályozzák, János király juniusban 100,000 jeles harczost állithatott volna sikra Ferdinánd ellen.

János király ügyetlen politikája a lehető legrosszabbat eredményezte, a nemességet a megadóztatása elkedvetlenitette, az adó által a nemes urak magokat a katonáskodástul felmentettnek tartották, az adót sem az urak, sem a nép nem fizette, midőn Ferdinánd kis seregét, mely 8000 gyalog és 3000 lovasbul állott, melylyel egyedül győztesen megküzdhettek volna a papok, főurak és király zászlóaljai, vagy Tiszavidék nemessége, augusztusban tehát 8 hónapi uralkodás után János király a kis osztrák sereg ellen oly csekély erőt tudott felállitani, mely nagy királyunk udvari és vadászkiséreténél sem volt nagyobb. A várak egymásután adták fel magokat. János király Budárul megszökött, 3000 katonájával a Gubacsi pusztárul nézte Ferdinánd budavári bevonulását, Ferdinánd a szaladó János király után küldé seregeit, János serege Tokajnál utoléretvén, tönkreveretett, a főurak és főpapok tömegesen kinálgatták magokat Ferdinánd királynak, az értékesebbeket a király megvette, a gyengébbeknek megkegyelmezett. Budavárába 8. októberre or-

szággyülést tüzött ki, — ezen az országgyülésen a főurak személyesen jelentek meg, a nemesek követek által képviseltettek. November 2-án Ferdinánd Fehérváron ugyanazon Podmanicki nyitrai püspök által, ki Jánost Fehérváron megkoronázta. Királylyá koronáztatott és következő esküt tett le:

Mi Ferdinánd Isten kegyelmébül Magyar-, Csehország stb. királya esküszünk az élő Istenre, szent szülőanya Szüz-Máriára, és minden szentekre, hogy mi az Isten egyházai, az egyháznagyok, főurak, nemesek, szabad városok és minden lakosok kiváltságaikat, szabadságaikat, jogaikat, szabadalmaikat, ősi érvényes szokásaikat fenntartjuk, mindenkinek igazságot szolgáltatandunk, Felséges András király törvényeit megtartjuk, Magyarország határait és mindazt, amik bármi jogon és czimen hozzá tartoznak, el nem idegenitjük, nem kisebbitjük, sőt lehetőleg nagyitan fogjuk és kiterjesztjük. Mindent megteendünk, mit Magyarország rendje közjava, tisztessége és nagyitására igazságosan megtehetünk. — Isten és minden szentek ugy segéljenek. — Az országgyülés a pozsonyi királyválasztást megerősitette, foglalkozott a lázadókkal, minden kaputul megszavazott ez évre 1, a jövő évre 1 forint előlegesen Szent-György napkor fizetendő adót. — Ezen országgyülésen lépett fel legelőször a századok után a bécsi absolutistica jezsuita iskolában kiművelt aulicus pártnak első őse, — Bessenyei zemplénmegyei követ ur, a jeles férfiu kinyilatkoztatta, ha a cselszövők nem hitetik el velünk, hogy a szepesi gróf királyságába a császár is beleegyezett felséged országlását senki sem ellenezte volna, most máskép tudjuk, s felségedet mint törvényes királyunkat üdvözöljük, — a királyválasztási jognak arczulcsapása volt ez, elismerése a Miksával kötött családi szerződésnek, szolgalelkü nyilatkozat, melyhez hasonlót az ország szine előtt eddig még magyarember

nem tett, a történelem az ember nevét és szavait feljegyezte, nem irta azonban meg, hogy a nagy szónok, az igazi nemes torzpéldánya merész szónoklatáért előlegesen borral, vagy utólagosan denárokkal jutalmaztatott-e meg, tekintve a nyilatkozat aljasságát, az első valószinübb. — Az ügyes Ferdinánd hosszabb ideig mulatott Budán, a Budán uralgó himlőtül megijedve Esztergomba vonult. János király vagy háromezer embert összeszedve, szerencsét kisértett, — rutul megveretve, pihenés nélkül Lengyelországba szaladt.

Nos Ferdinandus Dei gratia Res Hungariae Bohemiae in juramus per Deum vivum per ejus sanctissimum genitricum virginum Mariam et omnes sanctos, quod nos ecclesias Dei, Dominos praelatos, barones, nobiles, civitates liberas, et omnes Regnicolas, in suis immunitatibus libertatibus, juribus, privilegiis, ac antiquis bonis, et aprobatis consuetudinibus conservabimus omnibus que justitiam faciemus. Serenissimi quondam Andreae Regis decreta observabimus, Fines Regni nostri Hungariae, coquae cunque ad illud quocunque jure aut statuto pertinent non aliena bimus nec minuemus sed quoad poterit augebimus, et extendemus. Omniaque alia faciemus, quaecunque pro bono publico, honore et incremento, omnium Stattnum ac totius Regni nostra Hungariae juste facere poterimus, sic nos Deus ad juvet, et omnes Sancti.

828. januárban ismét országgyülés. A nemesség megyénként választott követek által képviseltetett, támadás esetében a nemesség és nép személyes felkelését rendeli el, — és a mult országgyülésen már megszavazott, Szent-György napkor fizetendő 1 forint kapuadót. — A fő- alispánok, szolgabirák, esküdtek biráskodása illetékességét, rablások, lopások, fosztogatások esetében, határozatlan mennyiségig felemeli. A király ezen az or-

országgyülésen is jelen volt, tehát ez alkalommal az országban hat hónapig lakott. Márcziusban Zápolya 7000 emberrel Kassáig nyomult, serege szétveretett, János király őrült futással menekült Lengyelországba. Ferdinánd tehát 828 márcziustul 829. márcziusig egész Magyarország ura volt. — A honvédelmet szabályozó törvény meghozatott, de a régebben már egyszer használt nevetséges modorban elrendelte ez a nemesség és nép fejenkénti felkelését, mely czéltalan és káros volt, czéltalan mert a pánczélos lovas, a vasas gyalog ellen; a felkelő bottal fegyverkezett nép, semmi nyomatékkal sem birt, — legfeljebb a táborhelyeket pusztitotta volna el, káros volt, mert ha a felvett rendszer szerint, a huszad kiállitását rendelik el, ez esetben a nemesség kötelessége mulasztásáért kérdőre vonathatott volna, mert a huszad századok óta divott, tehát fegyverzet hiányával magát nem menthette volna, — hogy ez részben tintetés, részben vakitás, leginkább a védelmi kötelezettség kijátszására volt irányozva, kétségen kivül helyezi az, hogy sem a a zászlós urak nem jeleztetnek, sem a zászlóaljak embereinek mennyisége nem határoztatott meg. Ferdinánd mig a helyzet ura volt, semminemü törvénytelenséget nem követett el, Ferdinánd uralma Jánosétul csak az országgyülés szerkezetébe különbözött, János alatt a nemesség fejenként, Ferdinánd alatt képviselői által vett részt, a követek általi képviselet szabadságellenes ujitás volt, — mert a középnemesség, mint azt későbbi több százados magatartása bizonyitotta, az alkotmány és állami függetlenség tántorithatlan hive volt, számos lévén, megvenni nem lehetett, számosan jelenvén meg, képes volt ellentállni a korona és főurak zsoldosainak, — ellenben képviseletre szoritva, anyagi sulyát elvesztette, csakis morális sulya maradt meg, tényleges hatalma megszünt.

Ferdinánd egy egész esztendeig teljesen ura maradt az országnak, ez alatt azonban nagy események történtek, — Ferdinánd a főurakat megvette, — Battyányi Ferencz, ki először adta el magát Ferdinándnak, a késmárki vár és uradalomért átcsapott Zápolyához, Ferdinándhoz illő jutalomért visszatért, — Várday érsek, kinek esztergomi érseki megerősitését a pápánál János király eszközölte ki, Ferdinándnak hódolt, Perényi Péter erdélyi vajda a pálóczi, János királytul adott jószágok megerősitéséért Ferdinándnak a koronát még az országgyülés alatt elhozta, és Erdélyt megszerezte, Török Bálint temesi gróf eladta magát. — A korhely de hü Báthory nádor Varasd várával, Thurzó Elek Szepes vára és uradalmaival jutalmaztatott, a becsületes Erdődy zágrábi püspök és Homonnay, kik az utolsóig János király hivei maradtak, kegyelmet nyertek. — Ferdinánd azonban, ki idegen zsoldosokkal hóditott, uralmát idegenekkel tartotta fel, kénytelen volt ezt tenni azon egyszerü oknál fogva, mert a főurak csak követelni tudtak, de csapatjaival a királyt egyik sem támogatta, a nemes urak nem szerették a német királyt, de nem tettek semmit a magyar megmentéséért, pihentek őseik babérjain, elfeledkeztek róla, hogy a nemesség kötelesség, és aki a szabadságot megvédeni nem tudja, az a szabadságra érdemetlen. — Ferdinánd serege zsoldos csőcselékbül állott, a zsoldos mindenütt egyenlően rabolt nemzeti és párti ellenszenv nélkül, minden országban, Magyarországban is tehát épen oly mohón kirabolta ura barátjait, mint ellenségét, először kirabolta Egert, és azután az ország azon részeit, hol táboroztak, a rablást a törökkel egyenlő virtuozitással végezték, — ez a kedélyeket Ferdinánd ellen fellázitotta, pedig nem ő volt a hibás, de a nemesség, mely ugyan királynak elösmerte, de az ellenfél legyőzésére az uj király zászlója

alá nem sorakozott. A hontalan János király Solimanhoz fordult, Soliman hódolatát elfogadta, 1529. juniusban a moldvai vajda János részére Erdélyt elfoglalta, Soliman Ferdinánd megfenyítésére elindult. — A török készülődés nem volt titok, Soliman János király követét, Lasky Jeromos lengyel főurat 1527. deczemberben fogadta, Ferdinánd követei ajánlatát kétszer utasitotta vissza, 1528. áprilban Jánost már királynak ösmerte, 829. május 10-ben Konstantinápolybul elindult, az erélyes jóakaratu, eszes Mária királyné testvérét az ország hangulata a veszélyre következőleg figyelmeztette; Vigyázzon Felséged, hogy Magyarországot el ne veszitse, a nép mozog Felséged és azok ellen, kik Felségedet királynak fogadtatták, általánosan panaszkodnak, hogy igéreteit nem váltotta be, a végvárakat nemcsak vissza nem szerezte, de többeket elvesztett, hadai gonoszabbul bánnak hivei, mint a lázadókkal, gonoszabbul bánnak, mint a török.

A helytartóság már márcziusban jelezte a veszélyt és Ferdinánd királyt arra kérte, hogy a sereg Budán legyen, midőn a szultán Szerémbe lesz. Miután már az 528. törvény a nemesek és az összes nemzet a személyes felkelését elrendelte, habár a történelem nem emliti, hinnünk kell, hogy a felhivás megtörtént, Ferdinánd azonban Magyar-, Csehország királya, Ausztria, Tiroll, Carinthia, Stiria herczege, Morva, Szilézia őrgrófja, a német császár és spanyol király öcscse, kinek birodalmában a nap sohasem szállt le, — sem maga személyesen nem méltóztatott Budára jönni, sem nem intézkedett szigoruu, hogy a magyar királyság 100,000 et tevő rendes honvédelmi ereje a királyi zászló alatt összpontosuljon, sem nem kegyeskedett az erősségek falai kijavitása, az őrségnek puskapor és egyebekkeli ellátásárul intézkedni, — a nemes urak büszkesége

tiltotta, a hazáért más, mint a király vezérlete alatt harczolni, akinek századizigleni rokonától a bitang német zsoldos egy hetes csirkét ellopott. Feljogositottnak hitte magát honmaradni és a zsarnok ellen szónokolni, medvebőreiken nyujtózva, teli serlegeik, harsogó zene mellett tárgyalták a török és német király esélyeit, mintha e két nemzetnek lett volna feladata Magyarország rendezése és fenntartása. Elfeledkezve a becsület, a hazaszeretetről, a két választott király közül egyiknek sem fizettek, sem személyesen, sem jobbágyaik által adót, — nem kötötték fel kardjukat, sem a német, sem a török király mellett.

Ferdinánd épen oly nyomorultan veszté el birodalmát mint János, a helytartóság számos unszolásaira az országban meg sem jelent, egy és fél év alatt a várakat nem javittatta ki, — 12,000 katonát birt Soliman 300,000 serege ellen összehozni, seregét Bécsbe helyezte el. Solimannak Zápolya a mohácsi vérmezőn csókolt kezet. Budán a német hadnagyok Nádasdy Tamás várkapitányt megkötözvén, feladták. — Soliman Bécs alá ment, onnan azonban rövid sikertelen ostrom után hazavonult. Az árulók: Várday érsek, Perényi Péter, Török Bálint és társai tódultak Budára, hűséget esküdtek, hogy azt ujólag megszeghessék. Soliman Bécs sikertelen ostroma után visszavonult, uri hűbéresét Budán a főuraknak ajánlotta, lóval s kaftánnal megajándékozván, hazament. Ferdinánd Soliman visszavonulása után seregét Magyarországba küldte, a főurak és vezérek az országot kölcsönösen rabolták és a nemesség és papság álomkórba esett, az erkölcstelenség, romlottság legmagasabb fokra emelkedett, az ország, rablók, koldusok tanyájává változott, — János hivei Ferdinánd hiveit németeknek, ezek viszont töröknek gúnyolták, — alkotmányos elvi párt az országban nem létezett,

mert a főurak uraikat változó érdekeik szerint cserélgették, a nemesség vidékenként a győzőhöz csatlakozott, — e kor legkitünőbb embere is Nádasdy Tamás elfogatván, Jánoshoz csatlakozott és általa kincstárnoknak neveztetett.

1530. Budán János országgyülést tartott, melyen nádorrá Bánfy Jánost választották és hoztak törvényeket, melynek senki sem engedelmeskedett. 1531-ben, miután a rablásoknál a szerencse forgandó, tehát a rabló-főurak nyertek, de vesztettek is, mert a sikeres gonoszság ragadós, a nagy birtok nem kizárólagos rablókivál ság, az alsó nép-osztálybul is alakultak rabló-bandák, melyek a várurnak marháit, termését ellopták, mert talán többekben az önérzet feltámadt, s mert némelyek egyik királyrul sem hittél: azt, hogy a másikat legyőzheti, s mert Nádasdy Tamás talán ez uton hitte uj urát megbuktatni. 1531. 19. márczius-ban Bélaváron több főurak és nemesek értekezletet tartottak és pedig a következő főbbek vettek részt: Perényi Péter, Erdődy Simon és Péter, Essegváry Ferencz, Batthyányi Ferencz és Orbán, Török Bálint, Pekry Lajos, Bátory György, Bánfy Antal, Széchy István, Sulyok György pécsi püspök, Corbaviai János, More László, Tahy János, Keglevics Péter, Choron Endre, a nem rég elhalt Bátory nádor özvegyének képviselője. Az összejövetel kitüzött czélja az országnak egy király alatti egyesitése volt. A tanácskozás folytatólag 19. májusban tüzetett ki Veszprémben, — kevesen jelentek meg, Ibrahim nagy vezérnek ajándékot küldtek. Tekintve a vezető egyéniségeket, ez osztrákpárt fondorlatnál egyéb alig lehetett, mert a tiszta jellemet csak Erdődiek képviselték, egy része aljas rablók, a többiek Ferdinánd nyilt és titkos hivei voltak. 21. májusban János király Budán országgyülést tartott. Nádasdy Tamás Zákányban értekezletet tartott, mely 1532. január 1-őre tüzte ki a Kene-

sére a gyülést, tanácskozás tárgyául egy mindkét királyhoz küldendő felszólitás és a két király felett hozandó végzés tüzetett ki.

1. Magyarország királyának az ország védelmére képesebb ösmertessék el.

2. Ferdinánd nyilatkozzék, képes-e a hazát a török ellen megvédeni, biztositsa az ország szabadságait, ha igenlőleg nyilatkozik, királynak ő fogadtassék el. 3. János kérdeztessék meg, mi módon fogja a hazát megvédeni, — a végvárakat Szabacs kivételével, képes-e Solimantul visszaszerezni, biztositva van-e arrul, hogy Soliman az országot többé meg nem támadja.

A boritékra egy nagy hazafias eszme, Magyarország egysége volt kiirva, valósággal azonban a zászló Ferdinánd zászlója volt, — kétségkivül bárki személye alatt egyesül, az ország jobb lett volna az ország felosztásánál, mert a kettes, későbbi hármas uralom alatt az ország anyagilag tönkre ment, államisága elveszett. Ennek azonban Ferdinánd is egyik főtényezője volt, mert midőn János király kiszaladt, épen ugy nem tudta a nemzetben az önérzetet, az áldozatkészséget kifejteni, a törvényt tiszteltté tenni, mint János király. Ezen tanácskozmány tisztán Ferdinánd uralmát czélozta, mert Ferdinándtul nem követelték a végvárak meghóditását, mig Jánostul ezt feltétlenül kivánták, — Ferdinándtul azt kérdezték, képes-e az országot megvédeni, midőn tényleg bebizonyitotta képtelenségét, — Jánostul biztosittatni kivánták magukat a török lehető támadása ellen, midőn nem ő parancsolt a töröknek, de a török neki. A hazafiság, az önállási érzék, a becsület hiányaira mutat az, hogy mindkét királytul az ország megvédését, helyreállitását követelték, ellenben az ország védelmére, semminemü tervvel nem állottak elő, nem kötelezték

magokat, hogy a megválasztandó királyt egyénenként hány páncélos lovassal fogják támogatni, pedig ha szándékok komoly és hazafias, első sorban a rablók megfenyitésérül, a honvédelem szervezésérül kellett volna gondolkozni, mert ha a nemesség és főpapság kötelességét teljesiti, a nemzet külsegély nélkül is képes lett volna a török vagy németnek ellentállni, — enélkül Ferdinánd és János képtelenek voltak a védelemre, — mert János más ország ura nem volt, — Ferdinánd hosszas uralma alatt egyszer tudott 20,000 katonát összehozni, V. Károly nem segitette nagyban, mert részben a francziák által volt elfoglalva, részben a protestáns németekkel küzdött, sőt a katholikus németek sem ragaszkodtak hozzá, mert féltek, hogy egész Németországot sajátjává teszi. Ferdinánd Csehország és az osztrák tartományok fejedelme volt ugyan, de Csehország kincstára a Jagellók rosz kormányzata alatt kimerült, — alkotmányos uralkodó volt, a cseh és osztrák nemes csakis országgyülési határozatra volt köteles fejedelmét a határon tul követni, azt pedig józanon feltételezni nem lehetett, hogy ezen országok nemessége a sokkal nagyobb Magyarországért sikra száll és magát tönkre teszi, a heverő, dőzsölő, adót nem fizető, a harczolást megtagadó magyar urakért.

János király magával két eszes idegent hozott, Grittit, ki a magyar királyságra vágyott és Laski lengyel nemest, ezek átláttak a szitán, — János király hiveit az értekezleteni megjelenéstül eltiltották, ezáltal a János királytuli nyilt áttérés lehetetlenné vált, ennélfogva a titkos czél meghiusulva, Ferdinánd hivei is elmaradoztak, bár Ferdinánd az értekezleteni megjelenést megengedte. A valódi alkotmányos élet egész a nagyváradi békéig szünetelt. János király tartott ugyan 1531-ben országgyülést Budán, a folytonos rabló csatározások miatt azonban

igen kevesen jelentek meg, e gyülés semmi komoly határozatokat nem hozott. Ferdinánd 1535-ben hitta össze Pozsonyba az országgyülést, ezen több fontos alkotmányos törvények hozattak. 1. Miután a rendek az ország feloszlásától tartanak, ő felsége magyar tanácsosai tudta nélkül békét ne kössön. 2. A király zsoldosait szigoruan fegyelmezze, a zsoldosok a nemesek és egyháziak házaiba ne szállásoltassanak, ki ezen ősi törvény és sarkalatos jog ellen vét, fejvétel, ingó és ingatlan javai elkobzásával büntettessék. 16. §. Őfelsége helytartót nevez, az országtanácsba a nádor, helytartó és főkapitánynyal együtt, kinevez 7 tanácsost az egyháziak és nemesek közül. A 48. az igazságszolgáltatásra a nemesek közül 6 ülnök választatott, kik őfelsége akaratából régi szokás szerint az országtanácsban is részt vehessenek, ezenkivül a slavoniai vagyonosabb nemesek közül választassék 1, a 7 választottnak annak idejében a békealkudozásoknáli jelenlétét ő felsége meg fogja engedni. — Pro administratione Justiciae, ex ordine quoque nobillium electi sunt assesores numero Sex-qui arbitrio majestatis regiae, etiam in consilium admittantur, juxta antiquam consuetudinem Regni. Quos denique et cum eis simul etiam ex Sclavonia unum, qui ex potioribus ad id fuerit electus, Majestas sua Regia non gravaditur, in tractatibus pacis suv tempore, admittere, — 36. A főispán a megyei nemesség alapos parancsára kihallgattatván, ő felsége által előbb a főispán is, azonnal mozdittassék el. 41. §. Az ország törvényei és szabadságai ellenére, idegen országba törvényszék előtt senki sem tartozik megjelenni még azon esetben sem, ha az ország birái ő felségével vannak, sőt az országban senkit sem szabad egyszerü panaszra elitélni, az itélet csakis törvényes idézés és a törvény rendje szerint hozathatik. — 23. A birtokos nemesek a haza védelmére, személyesen és jobbágyaik 20-adával

kötelesek táborba szállni. — 20. Minden parasztkaputul régi szokás szerint 1 forint 1-ső januárba fizetendő adó ajánltatik, 1 forint 50 kr. De 1-ső juliusban fizetendő adó ajánltatik azon esetre ha ő felsége Jakabnapkor országgyülést tart. 42. Ő felsége idegeneknek birtokokat, javadalmakat ne adományozzon, hivatalnokoknak, vámszedők és várkapitányoknak ne nevezzen. 57. Ő felsége az ország törvényei szerint, mihelyt czélszerüen teheti, az országban fog lakni.

Az országtanács és főispánokruli törvény első de igen gyászos lépése volt az osztrák-magyar pártnak, a jogfeladások lejtőjén, — a felelős kormányt biztositották az 1498. 2. 7. Mely a tanácsosok országgyülés általi megválasztását elrendelte, az 1500. 10. Mely a tanácsosoknak az országtanácsbani jelenlétét biztositja, az 1507. 5. mely a kormányt föltétlenül az országtanács ellenőrzése alá rendeli. — A 48. törvényczikk megejti ugyan a választást, de a királyra bizza az országtanácsbani megjelenhetés engedélyét, mert ezt mondja: qui arbitrio Majestatis Regiae etiam in Consilium admittantur, — ha tehát a a királynak nem tetszett, nem hivattak meg, — s mert az országtanácsnak nem voltak valóságos tagjai, az országtanács, mely a választott nádoron kivül a király által nevezett hivatalnokokból állott, a király a választott tanácsosok tudta nélkül rendelkezett, — a királynak ezen tanács bármi törvénytelenségekbe segédkezhetett, mert az ellenőrzésre kötelezett, kizárólag az országgyülésnek felelős tanácsosok, az országtanácsnak lényeges mellőzhetlen tagjai nem voltak, e törvényczikk a tömeg szemébe alkotmányos porhintés, lényegileg az állam legfontosabb felségi jogainak elkobzása volt, a közönség azt hitte, hogy az országgyülés tanácsosokat választva az országtanácsba, képviselve van, arra azonban nem gondolt, hogy ezen tagok az ar-

sietve haza vonult, — a német hadsereg szinte azonnal szétment. — A németek, midőn a török Bécset fenyegette, mindig készségesen sikra szálltak, megőrizték Németország területét, de mihelyt a vész megszünt, mindig haza mentek, Ferdinánd részére a fejedelmek nem kivánták Magyarországot megszerezni, mert ha Magyarország Ferdinánd osztatlan uralma alá kerül, hazánkban a belviszonyok rendeződnek, a török hatalmat megtörik, mire egy nagy hadjárat is elegendő lett volna, a protestáns németek nemcsak vallásokat, de a katholikus fejedelmek kis országaikat sem birták volna V. Károly sovár körmeitül megmenteni, mert Magyarország egymaga jól kormányozva, 100,000 katona felett rendelkezett, — a németeket a spanyol hatalom egymaga is fojtogatta, csakhogy a németek, a felvilágosodás, az értelmiség szerencséjére, Spanyol-, Olasz- és Németország közt a hatalmas Franciaország terült el, a spanyol király e granitfalon nem tudott átmeneti tért hóditani, a tengeren a közlekedés hosszadalmas és nehézkes volt, ennélfogva Károly császár olasz és német hadjárataiba leginkább svájczi és német zsoldosokat alkalmazott, a német fejedelmeknek ennélfogva Magyarország meghóditása nem lévén érdekökben, mihelyt a török visszavonult, mindig haza mentek.

Solimán elvonulása után Ferdinánd kis seregét János ellen küldte, Jánost segitették a török basák, a moldvai vajda, — a csatától mindkét király fázott, alvezéreik folytatták a hadat és rablást, mert a legkisebb hadjáratot ezzel kezdték és végezték, mindkét fél egyenlően rabolta saját hiveit és ellenségeit, a rablás az egész országban elterjedt, mert majdnem minden megyében volt hive mindkét királynak. 1537. Ferdinand Pozsonyban országgyülést tartott, kapunkint 3 forintot, a nemesség személyes felkelését jobbágyaik $^1/_5$-ével az alkotmányt ujólag megerő-

sitette. 1538. Ferdinánd ujólag országgyülést tartott, ezen megszavaztak kapunkét két forintot és minden kéménytül, a nemesi házakat is ide értve, 20 dénárt. — Elrendelték a személyes fölkelést a jobbágyok $^1/_5$-évei. A pozsonyi országgyülés valóságos adópréssé fajult, a nemesség ugyan a mohácsi vész óta lóra nem ült, csakis a zsoldosok harczoltak, valódilag azonban többet szenvedtek a rabló zsoldosoktul, mintha táborba szálltak volna, becses életöket ugyan törvényesen hősiesen nem koczkáztatták, a rabló csatározások alatt azonban sok elesett, mert a rablók a nemes urak életét sem tisztelték, — a jobbágyságra a háboru elviselhetetlen teher volt, mert két év alatt a jobbágybirtok egész értékét adóba fizették, — kétségkivül csaltak sokat az adóösszeirásnál, de csaltak leginkább a hatalmasak, a teher tehát nemcsak igen nagy, de egyenlőtlen is volt.

A királyok belátva tehetetlenségöket, megunva a bizonytalanságot, hiveik becstelenségérül, kik jó árért mindig urat cseréltek, meggyőződve, békét kötöttek Nagy-Váradon 1538. február 24-én.

1. Ferdinánd és János egymást királynak ösmerik.

2. Mindkettőnek jelen birtoka megmarad.

3. Horvát-, Dalmátország Ferdinándé, Erdély Jánosé.

4. A János által birtokolt országrész János halála után Ferdinándra, halála esetében királynak választandó fia, vagy ezek nem létében Károly és törvényes fiutódaira száll.

5. A Habsburg-ház fiága kihaltával az ország, János fiai és ezek utódaira száll. Az ország rendei királyt csak ezek kihalása esetében választhatnak.

6. Ezen örökösödési rend megtartására, a János alatti egyházi és világi főurak, főbb nemesek és utódaik, a megyék és k. városok esküdjenek meg és azt oklevéllel is biztositsák,

a szabad királyi városok az esküt minden ötödik évben ismételjék.

7. Ferdinánd Magyarország birtokába addig nem lép, mig a herczegség János fiának át nem adatik.

8. Ha János fiörökös nélkül hal el, birtokai fele a császárra száll, hogy Magyarországot annál jobban megvédhesse, fele pedig az özvegyre, az özvegy mig él, huzza a reá szállt birtok jövedelmét, ha férjhez megy, kap 100,000 aranyat, leányai kiházasításárul Ferdinánd fog gondoskodni.

9. A legközelebbi országgyülésen a határok Horvátország, Styria, Krajna, Karinthia közt igazittassanak ki.

10. A multakért közbocsánat adatik.

11. Mindkét király adományai szabaditékai érvényesek.

12. Az egyháznak elfoglalt birtokai adassanak vissza.

13. A foglyok kölcsönösen szabadon bocsáttatnak.

14. Az áttérés egyik királytul a másikhoz tilos.

15. A rablóvárak lerontatnak.

16. Uj várakat egyik király sem állithat fel.

17. Ferdinánd marmarosi, János erdélyi sót árultat.

18. Mindkét király pénzt veret.

19. A nádor közös, közös országgyülés által választatik.

20. A királyok hivatalnokaikat önállólag nevezik.

21. A királyok, és Károly császár Nándorfehérvárt, közösen igyekezendnek visszafoglalni.

22. János lemond a Ferdinánd és Károly ellen kötött szövetségrül. — János a franczia királyhoz követet küld, igyekezni fog Károly császárral kibékiteni, és a Solimán eleni szövetségre megnyerni.

23. Mindkét király a magyar király czimét viseli.

24. Közös barátjaik, közös ellenségeik lesznek, Károly

fogja a békesség kihirdetésére alkalmas időt megjelelni, midőn ez az ország és Jánosra veszélyes nem lesz.

25. Ha a török a szerződést megtudva, Jánost országától megfosztaná, Károly és Ferdinánd kötelesek lesznek János hiveinek állásukhoz mért állást adni.

Ezen szerződés által területnagyobbodást egyik fél sem nyert, — János a tehetetlen belátta, hogy saját erejével Ferdinándot ki nem üzheti, mindenáron házasodni, herczegkisasszonyt akart nőül venni, ezt csakis ugy vélte elérhetni, ha a Habsburgok királyságát elismerik, ennélfogva bár Solimántul reszketett, a békét elfogadta. Ferdinándnak Magyarország meghóditásához gyenge reményei voltak, a Habsburgház ez örökösödési szerződésekre nagy sulyt helyezett, ezen szerződés örökösödési igényeit elismerte, Zápolya egészségi állapotát ismerték, nem hitték hogy a kórságos király megházasodik, vagy házassága esetében fiugyermeke lesz. Károlyt, János király franczia szövetsége feszélyezte, mert János Ferdinándot kedvező időben megtámadva, Ferdinánd segélyét a francziák és német protestánsok ellen megakadályozhatta, a törököknek János király birodalmán át nyitva állt az ut Bécsig. A Jánossali béke elzárta. — A testvérek azt hitték, hogy Solimán hűbérese árulásárul értesülve, azonnal Jánosra ront és legroszabb esetben a szalmakirály birodalmát Ferdinánddal megosztja, ebben azonban tévedtek, mert János háta megett állott egy párt, mely semmiképen sem igyekezett a németek karjai közé. — midőn tehát Solimán készülődéseirül értesültek, serényen fegyverkeztek, volt egy parasztbarát ki éles eszével belátta a veszélyt, tudta a török düh elleni orvosságot és azt kellő időben előteremtette és Konstantinápolyba küldte.

János királynak a békehiresztelés nem állott érdekében,

tehát titkolta és nem hitta össze az országgyülést. — Ferdinánd a töröknél Jánost el akarta veszteni, az országgyülésen tárgyalt szerződés valódiságát tagadni nem lehetett, ennélfogva főleg e szerződés tárgyalására 1539-ben az országgyülést összehivta. Adót és katonai segélyt követelt, az országgyülés mindkettőt megadta, a szerződést azonban az egész nemzet megilletődve fogadta, a nagyváradi szerződés megvilágitotta a helyzetet, kétségkivül helyezte, a szerződő fejedelmek hatalmi képességét szándékait, alkotmányos érzelmeiket, meggyőzte a nemzetet mennyire lehet, a királyi esküigéretek és kötlevelekbe bizni. — 12 év óta az ország anyagilag a nyomor szélére jutott, a helyzetet legjobban jelzi Oláh Miklós fehérvári kanonok, Mária özvegy királyné titkárjának Nádasdy Tamáshoz irt levele, „Visszajöttem, hogy a hazát annyi idő mulva meglássam, nehány baráti arczon kivül, melyet még látnom jutott, keserü volt amit tapasztaltam, az ország már csak alig lélegzik, az urak egy kettő kivételével jellemtelenségökben csak pénzt és kincset szomjazók, a nép oly nyomoru állapotban, hogy a gyász, jajveszéklés, könyük édes mindenét teszik.“ — Ezt egy eszes, jóakaratu pap, Ferdinánd erős hive irta, tehát oly egyén, kit nem a szenvedély vezetett, aki évekig az országon kivül lakott, kit ennélfogva a pártszenvedély nem vakithatott el. — Ferdinánd az 1539-iki országgyülés elé terjesztette a nagyváradi szerződést, főleg azért, hogy János királytul a török pártfogást elvonja, a két király bár Magyarország épsége fentartására magát mindkettő kötelezte, az országon megosztozott, — ez által mindkettő tehetetlenségének egyenlő bizonyitékát adta, mert ha Ferdinánd német, János török segélylyel képes lett volna ellenfelét legyőzni, nem osztozik meg vetélytársával. Az ország gyalázatos felosztása, a nemességet mely 13 év óta aludt s mely-

bül eddig, csak a politikus kerítők és rablók voltak ébren, álmából felriasztotta és meggyőzte, hogy a nemzeteket nem Isten kegyelme, nem a királyok dicsvágya, de polgárai erélye hazafisága, áldozatkészsége, vitézsége tartja fel. — A békekötés kihirdetése után a török, nagy fenyegetésekkel megindult, a két király megfenyitésére, midőn azonban a két király országos készülődéseiről értesült, az egységes Magyarországtul megijedve János király ajándékai és hazugságai által, kihagyta magát engeszelni, és fővárosába vissza ment, — ez esemény a kétkedőket az ország ereje és képességéről meggyőzte.

A nagyváradi szerződés megkötési módja, e szerződés indokolása, tartalma, Ferdinánd 10 éves kormányzata feifedték, megvilágitották Ferdinánd alkotmányellenes érzületét, az ismételt erőszak, a beolvasztási kisérletek kézzelfoghatólag megmutatták, mit várhat a nemesség az osztrák háztul. — Ferdinánd vakmerőn megsértette az alkotmányt.

1. Az országtanácsnak az alku és szerződésnéli mellőzése által, mert az 1507. 5. szerint az országos ügyek, csakis a választott országtanács hozzájárulásával intéztethettek el, az 1538. törvényben az országtanácsnak békealku ügyébeni meghallgatása különlegesen kiköttetett.

2. Államsértés volt az indoklás, — Ferdinánd ez indoklásban örökségi jogaira hivatkozik, — örökös joggal még az Árpádház sem birt, Zsigmond, Albert, László, Hunyadi Mátyás, Ulászló, Lajos sőt maga Ferdinánd is választattak, uralmuk alapját a választás képezte.

3. Nyilt államsértés volt, V. Károly és örököseinek bizonyos esetőségekben a magyar királyság biztositása, — ez által a magyarállam családi birtok tárgyává aljasittatott, a se-

honnai János, a gyáva Ferdinánd, a szunyadó oroszlán felett szemtelenül rendelkeztek.

4. A pozsonyi országgyülés, az ország felosztását elnatározó szerződés megerősitésére magát illetéktelennek tartva, a szerződés megvitatására, az egész ország országgyülését kivánta megtartatni. Ezen kivánata helyes volt, a szerződés alkotmányosan máskép nem is volt tárgyalható, mert e szerződés az ország felosztását, a királyválasztási jogruli lemondást tartalmazta, errül tehát illetékesen csak a teljes országgyülés határozhatott, Ferdinánd a közös országgyülés összehivását megtagadta, ezzel arczulcsapta az országot és ez az országra annálinkább szégyenletes volt, mert ezt a politikai szükség sem kivánta, — a közös országgyülés, a választási jog eltörlését kétségkivül nem fogadtatott volna el, de Ferdinánd miután János tehetetlensége már ez időben kétségkivüli tény volt, a török elleni hadjáratban a közös hadsereg fővezérségét kieszközölhette volna. — Ferdinánd nem csak ezen szerződésbe és országgyülésen, de folytonosan sértegette a törvényeket, idegen vám- és bányahivatalnokokat alkalmazott, a várakat idegen kapitányokra bizta, zsoldosai pogányabban zsaroltak a töröknél, egyeseket osztrák tartományaiba hurczoltatott és idegen birák által itéltetett el, az adó a lehető legmagasabb fokra emeltetett, és az értéket támadta meg, a két király főurai és zsoldosai, kölcsönösen raboltak. János sem volt Ferdinándnál különb, de ő legalább a közös országgyülés megtartását nem tagadta meg, magyarul beszélt, az ország fővárosában lakott, az egész ország ismerte tehetetlenségét, kórságát, megvetették, de nem gyülölték.

IX.

Elvipártok alakulása.

A pártok eddig sok tekintetben személyi pártok voltak, mert mindkét király az ország minden jogait biztositotta, uralma kezdetén Ferdinánd is félévig az országban lakott. A nagyváradi szerződés a helyzetet megváltoztatta, Ferdinánd a közös országgyülés tekintélyének megtagadása által az ország egységének eszméjét eltiporta, a családi örökségi jogelismertetése és Károly testvérei kiterjesztése által elrugta a nemzet választási jogát. most már Ferdinánd álcza nélkül állott az ország előtt, két elvi párt alakult, a magyar-függetlenségi, és az osztrák-magyar párt.

A függetlenségi párt, Magyarország függetlenségét, épségét, alkotmányát vissza akarta állitani és miután a nagyváradi szerződés és eddigi események meggyőzték, hogy ez Ferdinánd alatt lehetetlen, s Ferdinándnak fő czélja Magyarország beolvasztása, végczélul Ferdinánd és családja kiüzését tüzte ki, a czél kivitelére kész volt a törökkel szövetkezni, sőt ideiglenesen a török fenhatóságot is elismerni.

A függetlenségi párt czélja, jogos, magasztos és hazafias volt, mert az önállás emberi és állami jog, minden önérzetes ember és államnak erre kell törekedni, mert az állam valódi

érdekei csak önálló független kormányzat mellett érvényesithetők, miután önálló államokban a főczél mindig az állam érdeke, ellenben függő országban először a parancsoló egyéniség, vagy a politikai fölénynyel biró szövetséges állam érdekei elégittetnek ki első sorban. — A politikai pártokat azonban kizárólag elvi indokokbul megitélni nem lehet, mert a politika fő követelménye a siker, ennélfogva csakis azon politikai elvek és cselekmények helyesek, melyek vagy azonnal, vagy rövid idő alatt kivihetők, vagy a jövőnek biztos alapját vetik meg; mert az állam élete sem örök, oktalan kisérletek által, erkölcsi ereje, vagyona kimerül, törpe és koldus országok az első idegen támadásra néha magukban is összerogynak. Az eszélyes politika tehát a rajongás és ábrándok ellensége, a szabadság és joghozi ragaszkodás minden párt és polgárnak kétségkivüli kötelessége, ki az ország vagy egyén jogait egészben vagy részben a viszonyok ellenállhatlan kényszere nélkül feladja, azon párt vagy egyén minden időben áruló, vannak azonban idők, midőn pillanatra meg kell hajolnunk, hogy később az önkény embereit biztosan leverhessük, van oly kényszerhelyzet, midőn még a jogok egy részét is fel kell áldoznunk, hogy az alapot megtarthassuk, vagy vissza nyerhessük. — Általában, az erőszakos politika csak akkor helyeselhető, midőn az önkényt csak erővel lehet legyőzni, az esélyek kedvezők, az ország a koczkázás által csak nyerhet, a zsarnokok erőszakkal támadják meg, ennélfogva kénytelen jogait tettleg védeni, vagy az elvetteket visszaszerezni.

Mielőtt tehát a függetlenségi párt felett itélnénk, tekintve az akkori helyzetre, a következőket kell konstatálnunk.

1. Magyarország Buda elfoglalása után képes lett volna-e önállását német vagy török segély nélkül kivivni.

2. A török és német közül melyiktül vivhatta volna önállását könnyebben vissza.

3. Ha kedvező alkalommal függetlenségét visszaszerzi, képes lett volna-e ezt megvédeni.

4. Melyik állam birt több olvasztó erővel, az osztrák-e vagy a török.

5. Az értelmiség melyik alatt fejlődhetett jobban.

6. Az alkotmányos szabadságnak melyik volt nagyobb ellensége, a német-e vagy török.

7. Az ország anyagi érdekeit melyik uralom fenyegette jobban.

8. A magyarságra melyik volt veszélyesebb, a török-e vagy az osztrák.

Az egységes Magyarország mig Budát birta, önerejével, szövetséges nélkül is képes lett volna jó vezénylet alatt ellenségét kikergetni, mert ez időben csak egy ellensége volt, az osztrák. Ferdinánd az országnak csak kis részét birta, a császár a protestáns német bonyodalmakkal el volt foglalva, Ferdinánd örökös tartományainak alkotmányos fejedelme volt, a rendeknek Magyarország meghóditása érdekében nem állt, mert alkotmányos lettökre már Károly császár hatalma is sulyosan nehezedett, nem vágytak tehát félelmes uruk hatalma erősbitésére. De Magyarország hatalmasabb is volt Csehország és Ausztriánál, sőt Németországgal is jó vezénylet mellett sikerrel megküzdhetett. — A budai várnak azonban később Martinusi által történt feladása után, a viszonyok nagyban megváltoztak. — Az ország tényleg három részre oszlott, az ország fővárosa és vára, a leghatalmasabb ellenség a török kezére jutott, ez által a magyarok természetes központjokat elvesztették, a törökszövetség nélküli háboru, a töröknek kedvező alkalmat nyujtott

volna, vagy a magyarok önálló megtámadására, vagy az osztrákkali szövetségre, Magyarország felosztására, hogy ettül Ferdinánd nem irtózott, bizonyitja későbbi eljárása, midőn a töröknek rendes évi adóra kötelezte magát. Magyarország egy nagy ellenséggel igen, de kettővel, kikkel mindenütt határos volt, — sikeresen nem küzdhetett volna meg. a törökszövetség tehát az osztrák ellen Buda bevétele után mellőzhetlenné vált. A függetlenségi pártot tehát a török fenhatóság elismeréséért kárhoztatni nem lehet, mert ezt a politikai szükség parancsolta.

Az idegen fennhatóság elismerése minden időben nagy megalázás, mert hűbéres nemzet önálló külpolitikát nem vihet. Souverenjének adófizetője, Ferdinánd magyar király ugyan, czimleg Ferdinánd osztrák főherczegnek nem volt hűbérese, tényleg azonban az osztrák főherczeg és utódainak szolgája volt, mert a magyar király az osztrák fővárosban lakott, magyar udvart nem tartott, a magyar ügyek véglegesen osztrák tanácsosai által döntettek el. Az idegen fennhatóság elösmerése mindig a kényszer műve lévén, a politikai eszély azt követeli, hogy ha választani lehet, mindég azon fennhatóság fogadtassék el, mely könnyebben lerázható. — A török még Soliman alatt is, tehát a török birodalom fénykorában czélszerübb és eszélyesebb volt, mint az osztrák. — Czélszerübb, mert az osztrák, mint a tények mutatták, képtelen volt az ország egyesitésére, mert a gyenge János halála után a fiatal magára hagyott özvegytül Budát sem tudta visszavenni; ha a nemzet a törökkel egyesül, Ferdinánd könnyen kiüzethetett volna, tehát az ország egysége csak a török által volt elérhető. — A török hatalomtuli szabadulás sokkal több esélylyel birt, mint az osztráktul, mert ez esetben a hűbéres magyar király alatt egyesül az egész ország, a magyar király a török Sultántul támogatva, az or-

szágot rendezheti, véderejét szervezhette volna. — A török birodalom csak félig volt európai hatalom, — gyökere Ázsiában volt, — egész erejét az európai ügyekre nem fordithatta, — európai tartományai és lakossága tulnyomólag keresztényekből állt, ezek már vallások a hosszas véres harczoknál fogva gyülölték a törököt, és áhitattal lesték a megszabadulási alkalmat, a moldva és oláh fejedelmek kis hadseregekről rendelkeztek, a szerbek, bosnyákok, albánok rajongó keresztények, harczias népek voltak. — Ha Magyarország török hübéri kötelékbe lép, a régi érintkezés megujul, a kisebbek a hatalmasabb magyar király körül csoportosulnak, és kedvező alkalommal, midőn a török Ázsiában el van foglalva, a közös szolgaság kötelékeit szétszaggathatták volna, — ez annálfogva is könnyebben történhetett volna, mert a töröknek Európában egyedüli szövetségese a franczia király volt, — a franczia azonban Magyarországtul több országok által lévén elválasztva, már ezen távolság miatt sem avatkozhatott volna a magyar szabadsági háboruba, de nem tette volna ezt azért sem, mert miután Magyarországot a Habsburg nagyravágyás még jobban fenyegette, mint a francziát, a franczia király a felszabadult Magyarország szövetségére biztosan számithatott. — Az osztrák hatalomtuli szabadulásnak ellenben sokkal kevesebb esélyei voltak. Az osztrák-cseh királyság területre nem is volt hasonlitható a nagy török birodalomhoz, a Habsburg-család azonban végtelen szivósság és kitartással birt, amire kezét rátette, ahoz végletekig görcsösen ragaszkodott és eszélyes politikájával meg is tartotta. — Ferdinánd birodalma határolta Magyarországot Adriától Galliciág. Könnyen támadott, megveretve biztos visszavonulási vonallal birt, kikergetett hiveit, birtokkal kárpótolta, — hiveinek az ország vagyonát ajánt-

dékozta, a hiveknek tehát ezáltal egyéni érdekké vált az osztrák uralom fenntartása, a gonoszoknak a kegyelmet bőkezüen osztotta, azáltal magához csatolta a rabló-főurakat. — A horvátokban a függetlenségi vágy feltámadt, ezen vágyaikat dédelgette és ezáltal az uralkodó házhoz csatolta, a Habsburgháznak a pápávali ellenségeskedése már nem csak megszünt, de a katholicismus felkent lovagja volt, a papok buzgón támogatták, — az országban lakó számos németek laktak, kiknek egy töredék mint fajrokonok fejéhez ragaszkodott, — Ferdinánd testvére V. Károly császár és spanyol király óriási hatalmát mesés szinben tüntette fel, ez a könnyenhivőket elbüvölte, — Ferdinánd a mely területet elfoglalt, berakta német hiveivel, az idegen várkapitányok, alvezérek, harminczadósok az uralkodóházat apostolként szolgálták, argus szemeikkel kémlelték a gondolatokat, — a szabadon gondolkozókat idegen várak penészes oduiba zárták. Ferdinánd mindent megigért, de keveset tartott meg, — a Habsburg-ház nagy győzelmeket ritkán vivott ki, de teljesen soha sem verték meg, a legnagyobb vereségek után mindég állitott fel kis, néha középszerü hadseregeket. Sokan biztak csillagában, gyengébb, de veszedelmesebb ur volt a töröknél, a török egyszerre nyelte el a nemzeteket, de nem birván megemészteni, megmaradtak, az osztrák darabonként szedte szét és egyuttal meg is emésztette ugy, hogy amely nemzet darabonkint gyomrába került, nem egyszerre, de lassanként biztosan elenyészett.

Magyarország egymaga képtelen volt függetlenségét a török és német ellen kivivni, ha azonban az idő követelményének engedve, a törökkel szövetkezik és az osztrákot kiveri. Kedvező alkalommal a töröktül menekülve, állami függetlenségét fenntarthatja, sőt régi tekintélyét is visszaszerezhette volna.

Magyarország, melyet egy időben az utolsó osztrák laidinánt is megvetett, a császlaui pinczér-beamter lenézett, az osztrák tudós a császári ház peculiumának hirdetett, az osztrák bankár és kereskedő osztrák fejős-tehénnek tartott; hajdan hatalmas elsőrendü döntő állam volt, az osztrák-ház a magyarok segélyével alapitotta meg dinastiaját. Ez időben az államok ereje, a nemesség száma és hadi képessége, a kincstári bányák, uradalmak, vámokbul állott, mert az országok rendes állandó katonaságot nem tartottak, a közvetlen adókat Károly császár miniszterei ez időben kezdték először meghonositani, az egyenes adó kevés volt, mert a készpénz-készlet is kevés volt, a nemesség adót nem fizetett, a nagyobb királyi vagy császári városok az adót szabályozó kiváltságokkal birtak, egyenes adót tehát leginkább a szegény parasztok fizettek. A hóditás lassan haladt, mert a nemesség a haza határain tul harczolni nem köteleztetett, a nemességben a kalandos hóditási vágy megszünt, mert a hóditás mindig a fejedelmek hatalmát nevelte, ezen időben már minden országnak meg volt természetes határa, a hóditási hadjáratok tehát leginkább zsoldosokkal vivattak, a zsoldosok leginkább Sweicz és Németország adta, ezen államokbul is csak a népesség kis része vállalkozott a hadi szolgálatra, a zsoldosok tehát keresettek, ennélfogva drágák, a hadjáratok rövid tartamuak voltak, — a zsoldosok nem hiteleztek, ha zsoldjokat nem fizették, a fejedelmeket elhagyták a csata előtt, vagy a legfontosabb várostrom alatt. Az európai szárazon csak a franczia pénzügyei voltak rendezve, a hatalmas Habsburg-ház örökös pénz-hiányban szenvedett, az 1526-iki olasz-háboruban Károly és Ferdinánd csak 11,000 zsoldost birtak összeszerezni, és pedig a költségeket ékszereik elzálogositása által szerezték be. — A hóditások csigamódra haladtak, mert a zsoldosok leg-

inkább gyalogságbul állottak, — nehéz volt tehát az elelmezés, az országok várakkal voltak elhalmozva, ezen várak, miket a mai fejlett tüzérség néhány óra alatt halomra löne, hajdan az ellenséget hónapokig feltartóztattak. Magyarország mint védőhatalom az elsőrendü hatalmasságok közé tartozott, — a főnemesség, papság, közép-nemesség, mint már elébb bebizonyitottam, 80,000 vasas lovast állitott ki, a székelyek, kúnok, jászok, szegény nemesség, városok, katona illetősége 40,000 gyalogra biztosan tehető, tehát az összes hadsereg 120,000, — a vámok, korona, birtokok, bányák jó kezelés mellett sokat jövedelmeztek, e nagy jövedelmet bizonyitja Mátyás uralma. Mátyás nagyrészt ezen jövedelmekbül tartott 30.000 állandó katonaságot, — az ország a 11 évi rabló-hadjáratok alatt sokat szenvedett, de ezt néhány évi rendes kormányzat helyrepótolhatta, a korona uradalmai, bányái nagy része el volt zálogositva, de ezen zálogok jogi alappal nem birtak, ennélfogva azokat egy erélyes uralkodó, jogsértés nélkül visszavehette volna. Ennek ellenében a német birodalom hadereje Bécs ostrománál állott 30,000 lovas és 90,000 gyalogbul, — tehát a magyar hadsereggel egyenlő volt, — magyarországi támadó háboruban azonban a magyar hadsereg a németnél erősebb volt, — ezen kor hadjárataiban mindég a lovasság döntött, a magyar kitünő, bátor, fürge lovas volt minden időben, lova a magyar melegebb éghajlathoz hozzá volt szokva, háta nem tört fel, a ló erős és gyors volt, — a német lovas nehézkes, a ló lassu, a meleg eltikkasztotta, hátát feltörte, hosszabb szolgálatra alkalmatlanná vált, — a német lovasság tett 30,000-et a magyar 80,000-et, tehát nyilt csatában a magyar hadsereg a német felett nagy előnynyel birt, a német gyalogság számosabb és jobb volt, a gyalogság azonban a magyarországi viszonyok közt kevés suly-

lyal bir., — mert a gyalogság a magyarországi rosz utakon lassan haladt, a nagy tömeget a kevéssé népes országba igen nehezen lehetett élelmezni, maga az élelmezés eszközlése és fedezete csata nélkül a lomha német lovasságot kifárasztotta volna, — az ország belsejébe nagy számu gyalogsággal benyomulni nem lehetett, mert ha a német sereg csatát veszt, tökéletesen elvesz, mint elveszett Mohácsnál az összes gyalogság. A gyalogság csakis a tiszai ingoványokig jöhetett volna a természeti akadályok miatt, — ezenkivül a német sereg gyors előnyomulását a számos várak akadályoztak, mert belátta, hogy az élelmezését nehezíti, visszavonulási vonalát elmetszi, ha ostromolja, bekövetkezik a magyarországi sáros ősz, a hideg tél, mely maga elég a legerősebb hadsereg felbontására. Tehát a jól szervezett magyar hadsereg a haza határain belül, maga is diadalmasan megmérkőzhetett volna Németország ellen. De Magyarország a Habsburgi ház ellen sem egyedül nem állt, sem az egész Németország nem lett volna a Habsburgok mellett. — E küzdelemben Magyarország mellett álltak volna, a francziák, lengyelek, az olasz-köztársaságok, — Franczia országnak érdeke, a Habsburgház hatalma megakadályozását parancsolta, mert ha a különben is túlhatalmas Habsburg-ház Magyarországot is meghóditja, az európai egyensuly felbillen és a franczia befolyás megsemmisül, de követelte ezt Franczia ország területi épségének fenntartása is, mert az utolsó burgundi herczeg örököse, V. Károly volt, — a francziák ezen örökségbül jogtalanul szép tartományokat foglaltak el és csatoltak Franczia országhoz, ha Ferdinánd Magyarország ura lesz, Ferdinánd hatalma elegendő lett volna Németország megfékezésére és V. Károly összes nagy erejét a burgundi birtokok visszaszerzésére fordithatta volna. Franczia ország közvetlen katonasággal Magyarországot nem se-

githette volna, de igen is pénzzel és V. Károly birtokai megtámadása által, e támadás pedig Ferdinándot bátyja támogatásától megfosztja. A lengyelek érdeke is ellenezte a német császári ház hatalma növekedését, — mert Lengyelország is birt egy darab német területet, több Sziléz herczegségekhez jogot tartott, a magyar király tehát Lengyelország barátságos semlegességére számithatott. — A velenczei köztársaság olaszszárazföldi, dalmát birtokait fenyegette Károly, olasz-spanyol-németalföldi alattvalói Velencze kereskedelmével erősen versenyeztek. Velencze tehát pénzzel okvetlenül támogatta volna Magyarországot. A Németbirodalomra sem számithatott Ferdinánd és a császár, a török ellen az egész Németország egyesült, mert a török nem a császári családot, de Németországot támadta meg, ennélfogva mindenrendü és vallásu német, hazafiui és becsületbeli kötelességének tartotta Bécs és Austria védelmét, — ha azonban a császár Magyarország ellen, testvére vagy saját érdekében hóditó háborut indit, a katholikus fejedelmek sem csatlakoztak volna hozzá, mert a császári ház nagy hatalmától ezek is féltek, a protestánsok és városok pedig ellene a magyar királylyal szövetkeztek volna, mert Magyarország meghóditója a kis német fejedelmeket egyenkint felfalja és a protestánsokat kiégette volna, — sőt a cseh és osztrák nemesek sem lelkesedtek urok hatalmáért, mert már eddig is észrevették alkotmányellenes szándokait, Magyarország tehát önállását nemcsak megtarthatta, de régi fontos politikai szerepét is visszanyerhette volna.

A függést tartalmazó szövetségeknél komoly megfontolást érdemel a szövetséges társ olvasztó ereje és pedig annyival inkább, mert az olvasztási kisérletek nemcsak nyiltan, le a titok leple alatt tétetnek, erőszak csakis akkor alkalmaztatik, midőn az épület vastalaja már elolvadt, az ingó épületet egy könnyü

diszlökés is földre teriti. — A török tudatlan, barbár, gondatlan nép volt, mely kardjával hóditott, de olvasztani nem tudott, a magyartul megkerülhetlen, ledönthetlen válaszfalak választották el. Első volt a vallás, a hit ezidőben nagyban szerepelt, a a keresztény a törököt elkárhozott ördögfajnak tartotta, — a török a vallási válaszfalt nem igyekezett lerontani, örömmel fogadta Mahomed kebelébe a megtérőket, de vallását hóditott országaira nem erőszakolta, a rongyos zsidóknak meghagyta a vallásokat Jeruzsálemben és minden tartományaiban, az ó hitnek patriárchája Konstantinápoly, a török fővárosban székelt, szertartásaik, hitelveik az egyházi kormányzatokban soha sem támadták meg, — a protestánsok török területen épitettek egyházakat, iskolákat, mig a spanyolok egy egész fajt kipusztitottak a valóságos europai Törökbirodalomban a keresztény lakosság a töröknél számosabb volt. — A második erős válfalt képezték a társadalmi szokások. A magyar nő a férfival kevés kivétellel egyenjogu, a társaságok disze volt, a magyar szerette a zajos mulatságokat, bort, tánczot és zenét, a török több asszonyt rabszolgai függésben elzárva tartott, nem szerette a zenét és tánczot, vallása tiltotta a boritalt, — a gyenge, de erős befolyásu magyar nők a törököt, a szerintök fajtalan népet megvetették, gyermekeikbe (midőn az emberi kebel legfogékonyabb) a törökgyülöletet oltották be, a közeledés későbben sem történhetett meg, mert a két társadalom közt az érintkezési pontok hiányoztak. A magyarok összejöttek lakadalmak, névnapok, keresztelők, ünnepeken, a töröknél mindezek épen nem, vagy más modorban tartattak meg, a török mindezen ünnepélyeken csakis feszélyezve érezte magát, mert a magyar nyelvet nem értette, nem táncolt, bort nem ivott, sertéshust nem evett, a zenét nem kedvelte, a magyar a török látogatását nem viszonozhatta,

mert a töröknek családi ünnepélyei nem voltak, a kávé és rizses juhhus nem elégitette ki, — általában a török unalmas nép volt, — az unalmas ember nemcsak nem olvaszt, de távolit, annyira, hogy még az egyenlően unalmas egyéniségek is kerülik egymást.

A két nemzet fiait távol tartotta egymástól a rendi szerkezet a birtok alap. — Magyarországon a nemesség volt minden, a megyékben belügyeit maga intézte, első foku biráit maga választotta, a királyt első hivatalnokának tartotta, sokat adott őseire, birtoka korlátlan családi tulajdon volt. Törökországban egyedüli ur a szultán és minden török egyenlő rabszolgája volt, minden föld a szultán és egyház tulajdonát képezte, a lakosok csak haszonélvezeti joggal birtak, melyért személyes hadi szolgálatot teljesitettek, a birtok a haszonélvező halálával a szultánra szállt vissza, az élő azonban sem élete, sem vagyonában nem volt biztos, a szultán mindkettőt tetszése szerint elvehette, a favágóbul lett nagyvezér, a nagyvezér fiából közkatona, nemesség nem alakulhatott, mert a nemesség alapja a föld és ez a szultáné volt, — nagy pénzvagyon nem gyülhetett össze, mert a sok feleségtül nagy lévén a szaporaság, sokan osztoztak, a szultánok és kegyenczeik, midőn a pasák nagyon meggazdagodtak, a gazdagot megsinórozták és vagyonát elszedték. A magyar nemesség tehát a leghatalmasabb török basákat is, mint a szultán parasztjait lenézte, a szultán korlátlan hatalmát utálta, mert a magyar nemesség közt időnkint kétségkivül akadtak szolgák, kémek, tányérnyalók, de ezek csakis kivételt képeztek. A nemesség általában szerette hazáját, alkotmányát, emberi méltóságát, jogait áruba nem bocsájtotta, a hatalom megtörte, de meg nem hajlott, — osztották ezen érzelmeket a polgárok is.

sőt a szegény jobbágy is büszke volt hazájára. — A török hatalom mindezeknél fogva olvasztó erővel nem birt.

Az osztrák uralkodó ház ellenben számos és veszedelmes olvasztási eszközökkel birt. A beolvasztás legsikeresebb tényezője volt a katholikus papság. — A mohácsi csata után a katholikus papság Zápolyát pártolta, mert kezdetben a protestántizmus Mária királyné titkos pártfogása alatt fészkelte be magát, mig a Zápolya párti országgyülési többség a lutheránusok megégetését rendelte el, — a római pápa Károlynak olaszországi terjeszkedésétül tartva, a francziák leghivebb szövetségese volt, a magyar papságot az ellentáborba terelte. 13 év alatt azonban a világ sokat változott. — V. Károly 827-ben Német- és Olaszország teljes meghóditására vágyott, keveselte a császári czimet, a területnek is ura akart lenni, a reformáczió előtt ez nem tartozott a lehetlenségek közé, — mert a leghatalmasabb Német fejedelemség Csehkirályság, Austria, Stiria, Karinthia, Tirol testvéréé volt, — egy részben papok, tehát nem örökös fejedelmek uralkodtak, a kis német fejedelmek egymásközt századok óta versengtek, — a nem uralkodó nemességre hizelgőbb, hasznosabb volt a császári uralom, a városok elszigetelve, csekély tényleges hadi sulylyal birtak, a nép nem számolt. A római pápának V. Károly hatalma nagyobbodását akadályozni kellett, mert Németország meghóditása Olaszország leigázását vonta volna maga után. 13 év alatt azonban a reformáczió Sveiz és Németországban ijesztő hatalommá nőtte ki magát, a császárt a reformáczió Németországban fenyegetve, Olaszországot a császár hóditási vágyaitul megmentette, a császár és pápa közötti ellenségeskedési ok megszünt, a reformáczió azonban a pápát épugy fenyegette, mint a császári családot és mert ha a nagy Németország általánosan reformál, a pápa hiveinek és jövedelmének

nagy részét elveszti. Ezt a pápa csak a császári család segélyével akadályozhatta meg, mert a pápa Németországban tényleges hatalommal nem birt, sőt még attul is tarthatott, hogy a német kis egyházi fejedelmek reformálnak és az egyház birtokait családjok részére lefoglalják, a pápa és a császárság érdeke tehát találkozott és a Habsburgházat, mint a katholikus hit őrét, mint a mennyország földi kapusát tüntette fel, a Habsburgház viszont a sötétség lovagjának csapott fel, a katholicismust ármánynyal és erőszakkal védte, a szabad eszméket és a reformácziót kiméletlenül üldözte; — a római pápa viszont a császári ház mellett Német- és Magyarországban minden lehetőt elkövetett. A katholikus papság Magyarországban ez időben hatalmas osztályt képezett, mert az ország területének majd $^1/_6$-át birta, 9000 fegyverest tartott, de a magyar nép a legsötétebb korban sem volt vakbuzgó, a főurak irigyelték nagy birtokait, a főurak nagy része, midőn református lett, először is papi birtokot foglalt, nagy része azért lett protestáns, hogy foglalhasson. A katholikus papság a rablási áramlat ellenében a király hatalmát nem nélkülözhette s mert a magyar általában nem volt vakbuzgó, a fanatikus osztrák házat mindenkinek, sőt a hazának is fölébe helyezte és az osztrák házat eszével, seregével és pénzével vakon, feltétlenül támogatta, mihelyest ezt a pápa megengedte, sőt parancsolta, a hatalmas klerus pedig nagy olvasztó erővel birt. A papság olvasztó erejét fokozta a családi érdek, a katholikus pap nem házasodhatván, a szerzemény az örökösökre szállt, a várandó örökség megnyerte a gazdag pap családját, meg azon családokat, melyek a püspök halálával a püspöki székre számitottak. Az anyagi hatalomnál a papság szellemi hatalma erkölcsi befolyása még nagyobb volt, a gyónás által ösmerte a vár és gunyhó titkait, — a gyermekek neve-

lését a papok vezették, hivők soraibuli kizárás e sötét korban igen erős fegyver, a törökök elleni ellenszenv, sőt gyülölet általános volt. — A török szövetség barátait hitetlen, az ördöggel szövetkező eretneknek az egyedül üdvözitő hit ellenségeként festették, ellenben Ferdinándot, mint a vallás őrét tüntették fel; a vallás örve alatt sok elégedetlent megnyertek. — A gyenge nők befolyása által sok erős férfit lefegyvereztek. A papság az államban egy különleges szervezet, a római pápától függő államtestet képezett, tudomása volt mindenről, általa Ferdinánd a hangulat, az eseményekről értesülvén, ezáltal sokat megelőzhetett, megakadályozhatott. A papság hatalmát befolyását emelte a papság és az uralkodó ház közötti viszony. Az országban nyilt titok volt a papság udvari befolyása, a méltóságokat, hivatalokat, rangot, czimet, adományokat legbiztosabban közvetitette a papság, egész 840-ig a protestánsok biztositott jogai, a szabad-választás ellenére némely megyében protestáns, alispánságra nem jeleltetett, — a papság ezen befolyás által sokat megnyert, a papság hivei a Habsburg-ház leghivebb szolgái lettek. Voltak ugyan esetek, midőn egyes főpapok a király és a forradalmárok közt közbenjártak, ez azonban mindég akkor történt, midőn a forradalom túlsulyban volt, a dinastia a bukás szélén állt.

Erősen olvasztották az udvar, a czim és rang, a hivatalok, az udvari házasságok. — A magyar a fényt, pompát, szertartásokat szerette. A bécsi udvar minden időben a szertartások fészke volt, a magyar örömest díszelgett e fénykörben, az udvar varázsának kevesen tudtak ellenállni, ma már egész más forgalmak uralgnak, és mégis sokak előtt a pesti czukrászdából került udvari czukorka, sokkal szebb és édesebb, a czukrázdainál, hóditott a rang- és czim-osztás, a magyar törvény

szerint a nemesség egyenlő, — a grófi, bárói, herczegi czimek ösmeretlenek voltak, — a mohácsi csata idejében nem volt egy herczeg sem, gróf csak kevés. Zápolya szepesi gróf, — a Szent-Györgyi-Basini grófok és Frangepánok, de a Basiniak Német és Frangepánok olasz grófok voltak, — Németországban volt lovag, báró, gróf, határgróf, herczegesitett gróf, herczeg, — a magyar a czimet mindig kedvelte, a gazdag, a hatalmas magát társánál különbnek tartotta, az udvarnál a hatodrangu czim feszélyezte, az udvarnál legalább negyed otthon elsőrangu akart lenni, ezért már a bárói czim is lekötelezte, — Magyarországnak csak egy érdemrendje, a sárkány-rend volt, de ez is kiment divatbul, a Habsburg-ház azonban számos érdemrendek felett rendelkezett, a magyaroknál is divatba jött a rendjel-düh, sok nagy magyar urat engedelmes szolgává tett az arany-gyapju, lebilincselt az arany-kulcs. A magyar ügyek is cseh- és osztrákok által intéztettek, a magyar méltóság és vagyon az udvarnál nem adott tekintélyt, a magyar urak a császár-királyi kegy könnyebb megnyerésére, az idegen aristokraták leányait kérték feleségül, ez annyira haladt 170. év alatt, hogy már Rákóczy Ferencz emlékiratai szerint ez idejében alig volt főur, a kinek neje, anyja, vagy nagyanyja német vagy cseh ne lett volna, a gyermekkori benyomások a legerősbek, a magyar főurakba anyjok becsepegtette a császári ház iránti hódolatot, részben kiölte, részben meglazitotta függetlenség érzetét. — Olvasztó erővel birt a hivatal-sereg szervezése, az eddig ideiglenes főispánság élethossziglanivá vált, — az országos vámok, a bányák, erdők, királyi uradalmaknál számos idegen alkalmaztatott, ezek a lakosokkal összesógorosodtak, királyi hivatalnokoktul feltétlen engedelmesség követeltetett, a birónak nem szabad volt gondolkozni, — lassankint egész bureucraticus né-

met szolga-osztály képződött, kik az idegen hatalmat tüskönbokron követték. A hivatalnokok, bíráknak, országos fizetések mérsékelt, de az ajándékok az egyenes kis fizetést csinos összeggé alakitották, sokakban feltámadt a hivatal-vágy, a hivatal keresők az osztrák politikához szegődtek.

A pártok megbirálásánál nagyfontosságu az, vajjon a magyar értelmiség a müvelt osztrákház vagy a buta török fennhatósága alatt birt-e több fejlődési esélyekkel. Az ország értelmiségét mindég a tömeg müveltsége és nem egyes kitünőségek tudományos magaslata határozza meg, — egyesek önerejükből is mivelődhetnek, a tömeg azonban csak ott fejlődhetik, hol az állam a müveltség eszközeit megadja, a tanitás felett őrködik, a közmüvelődést nemzeti szellemben fejleszti, ez csakis önálló államba lehet, mert a közmüvelődés pénzáldozatokat igényel, folytonos beruházás, de elodázható, mert müveletlen ország is felállhat, az értelmiség az ország védelmének és jövedelmeinek nem teremtője, de csakis fokozója; tényleg tehát mellőzhető, ennélfogva a hóditók, az absolut fejedelmek az országos közmüvelődést csak kivételesen mozditották elő, de hol előmozditottak is óvakodtak a nemzeti szabadszellem kifejtésétül, sőt a XVI. században már a hóditók a nemzetek beolvasztását is megkisérlették. Magyarország törökfennhatóság alatt önrendelkezési, önkormányzati jogát megtartja, mert a magyar hazafiak csak ezen föltétel alatt fogadták volna el a fennhatóságot, mint ezt János király és az erdélyi fejedelmek viszonya bizonyitja. Ha tehát a török-párt győz, az ország értelmisége, közmüvelődése, kétségkivül jobban fejlődik mint a német császárok alatt, mert a magyar nemzetnek önrendelkezési joga felmarad, fejlődött volna, pedig a magyar müveltség, mert a török szultán hübéreseitül még a török nyel-

veni nemzetközi érintkezést sem kívánta, mert tolmácsokat tartott. A császári ház ellenben minden országot és tartományt, melyet fegyvere, sőt kétoldalu szerződések által hatalmába keritett, sajátjának tekintett, ezek minden jövedelmét elkobozta, német jellegét minden időben mindenütt feltartotta, hol a legyőzhetlen ellenszenv miatt németül nem érintkezhetett, a latin nyelven érintkezett, — az osztrák uralom alatt tehát a nemzeti közművelődés nem fejlődhetett, mert az ország jövedelmeirül nem rendelkezett, nem, mert a császár országait Németországba törekedvén beolvasztani, az egyesek, hatóságok közművelődési intézeteit is visszatartotta, — nem, végtére azért sem, mert a törvény, a kormány nyelve latin lévén, a latin nyelv tanulása sok időt igénybe vett, a nemzeti műveltség tehát rohamosan nem fejlődhetett.

A török főnhatóság alkotmányos tekintetben is előnyösebb volt a császári uralomnál, mert ha a függetlenségi párt győz, és az egységes Magyarország magyar királylyal fennmarad, a magyar király a török szultántul függőleges viszonyban állván, a nemzet jogait nem támadhatta meg okszerüen, először azért, mert jogosan tarthatott attul, hogy a török a belvillongásokat felhasználva, trónjárul letaszitja, és az országot a török birodalomba bekeblezi. Nem önkénykedhetett másodszor azért sem, mert a német császárok Magyarországra már régóta sóvárogtak, Ferdinánd családi örökösödési jognál fogva Magyarországot igényelte, tartani kellett tehát attul, hogy ha az ország és a nemesek jogait megsérti, az elégületlenek a német császárhoz folyamodnak és ha esetleg az elégületlenektül támogatott németek győznek, a király trónját veszti, az ország vagy német uralkodót választ, vagy a török a némettel megosztozik és Magyarországot a Török- és Német-birodalomba be-

keblezik. Félhetett végre attul is, hogy ha kényuralma az országot felázitja, az elégületlenek a Constantinápoly-udvar kegyét megnyeri; a török szultán a kényurtul a trónrul letaszitja és az ország más királyt választ. A magyar király hatalma alakilag igen, de lényegileg a török fennhatóság által semmit sem változott volna, a magyar király tehát a hatalom mindazon eszközeivel birt volna, melylyel elődei birtak, és ezen eszközök elegendő erőt nyujthattak az alkotmány megtámadására, a kényuralom tartós sikere azonban a közhangulat, a közszellem ellen valószinütlen volt a vas századában, ha a király az országban lakott, — mert a nemesség 100,000 kész harczosrul rendelkezett, ha a közszellem ellene fordul és csatát veszt, ha a csatában el nem fogják is, az országbul alig menekülhetett volna, vagyis a merénylő király nemcsak trónját, de szabadságát, sőt életét is veszélyeztette volna. — Az országban lakó királyra a siker majdnem lehetetlen volt, azért is, mert cselekményeiért felelős volt az ország-tanács, ellenőrizte a nádor, ellenálási és összpontositási központul szolgáltak a megyék. — Az országban lakó király merényletétül tehát az ország nem tarthatott.

Sok esélylyel és valószinüséggel birtak azonban a Habsburgház alkotmányellenes merényletei. Ferdinánd király egyszersmind Csehország királya, az osztrák tartományok főherczege volt, nem kényszerült tehát Magyarországban lakni, merényleteit személye koczkáztatása nélkül intézhette német tartományaibul, ha a merénylet meghiusul és a magyar koronát elveszti is, mégis tekintélyes fejedelem marad, a német birodalom által fedeztetvén, kisérleteit ismételhette. A magyar királynál több eszközökkel rendelkezett, mert udvari szükségleteit német és cseh jövedelmei fedezték, magyarországi jövedel-

meit zsoldosok vásárlására fordithatta, e tekintetben kedvezőbb helyzettel birt; mert a katholikus egyház, mely hajdan a pápával is daczolt, mely többnyire közbenjárt a nemzet és király közt, néha azonban a királyokat is megtámadta és reformátiótul megrémülve, a vallást felibe helyezte a hazának a vakon engedelmeskedett a pápának, a római pápa a Habsburg-házat őszintén és hévvel pártolta, mert általa vélte a reformátiót legyőzhetni, a magyar király ellenben a pápára nem számithatott, mert Magyarországban a reformátió nagy haladást tett, koronája veszélyeztetése nélkül, tehát az ország többségét, az önállás legerősebb hiveit meg nem támadhatta. A német császár a magyar söpredékből biztosabban ujonczozhatott, mert a kedvezőtlen fordulat esetére eszközei német tartományaiba vonulhattak, a hivatal- és birtok-vesztett árulókat német tartományaiba, hivatal és birtokkal kárpótolhatta, mig az erőszakos magyar király hivei földönfutókká lettek. A magyar király idegen hivatalnokokat nem alkalmazhatott volna, mert tekintve a Habsburg-ház örökösödési igényeit, hűségökbe nem bizhatott, Ferdinánd ellenben biztosan alkalmazhatta cseh és német proletar jobbágyait, mert ezek már nemzetiségüknél fogva is ragaszkodtak hozzá és pedig annyival inkább, mert vagyonok a csizmájokhoz ragadt német sárbul állott, mert idegenek voltak és alkalmazások is törvénysértés volt, együtt buknak a császár-királylyal, ezek ennélfogva a leghűségesebb kémek a legtüzesebb germanizatorok lettek. — A Habsburg-ház uralma veszélyezte a magyar alkotmányt, — mert a Habsburg politikájának alapjat az Isten kegyelmi jog képezte, vagyis az állam és polgárainak minden vagyona Istené, Istennek mindenki megfontolás és duzzogás nélkül tartozik engedelmeskedni, — Istennek földi helytartója, képviselője a fejedelem, vagyis az állam és egyesek

a fejedelem tulajdonát képezik, kinek parancsa szentség, a fejedelem ennélfogva minden alattvalóját kénye szerint büntetheti és adóztathatja. A Habsburgház ezen kormányzati elvet minden tartományában megkisérlette és keresztül is vitte, — Sveizban helytartója kalapot állitott fel, mely előtt mindenkit meghajlásra kötelezett, Ferdinánd nagyapja, a még gyenge Fridrich német császár alattvalóival folytonosan czivakodott, Miksa, az első Habsburg hatalom, neje Burgundi herczegségében folytonosan küzdött a hatalmas városokkal, testvére V. Károly Spanyolországban a spanyolok szabadságleveleit uralma kezdetén szétszaggatta, a német protestánsokat, kik nemcsak vallások, de emberi jogaikért is küzdöttek, tüzzel-vassal pusztitotta, Ferdinánd a politikai kényszernek engedve, elösmerte ugyan a csehek és Osztrákok alkotmányát, de lassankint és következetesen minden igéretét megszegte, Magyarországban zsoldosai Mária királyné és titkára levelei szerint, a töröknél jobban raboltak. Mindezek után az alkotmány megsértését, felforgatását biztosan lehetett várni. — A Habsburgház uralma nyiltan fenyegette a magyar nyelvet, — a nemzeti nyelvnek fő támaszát vegyes faju nemzetekné az udvar képezi, — mert a király osztogatván a birtokot, méltóságot és hivatalt, mindenki a királyi udvarhoz alkalmazkodik. Magyarországban voltak királyok, kik a magyar nyelvet nem, vagy rosszul beszélték, de ezek korában is az udvar nyelve magyar volt, magyarnak kellett lenni, mert a király az ország szivében lakott, a nemesség is ennek kifolyása a kormány, magyar volt, — Ferdinánd a magyar nyelv fenntartását megigérte, de latinul kormányzott, németül beszélt, fél év alatt a magyar nyelvet nem igyekezett legalább megérteni, a fél év eltelte után Bécsbe vonult, a magyar nyelv fensősége, szüksége megszünt és biztosan lehetett tartani, hogy a magyar

nyelvet nemcsak mellőzni fogják, de igyekezni fognak a németet behozni, amit nem ugyan Ferdinánd, de fia Miksa, meg is kisérlett.

Anyagi tekintetben is károsabb volt az osztrák kötelék a töröknél, sőt az ország elszegényedését határozottan az osztrák házasság idézte elő. Ha Magyarország török fenhatóság alatt önálló marad, nem lett volna a harczok örökös küzdtere, mert Ferdinánddal Magyarország egyedül is sikerrel megküzdhetett volna, a német fejedelmek a támadó háboruban nem segitik, mert Magyarország meghóditására nem vágytak, de támogatták Ferdinándot, mert Osztrák-Magyarországot Németország elővédjének tekintették, mert a török ellen velök harczoltak az osztrák-magyarok, mert czélszerübb volt a törököt Magyarországon megtörni és a barátság, védelem czime alatt védenczeiket elenségeiknél még pogányabbul kirabolták. — Solimán kétségkivül szeretett hóditani, pasái, nagyvezérei kedvelték a hadjáratokat, mert kedvök szerint raboltak, Ferencz, franczia király a Habsburgház ellen folytonosan izgatta, Solimán tehát nem pihent volna babérain, de mert Magyarország fennhatóságát elösmerte, mert Magyarország segédseregeket is kénytelen lett volna a szomszédos Austria ellen adni, a Habsburgházat megtámadta volna Osztrák tartományaiban és Olaszországban, ezesetben Bécs támadása esetében a török seregnek csak egy része vonult volna keresztül és pedig a kisebb, mert Magyarország nem lévén szabados rablási tér, a nagyobb rész a rablástul eddig mentes Karinthia, Stajerország és Austrián keresztül vonult volna Bécs alá és a Magyarországon átvonulók élelmezést sem követeltek volna ingyen, de az aldunai tartományokban divó szokás szerint. — És ez igen nagy befolyással lett volna. Magyarország anyagi helyzetére, mert megszakadván az ország örökös harcztérré vált, a német zsoldosok a töröknel

kegyetlenebbül raboltak, öltek és baromilag fajtalankodtak. Az anyagi pusztulásnak ez azonban csak egy részét képezte, elősegitette ezt a német hatalom — közvetve és közvetlenül. Magyarország nem tartozott a leggazdagabb országok közé, de mindenesetre a gazdag országok egyike volt, kelet és nyugot közt központot képezve, a szárazföldi kelet-nyugoti kereskedelmet Magyarország közvetitette, nagy előnyére szolgált a Duna, mert a vizi szállitás minden időben legolcsóbb volt, csinált utak nem léteztek, ennélfogva a németek a kelettel, ameddig lehetett, a Duna által érintkeztek. Magyarország nem birt kincsekkel, de a sok viszontagságok daczára a vagyonos országok közé tartozott, élénk kül- és belkereskedelemmel birt, — a kereskedelemnek azonban életfeltétele a biztonság, a gyors forgalom, a kereskedő ha nem uzsorás, áruczikkeért 100 perczentet nem követelhet, hogy tehát nagy nyereséggel működhessen, czikkeit többször meg kell forgatni, áruczikkei könnyen felhasználhatók, a csata zajában azonban kereskedni nem lehet és különösen nem ezen időben, midőn a zsoldos és martalócz csak a kard jogát ösmerte, a török basák, a nemes vezérek, sőt a főurak nagy része a könnyü zsákmányért rajongtak. A török-német-magyar háborukba tehát Magyarország kis kivétellel csata szinhelye lévén, a kereskedelem megszünt és a keleti kereskedelem természetes magyar útját elhagyta és a nehézkesebb, de biztosabb osztrák utat választotta. Stirián, Karinthián keresztül Triesztnek, — a magyar kereskedelem is ellankadt, mert Magyarországban a fő kereskedők a gazdag zsidók voltak, ezek a mohácsi csata után kincseiket összecsomagolták és biztosabb országokba vonultak, csakis az éhes nadályok maradtak. Ezen változást közvetve a német uralom idézte elő, mert ha Magyarország török fennhatóság alatt egyesül a rend, a renddel a bizalom helyre állott volna,

míg a Habsburgi felnralom következtében a háboru $1^1/_2$ százados csapássá vált.

Az osztrák uralom agyonsujtotta termelésünket is; a 16. században Magyarország kivitelre, sőt általában kevés gabonát termelt, a belfogyasztásra keveset termelt, mert a lakosság a földhöz arányitva csekély volt, a mezei gazda sajátjából szükségletét még a legsilányabb esztendőben is fedezte, a gyáripar hiányzott, a kereskedő és mesterember kevés volt, — külkereskedésre csakis a felső Dunánál, a Stiriával és Ausztriával közvetlen szomszéd megyékben termeltek, mert a rossz utakon távolabb vidékekre szállitani nem lehetett. — Sokat jövedelmezett azonban a ló, szarvasmarha, sertés, bor, mert ezeket Német- és Lengyelország nem nélkülözhette és ezért gyenge vámokkal terhelte. — A vámok jövedelmét a magyar király huzta, de a vámokat az országgyülés szabályozta. Magyar király alatt tehát a vámokat felemelni nem lehetett volna.

Ha Magyarország önálló marad, — Ausztria főherczege és Csehország királya kétségkivül terményeinkre magas vámokat szabhatott volna, de ezt okszerüen nem tarthatja fel, mert ez által saját alattvalóit sujtotta volna, mert Ausztria a m nyers terményeinket már a 16. századba sem nélkülözhette, ennélfogva a vám az osztrák állam csoport fogyasztóit terhelte volna. Egészen másként alakultak a viszonyok az osztrák-magyar uralom alatt. Ausztriát és Magyarországot egy király uralvan, — a közös királyra közönyös volt, a vámnak kiáltali kezelése, mert a mennyivel szegényedett az egyik állam, annyival gazdagodott a másik, a kettő együttesen véve nem szegényedett, sőt az uralkodó ház érdeke Magyarország teljes legyőzetése g örökös tartományai kiméletét, Magyarország kifacsarását ajánlották, — mert az örökös tartományok a 30 éves háboru lezajlása

után az uralkodó ház kétségtelen és korlátlan tulajdonává váltak, ellenben Magyarország birtoka a nagy Rákóczy forradalom legyőzéséig egy hajszálon függött, érdeke tehát az örökbirtok gazdagitását ajánlotta. A Rákóczy forradalom legyőzése és nőági örökösödés elfogadása után az uralkodó család érdeke megváltozott, de megmaradt a Cseh-osztrák aristocratia, Bécs és a kereskedelmi gyáros, iparos osztály érdeke, — az uralkodóház a magyar elleni ellenszenve, a cseh és osztrák aristocratáknak a magyar nyers termény, vetett vám, nagy anyagi előnyt adott, mert a vám segélyével magterményeiket, marháikat, gyapjujokat a magyarnál drágábban értékesithették, több volt a jövedelem, ennélfogva az osztrák rossz föld, a jó magyarnál, négyszerte drágább lett, — midőn a gyáripar kifejlődött, a magas vámok által a nyers termények kivitele megakadályoztatott, — tehát a gyáros olcsón szerezte be a magyar nyersanyagot, készitményét drágán adta el a magyarnak, mert az osztrák fejedelem és magyar király, a külföldi gyártmányokra a versenyt lehetlenitő vámokat rakott, — Magyarország vagyonosodása lehetlenné tétetett, mert mit az ország a nyerstermények ből bevett, ez nem volt elég osztrák gyártmányok kifizetésére, a pénz tehát az osztrák örökös tartományokban halmozódott össze. — Ezen zsákmány-politikát a csehek és osztrákok önérdekből tartatták fel, az uralkodóház megengedte a rendszer feltartását a magyar nemesség elleni ellenszenvből, mert bár Mária Theréziának nem csak magyar trónját, de összes birodalmát a magyar nemesség tettleges védelme és anyagi áldozatai mentették meg, — az udvar a magyar nemességet, különösen a középosztályt, mely az alkotmányos jogoknak megvesztegetetlen fentartója volt, gyülölte és meg akarta buktatni, a nemesek forradalma már III. Károly uralma alatt az állandó katonaság a

határőrvidéki zsoldos hadsereg szervezése által lehetlenné vált, — a nemességet tehát az erőszakos vagyonelkobzás által nem lehetett többé tönkre tenni, de igenis a vámok általi elkolduśitás lehetővé vált, mert ezek miatt sem nyers terményeit nem értékesithette, sem gyáripart nem teremthetett, és valóban, hogy a nemesség elpusztitása nem sikerült, ezt csakis őseink takarékosságának és az ősiségi törvényeknek köszönheté, a nemesség vagyona értéke szerény, az osztrákhoz képest az ország koldus maradt, nem vagyonosodhattunk, mert a vám az ipar fejlődését lehetlenné tette. Az uralkodóháznak gyászos és igazságtalan politikáját kétségkivül biztosan tudni nem lehetett, de sejteni lehetett, hogy a német-magyar kiraly többi tartományai érdekeit is tekintetbe veendi, tehát Magyarország érdeke nem lesz kizárólag mérvadó.

Általában államszövetségeknél, az anyagi érdek csak akkor nem szenved, ha a szövetkező államok a szövetségbe egyenlő jogalappal lépnek, ha mindkettő az anyagi műveltség egyenlő fokán áll, vagy egyik a másik termelvényét egyenlő értékben fogyasztja.

Megfontolandó volt végtére, valjon a magyar nemzetiség uralma Magyarországra nézve szükséges-e, veszély nem fenyegeti-e, melyik szövetség biztositja a magyar uralmat jobban, a török-e, vagy német. Ez időben a nemzetiségi, a fajvágyakat nem ismerték, a hóditók megosztották az országot és rendelkeztek felette, meghóditák pedig vagy társaik, vagy idegenektül, a hóditókbul alakult a nemesség, mely bár korlátolt joggal a hatalom korlátai közé befogadta a polgárságot. Magyarországban a politikai nemzetet a nemesség, a királyi városok, székelyek, jászok, kunok képezték. A nemességet 1-sö István alakitotta, két osztálybul állt, a valódi nemesekbül és a várjobbágyokbul, kik különleges hadi szolgalmat teljesitettek és a

főispántul függtek, a várjobbágyi szervezet a főbb nemesek erőszakoskodása következtében meglazulván, a nemesekkel egyenlővé tétettek. — A nemesek kezdetben, a kevés jövevény zsoldos kivételével faj és nyelvre nézve magyar volt, — a várjobbágyok közt azonban sok tót, oláh volt, — mert a hóditáskor Nyitrában, az erdélyi részekben, Biharban, Mármarosban a magyarok soknak meghagyták birtokaikat, ezek már a hóditáskor keresztények voltak, István tehát a keresztények iránti előszeretetből várjobbágyokká tette, — a tatárduláskor a nemesek, különösen az alföldön, erősen megfogytak, a honvédelmi erő pótlására IV. Béla sok idegen fajut tett nemessé, — időközben Magyarország az idegen kalandorok paradicsoma lévén, az Árpádkirályok idegen nejeivel, az idegen faju királyokkal sok idegen jött be az országba és nyert magyar nemességet. — A szászok Németországbul telepittettek be és idegen szigetet képeztek, a királyi városok lakossága kevés kivétellel részint idegen telepitvényesekbül, részint belföldi régi lakosokbul álltak. A kunok, jászok, székelyek ősmagyarok voltak, idő folytával vitézségökért a királyok sok kivált érdemi nemeseket neveztek az idegen fajokbul; a horvát nemesség kizárólag szlávokbul alakult. A mohácsi csatáig minden nemes magyarnak vallotta magát, sőt magyar érzelmeihez egész 850-ig hű maradt. — A birtokos nemesek kivétel nélkül mind beszéltek magyarul, az idegen fajok sem nélkülözhették a magyar nyelvet, mert az udvar, az országgyülés, a kormány, a sereg, a megye, a birák nyelve magyar volt, magyarul beszéltek a tehetősb városi polgárok, sőt zsidók, mert az urak, az udvar magyar lévén, a magyar nyelvet nem nélkülözhették sem a közéletben, sem üzleteikben. A magyarság ereje azonban főleg a hatalomban és a szabadságban rejlett; egyik fő és hatalmas tényezője volt a

magyar király, az önálló magyar király csak magyar lehetett, csak magy udvart tarthatott, mert alattvalóival közvetlen érintkezett, udvara csakis alattvalóibul állhatott, ezek más nyelvet nem beszéltek, kénytelen volt tehát a magyar nyelvet fentartani, kénytelen volt beszélni, mert alkotmányos király volt, az országgyüléssel érintkezni kellett, a magyar király csakis a magyar nemességre támaszkodhatott, érdeke parancsolta a magyarság által az idegenekre támaszkodható elemet lehűteni, a külbefolyásokat megakadályozni. Ellenben idegen királytul követelni nem lehetett, hogy idejének egy részét idegen tartományokban ne töltse, nem lehetett számüzni az idegen udvari hivatalnokokat, — vagyis Magyarország magyar csak magyar király alatt lehetett, — ezért tiltakozott a hires rákosi országgyülés az idegen nemzetbeli király választhatása ellen. — Az idegen király veszélyezte az ország érdekeit is, mert az osztrák magyar király nem mellőzhette az osztrák, a cseh érdekeket sem. Az ország politikáját tehát kizárólag magyar szellemben nem vezethette, az osztrák főherczeg a német császárságí jelölt előtt nem lehetett bün a németekhezi hajlás, nem neheztelhette a német szokásokat, német beszédet, mert maga is német volt. az osztrák főherczeg a német császárságot a magyarnál nagyobb méltóságnak tekintette, szive vonzalmát, dicsvágyát követve tehát, azon kellett igyekezni, hogy Magyarországban az önállás, a függetlenség fő tényezője, a magyar nyelv, gyöngüljön és lassankint Németországba beolvadjon.

A török fenhatóság a magyar nyelvet nem fenyegette, a török sem irodalom sem társadalommal nem birt, a magyar könnyelmüen nem dobhatta magát a török karjaiba, mert egy hatalmas autokrata szavában, becsületében sem lehet bizni. A magyar király trónjának majdnem egyedüli biztositékát a nem-

zet ineroje, összetartása képezte, az erő, az összetartás csomóját első sorban a magyar nyelv képezte. A magyar királynak tehát életérdeke parancsolta a magyarságot, a magyar udvart, a magyar nyelv terjesztését.

A nemzetiségi eszmét a XVI. század még nem ismerte, a politikai nemzetet a nemesség képezte, a nép meg Istenéhez is latinul imádkozott, őseink nem képzelték és nem képzelhették, hogy királyaik nemcsak a jog, de a magyar nemzet ellen is irtó háborut fognak viselni, nem álmodhatták, hogy oly főnemesség fog alakulni, mely leveti nemzeti köntösét, az idegenek majma, az erőszak bukfencze lesz, eltagadja, elfelejti nyelvét. A nemzetek kiirtásának mestersége azonban már ekkor is divott, Németország nagy részét hajdan szlávok lakták, a német fejedelmek és nemesség a szlávokat részben kiirtották, a maradványokat erőszakosan elnémetesitették. Ezen okulva tehát, méltán félhettek attól, hogyha Magyarország trónját egy hatalmas német fejedelem foglalja el, ez az idegen fajokbul nemességet fog alkotni, az idegen faju királyi városokban a német szellemet felébreszti és Magyarországnak németországbai beolvasztását meg fogja kisérleni. Azok tehát, kik ezen indokbul is magyar királyt akartak, nemcsak hazafiasan, de eszélyesen is gondolkoztak.

Mindezeket megfontolva, el kell ösmerni, hogy a függetlenségi párt czélja nemcsak jogos, üdvös, hazafias volt, de ha a zsoldos hazafiak, a fizetett rablók, a fanatikus papok a nemzet egyesülését meg nem gátolják, a függetlenségi politika kivihető lett volna, — Magyarország helyzete a nagyváradi békekötéskor szomoru, de kétségbeejtő nem volt, a tatárdulás az országot mind anyagilag, mind fisikailag jobban megrontotta, mint a mohácsi csatával megkezdődött válság és mégis az ország Béla eszélyes kormánya alatt régi helyét ismét elfoglalta.

Magyarország, ha török fenhatóság alatt egyesül, nemcsak a török segélyére, de Európa egy részének szövetségére is számithatott volna, a francziák már a gyáva, tehetetlen Jánossal is szövetkeztek és hogy ez meg nem szilárdult, ezt csak János tehetetlensége okozta, ki kötelezettségét soha sem váltotta be, számithatott volna ezenfelül a németprotestánsokra, kik nemcsak vallások, de lételökért harczoltak, mert V. Károly nemcsak vallások ellen harczolt, de a vallás ürügye alatt a kis fejedelmek országait akarta elfoglalni és az örökös német császárságot megalapitani. Ezen szövetség elegendő erővel birt volna V. Károly és családja megfékezésére, mert a Habsburg-háznak hatalmi mérlegében a tulsulyt Ferdinánd segélye adta meg, ha Ferdinándot a nálánál hatalmasabb magyar király foglalkoztatja, Ferdinánd, testvérét sem az olasz, sem a német hadjáratokba nem segithette volna. — A franczia király a magyarnak katonát nem adhatott volna, mit nélkülözhetett, mert Magyarország bőséges és jó katonai anyagrul rendelkezett, de segitette volna pénzzel, mire nagy szüksége volt. — Magyarország egyesülése nemcsak Magyarország nagyhatalmi állását biztositja, de a világpolitikában is lényeges fordulatot idézett volna elő; a nagy Törökország már a hóditó Solimán alatt magában hordta a romlás magvát. Ha a bomlás bekövetkezik, Magyarország a török függéstül nemcsak megmenekül, de feudalis alapon magához csatolta volna régi tartományait, Szerbiát, Moldvát, Oláhországot és Boszniát, mert ezek magokba a roskadozó töröktül sem menekülni, sem magokat fenntartani nem tudták. Az európai állomok közt alakult volna egy hatalmas állam, mely önérdekébe felkarolta volna a lengyelek ügyét és Oroszországot nem engedte volna természetes határain tul terjeszkedni. A függetlenségi párt politikája nem volt ábránd, de a

józan ész a szabadság politikája, a nagyváradi békekötéskor ez már nem feltevéseken és eshetőségeken, de tényeken alapult, mert Ferdinánd esküjének minden pontját megszegte, irányát elárulta, tehetetlenségét bebizonyitotta, ennélfogva a nagyváradi béke után, önérzetes igaz magyar csakis a függetlenségi párthoz csatlakozhatott.

A Független magyar párttal szemben állt az osztrák-magyar párt. — Ezen párt kezdetben tisztességes, hazafias párt volt, jelöltje az alkotmányt kivétel nélkül megerősitette, sőt a magyar nyelvet, az ország épségét esküvel biztositotta. — Látszólag a király nemzetisége volt a különbség, a függetlenségi párt kizárólag magyart, — az osztrák-magyar párt idegen fejedelmet akart megválasztani. — A függetlenségi pártot Zápolya János régen tüzelte, Zápolya már fiatal korában esengett a korona után, — az ellenzéket mesterségesen szitotta, a hatvani országgyülésen fényes diadalt aratott és szómesterét Verbőczyt nádorrá tette, de midőn a királyi párt tömörült, el is ejtette. A mohácsi csata idejében nagy sereg élén állott. ha Pestig megy, a Duna mellékét megmentheti, a csatavesztés hirére azonban átszaladt a Tiszán. — A magyarpárt egyedüli jelöltje Zápolya Janos többeket hosszas ellenzéki vezérkedése alatt megsértett, ezeket az ellenszenv vitte az osztrák táborba, sokat odavitt Zápolya kicsinylése; és e kicsinylés teljesen indokolt volt, mert Zápolya közönséges fondorló, tehetség hazafiság, bátorság nélküli önző gyáva egyéniség volt, ki vagy szaladt, vagy alkudozott, a válság legyőzésére teljesen képtelen volt. — Az osztrák párthoz sokan csatlakoztak a németsegély iránti bizalombul, a Habsburgházat igen nagy hatalomnak tartották, a német birodalom segélyével a török kiüzését könnyü hadműveletnek képzelték. A tanult eszes Ferdinándot jeles ki-

rályi egyéniségnek tartották, és miután önként mindenre megesküdött, alkotmányos érzelmeibe nem kételkedhettek. — A Habsburgház hatalma óriásinak látszott, és kétségkivül ha a reformatio meg nem izmosodik, döntő világhatalommá válik, a reformátió hatalmát a magyarok a párt alakulásakor nem ismerték, ennélfogva a Habsburgház hatalmábani bizalom indokolt is volt, — Ferdinánd előzékeny, eszes, tevékeny fiatal ember volt, ki mindenkinél jogos reményeket támasztott. Azokat tehát, kik osztrák-magyar párttá alakultak, a mohácsi csata után sem hazaárulók, sem idegen zsoldosoknak mondani nem lehet, mert a párt alapeszméjét az ország egysége, alkotmányának fentartása képezte, a németek hatalmas segélye valószinü volt. A nagyváradi békekötéskor azonban, már a hatalmi köd eloszlott, a helyzet teljesen megváltozott. — A reformáczio Németországban megerősödött, a Habsburgház ellen erős ellenzéket alakitott, a német segitséget lehetlenné tette. — Ferdinánd egyéni gyávaságát, királyi tehetetlenségét konstatálta 10 évi uralma, 10 év alatt személyesen a csatában egyszer sem vett részt, az országnak hoszasb ideig ura volt, és nem bir a szervezni, a török előtt kiszaladt, esküjének minden pontját megszegte. E 10 év meggyőzhette a hazafiakat, hogy az ország csak saját erejével, és csak ugy menthető meg, ha magyar királynak valódi magyar, az idegen érdekektül teljesen független egyéniség választatik. Ferdinánd 10 évi uralma után, az osztrák-magyarpárt politikai létalapját elvesztette, osztrák zsoldos udvari párttá aljasult, mely a hatalmat konczért támogatta, lett német inas, utódai lassanként eladták az ország államiságát, szabadságát, nyelvét, — és lettek tányérnyalói, bukfenczesei, nem csak a császár-királyi háznak, de a cseh-osztrák nemesség, a bécsi zsidók, az osztrák pénzembereknek.

A függetlenségi pártnak a nagyváradi békekötés idejében, sem vezére, sem irott programmja nem volt, — programmja, e két tételben állt: nemzeti önállás, a német elleni gyülölet, a függetlenség, az önállás magasztos eszméje, a gyülölet minden hasonérzelmüeket egyesitett, és ez erősebb ragasz volt a legfényesebb programmnál, mert az elsőt minden igaz hazafi érezte, a másodikat az idegenek méltatlanságai a tömeg szivébe véste. Az ország felosztása után ezen párt ellenzéket képezett Pozsonyban, az erdélyi fejedelmi udvarral bensőleg össze volt kötve. Minden időben Magyarország önállásaért harczolt, sokszor közel ért czéljához, teljes sikert azonban a főurak, a papság árulása az osztrákház szerencséje miatt nem arathatott, hogy azonban Magyarország magyar maradt, és legalább tartományi függetlenséggel bir, e pártnak tulajdonitható, mely a hazáért tömegesen elesett a csatatéren, ezrenkint veszett el a hóhér bárdja, kötele és golyója alatt, egy része kiüzetve, hazátlanul bolyongott, a hazát azonban a legkétségesebb válság közt sem árulta el, a függetlenség zászlóját, habár a párt néha törpe kisebbséggé olvadt, folyton lobogtatta.

X.

Ferdinánd és János uralma I. Ferdinánd haláláig.

A nagyváradi béke rövid pihenőt adott a nemzetnek, e pihenés azonban drágán vásároltatott meg, mert Solimán ellen készülni kellett, János maga 80,000 embert állitott, ez megmutatta Magyarország hadi képességét. Solimán a magyar nemzet egyesülésétül megijedt, Martinuzzi a Sultánnak és nagyvezérnek nagy ajándékot küldött, és a nagyváradi szerződést tagadta, a megdöbbent Sultán a hazugságot elhitte. A béke azonban, lényegileg tisztes fegyverszünet jellegével sem birt, mert titokban mindkét király egymás ellen áskálódott. — 539. János Izabellát Zsigmond lengyel király leányát nőül vette. 540. Ferdinánd Solimánnál János elkergetését szorgalmazza, hűbéri adót ajánl, Majlát és Balassa vajdákat megveszi, Erdélyben lázadás tört ki, melyet Martinuzzi, Zápolya minisztere, igen rövid idő alatt levert. Julius 23-án a gyáva János 53 éves korában meghalt, fia gyámjaul Martinuzzit és Petrovicsot rendelte, — Perényi Péter magát a kanczellárságért ujólag eladta Ferdinándnak, hogy ez utolsó vására volt, nem rajta mult. Szeptember 2-án Martinuzzi, János Zsigmond, János csecsemő fiát a Rákoson királylyá választotta.

Ferdinánd, a nagyváradi szerződés értelmében, a János által birtokolt országrészt követelte, de részint mert a békekötésben kikötött feltételeket nem teljesitette, és nem teljesithette, mert a János fia számára kikötött birtokok nagy részét már elajándékozta, részint pedig mert Izabella a koronához, Martinuzzi az uralomhoz ragaszkodtak. — A János birodalmábani nemesség nagy része, a német uralmat gyülölte, Ferdinándot Magyarország egysége fentartására képtelennek tartotta. — Izabella a kormány hiveire és a törökökre támaszkodva, az ország átadását megtagadta. — Ferdinánd egy kis seregét Fels vezérlete alatt Buda elfoglalására küldte, a sereg azonban rövid ostrom után eredménytelenül haza ment, Solimán a gyermek János Zsigmondot királynak ismerte. Ezen hadjárat Ferdinánd tehetetlenségének és a hangulatnak fényes bizonyitéka, a vizkóros Zápolyának betegségét jól ismerték, halála napjait előre számitották, egy fél ország forgott koczkán és Ferdinánd mégis csak 10 ezer embert tudott összeszedni, hivei váraikban dőzsöltek, összetett kézzel várták a csudát és nevették a német vezér bukását. János Zsigmond helyett Martinuzzi barát kormányzott, a hadügyet a vitéz, de meg bizhatatlan kalandor Török Bálint vezette. — 541-ben a német rendek a török ellen 4 hónapra 10,000 gyalogost és 2,000 lovast szavaztak meg, — Ferdinánd fővezére, Rogendorf 20,000 emberrel május 3-án Buda ostromát megkezdte, augusztus 21-én azonban a német sereg török segélylyel szétveretett. — Augusztus végén Solimán török császár Buda alá jött és a gyermek hűbéres királyt táborába rendelte, a csecsemőt a Budán levő főurak a szultán táborába kisérték, kiment a párt esze, Martinuzzi, a párt kardja, Török Bálint fővezér is. — Solimán a fők kivonulása által teljesen a helyezet ura lett, — a gyermeket és a főurakat mindaddig letartóztatta, mig a magára

hagyott Izabella a szultán parancsára a várat át nem adta, Török Bálintot vasra veretté és magával vitte. — Verbőczy Istvánt Buda és a török hódoltság főbirájává nevezte. — János Zsigmondnak Erdélyt és a tiszántúli részt meghagyta, sőt ha nagykoruságát eléri, Buda visszaadását is megigérte. A magyar államot Buda elfoglalása véglegesen megdöntötte, Solimán ravasz eljárása sokakban kiolthatlan gyülölséget támasztott a hitszegő török ellen, sokan elcsüggedtek. — Buda elestével elveszett az ország, a hadműveletek központja. — A budai török basák a fegyvernyugvás és béke alatt, az országbul csel és árulás által többet elhóditottak, mint Solimán összes hadjáratai alatt, — mig Soliman Budának ura nem lett, kedvező feltételek alatt segitette a magyar pártot, Buda elfoglalása után parancsolt, — az ország tekintélyes részét elszakitotta és birodalmához csatolta. — Buda elfoglalása nemcsak meglepetés, de nagy ostobaság, vagy árulás műve volt. — A gyermek bemutatását kétségkivül megtagadni nem lehetett, mert János Zsigmond uralma Solimánra támaszkodott, — Solimánt tehát a gyermek bemutatásának megtagadása által megsérteni nem lehetett, ostobaság vagy árulás volt azonban Martinuzzinak és Török Bálintnak a török táborbani együttes megjelenése; a két főnek a táborbani jelenléte a gyermeknek sem trónját sem életét nem biztositotta, mert ha Solimán erőszakhoz akart volna nyulni, amint Török Bálintot letartóztatta, épen ugy magával vihette volna János Zsigmondot és Martinuzzit, de az erőszakot Solimán érdeke nem parancsolta, mert ez esetben Budát ugyan megnyeri, de az egész ország egyesül ellene, tehát Buda birtoklása is kétségessé vált volna, — ellenben ha Buda a ravasz Martinuzzi, vagy a bátor Török Bálint alatt, az ország birtokában marad, ketségkivül ideiglenesen a gyermeket kezes-

képen magánál tarthatta volna, de a magyar pártnak megmarad uralmi központja Buda és ez Solimannak épen ugy ellentállhatott volna, mint három hónapig ellentállt Ferdinánd hadseregének, Martinuzzi a törökkel Buda várábul, mint hatalom hatalommal, alkudozhatott volna Solimannal. A csecsemő fogsága a pártra bontólag nem hat, mert Zápolyának személyes pártja nem volt, hiveit részben érdek, de főleg Magyarország függetlensége és önállásának eszméje kötötte a gyermekhez; az eszme az érdek hiveit a tehetetlen gyermek fogsága nem robbantotta volna szét, ha a ravasz, az erélyes barát kezében megmarad a hatalom. — A gyermek élete sem a fogság által nem veszélyeztetett volna, mert kétségkivül a fejedelmek követtek el gyilkosságot, de a politikai gyilkosságoknak minden időben két indoka volt, személyes boszu vagy érdek, — ez esetben mindkét indok hiányzott, a csecsemő Solimánt nem sérthette meg, apját mint teremtményét Solimán kedvelte, a politikai érdek a csecsemőnek ápolását követelte, mert ha megöleti, pillanatra az egész ország vagy ellene támad, ez esetben nemcsak Budát be nem veheti, de eddigi hóditásait is veszélyezteti, — vagy a függetlenségi párt egy erélyes magyart választ királynak, ezzel nehezebben rendelkezhetett volna, mint a csecsemő gyámjaival kik mint gyámok, korlátlanul nem rendelkezhetvén, a szultántul jobban függtek, mint függött volna a király. — Minden vár papirosfal, vezér, parancsnok nélkül, a várat elhagyó parancsnok a magyar törvény szerint halállal büntettetett, sem hadvezér, sem miniszternek nem szabad a reábizottak sorsát előre nem látható esélyeknek kitenni, mindkettőnek tudni kellett, hogy Buda sorsa tőlük függ, a ravasz barát Európa legügyesebb, legeszesebb államférfiai közé tartozott, ő ostobaságot sohasem követett el, de árulást igen, — a protestáns Török Bálint ha-

talmát feszélyezte, bár erre adataink nincsenek, azt kell hinnünk, hogy Martinuzzi elárulta a szultánnak, azért hogy a szultán Török Bálintot elzáratva, egyedül uralkodhassék és jóltevője családját és hazája ügyét később Ferdinándnak drágábban adhassa el. Török Bálint egyénileg sajnálatot nem érdemelt, hadi pályáját egy fontos végvárbeli gyáva szökéssel kezdte, a két király alatt köpenyforgató közönséges áruczikk volt, egyszer egyik, másszor másiknak adta el magát, honfiait kegyetlenül rabolta, János végnapjaiban ismét Ferdinánd titkos hive volt, János halála után az özvegyhez csatlakozott, mert a szoknyakormány alatt többet remélt rabolhatni.

542. Szeptemberben Ferdinánd a török ellen 80,000 embert szedett össze, a hadsereg felénél több, németbirodalmi seregekből állott, a magyar seregeket Perényi Péter kanczellár vezérelte, ki magát Ferdinándnak János király halála után a kanczellárság és uradalmakért ujólag eladta. — A nagy német hadvezérek Budát bevehetetlennek hirdetve, Pestet ostromolták. 6. októberbe, a nagy sereg siker nélkül eloszlott, a király Perényi Pétert erőszakosan elfogatta, és osztrák várába küldte. Ez évben halt meg, mint török-magyar biró Verbőczy István, egykori nádor utóbb kanczellár. Verbőczy mint szónok és jogász, a magyar törvényhozás kitünő alakja, az általa rendezett harmaskönyv, világosan szabatosan van szerkesztve, sokkal világosabb, értelmesebb, határozottabb a jelenlegi műveknél, melyek nagyrésze vásári munka, a németnek rossz forditása jelenlegi viszonyainkkal ellentétes, ennélfogva káros, — Zápolya felléptekor azonnal az ellenzékhez csatlakozott, lángoló szónoklatával a Zápolya ügyének használt annyit, mint a dusgazdag Zápolya kincseivel, mint politikus, gyáva, ügyetlen, tehetetlen, nagyravágyó egyéniség volt, — a hatvani országgyü-

lés a középosztályu nemest letaszitva, a főur Báthoryt nádorrá választotta. — A közmondás azt tartja, akinek Isten hivatalt ad, ad hozzá észt is. Verbőczyvel ellenkező történt, Verbóczynek mig nádor nem lett, éles esze volt, a nádorság fénye azonban elvakitotta, elbutitotta, — az ellenzék vállain felemelkedett, a nádor régi barátjait mellőzte, az udvar kegye a főurak barátsága után esengett, — az udvar, a főurak, az eszes de gyáva forradalmárt, a szerencsefit, nem fogadták be, régi barátjai a csuszó főur iránt meghidegültek, a királyné által szervezett reactionárius „kalandorok“ egyesülete szemei előtt alakult, — azt hivé, hogy ha vak és siket lesz, hivatalába maradhat, — a bányavárosokba ment biráskodni, ellenei azonban nem csak a nádorságbul lökték ki, de hűtlenségi keresetet is rendeltek el ellene, gyávasága kitünt a bécsi követségnél is, János király Ferdinándhoz Bánfival követnek küldte, a nagy törvénytudó utközben betegséget szinlelt, és elmaradt, — János királyhoz valódi hűséggel ragaszkodott, ő volt az egyedüli kitünőség, ki ezen nyomorult korszakban Ferdinándnak el nem adta magát. 542. Februárban Ferdinánd Beszterczére országgyülést hitt össze, — Ferdinánd az ellenpárt legyőzésére fel akarta használni, a Buda feladása által támadt ingerültséget. — Az országgyülés következő törvényeket hozott.

26. Egy évi adóba minden kapu (házhely) után 1 forint ajánltatik.

28. Az urak jobbágyai becsültessenek meg, egy házhely értéke 40 forintban állapittatik meg, a földesur ezen érték $^1/_{60}$-adát, vagyis, házhelyenkint 66 denárt sajátjából hadi adóba köteles fizetni.

29. Az 1 helyes nemesek, lovaik, hadi fegyverzetek és ruháik kivételével, összes értékök $^1/_{60}$-adát tartoznak adóba fizetni.

30. A szabadvárosok polgárai, öltözékeik és feleségeik ékszerei kivételével összes ingó és ingatlan értékök $^1/_{60}$-át adóba kötelesek fizetni, ezenkivül jobbágyaik a 26. és 28. meghatározott adót a megye pénztárába.

32. 33. A nemesek személyesen és jobbágyaik egy ötödével tartoznak felkelni.

34. A kanonokok maguk helyett 1 lovast állitsanak.

35. Az apátok, prépostok, lelkészek, kik zászlóaljat nem tartanak, jövedelmök $^1/_{10}$-ed részét adóba fizetik.

36. A főurak azt kivánják, hogy a főnemesek, egyháziak és jobbágyaik, és az egyhelyes nemesek adója egy bizottságnak adasson, és e bizottság által kezeltessen, a bizottság álljon 5 tagból, az 5 közül a főurak és egyháziak által kettő, a főnemesből 3 választassék.

A nemesek ellenben azt kivánják, hogy a főurak és egyháznagyok kivételével az adó a megyéhez fizettessék.

Ezen különböző kivánalmakrul a királyi megerősités mélyen hallgat.

37. 40. Az idegen kereskedők áruczikkeik értéke $^1/_{40}$-ed részével adózzanak.

45. 47. Az uj harminczadok töröltessenek el, a magánosok által bitorolt harminczadok a királynak adassanak vissza.

46. A nemesek a házi szükségeikre vásárolt áruczikkektül adót nem fizetnek.

50. Évi zsolddal nem biró huszár havi fizetése 3 forint.

A többi törvényczikk leginkább, a számos foglalások, rablásokrul szól.

Pozsony 542. november.

15. Az egyhelyes nemesek a 60-as értékadóba fizessenek házhelyenkint 50 denárt.

17. A megyei rónokokat és kincstárnokokat, őfelsége számoltassa meg, a hadsereg költségein felül maradt összegeket kincstári tisztjei által vétesse be, a tisztek ezen összegrül az országgyülésen számoljanak be.

21. 36 házhelytül 1 pánczélos lovas.

25. Az egyhelyes nemesek 5-en 1 pánczélos lovast állitsanak.

28. A nádor az igazságügyekben igen szükséges volna, de miután nádort csak az egész ország választhat, jelenleg az igazságügyek kezelésére, a király a rendekkel együtt válasszon egy alnádort.

30. Őfelsége a helytartóhoz nevezzen ki 4 egyháznagyot és 4 főurat, — a helytartó ezek tanácsával intézkedjék.

11. A nemesek, az előbbi országgyülés határozata szerint, értékük 120-ad részét sajátjukbul adóba fizessék.

Mindkét országgyülésen látszik az alkotmányos érzelem sülyedése. A beszterczei 28. törvényczikk értékadót alapitott meg, ezen értékadó a jobbágybirtok jövedelmének 27 százalékát foglalta le, ezenkivül a személyes és a jobbágyok $^1/_5$-éveli felkelést, ez mindenesetre igen nagy teher volt, akkor, midőn a jobbágy-birtok a fejletlen földmivelési viszonyoknál fogva a nemesi birtok legjövedelmesebb részét képezte. A 28. törvény a nemesi egyenlőség nyilt felforgatása, mert a birtokos nemes csakis jobbágy, és nem saját birtoka után fizetett adót, miután a nemesek egyenlőségét számos törvény szentesitette, a legnagyobb igazságtalanság volt a szegény nemesre, ki különben is csak nyomorgott, birtok-adót vetni, a nemesi egyenlőséget megtámadó bitorlási kisérletnek tekinthető, a gazdagoknak a 36. §-ban kifejtett azon kivánalma, hogy az ő, az egyháziak, az egy telkes nemesek adója a megye kezelésétül elvonasson és választott kincstárnokaik ál-

tal kezeltessék. — Valóságos jogfeladások a pozsonyi 28. és 30. törvényczikkek. Az elsőben, ahelyett hogy a nádorság betöltését követelnék, a nádor-választást bizonytalan időre felfüggesztik, akkor, midőn a király az országban nem lakván, a felelős nádorra, mint az alkotmányos kormányzat felelős biztositékára a legnagyobb szükség volt. — A 30. törvény, midőn a k. helytartóságnak, tehát a létező ország-tanácsnak a király általi betöltését elrendeli, gyáván lemondott a felelős kormányrul, melyet Ulászló törvényei részben az országgyülés által választott az országgyülésnek felelős. Országtanácsosok választása által biztositották, kétségkivül alakilag a felelős kormányzat megmaradt, mert az országgyülés a kinevezetteket is felelősségre vonhatta, valódilag azonban megszünt, mert a helytartóságbul a nemzet bizalmát biró választottak kizárattak és a tanács tisztán a király szolgáibul állt. Az egyéni szabadság durván megsértetett Perényi Péter kanczellár elfogatása és idegen országbani elzáratása, idegen törvényszék biráskodása. Perényi Péter sem buzgó hazafi, sem jellemes férfi nem volt, — mert Ferdinándnak és Jánosnak felváltva többször jó áron eladta magát, nemes társai az egyház, a korona birtokait folytonosan rabolta, Ferdinánd azonban gyakori árulásait nemcsak megbocsájtotta, sőt kanczellárnak nevezte ki, az utolsó hadjáratban a magyar seregeket vezérelte, hűtlenséget nem követett el, csak rabolt, elfogatása által tehát az egyéni szabadság erőszakosan tiportatott. — Rablásaiért, bármely hazai biró elitéli, mert ezek világosak, nyilvánosak voltak, a rablást törvényeink keményen büntetik; nem menti tehát az erőszakos eljárást a törvény hiánya, de különben Ferdinánd nem is volt érzékeny a rablás iránt, mert a megromlott korszakban rabolt minden főur, rabolt Ferdinándnak minden katonája és vezére, ha tehát igazságosan, királyi-

lag járt volna el, főurak, katonák, egyháznagyok nélkül marad. Nem menti az erőszakos, a politikai kényszer sem, mert Perényi Péter nem volt népszerü, Izabella nem segélyezhette, mert ő maga is nagyon ingott. Perényi maga Ferdinánddal nem daczolhatott volna, a törökhözi átpártolástul nem lehetett tartani, mert midőn Soliman fogiya volt, a szabadsága váltságául követelt Valpó és Siklós várai kiadatását is megtagadta. — Perényi elfogatása és rabsága, Ferdinánd részérül csakis tüntetés volt az alkotmány és protestantismus ellen, — Perényi protestáns és főur volt, — Ferdinánd meg akarta mutatni, hogy, az alkotmányra nem sokat ád, és vak engedelmességet követel, a protestánsok fejét elfogatva, a gyülölt felekezetet legerősebb támaszoktul akarta megfosztani, vezérében a felekezetet reményelte megtörni, mely már Török Bálint elfogatása által is erősen sujtatott. — Ha a pozsonyi országgyülésbe a legcsekélyebb nemzeti önérzet van, az egyéni szabadság durva megsértőjének megtagadja az adót és katonát, ellenkező történt, nemcsak mindent megszavaztak, de még a nádorság betöltésének elódázásába is beleegyeztek, a felelős kormánytanácsosok választásárul is hallgatag lemondtak, tették pedig ezt akkor, midőn a fényes német 80,000-bül álló hadsereg Budát nem is merte ostromolni, és három hónapi henyélés után a budai basa által szétugrasztatott, ez maga meggyőzhette volna az osztrák-magyar urakat, hogy Ferdinánd nem a vélt nagyhatalom, hogy a németek saját területüket meg tudják védeni; de a töröknek Magyarországbuli kiüzéséhez nincs sem kedvök, sem erejök, a szolgaságért nem kapják meg az ország egységét. — Ezen végvárosi országgyülések azonban az országot nem képviselték, mert a nemesség személyesen nem jelent meg, Erdély, a tiszai alsó részét Horvátország, Szlavonia, a török hatalma alatt nyögött

még a dunadivéki megyék is távol voltak, — az egész országgyülés állott a főpapok, főurak, 60 nemesbül, a papok vallási érdekbül semmi áldozattul sem riadtak vissza, a főurak valóságos hitvány közönséges zsoldosok és rablók voltak, kik rablásaik elnézése, a pénz vagy birtokban adott judás-bérért megcsókolták a fekete-sárga korbácsot. A közép nemesség képviselői 60-as kis csoportja, Pozsony német ágyui torkában vagy a többi erőditett városokban, függetlenségét nem tarthatta fel, uszott az árral, mely a nemzetet a szolgaság posványába hajtotta, a jobbak, a nemesebbek, a követséget visszautasitották. 543-ban ismét Beszterczén tartatott országgyülés 9., 10. §. minden házhely 2 frt adót fizet, mely is a megyei küldöttek által hajtatik be. 75 denár katona-fogadásra fordittassék.

11. Az adóbul a nemesek 100 jobbágy után 4 könnyü lovast, sajátjokbul kettőt tartoznak kiállitani, ezenkivül a vagyonosak tartoznak személyesen felkelni, az egyhelyesek 5-en egyet kiállitani.

18. A királyi városok katona-adója, miután tettleg katonát tartanak, megszüntetik.

20. A kapitányoknak minden megye 100 frtot fizet. A A többi törvénysértés, rablások és foglalásokrul szól Thurzó Elek, Perényi Péter protestáns barátja, Perényi bukása által meggyőződve, hogy Ferdinánd előtt a protestantizmus bűn, a magas állás nem biztositék, sőt inkább veszedelmes, hogy engedelmessége által az udvari kört kiengesztelje, és a Lajos és Ferdinándtul nyert nagy uradalmakat megtarthassa, a helytartói fényes állásrul leköszönt, helyébe Ferdinánd helytartóul Várdayt nevezte, ki a helytartóságot oly ügyesen kezelte, hogy rövid időn saját primási vára Esztergom is a török kezébe került. 544. A török basák Visegrád, Hatvan, Nógrád, Simon-

tornya, Ozora, Monoszló várakat elfoglalják, Ferdinánd folytonosan Izabella és párthiveivel alkudozott. Martinuzzi János Zsigmondot elárulta, Ferdinánd által Magyarország kincstárnokává neveztetett. Fels Magyarország főkapitánya és a budai basa ideiglenes fegyverszünetet kötöttek. Ferdinánd 545-ben Nagy-Szombatban országgyülést tartott, mely következő törvényeket hozott.

5. A nemesek személyesen csak akkor tartoznak felkelni, ha a király táborba száll, kötelesek 10 jobbágy után 1 katonát kiállitani.

20. Az alispán, ha alkalmas, a megyei katonaság vezére, ha alkalmatlan, a megye más vezért válasszon.

21. Az egyhelyes nemesek is kötelesek fejenkint felkelni.

27. A megyei katonaság a zsoldosok közé ne osztassék. Megyénként az élelem mennyiségét az alispán 3 választott társával határozza meg.

24. A királyi és bányavárosok hadi adóját a király tetszése szerint határozza meg, jobbágyaik azonban a megyei pénztárba fizetnek.

40. A véghelyek védelmére kapnukint 1 frt, őfelségének 25 denár szavaztatik meg, — kezelőül 1 főur és 1 nemes választatik.

42. A pénzverde és harminczadók jövedelme is a véghelyekre fordittassék, a kincstárnok magyar legyen. — Ezen szakaszt a király elvetette.

45. Perényi szabadon bocsájtásáért könyörögnek, érte jótállást ajánlanak.

Martinuzzi Debreczenben tartott gyülést, melyben a törökadót megszavazták és a török elleni védelmét szabályozták. A budai basa Fehérváron a királyok sirjait felbontotta, ékszereiket elrabolta, Jánost a királyok közül kidobatta.

546. Január 25-én Pozsonyban tartott országgyülés következőket határozott.

4. A király a törökkel kötendő béke vagy fegyvernyugvásban magyarok tanácsával intézkedjék.

5. Házhelyenkint a jobbágyoktul 2 frt, a nemesektül 25 denár adó rendeltetik.

6. Egyhelyes nemes fizet 50 denárt.

7. A papok sajátjokból jobbágyaiktul házhelyenkint 50, minden pár hivek után 1 denárt fizetnek.

11. A megye, az alispánok és szolgabiráknak a birságleveleket adják ki, az illetők rendes fizetéseikkel elégedjenek meg.

12. A megyei adópénztárnokok fej- és jószág-vesztés terhe alatt Pozsonyba számoljanak be, — a nálok levő pénzt adják át, őfelsége a hátralékokat hajtassa be.

9. Az adó kivetésére őfelsége minden megyébe kinevez 1 rónokot, a megye választ 1-et, kik esküt tesznek le, a megyegyülésen a két egyén a szolgabiróval az adót hűségesen irja össze.

15. A király az adókezelésre magyar kincstárnokot nevezzen. — Az ország és Rendek ősi szabadságait és szabadalmait sértetlenül tartsa meg, minden ügyekben magyar kanczelláriája által intézkedjék, parancsolja meg minden nemzetbeli alattvalójának, hogy Magyar- és Tótországban ezen rendeleteknek engedelmeskedjenek, a király nagyobb pecsétjét a magyar kanczellárnak adja át, — és ezen nagyobb pecséttel intézkedjék.

17. 18. A király táborba szállása esetében a nemesség személyes felkelése elrendeltetik.

19. A király az ország védelmére, a lázadók és engedetlenek megfékezésére az országban állandó hadseregett artson, és pedig nemcsak magyarok, de idegenekbül is.

30. A törvényszékek rendesen tartassanak meg.

37. Az alispánok, miután eddig egy kimenetelért 12 forintot is zsaroltak, ezentul ahol birságot kapnak, semmit, ahol nem kapnak, 1 frtot számitsanak.

59. A lengyel király a magyarországbani behozatalt eltiltván, őfelsége ezen tilalom megszüntetését eszközölje ki, ha pedig a lengyel király a tilalmat meg nem szüntetné, őfelsége a Lengyelországbani bevitelt, Magyarország, Morva és Sziléziából tiltsa be. A többi törvények nagyrészt az erőszakos foglalások, birtok, jogi perügyek, katona-fogadásrul rendelkeznek.

A három országgyülés határozatai nagy részben ismétlések, — a királynak a táborbani megjelenése, a személyes felkelés, mindennapos diplomatikus ámitássá vált, a szükkeblü nemesség jól ismerte Ferdinánd gyávaságát, megjelenéséhez kötötte a felkelést, de ezért csata-kardját sem köszörültette ki, mert tudta, hogy a király nyilt táborba sohasem fog megjelenni, — ez tehát olcsó nagyszáju hazafiság volt. — Teljesen hatástalanok voltak a rablás, foglalás elleni szigoru határozatok, mert főleg a hatalmasok raboltak, ezek jóbarátságban álltak az osztrák kapitányokkal, a helytartóság és, nádori helyettessel, a megyék magokra hagyatva, nem birtak a hatalmas rabló várurakkal, a rablás csak ugy szüntethetett volna meg, ha Ferdinánd egy erős sereg élén személyes hadjáratot indit a rablók ellen, erre azonban Ferdinánd legkisebb hajlamot sem érzett, mert német ügyeivel teljesen el volt foglalva, uralmának legerősebb támaszai a rabló-főurak voltak, kiknek ennélfogva rablásait elnézte. Az 543. 9., 10. szakasza az országgyülés férfiasabb jellemére mutat, mert az adót kizárólag a megye küldöttjeivel hajtatja be. 75 denárt külön katonafogadásra tart be, — az ország komoly védelmére mutat a 11-dik §., — mely 100 házhely után két lovas tartását

rendeli el, — sajnos, hogy ez nagy részben csak papiroson maradt. Az 545-iki 27. törvény az osztrák önkény elleni czélszerü intézkedés volt, mert ha a Ferdinánd által behozott szokás fennmarad, a megyei katonaság a királyság engedelmes zsoldos csapatjává aljasul. — A 24. §. azonban a városok jogainak nyilt megsértése, jogfeladás, mert a városi hadi adó meghatározását kizárólagosan a király önkényére bizza. — Határozott jogfeladást és alkotmánysértést képeznek az 546. 4. és 19. szakaszok, — az első ugyanis, a török béke vagy fegyvernyugvásnál a magyar tanácsosok meghallgatását kéri, midőn Ulászló törvénye minden államszerződés érvényét a választott és kinevezett országtanács beleegyezéséhez köti, ezen törvény már ezt nem követeli, csak azt kivánja, hogy ezen ügyekben csak magyarok tanácsával éljen, tehát nem az országtanács, sót nem is a helytartóság tanácsával, ezen czikk tehát a béke és fegyvernyugvás-kötés jogát kizárólag a királyra ruházza és pedig annyira, hogy a magyarok meghallgatása is, nem kötelezőleg, de csakis kérőleg van kifejezve; az alkotmány legerősebb biztositékának feladását képezi, a 19. szakasz, ezen törvény megengedi, sőt felhivja a királyt, hogy állandó, idegenekbül állható hadsereget tartson. — A várőrségekül alkalmazott rendes hadsereg kétségkivül szükséges volt, mert a megyei katonaság állandó szolgálatra és várőrségre nem volt kötelezve, ezen hiányt azonban a megyék által fizetendő, a megyék főispánjaitul függő zsoldosok által lehetett volna pótolni, — ez esetben a várak védelme biztositva lett volna és a nemzet az önkénynek a fegyvert nem adja kezébe, kétségkivül a zsoldosokat ingyen nem lehetett tartani, és az ország az adómeghatározási jogát fenntartotta: az adómegszavazási jog azonban, ha a fejedelem idegen zsoldosokat tarthat és zsoldosai felett szabadon rendelkez-

het, ábránd, mert a tömör katonai hatalmat csakis forradalommal lehet megtörni, de az idegen sereg ellenkezik a nemzeti önérzettel is, mert hazája, tűzhelye védelmét csak gyáva nemzet bizza idegenekre. — Az idegen zsoldosok csakis oly államba alkalmazhatók, hol elegendő és alkalmas katonai anyag nincs, — Magyarországban a katona-anyag sem nem hiányzott, sem gyenge nem volt, — mert az alsó nemesség több százezerből állott, ezen osztály tagjai bátrak, erősek, valódi katonának termettek voltak, a hadi szolgálatra, szegények lévén, szivesen vállalkoztak, a törökök elleni hadviselést jobban értették, a várakat hősiesebben védelmezték, mint a jött-ment spanyolok és németek, kiknek csak salakja jött Magyarországba, mert a java hazájában, sőt Franciaországban is nyert szolgálatot. — Ezen bérenczek Magyarországot közzsákmánynak tekintették, a török előtt szaladtak, a várakat félelemből vagy pénzért feladták. — Az állandó idegen hadsereg, gyümölcsét csakhamar meghozta, a katonaság rablásai elleni panasz megörökült, az adó eddig ösmeretlen nemei alkalmaztattak az országgyülés megkerdezése nélkül.

547. Ferdinánd a törökkel 5 évre fegyverszünetet kötött, a békeért a töröknek évi adófizetésre kötelezte magát, tettleg tehát épen oly hűbéres lett, mint elhunyt ellenfele, János király; — Perényi Pétert ez évben szabadon bocsátotta. 548. A nagyszámu protestánsok zsinatot tartottak. A két testvér, Károly és Ferdinánd nagy diadalt arattak. Károly a smalkaldi protestáns szövetséget Műhlbergnél legyőzte, Ferdinánd az alkotmányos csehet, a német protestánsok szövetségeseit verte le, és a cseheket Prága bevétele után lényeges jogaiktul fosztotta meg. 549. és 50. év az Izabellávali alkudozásokkal telt el, Martinuzzi sürgette Erdély elfoglalását, Izabella azonban az

uralomról nem akart komolyan lemondani, a török Izabella támogatására erős készületeket tett. Martinuzzi a védelmet szorgalmasan és ügyesen szervezte. A helyzet különös volt, mert Ferdinánd és Solimán közt fegyvernyugvás lévén, egyik hatalom sem támadhatta meg nyiltan a másikat, — a török tehát Martinuzzit mint bitorlót fenyegette, Martinuzzi mint az ország egy részének tényleges ura, sereget gyűjtött, Ferdinánd egyes csapat vezérei, támogatására rendeltettek. 850. Martinuzzi Váradról Erdélyre rontott, Izabella hiveit szétverte. 851. Martinuzzi végcsapást intézett Izabella ellen, a királyi seregektül támogatva, Izabellát egyezségre és Erdély elhagyására kényszeritette. — János Zsigmondnak a Zápolya birtokért a siléziai Opelni herczegség biztositttatott, nőül Ferdinánd Johanna leányát igérte, Izabella hitbérének lefizetésére magát deczember 24-ére kötelezte. Izabella fiával és az öreg Petrovicscsal, ki a temesi grófságot Munkácscsal cserélte fel, Kassára vonult. — Martinuzzi Szebenben országgyülést tartott, ezen Ferdinánd uralmát elismertette, minden házhelytül 32 denárt szavaztatott meg. Mohamed basa, Martinuzzi ellen indult, Törökbecsét, Csanádot elfoglalta. — Martinuzzi hazugságok és pénzzel, Konstantinápolyba a törökbasa visszavonulását kieszközölte. Martinuzzi nagyváradi püspök kardinállá neveztetett. Martinuzzi a nagy kitüntetést azonban nem soká élvezhette. Ferdinánd a hatalmas kardinált, ki érte jóltevőjét, családját elárulta és egy szép országrészt szerzett, hálául olasz bérgyilkosok által megölette. — Martanuzzi nem csak Magyarország, — de egész Európa legkiválóbb államferfiainak egyike volt. — Éles észszel, rendkivüli erély, finom ravaszságot párositott, czéljai kivitelében nem válogatta az eszközöket, nem kimélte az embereket, tanulni már nagykorában kezdett, mint egyszerü barát lépett a hanyatló Zápolya

udvarába, János királynak csakhamar első minisztere lett, a tehetetlen király uralmát annyira megerősitette, hogy a gyáva János, ki midőn az ország ura volt, koronája védelmére 6000 katonánál többet összeszedni nem tudott, midőn az ország felét elvesztette a nagyváradi békekötés után, a török ellen 80000 fegyverest állitott sikra. — Ravaszságának fényes bizonyitéka az 551. konstantinápolyi alkudozása, midőn Izabella iránti árulása világos, kétségbevonhatlan tény volt, és mégis a diadalmas basa és seregének visszahivását kieszközölte. — A kitünő államférfi mint ember, jellemtelen szennyes egyéniség volt, minden tetteiben a nagyravágyás vezette, mint kormányférfi a szegény országban kincseket gyüjtött, vetélytársa Török Bálint megbuktatásaért elárulta az ország fő várát és városát, — a kardinál-süvegért elárulta hazáját, jóltevője fiát és özvegyét.

547-tül 552-ig, Ferdinánd három országgyülést tartott 47, 48 és 50-be.

547. Törvényei. Nagy-szombat.

1. A királynak az ország védelméért hálálkodnak.

2. A törökkeli fegyvernyugvást beczikkelyezik.

5. A királynak vagy fiának nagyrészt az országban lakását kérik.

6. Magyar zsoldosok fogadtassanak, mert ezek jobbak és olcsóbbak.

8. 2 forint kapuadó ajánltatik, ebbül a zsoldosoknak 160, ő felségének és a követségeknek 40 denár.

9. Adókincstárnokoknak megválasztatnak a nyitrai püspök és Forgách Zsigmond. — A nyitrai püspök fizetésére ajánltatik havonkint 150 forint, asztalpénzül 60 forint. — Forgách Zsigmondnak 75 frt, asztalpénz 30 forint, tart az első 50, a

másik 25 zsoldost, — tartoznak zsoldosaikkal az ország kapitányoknál megjelenni. — Egy országos zsoldos havi fizetése 3 forint.

10. A kincstárnokok az adó összeirására megyénként alkalmas rónokokat nevezzenek.

17. A nemesek azon esetben, ha az ország zsoldosai a török elleni védelemre, az erőszakoskodás megfékezésére képesek nem lennének, a királyi helytartó, az ország főkapitánya rendeletére 100 házhelytül tartoznak 3 lovast és 3 gyalogost kiállitani.

20. Báthory uron kivül még más kapitány is neveztessék.

24. Régi értékü pénz veressék.

26. 27. A jobbágyoknak költözési szabadsága megadatik. — A jobbágy költözési szándékát tartozik, jövendő urának és a szolgabirónak bejelenteni, — a szolgabiró erről urát, vagy a község biráját értesiti, ha ura 15 nap alatt maradásra nem birhatja, — a szolgabiró az elköltözést engedi, előbb azonban, a szolgabiró az illetőt egy nemes jelenlétében a község előtt kihallgatja, a jobbágy esküt tesz, — hogy urát nem gyülöli, ura nem zsarnokoskodott, a szokásos szolgálatnál többet nem tétetett, többet nem fizettetett, — köteles elmenetele előtt adósságait kifizetni, — ha háza el nem pusztul, azt köteles jókarba hozni.

28. 29. Ki a jobbágyot önhatalommal, szolgabirói engedély nélkül elviszi, 200 forintra büntettetik. Ezen 200 forintért az alispán és szolgabirák, azon birtokot, melybe a jobbágy vitetett, a jobbágy urának zálogba adják, ha a jobbbágy önként szökött el, a szolgabiró megintésére a szökevényt azon ur, kinek birtokára szökött, köteles kiadni. Ha a földesur ki nem adja, mint szöktető, 200 forinttal büntettetik.

Ha a távozó jobbágynak rét és földirtásai, szőlő-ültetései vannak, ezek távozása után is tulajdonai maradnak, érsök az urnak a termés 9-edét adja, — ha a földesur ezen birtokokat magához akarja váltani, azokat a szolgabiró és 1 nemes által megbecsülteti, a becsárt lefizetve megtarthatja.

30. A jobbágyügyben hütlenül eljáró szolgabiró és alispán hivatalvesztés és 200 forinttal büntettetik.

31. A költözési ügyekben hozott itéletek felebbezhetők, a megye törvényszékéhez, a törvényszéktül a királyi táblához, a végitéletig, a jobbágy helyben marad.

32. Az alispán vagy szolgabirónak ellenálló, 75 forinttal büntettetik, ha az ellentállás véres sebet, fogságot okoz, mint nagyhatalmaskodó büntettetik, ki ez alkalommal a birót megöli, mint hűtlenségi bünös büntettetik.

34. Az ökörvám, mely csakis kevesek jelenlétében emeltetett 2 forintra, 1 forintra szállittatik, — ezt a király nem erősitette meg.

548. Pozsony.

A király jóságát köszönik.

6—14. Papok neveztessenek az üres egyházakba, a püspökök sajátjukbul iskolát állitsanak, — a világiaktul a papok jószágai vétessenek vissza, hülyéknek a papolás ne engedtessék meg. Az anabaptisták és reformátusok (Sacramentarii) kergettessenek ki. — Az elhagyott puszta zárdák, káptalanok jövedelmei, a lelkészek fizetése, iskolák alapitására fordittassanak.

18. Nádor nem választható, mert a nádorválasztás különösen kitüzendő, ha tehát a király nádort akart választani, ezt a rendekkel a király meghivó levelében tudassa.

20. A katonai kihágások felett a főkapitány itél, itelete a helytartó vagy királyhoz felebbezhető.

22. A király kegyeskedjék az országban lakni, az országot magyarok által kormányozza, a karok és rendek szabadságai épen tartassanak.

23. A parasztok fizetnek egy házhelytül 2 forint, az urak ettül 60 dénár adót sajátjukbul, a török adózók felét.

31. Az adóhátralékok hajtassanak be.

33—42. A jobbágy amennyi pénzt, élelmet, bort, érczet fizetett urának, ezentul is annyit fizessen, hetenkint szolgál 1 napot, és pedig az őszi és tavaszi szántásban minden eke földtül 1 napot, szőlőkapálás, aratás, kaszálásba hetenkint 2 napot, a zsellérek tehetségök szerint. — Az urak fejváltsága, lakodalmi költségeihez, türhető tisztes adománynyal kötelesek járulni, bün vagy kihágás nélkül, el ne zárassanak.

32. A jobbágyok költözködési joga a jövő országgyülésig felfüggesztetik, csakis azon esetben engedtetik meg:

1., ha az ur jobbágyát sanyargatja és elnyomja.

2., ha az ur jobbágyát a meghatározott különböző nemü tartozásoknál többre kényszeriti. Ezen esetben a jobbágy vagy jövendő ura a megyei törvényszéknél panaszkodjék, a törvényszék első idézésekor itéljen, ha a panasz igazoltatik, a jobbágy azonnal bocsájtasson el, az itélet nem feljebbezhető. A parasztot visszatartó, vagy ellenben a szökevényt elfogadó ur büntetése 200 frt.

70. Az alispánok nemcsak a főispánok, de az egész megye közbeleegyezésével választatnak és esküt tegyenek le, az esküt le nem tevőnek senki sem tartozik engedelmeskedni. Vice Comites non per Comitem solum, sed consensu totius Comitatus eligantur et jurent alioquis judiciis illorum nemo pareat.

66. Az egész megye kérelmére az erőszakoskodó vagy

roszul igazgató főispánok, ügyök elébb megvizsgáltatván, ő felsége által mozdittassanak el.

1550. Pozsony. 1—4. Csuszó alázattal megköszönik a király jótéteményeit, életeket és vagyonokat felajánlják, magokat kegyeibe ajánlják, az országbani jövendő tartózkodásrul tett igéretét alázatosan megköszönik.

7. 11. Köszönet az engedetlenek és lázadók megfékezéséért. A királyi katonaság által okozott károk megbecslésére királyi biztosok kiküldését kérik.

11. A törvényszék átvizsgálására és rendezésére ő felsége gyülést tartson, melyre minden megye, egy törvénytudó nemest küldjön.

12—21. Ő Felségének a vallás ügyében intéseit elismerő alázatos köszönettel fogadják, vélekedésök szerint is az eretneketket az egész országban ki kell irtani és az egyedül üdvözitő katholika vallást helyre kell állitani. — A püspökök, egyháznagyok jó erkölcsüek legyenek és a népet tanitsák. — Rómába, a kinevezendő püspökök megerősitése végett követ küldessék. A világiak az egyháziaknak engedelmeskedjenek. — A püspökök a világiak által elrabolt egyházi vagyont vegyék vissza. — Az elpusztult egyházak jövedelme iskolákra fordittassék.

9. A törökkel kötött fegyvernyugvásruli értesitést hálás köszönettel fogadják.

22. Házhelyenkint 2 frt ő felsége kincstárába fizetendő adó ajánltatik.

25. Az adóösszeirás megvizsgálására minden megyében gyülést tartasson.

29. Az adóhátralékek az alispánok által hajtassanak be.

31. Az alispán, évenként az adókezelésért 18, a szolgabiró 4, a jegyző 1—2 forintot huznak.

36. A földesur jobbágyaitul a jobbágy borát erőszakkal el nem veheti, más vevő felett azonban elsőséggel bir és a vevő által ajánlt árért az ur a bort megtarthatja. — A jobbágyokat a bormérési jog illeti. Szőllős helyen Szent-Mihálytul Szent-Györgyig, másutt Szent-Mihálytul Karácsonyig. — Az ur, parasztjaival borát erőszakosan meg nem vétetheti.

37. A megyékben az alispán, szolgabirák és esküdt nemesekből minden hónapban törvényszék tartassék. A költözködni szándékozó paraszt, vagy jövendő ura, a panaszt a törvényszék elé terjessze, a törvényszék a helyszinére három nemest küldjön ki, — a helyszinén a földes urat 2 falusi és 3 szomszédfalubeli lakos előtt hallgassa ki, — a három szomszéd tanuskodására a jobbágy mentessék föl. A tanuk ellenkező vallomása esetében a küldöttség lelkiismerete szerint itéljen. — Az elbocsájtott jobbágy elmenetele előtt köteles uri tartozásait és minden adósságot kifizetni. — A küldöttség itélete csak a törvényszékhez feljebbezhető. — A földesur, ha a tárgyalás alatt jobbágya ellen kegyetlenkedik, vagy itélet után visszatartja, 200 forintra, a jobbágy, ha panasza valótlannak bizonyul, 25 forintra büntettetik.

48. Régi értékü pénz veressen.

50. 52. Évenkint két törvényszék tartasson, a perek sorozat szerint tárgyaltassanak.

50. 56. A perrendrül rendelkezik.

77. Idegenek, csak az országgyülés által honosittassanak.

78. A királyi és bányavárosok jogai tiszteltessenek.

Ferdinánd hatalmi viszonyai ezen év alatt kedvezőbben alakultak, mert 547-ben a törökkel fegyverszünetet kötött, János király örökségében tényleg Martinuzzi, Ferdinánd alattomos hive vasmarokkal kormányzott, az elégedetlenek tehát ez ország-

részre nem támaszkodhattak. 48-ban Károly császár a német protestánsokat legyőzte, Ferdinánd az alkotmányos cseheket leverte. Martinuzzi 550-ben Izabella pártját megsemmisitette. Ferdinánd levetette az álarczot, a magyar országgyülés hajlongva haladt, a jogfeladás lejtőjén. 547. 2. A török fegyvernyugvást vita nélkül köszönettel fogadta. 10. Kincstárnoki rónokot neveztet, ezen czikkely a megyék jogait csorbitotta. A 17. törvényczikk kötelezte a nemességet a helytartó vagy főkapitány felhivására táborba szállni, — eddig a nemesség csakis a király vezénylete alatt tartozott szolgálni, midőn az országot ellenség fenyegette, meg volt határozva, a nemesség mely része tartozik az ország melyik részén, az országos területi kapitányok alatt fegyvert fogni. Ezen szakasz a királynak igen nagy hatalmat adott, mert e nemességet nemcsak a török elleni fegyverfogásra, de az erőszakoskodók elleni hadi szolgálatra is kötelezte, miután pedig az országgyülés nem jelelte ki az erőszakoskodókat, a nemesség mindenki ellen köteles volt fegyvert fogni, ki ellen a nem felelős helytartó vagy főkapitány rendelte és miután csak egy erőszakoskodót, a Gömöri Basót semmisitették meg, — a királyt ezen czikknél egészen más titkos gondolatok vezérelték. Béke idején a kipusztult országban nagy teher volt a két forint kapuadó, miután a török elleni védelem az erőszakoskodók minden nemes jobbágyai 6 százalékával köteles volt fegyvert fogni, mélyen sértette az ország anyagi helyzetét a mult évben ármányosan behozott, ez évben erőszakosan fentartott 2 forint kiviteli ökörvám. Magyarország ezidőben főleg baromtenyésztő ország volt, gabonája kevés termett, mert kevés volt a munkaerő, a roszutak, a háborus viszonyok közt a kivitel majdnem lehetlenné vált, a szarvasmarha, bor, sertés kivitele adta tehát a legtekintélyesebb jövedelmet, — a marha jövedelmét a

nagy vám megölte, mert 2 forint ma csekély pénz, de azon időben az ökör értékének negyedét tette, valjon ha ma egy hizott ökörre 40—50 forint adó vettetnék, volna-e kivitel? határozottan nem lenne, mert 1 darab 160 forint hizó, sovány korában is 100 forint, hizlalása és szállitási költsége 70 forint, ehez adóba 40 forint számittatnék le, a marha valóságos ára 50 forintra sülyedne, vagyis a kivitelt lehetlenné tenné, — 8 forintos marhánál a kivitel a hizlalás, hajtás költsége aránylagosan annyiba került, mint ma. Ez annyival sulyosabb volt, mert mig az egyenes adó kizárólag az ország védelmére fordittatott, minden más egyéb jövedelem felett a király maga rendelkezett, tehát az ország nem védelmi, de dinasztikus érdekből szivattyuztatott ki tulérzelgő történetiróink a Ferdinánd által behozott sulyos adókat megvető hallgatással mellőzték, mig a vesztett csatákat az elesett várak ostromait elegicus hangon adják elő, pedig a tulterhes adó 10 vesztett csatánál is jobban sujtotta a nemzetet, mert az aránytalan adó a nemzetet elszegényiti, szegény nemzet nem képes sem területét, sem szabadságát megvédeni, miután fegyvert szerezni, hadakozni pénz nélkül lehetetlen, a koldus türelmes, az éhező előtt első a kenyér, második a jog, kenyérért a jogot, ha el nem adja is hallgat. Az 548. országgyülés valóságos papi zsinat jellegével birt, a 14. törvényczikk rendelkezik a katholika egyház helyreállitása, elrablott birtokai visszavétele a reformáltak kiüzésérül. Kétségkivül a katholika egyház vagyona a katholikus hiveknek szent tulajdona, a magánvagyonnal egyenlő alappal birt, ezen vagyon elfoglalása tehát rablás volt, — az elvet, az alapot tehát helyeselni kell, a végrehajtást azonban nehezen és sok keserüséggel lehetett eszközölni, mert Ferdinánd, ki ma az eretnekek máglyája meggyujtásához a lángoló parázst maga vitte, előbb sok elrablott papi bir-

tokot hiveinek ajándékozott. — A reformatusok elleni törvény embertelen, jogtalan, kivihetlen, végzés volt, mert az al- és felföldi magyarság nagy része ezen vallást vallotta, — ez erős fajt a gyáva Ferdinándnál merészebb apostoli király sem birta volna kipusztitani, e törvénynek valódi czélja, csak a protestánsok kétféle felekezetének megszakitása lehetett, a czél azonban nem sikerült, mert az okos lutheránusok belátták, hogy ők magokat a király és papság ellen meg nem védhetik, és ha a reformátusokat kiüzik, a számra gyengébb és erélytelenebb felekezetet sem fogják kimélni. — A nádorválasztás felfüggesztése, mit a 18. §. megenged, ujabb haladás, a jogfeladás és szolgaiság lejtőjén. — A 20. §. a jogegyenlőség feladása a katonai osztálynak szabadalmazása volt, mert jogállamban minden bün bárki által követtetik el, egyenlő, ennélfogva a polgári biróság alá tartozik, kivételt csakis szigoruan a katonai fegyelmi kihágások képezhetnek, — azon esetekben, midőn a katona polgártársa vagyonát személyét sérti meg, ezt nem mint katona követi el, de elköveti mint polgár, ennélfogva a büntény tárgyalása és megbüntetése a polgári biróság köréhez tartozik. Ezen törvény által a katonai erőszakoskodásnak szabad tere nyilt, — mert a főkapitány a polgári hatóságnak nem volt alárendelve, tehát a panaszt akkor nyomozta, midőn tetszett, akkor itélt midőn akart, — felebbezhető volt ez itélet a helytartóhoz, de a helytartót csakis az országgyülés kérdezhette ki, az országgyülés néha évekig sem jött együvé, rövid ideig tartott, fontos ügyekkel volt elfoglalva, — a helytartó tetteiért itéleteiért csakis a királynak volt felelős. — A zsoldos hónapos katona volt, az egész világ nyitva állt előtte, ha nagy bünt követett el, idegen szolgálatba lépett, a bün megtorlása ennélfogva lehetlenné vált. Az 550-iki országos határozatok, már nem

csak a reformátusok, de az összes eretnekek kiirtását rendeli. 12—21-ig, a 22. nemcsak 2 forint adót szavaz meg házhelyenkint, de ezen adó kezelését a megyék és országos kincstartóktul elveszi, vagyis a pénzügyek felelős kezelését megszüntette.

A törvénybe iktatott alázatos nyilatkozatok, csuszó kérelmek, jogfeladó törvények közt ragyogó kivételt képeznek. A jobbágyokrul hozott 547. 48. 50. törvények. A magyarok bejövetelekor minden magyar egyenjogu volt, mint azt régibb történetiróink bizonyitják, de kétségkivül helyezi a honfoglalás hosszu tartama, mert ha már a honfoglaláskor a magyarok közt uri és szolgai viszony van, a szolgák sem hagyják oda hazájokat, de hon maradnak vagy az uton visszaszöknek, — a szolgaosztályt tehát csak az utazások közbe legyőzött csekély számu oroszok és lengyelek képezték, és a Magyarországon talált lakosok egy része, mert az oláhok, a nyitravidéki tótoknak birtokaik meghagyattak, a jobbágyság tehát nem magyar, nem nemzeti intézmény volt, behozta ezt István a királyság, a kereszténységgel. — A magyarok nagyrészét szolgává tette, vagyonától megfosztotta, mert sem az István királyságát el nem ismerték, — sem a keresztény vallást el nem fogadták, másrészt szolgává tette azért, hogy általok párthiveit megjutalmazva a királyságnak, a nemességbe erős támaszt alkosson, a régi lakosokat, kik fel nem lázadtak, kiknek nagy része már a magyarok bejövetelekor a keresztény hitet vallották, szolgákká tette azért, hogy általok a király, a papság és hivei gazdagodjanak. A birtoknak a lakosság nagy részétüli élvezete a polgári jogokbuli megfosztása valóságos büntény volt, mert a természet elvitázhatlan törvényeinél fogva, minden ember egyenlő, ki az államot védelmezi, az államot anyagilag fenntartja, az

jogosulva is van az állam ügyeiben is részt venni. Az ábrándozók által azonban nagyszerünek feltüntetett lovag-kor, — valódilag az erőszak kora volt, nemcsak Magyarországon, de az egész világon, a politikai jog alapját az osztályi, kiváltság biztositékát a kard képezte, — a gyengék mindenütt elnyomattak, a hatalmasok teherhordó állatjaivá alacsonyittattak. — A Dózsa-lázadásig a parasztok helyzete türhető volt, mert a parasztok költözködési szabadsággal birtak, ez tényleges biztositék volt, mert az ur földjét kizárólag a jobbágyság művelte, — a népesség nem volt számos, ha tehát az ur zsarolt, kegyetlenkedett, jobbágyai elhagyták, földje műveletlen maradt, saját érdekénél fogva tehát jobbágyaival kegyesen kellett bánni; a Dózsa-lázadás után azonban e törvény eltörültetett és ezáltal a paraszt az ur zsákmányává vált. A parasztok kirablása, elzáratása, legyilkolása ellen is voltak ugyan törvények, meg volt a megye, a királyi törvényszék, az országtanács, a király, később a helytartóság és király, de a megye a szerencsétlen jobbágyért és hatalmas várurral nem állt szembe, sok esetben tehetetlen is volt, példa erre Butkay ugocsai alispán esete, kit a Perényi főispán a hatalmas Mátyás alatt záratott el. Butkay alispán, Ugocsa tekintélyes nemese volt és mégis saját magát sem tudta az oligarcha Perényi ellen megvédeni. — Buda, Pozsony, Bécs, hol a törvényszék, országtanács, helytartóság, királyok székeltek, a szegény paraszthoz elérhetlen távolságban feküdtek, a királyhoz a koldus nem juthatott be, de feltéve azon valószinütlen esetet, hogy csuda által a királyhoz bejutott, csudaképen a király ügyét felkarolta, akkor sem kaphatott elégtételt, mert a vizsgálat megindítása a főispánra bizatott, a főispán egy szegény parasztért nem szállt hajba az urral, ki ha rokona vagy barátja nem is, mindenesetre bajtársa

volt, de ha esetleg a főispán igazságosan járt el, áttette a megyéhez, a megye kiküldte a szolgabirót, ez már semmiesetre sem tette ki magát az akkori viszonyok közt annak, hogy egy parasztért, a hatalmas nemes birtokát elpusztitsa, őt magát elfogja, de vagy a láda fenekére tette a vizsgálatot, ugy hogy midőn onnan a vizsgálat a megye szine elé került, már a panaszos és vádlott elhaltak, vagy ugy ejtette meg, hogy a panaszost elzárták, — a legjobb esetben sem nyerhetett, mert miután az ur jobbágyát elkergethette, és a másik ur csak az előbbi engedélyével fogadhatta fel, mihelyt házából távozott, elcsapta, bizonyitványt nem adott és lett földönfutó. — Ezen igazságtalanságon segitett az 544. 25, 26, 27. törvényczikk, — ezen czikk azonban csakis elvi elismerés volt, gyakorlatilag azonban, tekintve a nép vallási érzületét, az eljárás nagyon meg volt nehezitve, mert eszerint az elmenőnek meg kellett esküdni, hogy ura felette nem zsarnokoskodott, a rendes szolgálatnál többet nem szolgáltatott, — ezen eskü a vallásos ember elmenetelét lehetlenné tette, — mert szülőhelyét, házát, rokonait, pajtásait, ok nélkül senki sem hagyja el, — a jobbágy tehát helyét csak azért hagyta el, mert ura vele rosszul bánt, a törvény pedig hamis esküt kivánt tőle, ezen időben az emberek a vallás és Istenre sokat tartottak, a jó erkölcsü ember tehát, midőn a szenvedés vagy a hamis eskü következménye, az örök kárhozat közt kellett választani, inkább megmaradt és türt tovább. — Az 548-iki 42. törvény már őszintébb, esküt nem kiván, és ha az ur a jobbágyat sanyargatja vagy vele többet dolgoztat illetményénél, elbocsájtatja és pedig eskü nélkül. Az 550., 337., a költözést teljesen megkönnyiti, valósággá a költözési szabadság ezen törvény által vált; mert eszerint a megye köteleztetett havonkint törvényszéket tartani,

a tanukat 1 márka büntetése alatt kötelezte a tanuskodásra, a költözködéssel a törvényszék itéletét felebbezni nem lehetett. Méltányos törvény volt 548. 33—42., mely is a munkanapok számát 52-re és a munka idejét szabályozza, ez a költözés alapfeltétele volt, mert mindaddig, mig a munka-mennyiség meghatározva nem volt, egyrészt a földesurat zsarolással vádolni nem lehetett, másrészt a paraszt, mig munkája terménynének ura nem lett, szorgalmat, ipart nem fejthetett ki.

Mindezek közt jogi tekintetben legfontosabb törvény az 547., 29., mely az irtások és szőlőkre a jobbágynak feltételes tulajdonjogot ád. Ez a jobbágy ingatlan tulajdonjogának első elismerése, mert a hármas-könyv III. rész. 30. cz., 7. §-a határozottan igy szól: Rusticus praeter laboris mercedem et premium, in terris Domini sui, quantum ad perpetuitatem nihil juris habet, sed totius terrae proprietas, ad Dominum terrestrem spectat et pertinet, eszerint tehát a jobbágynak tulajdonjoga nem volt, a 29. törvény azonban a 9-ed fizetésének terhével az elköltöző jobbágynál tulajdonul hagyá, igaz, hogy e jog feltételes, de mégis tulajdonjog, mert a földesur visszaválthatja ugyan és pedig nem a befektetett munka, de valódi áron (justa pretia) becs utján. Ez nagy vivmány volt azon korban, midőn a paraszt az európai államok nagy részében csak tárgy volt és nem személy. Ezen emberi és igazságos törvények Ferdinánd király által kezdeményeztettek, — Ferdinánd ezért habár ezen kezdeményezése politikai okokbul történt, tiszteletet és elismerést érdemelt, mert általok 33 éves embertelenségnek vetett véget és egy általa is sujtott osztály nyomorán enyhitett.

552. A protestánsok zsinatot tartanak, a török basák Veszprém, Lippa, Temesvár, Drégely Szécsen, Hollókő, Buják, Szolnok várakat elfoglalták, Temesvár által a török közvetlen

összeköttetésbe jött magyar birtokaival. — Eger alul a törököt a hős Dobó István csúfosan visszaverte. Az urakat Eger védelme, Temesvár eleste, mindinkább meggyőzte, hogy Magyarországot csak a magyarok tarthatják fel, tanácskoztak a végvárak védelmérül, melyek közt legfontosabb volt Eger, Ferdinánd a tanácskozást rosszallotta. 553. Ferdinánd Erdélyben országgyülést tartott, melyben az eretnekség ellen buzgólkodott, minden siker nélkül, mert saját vajdája Kendi sem esküdött meg a szentekre. Az erdélyi rendek már 52-ben is részt vehettek volna az országgyülésben, ugylátszik azonban, Ferdinánd Magyarországot fel akarta darabolni, hogy a részeken önkényesen uralkodhassék. 554. A protestánsok zsinatot tartanak, — a török basák Füleket, Csobánczot, Salgót elfoglalják. 555. Ferdinánd német birodalmi ügyekkel foglalkozik. 556. Izabella Erdélyt, Nagyváradot, Gyulát elfoglalja, a tiszai részek hozzácsatlakoznak, a protestánsok zsinatot tartanak. 557. Ferdinánd német császárrá választatik. Tatát a török elfoglalja, a török és Izabella hiveiveli harczok kis mérvben folynak. 562. A török 8 évre békét köt, melyben Ferdinánd 30,000 arany évi adót kötelez, Erdélyt János Zsigmond tulajdonának elösmeri. A magyar rész alku tárgyát képezi. A megválasztott nádor, Nádasdy Tamás meghal. Nádasdy Tamás, e romlott kor legkitünőbb fiai közé számitható, tudományosan müvelt eszes politikus, bátor katona, az osztrák-magyar zászlót csak egyszer és akkor is fogságba esve hagyta el, mint ifjut Lajos és Mária kegyekkel halmozták, a sors tehát Ferdinándhoz kötötte, de szerette hazáját és alkotmányát, nem rabolt, Ferdinándnak sok jót tanácsolt, sajnos, hogy fejedelme ügyes, becsületes tanácsait nem követte. 563. Miksa királylyá választatik, ez első nagyobb országgyülés volt, 4000 nemes és katona sereglett

Pozsonyba, az országgyülés a nádorság előleges betöltését követelte, kivánságok elutasittatott. A pápa a magyar püspököknek az ur vacsorájának két szin alatti kiosztását megengedte. 564. Ferdinánd meghalt.

Ferdinánd 52-tül 64-ig 10 országgyülést tartott. A szolgalelkek panaszát megszokta, tehát ez legkevésbé sem feszélyezte, tudta, hogy rendei mindent megszavaznak, ennélfogva az alkotmány köpenyét szorgalmasan használta.

552. 4. Házhelyenkint 3 frt adó ajánltatik, a két következő évre évenkint $1^1/_2$ frt, a jobbágyak fuvarja és élelmezése beszüntetik.

5. Ha a király vagy Miksa táborba száll, a nemesek, jobbágyak $^1/_{10}$-évei kötelesek fegyvert fogni. A havi zsoldos lovas havi fizetése 3 frt 20, az egész évesé 2 frt, a gyalog zsoldos havi zsoldja 2 frt. Az erőszakoskodó katona halállal büntettetik.

30. Az ország szabadságai épségben tartassanak, a katonaság, harminczad és bányáknál idegenek is [alkalmazhatók azonban az idegenek felett is magyar törvények szerint itélnek. — 46. A pénznemeket szabályozza.

553. Sopron.

2. Személyes felkelés a tavalyi szabályok szerint.

3. A király az ország ügyei, a török békérül magyar tanácsosaival intézkedjék.

4. A részletes hadjáratrul intézkedik, török támadás esetében a főkapitány felszólitására a nemesek tartoznak 25 jobbágytul 1 lovast és 1 gyalogot a kapitányhoz küldeni, egyhelyesek öten egyet, kötelesek ezeket a veszély elmultáig tartani, vezéreket a megyék választanak. A parasztok ingyen vármunkára ne kényszerittessenek.

6. 2 forint adó ajánltatik.

7. A vallás ügye a régibe marad, az egyház támadói büntettessenek.

11, 12, 13, 14. A jobbágy 40 napot szolgáljon. — Az urtul a parasztnak kimérésre adott bort, a község birája elébb izlelje meg, ha egészségtelennek találja, a jobbágy nem köteles kimérni. A jobbágy költözésérül ezentul a szolgabiró és 1 esküdt nemes intézkednek; a költözni akaró két falusi tanut hoz és ha a vádakra a vádló és két tanu megesküsznek, elbocsájtatik. — Az elmenő jobbágyot régi földesura az okozott károkért kárpótolni tartozik, ezért az ur a megyénél beperelhető, az itélet nem felebbezhető.

15. Az ország törvényei vizsgáltassanak át.

17. A kapitányok a szomszéd alispánokat hivják meg és az élelmi szerek árát együttesen szabályozzák.

19. Őfelsége magyar hivatalnokokat nevezzen.

30. A soproni, mosonyi és más német főispánok helyett őfelsége kivétel nélkül magyarokat nevezzen.

554. Pozsony.

4. Két forint adó szavaztatik, őfelsége a rabló és pusztító spanyol és magyar katonaságot jelen szállásárul helyezze el. A királyi rónok a megyei küldöttel a katonák által okozott károkat irja össze. Az uraknak és jobbágyaiknak az igazolt kár a falu, ha ki nem telnék, a szomszéd falvak adójábul fizettessék ki.

6. Nádor a régi hatáskörrel választassék. A vallásügy a régibe marad, a karok és rendek szabadságai sértetlenül tartassanak fel. Főispánokul megyei birtokos nemesek neveztessenek.

555. Pozsony.

3. 2 forint kapu-adó egyévre ajánltatik.

4. A végek védelmére a nemesek 100 jobbágytul 2 lovast tartsanak, ezek az alispánnak mutattassanak be, ki a megajánlott illetéket ki nem állitja, birtoka lefoglaltatik, jövedelméből a katonailleték kétszeresen állittatik ki.

A többi 12 czikk, perügyek, vámok, foglalásokrul rendelkezik.

556. Pozsony.

A kincstárba fizetendő 2 forint évi adó ajánltatik.

A nemesek a végvárak megerősitésére az alispánnak helyenkint sajátjokbul 50 denárt fizetnek.

A munkák és munkabérek szabályoztatnak.

21. A király vagy Miksa főherczeg táborbaszállása esetében személyes nemesi felkelés rendeltetik, 100 helytül 10 lovas és 10 lövészszel.

27. 28. 29. A jobbágyok régi szabad költözése vissza állittatik, a jobbágy uj ura, a jobbágy költözési szándékát a szolgabirónak jelentse be, a szolgabiró esküdtjével a helyszinére megy, ha a jobbágy a birónak 2 dénárt, adósságát és tartozását kifizeti, a szolgabiró köteles az elköltözési engedélyt azonnal kiadni, ezen ügy csak a megyei törvényszékhez felebbezhető. — A vett vagy általa épitett házat az elköltözés előtt eladhatja, az irtásokrul a régi törvény megerősittetik. — Jobbágyot visszatartó ur először 100, másodszor 200 forintba, harmadszor határbeli birtoka elvesztésére büntettetik. — A szökevény paraszt visszahozatik, minden birtoka uráé lesz, a Jobbágyot elrabló vagy visszatartó, ha idézésre a jobbágyot ki nem adja, hasonlóan büntettetik, mint a jobbágyot jogtalanul visszatartó.

38. Körmöczön az uj tallérok verését szüntettesse be,

557. A királynak alázatos köszönet. — Személyes felkelés 556 szerint, 2 forint kapuadó ajánltatik, minden házhelytül 6 napi ingyen munka.

Az egyház jogai tiszteltessenek, birtokai vétessenek vissza a papi 10-ed régi módon béreltessék.

A királyi itélőszék négy taggal szaporittasson, uj pénz veressen, az esztergomi érsek a pénzverdét ellenőrizze.

20. Őfelsége a katonákat kihágásaik és büntetteikért, nemzetök törvényei szerint büntesse meg.

558. Keserüen panaszkodnak, a katonák, tisztek, hivatalnokok rablásai ellen.

8. Őfelsége az ország ügyeirül magyar tanácsosaival tanácskozzék, az idegenek a tanácsbul zárassanak ki.

9. Őfelsége német kincstára és kancelláriája által ne rendelkezzék, — a király ezt feltétlenül nem erősitette meg.

559. A király tisztjei az országot kétképpen pusztitják; az ingókat rabolják, az ingatlanokat erőszakkal elfoglalják, megbüntetésöket kérik.

8. 9. A magyar ügyek magyar tanácsosokkal tárgyaltassanak, őfelsége magyar és ne német kanczelláriája által intézkedjék. — Őfelsége megigéri, hogy e két tárgyban az ügyek és dolgok minőségéhez képest fog intézkedni.

11. 15. Két forint adó 1 évre, a három és hat évre kért adót meg nem szavazzák, mert ez esetben a király országgyülést nem tartana.

A várakra házhelyenkint 6 napi ingyen munka ajánltatik, ezen munka aratás és szüret alatt nem követelhető.

52. 54. A főispánok a megyegyülésen eskettessenek fel, a megyei hivatalt elfogadni nem akarók büntettessenek meg.

Miksa nejének helyenkint 20 denár ajándék szavaztatik,

a többi perrend és foglalásokrul rendelkezik. — A király a törvényeket megerősitő berekesztésben a katonák által okozott károkat elösmeri és felettök sajnálkozik.

560. Az egyháztul elfoglalt, vagy a király által egyeseknek adományozott birtokoknak az egyházhozi csatolását elrendeli, a királynak eddigi minden ilynemü adományait eltörli.

563. 564-re Ferdinándnak 2, Miksa királynak 1 forint kapuadó, a király által 4 évre kért helyett, 565-re 2 forint ajánltatik.

13. Az élelmi szerek árát a kapitány, az alispán és szolgabiróval méltányosan állapitsák meg.

22. A kapitányok hadi és várszükségletre, hol a várnak erdötulajdona nincs, az urakébul vágattatnak.

31. Vallásügyekben az eretnekek ellen hozott 548, 52. 54. törvények megujittatnak.

32. 36. 37. Az idegen kapitányok büneik és kihágásaikért magyar törvény szerint büntettessenek. — A rabló zsoldosok Ulászló törvényei szerint fékeztessenek az ország főkapitánya által. Ha a főkapitány távol van, vagy a kihágásokban maga is érdekelve van, a fő- vagy alispánnak megengedtetik, hogy a megyei nemesség és katonasággal a rablókat állomásaikra kergesse. Az idegen zsoldosok által okozott kár őfelsége által zsoldjokbul vonasson le.

35. A király magyar tanácsosokkal kormányozzon, a magyar kanczellária által intézkedjék.

42. A káromkodók másodszor botoztassanak, harmadszor mint gyilkosok és gonosztevők büntettessenek.

65. Mérey Lászlót a király nádori helytartónak nevezi.

67. A töröknek hadi szert szállitók halállal büntettessenek.

74. Rendelkezik a pénzértékrül, a többi törvények a foglalások és törvénykezésrül rendelkeznek.

Ferdinánd az országgyüléseket rendesen megtartotta egész 860-ig, ezen országgyülések az adót, az eretnekek elleni törvényeket hűségesen időnként megszavazták, az alkotmány és egyéni jogok megsértéseérti panaszaikat a törvényekbe beiktatták, de tényleges ellentállást nem fejtettek ki, a királynak a többség mindig hódolt, mert a valódi alkotmányos elem, a közép nemesség csak igen gyengén volt képviselve, — Erdély, Slavonia nem jelent meg. A nemesek személyes országgyülési joga, törvényileg nem volt ugyan eltörülve, de Ferdinánd által a megyék képviselők küldésére hivattak fel és csakis egyes hivei hivattak fel a személyes megjelenésre, vagyis állt az országgyülés 60—70 megyei követ, 20 püspök, 36 főispán, országbiró, tárnok, horvát és szlavon bánok, nádori helyettes, nehány főhivatalnokbul, tehát a kormánytul függő hivatalnok és egyházi csoport maga meghaladta a 60-at, ezekenkivül a meghitt főbb urak, a király természetesen csakis feltétlen hiveit hivta meg, — de különben is a főurak közül az egész országban alig akadt független főur, mert nagyobb része rabolt, egyesek és az egyháztul, az ellenzékeskedőket tehát a király sanyaruan megbüntethette volna, — az oszirák tartományok a főbb várak szomszédjában levő megyék követei nem ellenzékeskedhettek, mert ha önállóan lépnek fel, még haza sem érnek midőn már a várkapitányok birtokaikat elfoglalják, kétségkivül a foglalás ellen pert lehetett inditani, — a pörlekedés azonban ezen időben a csigánál is lassabban halad, az elfoglalt birtok visszanyerése századokig eltartott; — az akkori perek megvilágitására csak két esetet hozok fel, — Bebek, sógora Máriássy Ferencz árvájátul 535-ben elfoglalt 30,000 holdat, a per tartott 150 évig, a Bebek család is kihalt, végződött, egy a Bebekek utódja, gróf Andrássyakkal kötött sovány egyességgel, mely a birtokot a foglaló

utódainál meghagyta s a követelő családnak az örökséget az Andrássy-család kihalása esetére biztositotta. A Tornallyai árvák gyámja, Basó rabolt, elfogták, kivégezték, de elfoglalták az ártatlan, árva Tornallyaiak Murányi várát és 70,000 holdas urodalmát, és soha egy hold földet sem nyertek vissza apai örökükbül.

Kétségkivül miután a törvény a személyes országgyülési jogot el nem törülte, a nemesek megjelenhettek volna, de a gyülésben nem érvényesithették volna szavazatokat, mert az országgyülések erőditett helyeken tartattak, a vár parancsnoka tehát a hivatlanokat be sem eresztette volna. Az 559. országgyülésen már önérzetesebb szellem mutatkozott, — ezért Ferdinánd 63-ig nem is tartott országgyülést.

Az adó 53-tul fogva 2 forint maradt folytonosan Ferdinánd uralma végéig, — ezen adó a jobbágyságra sulyos teher volt, mert egy házhely jövedelmének $^{11}/_{100}$-át felemésztette. — Ezen kor pénzviszonyait csak ugy itélhetjük, ha a napi szükséglet és forgalom árait a maival összehasonlitjuk, Verbőczy szerint 1 juh és 1 disznó becsára tett 2 forintot, vagyis ez a mai árak szerint 10 és 20 forintnak felel meg, egy paraszt telek illetősége átlagba 42 hold 10 forintjával 420 forint értéket, 25 frt 20 kr. jövedelmet képvisel, megterhelve volt ez a 9. és 10. vagy $^1/_5$-el, maradt 20 frt, továbbá 52 napszám 25 krral véve tett 13 frtot, maradt tehát adóalap és a család fenntartására 7 frt, ebbül adóba fizettetett 2 frt, tett tehát az adószázalék $^{29}/_{100}$ körül; az adó tehát magában túlterhes volt, mert 29 százalék sulyos teher, ma az adóteher pap és községi fizetésekkel 30 százalék, békében élünk és az egész termékeny Temesmegye végrehajtás alatt van. — Nyomasztó volt ez azért is, mert a részint folytonos háboruskodás, részben az urak és császári katonák rablásai miatt, a termény- és állatforgalom bizonytalan és nyomott volt, — az

állatok és bor értékét a nagy kiviteli vámok lenyomták, a nagy terhet türhetővé, a megyék atyáskodó adókezelése enyhitette, a megyék szedték be az adót, csakis a legkedvezőbb időben hajtották be.

A hadi teher a háborus idők daczára megkönnyebbült, — az egyháziak, a zászlósok, az önálló Magyar államban kötelesek voltak meghatározott számu zászlóaljakat tartani, Ferdinánd alatt már ezen kötelezettség megszünt. A nemesség, háboru idejében a fejedelem táborbaszállása esetében, fejenként és jobbágyai ötödével köteleztetett fegyvert fogni, az országgyülés a felkelést majdnem minden évben elrendelte, ez azonban valóságos ámitás volt, mert Ferdinánd a csatától irtózott, egész hosszu uralma alatt táborba csak egyszer szállt, ennélfogva a nemesség igen jól tudta, hogy a fejenkinti és jobbágyaivali felkelés csak papiros teher és ez Ferdinánd uralma alatt igénybe nem vétetik. — Állandó és sulyos terhet képezett azonban, a fejenkénti felkelés terhét helyettesitette a töröktámadás esetébeni védelmi kötelezettség, ezt az 553. 4. törvény rendelte el, e törvény szerint a nemesek a főkapitány felszólitására kötelezteltek 4 lovast és 4 gyalogot 100 jobbágy után a főkapitány táborába küldeni, ezen törvény azonban a nemességet csakis ez alkalomra kötelezte. Terhes volt a végvárak védelmére hozott 555. 4., mely a nemeseket 100-tul 2 lovas tartására, az 556., mely házhelyenkint 50 denár fizetésére kötelezte, az első sulyos teher volt, mert Ferdinánd előtt a nemesség hadjárat esetében ugyan 5 katonát tartozott magával vinni, de ekkor a hadjárat legfeljebb egy hónapig, a készülődés ugyanannyi ideig tartott, vagyis miután 1 lovas havi dija 3 forint, 5 lovas 2 hónapi tartása került 30 forintba, 2 lovas évi tartása 72 forintba, ezen teherért azonban meg nem róható sem

a király, sem az országgyülés, ezen adót a kényszerüség követelte, az ország tekintélyes része a király gyengesége, a nemesség lanyhasága miatt török kézre került, a török folytonosan támadt, az országot védeni kellett, védelmezni áldozat nélkül nem lehet. — Az 1546. törvényhozás valódi bünt követett el, midőn az idegen állandó hadsereg felállitását megengedte, a szolgaiság csakhamar megtermette gyümölcsét. 563-ban Ferdinánd maga sajnálattal elösmerte zsoldos serege gonoszságát. Az 557. 20. törvény a jogfeladás lejtőjén erős ugrást tett, ahelyett, hogy a baj gyökeres orvoslására eltörölte volna az idegen zsoldosokat, vagy legalább mint a magyar király által fizetett magyar sereget a törvények alá helyezte volna, a magyar törvények alul kivette és megengedte, hogy ő felsége a katonákat saját nemzeteik törvénye szerint büntesse meg, — ez által az országban egy szabadalmazott osztályt teremtettek, melynek tagjai a törvényen felül állottak, gyakorlatilag ezen törvény rablási szabadalmat adott, mert a lopás, rablás csak tanuk által bizonyitható, kik lehettek a tanuk? csakis magyar polgárok, a csapatparancsnok ez időben katonái iránt kénytelen volt kiméletesen eljárni, mert legtöbbnyire maga is részes volt a rablásban, mert a zsold a király által rendetlenül fizettetett, ha tehát szigoruan és igazságosan jár el, zsoldosai vagy megölik, vagy otthagyják a tábort vagy várat, a hadparancsnok tehát a tanukat be sem idéztette, a sértett fél személyesen folyamodhatott a királyhoz vagy közvetve a megye által a királyhoz. — Ez időben a folyamodást személyesen kellett beadni, a magyar király udvara nem volt tárva, nyitva, elébb tehát a német udvarnokoknál kellett a kihallgatást eszközölni, a bécsi ut, a bécsi mulatás sok idő és pénzbe került, középszerü károknál már több volt a költség, mint a lehető kárpótlás, kevés volt az

eredmény a nagyobb károknál is, mert a katonai ügyek a német hadi tanács által intéztettek, — a panaszlevél tehát áttétetett a német kanczelláriához, ez fordítás véget átküldte a magyarhoz, honnan ismét visszajött a német kanczelláriához, a német kanczellária a valószinü panaszt átküldte a hadi tanácshoz, a hadi tanács leküldte az országos főkapitányhoz, ez kiküldte a panaszlevelet az illető vár, vagy csapatparancsnokhoz, ha az illető országos főkapitány, a parancsnokok felelete után, a panaszt valószinütlennek találta, ezt feljelentette, az ügy elaludt, — ha nem, elrendelte a vizsgálatot, vizsgálni ha a vár- vagy csapatparancsnok érdekelve volt, kiküldött egy más vár- vagy csapatparancsnokot, ez a polgári tanukat mellőzve, kihallgatta a katonákat, ezek egymásra vagy nem vallottak, vagy már a bünösök az országbul eltávoztak, vagyis a vizsgálat vagy tényeket nem tudott felmutatni, vagy a bünösöket előállitani nem tudta, ezt a főkapitány felterjesztette, ha a kárvallott hatalmas konok ur volt, ügyét megujitotta, sok utánjárás, vesztegetéssel. 10 év mulva, midőn a katona már Madrid, Nápoly, Frankfurt vagy Brüsselben mulatott, vagy már csontjai is elporlottak, ügyét megnyerte és kielégitési alapul szolgált az itélet papirosa. — A megye által tett eljárás olcsóbb, de eredményre a közvetlen eljárással egyenlő volt, mert a megye ugyan nyomozást indithatott, polgári tanuk által a tényt, kárt megmegállapithatta, de eljárása sem érvényes, sem hiteles nem volt, mert ez ügyet a törvény tőle elvette, — a megye tehát csakis közbenjárhatott, mi azonban az ügyet nem siettette. — A katonaság megfékezése tehát ezen törvények mellett csakis ábránd volt, nem lehetett azt nemcsak az erőszak ezen korszakában megfékezni, mint nem lehetett később és nem lehet ma sem, midőn a kihágások vegyes katoni és megyei bizottság által nyomoztat-

nak, mert a katonaság a kihágást folytonosan tagadta, a katonai hatóság a polgárok vallomására sulyt soha sem fektetett, — kétségtelen bizonyitéka ennek a 70-es években Pestmegye Bicske helységében elkövetett verekedés, a polgáriak által igazoltatott, hogy az állomásozó főhadnagy parancsolta a támadást, konstatáltatott a verekedő katonák személye, dolgoztunk 2 hétig, összeirtunk 30 ivet, kihallgattunk 300 embert, az ügyiratok a katonai parancsnoksághoz felterjesztettek, az iratok a katonai irodában pihennek, a hadnagy ur pedig azóta már, valószinüleg büntetésül, kapitány lett.

Az 1554. 4., azon időben történt károkra nézve ugyan a károk összeirását és a károsszegnek az adóbuli visszatartását és és kifizetését elrendelte, de ez csak az azon évi károkrul szólt és a következő károkrul nem intézkedik. Az 563. 36. a megye fő- vagy alispánját a rablóknak megyei erőveli elkergetésére felhatalmazza, nem ujitja meg azonban a kárpótlásrul 554-ben hozott törvényt, csak alázatosan kéri a királyt, hogy az okozott kárt a zsoldosok zsoldjából vonja le és a kárvallottaknak téritse meg. A lefolyt 10 év alatt a germanisatio, a kényuralom nagy haladást tett, az országgyülések az ország jogai védelmére alázatosan szólaltak fel. A felelős országtanács árnyéka és utóda, a magyar kanczellária mellőztettek, — a helytartó, illetőleg országtanács a török-magyar ügyekben magyar tanácsosok alkalmazását kérik. Az 553. 3., 559. 9. már nemcsak a magyar tanácsosok alkalmazását, de az idegenek kizárását férfias hangon rendeli el. A magyar kanczellária hatásköre a német kanczellária rendeletei megszüntetését kéri az 559. 8., mit azonban a király nem fogadott el, ez a magyar közjognak nyilt arczulcsapása volt, — daczára ennek, az osztrák-magyar párt hűségesen megszavazta az adót és katonát, az 563-iki országgyülés

azonban a magyar kanczellária közjogi hatályát kivivta. Erős jogfeladás az 553. 30., mely a bányák és harminczadoknál az idegenek alkalmazását megengedi, ez csak azon esetben lett volna megengedhető, ha Magyarországban alkalmas bányászok nem lettek volna, — a szakemberek azonban Magyarországban általában nem hiányoztak, mert a felvidékre és Erdélybe századok előtt bevándorolt német bányászok ivadékait az országos csapások nem, vagy kis mértékben sujtották, a bányász népség nemcsak nem fogyott, de szaporodott, az idegenek tehát csakis a germanisátió eszközeiül hozattak be. A germanisátió érdekében Ferdinánd már az 50-es években Sopron, Mosony és más megyékbe német főispánokat nevezett ki, ezeket azonban hivatalaiktul az 553. 30. törvény megfosztotta. A nádorság csak egyszer és rövid időre volt betöltve.

XI.

Ferdinánd uralma és törvényei.

Ferdinánd uralma Magyarország történelmében gyászlapot képez. — A mohácsi csata kétségkivül sulyos, de nem válságos csapás volt, mert a nemességnek csak kis része esett el, a győzelmes török az országbul önként kivonult, az ország anyagi forrásait nem vesztette el, az ejtett sebeket egy erélyes király néhány hónap alatt orvosolhatta volna. Az egész nemzetet azonban a tunyaság, a közöny, a kislelküség szelleme lepte meg, a főurak raboltak, dőzsöltek, szavazatukat és segélyüket drágán adták el, igéretöket nem tarták meg, egyik királyjelölt és királytul átcsaptak a másikhoz, ha az uj vevő többet igért, köteles zászlóalját sajátjából egyik sem állitotta ki, — ha a kikötött bért meg nem kapta, mindenik várába maradt, még akkor is, midőn a hazát az ellenség pusztitotta, fosztogatták a főpapságot, társaikat, a nemességet, zsarolták a népet, a nemesség várkastélyai és udvarházaiban pihent, kesergett a nemzet mult nagysága felett, szidta királyait, a rabló főurakat, összetett kezekkel nézte a lángokat, mely a hazát emésztette, azonban egyik sem segitett. Az egész nemesség azt követelte, hogy a hazát királyaik mentsék meg, az ország közjövedelmei, a szegény parasztok pénze és sajátjokbul, midőn a haza csakis a nemesség összpontositott, fokozott erejével lett volna megment-

hető, és a bünös tétlenség valóságos hazaárulás volt. — Ezen gyáva nemzedékből, a kötelességérzet, a hazaszeretet, a büszkeség, az önérzet teljesen kiveszett, — a tömeg hideg közönynyel nézte a főváros, az ős Budavárának elfoglalását, ezen emberek látköre saját falujok tornyánál tovább nem terjedt, mindenki sajátját őrizte, és be nem látta, hogy vagyonát, személyét, családját, jogait csak az ország közereje képes biztositani, hogy a válság nem mulékony, és ezt csak országos erő, kettőzött vér és pénzáldozatokkal lehet megszüntetni, a nemesség nem ezim, de kötelesség, a birtokjog, a méltóságért, a hazáért nem dőzsölni és imádkozni, de harczolni kell. A széles nagy Magyarországban nem volt egy kimagasló alak, ki a tömeget fel tudta volna villanyozni, a korán elhalt Frangepán Kristóf kivételével nem volt egy hadvezéri tehetség sem, kinek a csata, a hadjárat vezetésérül eszméje lett volna. Kétségkivül Buda elfoglalása után a helyzet kényes volt, mert az országot a török és az osztrák zsoldosok egyenlően pusztitották, de ennek is főoka maga a nemesség volt, mert midőn a két király Ferdinánd és János egymással versengettek, a nemesség ezen versengést közönynyel nézte, pedig az ország hadereje majd százezeret tett, ha a nemesség bármelyik király mellett kardot ránt, bármelyiket is véglegesen megsemmisitheti, a fejetlenséget megtörhette volna — Az erkölcsi romlottság nem a nemzeti jellem kifolyása volt, mert a magyar minden időben bátorsága által tünt ki, de az élő nemzedék elpuhult, Mátyás és a Jagellók alatt, Mátyás zsoldosaival harczolt, a főurak egy részét a zsoldért vette igénybe. — Ulászló és Lajos alatt a mohácsi csatáig nem volt háboru, — a királyok kötelezték magukat az országot első sorban megvédeni, a Ferdinánd alatti nemzedék, tehát a béke alatt teljesen elpuhult, Zápolyát lenézték, Ferdinánd személyesen a

táborban soha sem jelent meg, az elpuhult nemzedék méltóságán alulinak tartotta, kisebb méltóság zászlója alatt harczolni. Nagy csapások kellettek, az elvakult és elpuhult nemesség kötelességérzete és hazaszeretete felébresztésére, egy uj, a nyomor iskolájában felnőtt nemzedéknek kellett felnőni, a bukó haza megmentése a jog védelmére.

Ferdinánd eszes, félénk, szivós egyéniség volt, a harcz morajját nem szerette, a fősulyt a diplomatia, az emberek megvételére helyezte, az Isten kegyelmi jogot vallotta, az országot tulajdona, az embereket eszközöknek tekintette, — a magyar nemzet jellegét és szokásait nem ismerte, magyarul nem beszélt, a magyarokat nem szerette, a viszonyok és körülményekkel megalkudott, ki útjában állt, kiméletlenül eltiporta. — Az alkotmányt nem tisztelte, czéljai elérésére minden eszközt felhasznált, politikájának sulypontját, Németországnak a Habsburgház általi meghóditása képezte, — a magyarok és főbb hivei iránt bizalmatlan volt, — nagyobb hadi vállalatokra elegendő pénzzel soha sem rendelkezett. — Már trónralépése igen nagy akadályokba ütközött, nem volt egy embere sem, ki ingyen csatlakozott volna hozzá, mindenkit megkelle vásárolni, és pedig a részeges Báthory nádor, a jeles Nádasdy Tamás és Bornemisza kivételével minden főurat kétszer. A nemesség nem szerette. — Kezdetben Buda bevétele után fél évig Magyarországban lakott, — a nemzet azonban nem simult hozzá, — a nemesség Zápolya halála után sem csatlakozott a török elleni hadjáratokba, csak Buda czélzott ostromára, érkezett be tekintélyes nemesség, nem csoda tehát, ha ezen közöny elkedvetlenité és miután a nemesség közönyét látta, Magyarország feloszlásában beleegyezett. Magyar politikáját károsan befolyásolta a Habsburgház német politikája, a Habsburgház gyenge oldalát

mindig a pénzügyek képezték, Csehország kezdetben Ferdinándnak keveset jövedelmezett, mert Ulászló és Lajos alatt a lopás általános divattá vált, több korona javadalmakat elharácsoltak, Ferdinánd tehát csak az osztrák tartományokbul pénzelt, ha pénze meggyült, ezt a németországi hadjáratok vették igénybe. Magyarország védelmére tehát a török hóditások által megapasztott magyar jövedelmek fordittattak, — a német politika a németek segélyét is visszatartották, mert a német fejedelmek a Habsburgház foglalási vágyától félve, nem akarták a Habsburgház hatalmát Magyarország birtokával nevelni, segélyt vagy rövid tartamra, vagy csak a német határok védelmére adtak. Az eskü, a királyi kötlevél, a magyarnyelv tárgyában adott biztositék, Ferdinándot legkevésbé sem feszélyezte, megszegte esküjének minden pontját, német főispánokat, német kincstári tiszteket nevezett ki, a magyar ügyeket német kancelláriája, német kincstára, német hadi tanácsa által intéztette.

Az országgyülést kevés kivétellel megtartotta, és pedig a nemesség követek által képviseltetett, ezen a főrendekkel száz tagra leolvadt országgyülés, mely az ország szélein jött össze, igen csekély ellentállási képességgel birt, kérelmező gyüldévé sülyedt.

Az egyenes adót az országgyülések kapunként 2 forintra emelték, mit az ország meg nem birt volna, ha a megyék a kapuösszeirásoknál nem csalnak, — a vámokat a király az országgyülés mellőzésével igen magasra szabta, az osztrák termelés érdekében.

A megyék jogköre megmaradt.

A nádori hivatal, mert a király Bécsben lakván, különös fontossággal birt, a jeles Nádasdy Tamás halála után a törvények világos megszegésével be nem töltetett.

A magyar kormány helyreállitását rendeli el az 558. 563. törvények, mindezek azonban nem hajtattak végre.

A magyar hivatalnokokra nézve valóságos jogfeladás az 553. 30. törvény, mely a bányák és harminczadoknál idegenek alkalmazását megengedi.

Fontos törvény volt az 1547. 9-iki törvény, mely az adó kezelésére adókincstárnokokat választ, általa az adó feletti intézkedést az ország megmentette, ez azonban csak ideiglenes mentség volt, mert a kincstárnok választása csak rövid tartamra és nem örök időre határoztatott, ez tehát csak is ideiglenes intézkedés volt.

A katonakihágásokra hozott törvények értéktelenek, mert ezeket végrehajtani nem lehetett.

Ferdinánd egész uralma alatt legfontosabb törvény az 1547. 70. törvény, mely az alispánoknak a megye és főispánok általi közös választását elrendeli.

Valóságos jogfeladást képez az 1542. 30. törvény, mely az országgyülés választása elejtésével a királyt felhatalmazza a helytartótanács tagjai kinevezésére.

Sajtóhibák.

Lap	sor.	olvasd.
29	18	faczáno — fáczán.
48	20	hatalmak — hatalmok.
54	4	országugye — országügyei.
—	27	mentesittsek — mentesitték.
67	27	kivétel — kivitel.
73	19	végzések — végzéseket.
86	19	pénzt — pénz.
104	3	engédékenységet — engedékenységet.
106	29	izgitasban — izgatásban.
108	6	budai — Buda,
—	6	reszkedtek — reszkettek.
147	23	kincstár, ellen — kincstár ellen.
141	7	osztályra nem — osztályra kötelezheti.
283	17	leszakitás — leszállitás.
—	18	leszakitás — leszállitás.
306	3	csteig — estig.
309	25	megvetett — megvetette.
310	—	10 — 100.
313	11	birtokost — birtokos.
314	16	birtokaror — birtokára.
321	12	seprüje — sepreje.
327	7	alatt — előtt.
344	25	Tornallyay — Tornallyai.
347	8	diszelgett róla — diszelgett, róla.
350	16	erdődi — Erdődy.
—	16	Frangepán Kristóf — Frangepan Kristófnak.
356	7	melyre — mely ne.
360	1	egyhangula — egyhangulag.
366	11	buri — főuri.
368	23	828 — 528.
376	23	parancsára — panaszára.
389	24	Martinusi — Martinuzzi.
396	9	a vallasokat — vallásokat.
401	37	forgalmak — fogalmak.
405	3	kényurtul — kényurat.
407	5	a —
411	9	termény 1 — terményre vetett.
447	26	élvezése — elvétele.

Lap	sor.	olvasd.
13	10	conterunt — contenderunt.
16	16	sunpatis — occupatis.
16	12	inemissibiliter — irremissibiliter.
—	17	inflrmus — infirmis.
22	22	disscipentur — dissipentur.
24	12	amum — aunum.
31	5	prelatio — prelatis,
138	22	decemere — decernere.
139	15	adjecentia — adjacentia.
157	20	allesti — allecti.
—	21	darens — darent.
—	22	cricipiam — cuipiant.
—	22	semanendi — remanendi.
161	7	Subernator — Gubernator,
—	15	engente — exigente.
163	12	Martarias — Marturinas.
163	12	qnodumque — quodcunque
165	12	ipsoire — ipso ire.
167	13	exereitu antibus — exercituantibus.
—	9	protuitione — pro tuitione.
—	17	ingente — urgente.
—	18	inveti — inviti.
168	1	buronos — barones.
—	5	flont — prout.
—	7	celestiastici — eclesiastici.
—	11	armigni — armigeri.
172	13	Fidelitatum — Fidelitatem.
177	6	postarem — portarum.
179	13	ansu — ausu.
—	24	Nonorifica — honorifice.
185	20	at — a4.
—	20	rebellionum — rebellionem.
186	6	prevesur — privetur.
191	20	donata — donatae.
—	21	pertinare — pertinere.
368	10	Res — Rex.
—	11	Sanctissimum — Sanctissimam.
—	—	genitricum — genitricem.
—	12	virginum — virginem.